T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

SAÎD HAVVÂ'NIN EL-ESAS ADLI TEFSİRİNDEKİ RÖRESANS ÖGELERİ

SAEED DAWOOD SULAIMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dr. Öğr. Üyesi Moneer Gomaa Ahmed MOHAMED

KASIM - 2021
KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Saeed Dawood Sulaıman

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAÎD HAVVÂ'NIN EL-ESAS ADLI TEFSİRİNDEKİ RÖNESANS ÖGELERİ

SAEED DAWOOD SULAIMAN
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN: Dr. Öğr. Üyesi Moneer Gomaa Ahmed MOHAMED

Ümmetin rönesansını, kitabı Kur'an-ı Kerim'in uygullanması kılan, onu etkili hitabet yöntemiyle takviye eden, yol ve yöntemini açıklayan, âlimleri aracılığıyla kitabını anlamayı kolayllaştıran ALLAH'a hamdolsun. Bu âlimlerdin birisi de el-Esas tefsiri yazarıdır. Bu eser konuların düzenlenmesi, birbiriyle ilişkili ayet ve surelerin tek bir cümle ve tek bir kıssa gibi bir bütün olarak anlamlarının açıklanması ile öne çıkmıştır. Kendisi bunu Kur'an'ın anlam bütünlüğü olarak adlalandırmıştır. Yazar Kur'an'ın konularını bir bütün olarak kavrayarak ayetler ve sureler arasındaki alaka ve anlamı açıklamış ve ardından konularına göre bir bütün olarak kapsamlı tefsir etmiştir. Yazar, konu merkezli tefsir çalışması yapan diğer müfessirlerin çoğunluğunun yaptığı gibi tek bir konu ile yetinmemiştir. Böylece bu tefsiri okuyanlar Kur'an'ın konularına ve ayetlerin icazına muttali olmuş olurlar. Tefsir, konu bütünlüğü üzerine kurularak Kur'an'ın en önemli anlamlarını, en önemli amaçlarını ve hedeflerini açıklamıştır.

Benim bu tezdeki çalışmam ise bu tefsirde izah edilen İslam rönesansını inşa eden ve açıklayan ayetleri ele alarak incelemek olmuştur. Bu açıklamalar; akılları aydınlatan, geçmiş ve gelecek nesillere yol gösteren ve bu din hakkında şüphe uyandırmak isteyen ve rönesansınıı tökezletmek isteyen vepeş peşe gerçekleştirilen entelektüel saldırılara karşı sağlam ve aşılmaz bir kale hükmünde olmuştur. Bu çalışmada, konuyu uzatmama ve özet bilgi verme adına en önemli rönesans ögelerinin ele alınması amaçlanmıştır. Bu nedenle sosyal, ekonomik, askeri ve siyasi ögeler ele alınmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Saîd Havva, Rönesans, Tefsir, El-Esas

Kasım 2021, 207 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

RENAISSANCE ELEMENTS IN SAID HAVVÂ'S COMMENTARY EL-ESAS

SAEED DAWOOD SULAIMAN

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES
SUPERVISOR: Assist. Prof. Dr. Moneer Gomaa Ahmed MOHAMED

Praise be to Allah, who made the renaissance of the Ummah the application of the Qur'an, strengthened it with effective oratory, explained its way and method, and made it easier to understand his book through its scholars. One of these scholars is the author of al-Asas commentary. This work has come to the fore with the arrangement of the subjects, the explanation of the meanings of the related verses and suras as a whole such as a single sentence and a single parable. He called it the unity of meaning of the Qur'an. The author comprehended the subjects of the Qur'an as a whole, explained the relevance and meaning between the verses and suras, and then made a comprehensive interpretation according to their subjects. The author did not settle for a single subject, as the majority of other commentators who work on subject-centered tafsir do. Thus, those who read this commentary will be familiar with the subjects of the Qur'an and the ijaz of the verses. Tafsir, based on the integrity of the subject, explained the most important meanings, most important aims and objectives of the Qur'an.

My work in this thesis has been to examine the verses that built and explained the Islamic renaissance explained in this tafsir. These explanations are; It has been enlightening the minds guiding past and future generations and a solid and impenetrable stronghold against the successive intellectual attacks that wanted to cast doubt on this religion and stumbled upon its renaissance. In this study, it is aimed to discuss the most important renaissance elements in order not to prolong the subject and to give summary information. For this reason, social, economic, military and political elements are discussed.

KEYWORDS: Said Havva, Renaissance, Tafsir, Al-Esas

November 2021, 207 Page

TEŞEKKÜR

Öncelikle, bu çalışmayı tamamlamayı nasip eden Allah'a şükrediyorum,

Bu tez çalışmasının danışmanlığını kabul eden Dr. Moneer Gomaa Ahmed'e yönlendirmeleri, danışmanığı ve bu çalışmanın tamamlanması adına çok değerli vakitlerini ayırdığı için kendisine teşekkür ederim. Allah'tan kendisine sağlık, sıhhat ve afiyet vermesini, ömrünü ve vaktini bereketli kılmasını niyaz ederim.

Aynı zamanda fakültede bulunan bütün hocalarıma teşekkür ederim.

Ayrıca, bilgilerini benden esirgemeyen Dr. Abdurrahman Talal Ali'ye teşekkür ederim. Allah kendisinden razı olsun. Burada, bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen Ali Mervan Ali'ye teşekkür ederim.

Son olarak, Cenabı Haktan bu çalışmayı kendisi yolunda yapılmış bir çalışma olarak kabul etmesini ve ahiret gününde sevap kefesine koymasını niyaz ederim.

Saeed Dawood Sulaiman ABBAS

Kastamonu, 2021

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI ..... **ii**
TAAHHÜTNAME ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
TEŞEKKÜR ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
1. KURAMSAL ÇERÇEVE **1**
1.1 Konunun Önemi 1
1.2 Çalışmanın Amaçları 1
1.3 Konunun Seçilme Nedeni 2
1.4 Önceki Çalışmalar 2
1.5 Çalışmanın Zorlukları 3
1.6 Çalışma Yöntemi 3
1.7 Çalışma Planı 4
2. GİRİŞ **7**
2.1 Rönesans ve El-Esas Tefsiri 7
2.1.1 Rönesans 7
2.1.2 El-Esas Tefsiri 11
2.2 Saîd Havvâ 15
2.2.1 Adı ve Nesebi 15
2.2.2 Doğumu ve Yetiştiği Ortam 15
2.3 İlim Elde Etme Süreci 16
2.4 Hocaları 17
2.5 Çektiği Sıkıntılar ve Hicreti 17
2.6 Bilimsel Eserleri 18
2.7 Hastalığı ve Vefatı 18
3. RÖNESANSIN DİNİ ÖGELERİ **20**
3.1 Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Rönesansa Etkisi 31
3.1.1 Kur'an-ı Kerim İslam Rönesans Düşüncesinin Temelidir 22
3.1.2 Kurtuluş ve Temkinin Yolu Kur'an Hidayeti ve Rehberliğidir 25
3.1.3 Allah'ın Ayetlerini Tefekkür Etme ve Bunun Rönesansa Etkisi 35
3.1.4 Kur'an'ın İcazı ve Bunun Rönesansa ve Temkine Etkisi 41
3.1.5 Kur'an'ın Sureleri ve Ayetleri Arasınadaki Uyum ve İrtibat 48
3.2 Rönesansın Akidevi Ögeleri 57
3.2.1 Tevhid ve Ümmetin Rönesansına Etkisi 59
3.2.2 Hz. Peygambere İman ve Bunun Ümmetin Rönesansına Etkisi 66
3.2.3 Ahiret Gününe İman ve Bunun Ümmetin Rönesansına Etkisi 73
3.3 İyiliği Emretme ve Kötülükten Men Etme ve Bunun Rönesansa Etkisi 78
3.3.1 İyiliği Emretme ve Kötülükten Men Etme İslam Ümmetinin Hayırlı Olma Nedenidir 80
3.3.2 İyiliği Emretme ve Kötülükten Men Etme Islah ve Kurtuluş Yoludur 83
3.3.3 İyiliği Emretme ve Kötülükten Men Etme Yeryüzundeki Tesbit ve Temkin Aracıdır 89

4. RÖNESANSIN SOSYAL ÖGELERİ 95
4.1 Ferdin Eğitilmesi ve Islahı.....96
4.1.1 Kalbin Islahı Ferdin Islahının Temelidir 97
4.1.2 Ferdin Ahlaki Sağlamlığının Ümmetin Rönesansındaki Rölü 102
4.1.3 Ferdin Fikri Sağlamlığı ve Ümmetin Rönesansındaki Rölü.....109
4.2 Aile Oluşumu ve Eğitimi 118
4.2.1 İnsan Türünün Muhafazası, Müslümanların Sayısınan Artırılması ve Bunun Toplumun Rönesansındaki Rölü.....118
4.2.2 Sosyal Birlik ve Beraberlik ve Bunun Toplumun Rönesansındaki Rölü 125
5. RÖNESANSIN EKONOMİK, ASKERİ VE SİYASİ ÖGELERİ.....134
5.1 Rönesansın Ekonomik Ögeleri ve Bunların Ümmetin Rönesansındaki Rölü.....136
5.1.1 Mal ve Kazanmaya Teşvikin Ümmetin Rönesansındaki Rölü.....136
5.1.2 İslami Ekonomik Sistem ve Ümmetin Rönesansındaki Rölü.....146
5.2 Rönesansın Askeri Ögeleri 154
5.2.1 İslam'da Cihadır Amacı ve Rönesansa Etkisi 155
5.2.2 Güç ve Kuvvet Hazırlama, İhtiyatlı Olma ve Bunun Rönesansa Etkisi.....163
5.3 Rönesansın Siyasi Ögeleri ve Bunların Rönesans Üzerindeki Etkisi.....173
5.3.1 İslam'da Adalet Prensibi ve Bunun Rönesans Üzerindeki Etkisi 173
5.3.2 İslam'da Şura Prensibi ve Bunun Rönesans Üzerindeki Etkisi.....181
6. SONUÇLAR.....188
KAYNAKLAR 190

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a, salat ve selam da efendimiz Hz. Muhammed Mustafa'ya (sallallahu aleyhi ve sellem) ve onun âl ve ashabınadır.

1.1 Konunun Önemi

Konunun önemi, aşağıda belirtilen konularda yer almaktadır.

1. Konunun önemi, İslam toplumunun yaşadığı problem ve bozulmayı teşhis etmesinde ve bunları Kur'an bakış açısına göre çözmesinde yatmaktadır.

2. Konunun önemi, ümmetin uykusundan uyanması ve ayağa kalkarak rönesansını gerçekleştirmesinde ve içinde bulunduğu durumdan kurtulmasında, Kur'anî bakış açısını merkeze koymasında yatmaktadır.

3. Konunun önemi, tefsirde rönesans öğeleri konusunda, özellikle çağdaş bir âlimin gayretleri hakkında özet bir bilgi sunmasında yatmaktadır.

1.2 Çalışmanın Amaçları

Çalışmadan amaçlanan hedefler şunlardır.

1. Tükenmeyen pınara, kesilmeyen hayra, önünde - arkasında batılın bulunmadığı ve Aliyyü'l-Kadir olan Allah tarafından nazil olan kaynağa başvurmak. Ümmeti, yıkıcı beşeri yöntemlerin karanlıklarından kurtarmak için Kur'an-ı önder ve yol gökterici olarak almak.

2. Ümmete, asîl geçmişini, şanlı tarihini ve hayırla nitelendiğini ve bu niteliğinin ancak tekrar İslam'a dönüşüyle gerçekleşebileceğini hatırlatmak.

3. 3.Bu ümmetin düşmanları tarafından planlı bir şekilde yürütülen İslam dini hakkında şüphe uyandırma ve kötülem propagandaları nedeniyle ümmetin

kaybettiği kendine güveni, Kur'an'ın metodunun her zaman ve her yerde geçerli olduğunu isbat ederek terkar kazanmasını sağlama.

4. Ümmetin temkin ve tespiti adına doğru ve sağlıklı yönetemi açıklamak ve problemleri Kur'anî yöntemlere göre çözmek.

1.3 Konunun Seçilme Nedeni

Bu konunun seçilme nedenleri arasında şunlar yer almaktadır:

1. Tefsir konusuna duyduğum ilgi ve Kur'an ayetlerinden hareketle tefsirde rönesans ögeleri konusunda araştırma yapma isteği.

2. Kur'an'ın rönesans ögelerine bakış açısına göre mevcut problemleri çözme, İslam ümmetinin rönesansını sağlama adına onun temellerine ve karmaşık problemlerine eğilme.

3. Daha önceki müfessirlerden farklı olarak, Kur'anın konu bütünlüğü yoluyla, Kur'an metinleri ile iletişime geçerek, Kur'an'ın rolünü Müslümanlar için çağdaş anlayış ışığında aktif hale getirmek,

4. Kur'an hakkında şüphe duyanların şüphelerini, sûreler ve ayetler arasındaki bağlantıyı ortaya koyarak ortadan kaldırmak ve onun icazını açıklamak.

1.4 Önceki Çalışmalar

Araştırma ve incelemeler neticesinde ulaşabildiğim bilgiye göre bu konuyu ele alan herhangi bir bilimsel tez veya kitaba ulaşamadım. Bu konuda ulaşabildiğim sadece Dr. Suad Ahmed Ali Çolak'a ait (el-Menar ve ez-Zilal tefsirlerindeki rönesans ögeleri, karşılaştırmalı analiz çalışması) adlı Arap dili ve edebiyatı bölümünde hazırlanmış master tezi olmuştur. Ancak bu tez, ele aldığımız tefsirden farklı olarak el-Menar ve ez-Zilal tefsirleri hakkında yazılmıştır.

1.5 Çalışmanın Zorlukları

Çalışma esnasında karşılaşılan zorlukların başında, çalışmanın korona pandemisi sürecine denk gelmesidir. Zira pandemi şartları konunun uzmanı birçok araştırmacı ile bir araya gelmeme engel olmuştur. Ayrıca ülkemin içinden geçtiği zor koşullar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan emniyet, güven ve sosyal istikrar kaybı, yaşadığım zorluklar arasındadır. Ancak Allah'ın lutfu ve danışman hocamın destekleriyle bu zorlukların üstesinden gelmeyi başardım.

1.6 Çalışma Yöntemi

1. Ayetlerin Kurân-ı Kerim'deki yerleri; sûre adı, âyet numarası belirtilerek dipnotlarda verilmiştir.

2. Kaynak olarak tefsir kitaplarına müracaat edilmiş ve çağdaş eserlerden de istifade edilmiştir.

3. Terimlerin anlamlarını açıklama adına eski sözlükler kullanılmış ve modern sözlüklerden istifade edilmiştir.

4. Adı geçen şahsiyetlerin biyografisine yer verilmiş, ancak sahabe, imamlar ve müfessirler gibi tanınmış meşhur şahsiyetlerin biyogrefisine yer verilmemiştir.

5. Kitap bilgilerini, kanakça bölümünde zikretmekle beraber ilk geçtiği yerdeki dipnotlarda tam yer verilmiştir.

6. Aynı dipnotta bahsi geçen kaynak ve referanslar müelliflerin vefat tarihlerine göre düzenlenmiştir.

1.7 Çalışma Planı

Çalışma; dört bölüm ve alt başlıkları ile bir sonuç bölümünden oluşmaktadır.

1.Giriş

1.1. Rönesans ve el-Esas tefsiri

1.1.1. Rönesans

1.1.2. el-Esas Fi't-Tefsir

1.2. Saîd Havvâ

1.2.1. Adı ve nesebi

1.2.2. Doğumu ve yetiştiği ortam

1.3. İlim elde etme süreci

1.4. Hocaları

1.5. Çektiği sıkıntılar ve hicreti

1.6. Bilimsel eserleri

1.7. Hastalığı ve vefatı

2. Rönesansın dini ögeleri

2.1. Kur'an-ı Kerim, İslam rönesans düşüncesinin temelidir

2.1.1. Kur'an-ı Kerim kıssaları ve rönesansa etkisi

2.1.2. Kur'an ile hidayete ulaşma, kurtuluşa ermenin ve temkinin yoludur

2.1.3. Allah'ın ayetlerini tefekkür etme ve bunun rönesansa etkisi

2.1.4. Kur'an'ın icazı ve bunun rönesansa ve temkine etkisi

2.1.5. Kur'an'ın Sureleri ve Ayetleri Arasındaki Uyum ve İrtibat

2.2. Rönesansın akidevi ögeleri

2.2.1. Tevhid ve rönesansa etkisi

2.2.2. Hz. Peygambere iman ve bunun ümmetin rönesansına etkisi

2.2.3. Ahiret gününe iman ve bunun ümmetin rönesansına etkisi

2.3. İyiliği emretme ve kötülükten men etme ve bunun rönesansa etkisi

2.3.1. İyiliği emretme ve kötülükten menetme, İslam ümmetinin hayırlı olma nedenidir

2.3.2. İyiliği emretme ve kötülükten menetme doğruluk ve kurtuluş yoludur

2.3.3. İyiliği emretme ve kötülükten menetme yeryüzundeki temkin aracıdır

3. Rönesansın sosyal ögeleri

3.1. Ferdin eğitilmesi ve ıslahı

3.1.1. Kalbin ıslahı ferdin ıslahıdır

3.1.2. Ferdin ahlaki sağlamlığının ümmetin rönesansındaki rölü

3.1.3. Ferdin fikri sağlamlığının ümmetin rönesansındaki rölü

3.2. Ailenin oluşumu ve eğitimi

3.2.1. İnsan türünün muhafazası, Müslümanların sayısının artırılması ve bunun toplumun rönesansındaki rölü

3.2.2. Sosyal birlik ve beraberlik ve bunun toplumun rönesansındaki rölü

4. Rönesansın ekonomik, askeri ve siyasi ögeleri

4.1. Rönesansın ekonomik ögeleri ve bunların ümmetin rönesansındaki rölü

4.1.1. Mal ve kazanmaya teşvikin ümmetin rönesansındaki rölü

4.1.2. İslami ekonomik sistem ve ümmetin rönesansındaki rölü

4.2. Rönesansın askeri ögeleri

4.2.1. İslam'da savaşın amacı ve rönesansa etkisi

4.2.2. Güçlü ve tedbirli olma ve bunun rönesansa etkisi

4.3. Rönesansın siyasi ögeleri ve bunların rönesans üzerindeki etkisi

4.3.1. İslam'da adalet prensibi ve bunun rönesans üzerindeki etkisi

4.3.2. İslam'da şura prensibi ve bunun rönesans üzerindeki etkisi

Sonuç: Bu bölümde bu konu hakkında ulaşılan en önemli sonuçlar belirtilmiştir.

Kaynakça

2. GİRİŞ

2.1 Rönesans ve El-Esas Tefsiri

2.1.1 Rönesans

Rönesans kelimesinin sözlük anlamı: Kelimenin arapçası (نَهَضَ); nun, he ve dat harflerinden oluşmakta olup yukarı yöndeki harekete delalet eder. (نَهَضَ مِنْ مَكَانِهِ) Neheda min mekânihi: Yani yerinden kalktı (قَامَ) anlamındadır.[1] Kelime sözlüklerde şu şekilde yer almaktadır. el-Ayn: (النُّهُوض, نهض): Bir yerden ayrılış ve gidiş. (النّاهضُ): Kanatlarını açıp uçmak için hareket eden yavru kuş.[2] el-Ef'al: (نَهَض عن مكانه نُهوضاً) : Ortadan kalktı, bir şeye doğru hareket etti, kuş yavrusu uçtu.[3] Lisanü'l-Arap: (النهوض): Yerinden kalkmak ve hareket etmek.[4] El-Kamus el-Muhit (نَهَضَ): Kalktı, (الناهض) Kanatlarını açıp uçmaya hazırlanan kuş.[5]

Rönesans kelimesinin terim anlamı: Güç, kuvvet ve toplumsal gelişim yolunda bir sıçrama anlamlarına gelmektedir.[6]

Rönesansın başkas bir tanımı da şu şekildedir: Rönesans, canlı ve geniş kitleleri kaplayan genel bir entellektüel harekettir. Bu hareket geçmiş ile bağını koparmadan yeni gelişmeler ortaya koyarak, çağ içersinde sürekli ilerlemesini sürdürür.[7]

---

1 Râzî, A., (1979). **Mücem Mekayisu'l-Lüga**, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Daru'l-Fikir, c:V, s:363-364.

2 Razi, Ahmed b Faris b Zekeriyya el-Kazvini, tkk. Abdusselam Muhammed Harun, Dar el-Fikir, 1979, 5/363-364, bkz. **Lisanül Arap** Muhemmed b Mükrim b Manzur, dar Sadır, Beyrut NHD 7/245

3 Sa'dî, A., (1983). **el-Af'âl**, Alemu'l-Kütüp, Beyrut, b:1, c:III, s:328-239.

4 İbn Manzûr, M., **Lisanu'l-Arap**, Dar Sadır, Beyrut, b:1, (نهض), c:VII, s:245.

5 Bkz. Fîrûzâbâdî, M., (2008). **el-Kamusu'l-Muhit**, thk. Enes Muhammed eş-Şami ve Zekeriye Cabir Ahmed, Daru'l-Hadis, Kahire, b:1, s:1658.

6 el-Mücemü'l-Vasit, (2004). **Mucemmeu'l-Lugati'l-Arabiyye**, Mektebetu'ş-Şuruk ed-Devliyye, Kahire, b:4, (نهض), c:II, s:959.

7 Sultan, C., (2010). **Mina's-Sahvati ile'l-Yakaza istiraticiyyetu'l-İdrak lilhirak**, Muessesetu Ummu'l-Kura, b:4, s:17.

Rönesans kelimesinin terim anlamına bakıldığında birden fazla anlamı içerdiği görülmektedir. Bunlar arasında medeniyet ve kalkınma anlamları da yer almaktadır.[8]

Ümmetin rönesans düşüncesi ve ayağa kalkarak her türlü yol ve yöntemi kullanarak bunun arkasında koşması, birçok araştırmacı ve düşünce insanını meşgul eden tek meşguliyet olmuş ve olmaya devam etmektedir. "Rönesans projesi çok yönlü ve çok detaylı bir proje olup tek bir araştırmada ortaya konulması mümkün değildir. Bu, sadece konunun büyüklüğü nedeniyli değil, düşünce insanlarının ve rönesans konusuyla ilgilenenlerin bu konuyu belli bir zaman dilimi içinde açıklığa kavuşturamamaları nedeniyledir. Çünkü rönesans vizyonunun doğası gereyi bu düşünce ancak tedrici olarak kendini göstermektedir. Belki de hiç kimse bu konuda son sözü söyleyemeden bu hayat sona edecektir."[9]

Allah'ın yaratılıştan sonra insana bahşettiği diğer bir nimet de kendini ve hayatını yeryüzü üzerinde islah edip düzeltmeye yönelik yolları göstermesidir. Bu yönde kendisine fıtrat, akıl, irade ve hürriyet bahşetmiş, başarı ve yükselme yolunda maddi ve manevi tüm araçları ona hazırlamıştır. Bu araçları kullanan her insan hayatta başarılı olup ilerlemiş, yükselmiş ve bilimsel yeterliliği ve gösterdiği gayret ve çaba ölçüsünde medeniyet inşa etmiştir. Allah Teâla hayatın belli kurallara uygun sürdürülmesi adına insanda ve evrende sünnütullah adını verdiğimiz bu kanunları koymuştur. Buna göre insan ilerleme, yükselme ve kalkınmayı sağlama adına bu araçlara riayet etmesi gerekir. Sünnettullah adı verilen bu kanunlara muhalefet etmesi halinde yok olup gitmeye maruz kalır ki insanlık tarihi bu tür örneklerle doludur. Akıllı insan bu örneklerden ders çıkaran insandır. Kur'an-ı Kerim, hayatın devamı adına asıl kaynaktır. Zira o nurlu vahyi ile hidayet yolunu gösteren düşünceyi destekleyen, ilim ve marifet ile sarılı, hak ve hakikatın güzellikleri ile dolu bir kaynaktır. Bu yönüyle araştırmacılar, ona başvurmaları ve onu incelemeleri halinde, Müslüman akılların kapasitesi ölçüsünde, hikmet hazinesinden onlara yol göstermektedir. İçinde bulunduğumuz çağda müslümmanların, çağdaş gelişmelerden ve sosyal açıdan geri kalmışlığı, onların bu kanunlar hakkındaki bilgisizliğinden kaynaklanmaktadır. Bahsi

---

8 Bkz. Sultan, C., (2010). **Mina's-Sahvati ile'l-Yakaza istiraticiyyetu'l-İdrak lilhirak**, Muessesetu Ummu'l-Kura, b:4, s:18-20.

9 Bekkâr, A., (2013). **Tariku'l-İzdihar Afkar ve Esalib Min ecli'n-Nahda**, b:1, s:6.

geçen bu ilerleme, kalkınma ve rönesans ancak bu kanunların anlaşılması, hayata geçirilmesi ve değerlendirilmesiyle gerçekleştirilebilir.[10]

Bu bilincin geri getirilmesi ve Kur'an-ı Kerim'e dönülmesi, tamamen enkaz altına gömülmüş entellektüel geçmişin araştırılmasını ve onu geliştirme araçlarının anlaşılmasını gerektirmektedir. Daha sonra da bu geri kalmışlığın nedenleri araştırılarak ve gerekli dersler alınarak geleceye doğru hareket edilmesi gerekmektedir. Araplar daha önce de başlangıç noktasından hareket etmişlerdir. O dönemde de Araplar kendilerinden daha ileride olan medeniyetlerin ortasında bulunmaktaydılar ki ayakta kalmaları adına gözü kapalı bir taklitçiliğe girmeden o yabancılardan almaları gereken zaruri şeyleri alma konusunda tereddüt etmemişlerdir. Ardından da kendilerine has yöntemlerle ilerleyişlerini devam ettirmişlerdir. Bu ilerleyişi, kendilerine ait bu dâhice yol ve yöntemleri geliştirmeleri takip etmiştir. Böylece yeni entellektüel düşüncelerin yaratılmasını sağlayan yeterliliğe ve birinci derece değerlere sahip olmuşlardır. Geleceği inşa etme adına; geçmişten ders almak, haklı bir gerekçedir. Aşırı derecede içine kapanmayı ve aynı zamanda yabancılaşmaya götürecek aşırı derecede ve mutlak manada kayıtsız şartsız her şeye açık olmayı reddetme de tek bir yöne taraftar olmaktan kurtulmanın bir şartıdır.[11] Rönesanas alanında çalışma yapmak isteyenlerin, Avrupa ve İslam medeniyeti arasındaki ortak değerler hakkında bilgi ve anlayışa sahip olması gerekir ki düşüşün başlangıç noktasını tespit edebilsin ve bunun uzun yıllar boyunca yavaş yavaş tedrici ve aşamalı olarak nasıl meydana geldiğini görsün.[12] İlimlerden alıntılar yapmak, batılı araçlardan yararlanmak ve ürettiği her türlü şeyden istifade etmek ulusların tarihinde garip bir süreç değildir. Bununla beraber İslam dini de bunu haram kılmamakta ve böyle bir istifade herhangi bir problem veya tehlike oluşturmamaktadır. Aksine uluslar karşılıklı alış verişte bulunarak ve birbirinden istifade ederek yaşarlar. Ancak akide, inanç, kültür ve fikir alanlarına dalma ve kendine ait toplumsal değerlerden uzaklaşma;

---

[10] Bkz. Attâr, H. M., (2011). **es-Sünenü'l-İlahiyye ve Hareketu'n-Nahdati'l-İnsaniyye dirase ve arden**, Gazza, s:1-2.

[11] Bkz. Amâra, M., (2005). **Heze Huve'l-İslam**, Mektebetu'ş-Şuruk ed-Devliyye, Kahire, b:1, s:107-108.

[12] Bkz. Sultan, C., **ez-Zakireu't-Tarihiyye nahve vaiy İstiratici bi't-Tarih**, Ummu'l-Kura, s:164.

kişilik erimesine, sosyal yapının yıkılmasına yol açar. Böyle bir durum ulusları, rönesans ve kendi kimlik ve saygınlığını geri kazanma düşüncesinden uzaklaştırır.[13]

Ümmetin yapması gereken; asıl rolünü ihmal etmesi, üzerine yüklenen vazifeleri yapmaktan kaçınması, sahip olduğu güç, kuvvete önem vermemesi ve gene sahip olduğu yetenek ve kabiliyetlerden istifade etmemesi, onun içinde bulunduğu duruma düşmesine ve uluslararası alanda geri kalmasına neden olmuştur. Ümmetin zayıf düşmesine ve güçsüz kalmasına neden olan harici engel ve zorluklar ise, eğer ümmet zayıf değilse bu etkenler ümmeti yıkamaz. Gerçek manada rönesans iradesini ortaya koyması halinde, medeniyet rönesansını hayata geçirmesini engelleyemez.[14]

Sonuç olarak ilerleme ve rönesans; milletin asaletinden, köklerinden ve kendi öz benliğinden ortaya çıkar ve yeni ve modern bir düşüncenin ortaya konmasıyla hayata geçer. Rönesans ümmetin asaleti ve yenilenmesidir. Yani rönesans onun kendi unvanıdır. Bu yönüyle rönesans bir asalet olup yenilenme ile rekabet eder, yenilenme de asaletle rekabet eder. Böylece yenilenen asalet tahakkuk etmiş olur ve rönesans gerçekleşir. Rönesans, ümmetin medeniyetinden meydana gelir. O medeniyet ki din ve dünyayı beraber ele alır, madde ile mana arasındaki dengeyi geri getirir, beşeri bilgi ve marifeti ilahi marifet çerçevesinde düzenler. Şefkat ve adaleti geri getirme adına örmek bir toplum inşa eder, maddiyata rehberlik eder ve faydalı ilmi hayata geçirir.[15] Günümüzde yapılması gereken görevlerden birisi, rönesansı hayata geçirme adına izlenmesi gereken metodlar ve araçlar ile ümmeti uzun süredir içinde bulunduğu uyanış aşamasından bilinçli olma ve ayağa kalkma aşamasına geçirecek araçları araştırmaktır. Dalgalara son vermenin ve riskli akımların gücünü kırmanın tek garatisi, Allah'ın yardımına sarılmanın ardından, ümmeti oparasyonel plan aşamasından stratejik plan aşamasına geçirmektir.[16]

---

[13] Bkz. Nedevî, A., (1987). **el-Müslimun Ticaha'l-Hadareti'l-Garbiyye**, Daru'l-Muctema, Cidde, b:1, s:4.

[14] Bkz. Habîb, R., (2001). **Hadaretu'l-Vasat Nehve Usuliyye Cedide**, Daru'ş-Şuruk, Kahire, b:1, s:8.

[15] Bkz. **Hadaretu'l-Vasat Nehve Usuliyye Cedide**, s:256.

[16] Bkz. **ez-Zakireu't-Tarihiyye nahve vaiy İstiratici bi't-Tarih**, s:174.

2.1.2 El-Esas Tefsiri

Saîd Havvâ'nın tefsirini üzerine bina ettiği "Kur'an'ın anlam bütünlüğü"[17] düşüncesi, o henüz lise yıllarında iken doğmuştur. Bu konu ile alakalı kendisi şöyle der. "Daha sonraki dönemde tefsirimi üzerine bina edeceğim Kur'an'ın anlam bütünlüğü teorisi bu aşamada kalbime düşmüştür."[18] Saîd Havvâ hapis günlerini geçirdiği süreçte ise vaktini Kur'an-ı Kerim ezberini tekrar ve ayetleri tefekkür ederek ve maksatlarını araştırarak değerlendirir. Böylece bu dönemde Kur'an'ın bütünlüğü düşüncesi zihninde iyice yerleşmiştir. Onun hapis günleri dışarıdan çile günleri gibi görünse de tefsirini kaleme alması için sanki Allah kendisine vakit tahsis etmiştir. Bu Allah tarafından ona sunulan büyük bir nimettir. Saîd Havvâ tefsirini hapiste tamamlamıştır. Öyleki hapiste vaktini tefsirini yazarak geçirmiş ve iki seneden az bir sürede onu tamamlamıştır. Hapishaneden çıktıktan sonra da yazdığı bu tefsirin kontrol ve düzeltmelerine yoğunlaşmış, bunun tamamlanması da yaklaşık iki sene sürmüştür.[19]

Bu tefsirin en önemli özelliği, müellifinin onu, Kur'an'ın anlam bütünlüğü düşüncesi üzerine bina etmiş olmasıdır. Yazar bu düşünceyi ilk ortaya atan ve bu alanda ilk defa yazı kaleme elan kişi değildir. Ancak o kendi bakış açısına göre; bu konuda yazı kaleme alan diğer âlimlerden farklı olarak konuyu ilk kavrayan, düşünceyi isbat eden, meseleyi detaylı ele alan ve tefsirinde de bu konuya geniş yer vererek tekrar eden kişidir. Teorisinin temeli, Kur'an-ı Kerim ayetlerinin tamamının mana yönüyle birbiriyle irtibatlı olduğu düşüncesi üzerine kuruludur.[20] Onun dışındaki araştırmasılar ise Saîd Havvâ'nın bu teorisinin bu konuda ortaya konan ilk teori olmadığı

---

[17] Kur'an'ın konu birliği anlayışı, aynı sure içindeki ayetler ve genelde sureler arasındaki irtibat ve ilişkiyi ifade eder. bkz. Havvâ, S., (2003). **el-Esasu fi't-Tefsir**, Daru's-Selam, Kahire, b:6, c:I, s:24.

[18] Havvâ, S., (1987). **Hezihi Tecrübeti ve Hezihi Şehadeti**, Mektebetu Vehbe, Mısır, b:1, s:26.

[19] Bkz. **Hezihi Tecrübeti ve Hezihi Şehadeti**, s:116-133.

[20] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:21-50. Hamide, T. M. M., (2007). **et-Tenasub fi Sureti'l-Bakara**, danışman: Hatim Celal et-Temimi, Master Tezi, ed-Dirasatu'l-İslamiyye el-Muasira, Kudus Üniversitesi, s:200.

görüşündedirler. Aksine Bakıllani[21] (Allah rahmet eylesin) [22] gibi başka âlimler de ondan önce bu konuya değinmişlerdir.

Saîd Havvâ şöyle der: "Kur'an-ı Kerim'in manası icmali olarak Fatiha süresinde zikredilmiştir. Bakara süresi ise kendilerine nimet verilenlerin yolu ile kendilerine gazap edilenler ve dalâlet üzere olanların yolu olmak üzere iki yolu birbirinden ayırmak için gelmiştir. Bakara sûresinin ilk otuz dokuz ayeti hidayet ve dalâlet konularındaki temel anlamlardan bahsetmiştir. Ardından sûrenin geri kalan kısmı bu otuz dokuz ayette bahsedilen anlamları tamamlamak için gelmiştir. Daha sonra Kur'an-ı Kerim'de yirmi dört grup sûre yer almıştır ki bunlar Bakara sûresinde bahsedildiği sıraya göre Bakara sûresinin manasını açıklamıştır. Tefsir esnasında gördük ki her bir kısımda ve sûrede yeni şeyler bulunmaktadır.[23]

Saîd Havvâ, Kur'an'ın anlam bütünlüğü konusunun çok faydasının olduğunu savunur. Bunlardan tefsirinin makaddimesinde dağınık olarak bahsetmiştir. Burada bunları şu şekilde özetleyebiliriz: Bu konu çağımızın ihtiyaçlarına cevap verir. İlim talebelerinin ve araştırmacıların, Kur'an-ı Kerim'in sırlarının incelikleri hakkındaki susuzluklarını giderir. Kur'an-ı Kerim'in icazı ve mucizeleri anıtına bir tuğla koyar. Ümmet bu konuda ittifak etmiş olsa bile, Kur'an-ı Kerim sûrelerinin sıralaması ictihadi değil tevkifidir konusunda olduğu gibi hakkında görüş ayrılığı oluşan bazı konuların üstünlüğü artar ki bu tefsir bu konuyu bilimsel olarak delillendirecektir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim sûreleri ve aynı sûre içerisindeki ayetler arasındaki ilişkinin açıklanması ile Kur'an'ın konu bütünlüğünün ortaya konulması, aynı içeriye sahip manalar niçin yan yana verilmemiştir sorusuna cevap verecektir. Bununla beraber bu tefsiri okuyan kiş, Allan'ın kitabında düzenlediği sûrelerin mevcut sıralaması, Kur'an-ı Kerim insan kaynaklı olabilir diyenlere karşı tek başına kanıt oluşturduğunu görecektir. Bu teori, Mekki ve Medeni ayetler arasında ayrılık olduğu şüphesine de

---

[21] Bürhanüddin Ebû'l-Hasan İbrahim b. Ömer b. Hasan er-Ribat b. Ali b. ebi Bekir el-Herbavi el-Bikai eş-Şafii, ö. 885, Nazmu'd-Dürer fi Tenasubi'l-Âyati ve's-Süver kitabının yazarı. Bkz. Sehâvî, Ş. M., **ed-Davu'l-Lami liehli'l-Karni't-Tasi**, Daru'l-Cil, Beyrut, c:I, s:101-107.

[22] Bkz. Reşvânî, S. A., (2009). **Menhecu't-Tefsiri'l-Mavduii li'l-Kur'âni'l-Kerim Dirase Nakdiyye**, Daru'l-Multeka, Halep, b:1, s:304.

[23] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:XI, s:6770.

cevap vermektedir. Ayrıca bu teori, Kur'an-ı Kerim'in bazı sırlarını öğrenmeye ve bağlamın işaret ettiği birçok manayı anlamaya hizmet etmektedir.[24]

Saîd Havvâ tefsirinde Kur'an-ı Kerim'i dört bölüme ayırmıştır.

1. Tul: Tevbe sûresi ile son bulur.

2. Main: Kasas sûresi ile son bulur.

3. Mesani: Kaf sûresi ile son bulur.

4. Mufassal: Nas sûresi ile son bulur.

Bu dört bölüm de kendi içinde, her bölümde birçok sûre bulunmak üzere gruplara ayrılmıştır. Ardından müellif sûreleri de kendi içinde bazı kısımlara ayırmıştır. Bu tefsirin özelliklerinden birisi de yazarın rivayet tefsirine fazlaca yer vermesidir. Ancak yazar bunu yaparken konuyu uzatmama adına senetlere yer vermemiştir. İsrailiyyata değinmiş ve genelde bunları kabul etmemiştir. Ahkâm ayetlerinin tefsirinde ise mezheplerin görüşlerini zikretmekte ve genellikle Hanefi mezhebinin görüşlerini tercih etmektedir. Nahiv ile ilgili konularla ise fazla ilgilenmemesine rağmen belegat konusuna bir nebze önem vermiştir. Kıraat konusunda ise Hafs kıraatını esas alarak tefsirini onun üzerini bina etmiştir. Diğer kıraatlara ise bazen değinmiştir. Tefsirin tenkit edilen bir yönü, yazarın tefsirinde söylediğinin aksine, konudan konuya geçmesi ve özellikle tevrattan yaptığı aktarımlardır. Bu da yazarın ilminin enginliğine, kültürünün derinliğine ve yazılarındaki düşünce olgunluğuna verilebilir.[25]

Tefsirin kaynaklarına gelince, Saîd Havvâ bu konuda şöyle demektedir: "Ana kaynak olarak dört tefsiri esas aldım: İbn-i Kesir Tefsiri, Nesefi Tefsiri, Âlûsî Tefsiri ve Fî Zılâl'il Kur'an Tefsiri. Bu tefsirlerin sıradan insanların en çok ihtiyacı olan tefsirler olduğuna inandım. Zira İbn-i Kesir Kur'an-ı genellikle Kur'an ve me'sur rivayetlerle

[24] Bkz. Abbas, F. H., (2016). **et-Tefsir ve'l-Mufessirun Esasiyyatuhu ve itticahatuhu ve Menahicuhu fi'l-Asri'l-Hadis**, Daru'n-Nefais, Ürdün, b:1, c:III, s:56-57.

[25] Bkz. **et-Tefsir ve'l-Mufessirun Esasiyyatuhu ve İtticahatuhu ve Menahicuhu fi'l-Asri'l-Hadis**, c:III, s:60-80.

tefsir etmiştir. Nesefi manay-ı harfisine önem vermiştir. Bu iki tefsir, kendilerinden önce yazılan tefsirlerin faydalarını da kapsamaktadırlar. Âlûsî ve Seyyid Kutub'un tefsiri ise son dönemde kaleme alınan tefsirler olup Âlûsî tefsiri klasik tefsirleri temsil ederken diğeri Kur'an-ı, çağın diliyle tefsir etmiştir. Bahsi geçen bu dört tefsiri esas almakla tarih boyunca kaleme alınan tefsir kitaplarının çoğunu kapsayacağıma inandım."[26]

Dr. Ahmed Muhammed eş-Şerkavi, el-Esas tefsirinin ana özellikleri hakkında şöyle der:

- el-Esas Fi't-Tefsir kitabı, Saîd Havvâ'nın izlediği metot nedeniyle analitik tefsir kitapları arasında sayılır.

- Kitap, yazarın tefsirinde hedeflediği amaçlara uygun olacak şekilde tefsir kitaplarından yaptığı aktarımlar ve bu aktarımlara yaptığı yorumlar ile gerektiğinde bu görüşler arasındaki tercihleri ile öne çıkar.

- Kitabın diğer bir özelleği de Kur'an-ı Kerim'in icaz yönlerini öne çıkarması, İslam düşmanlarının ortaya attıkları şüphelere cevap vermesidir. Tasavvufçuların Kur'an hakkındaki sapık ve aşırı düşünceleri ile yanlış tefsirlerine cevap vermiştir. Bununla beraber tefsir, israiliyyatlar hakkındaki tenkidi ile öne çıkmakta ve onların kitapları üzerinden Yahudi ve Hiristiyanlara cevap vermiştir.

- Kitap nahiv ve belagat konularına geniş yer vermemiştir. Ayrıca kitap Hafs kıraatına bağlı kalmış, diğer kıraatlara çok az konu hariç değinmemiştir.

- Tefsir, uslubundaki güzellik, lafızlarındaki kolaylık, içinde bulunulan koşulları göz önünde bulundurması ve bilgi ve anlayışta farklı seviyelerdeki okuyucuya uygunluğu ile öne çıkmaktadır.

---

[26] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:XI, s:6773.

- Ayrıca kitap, İslam düşmanlarının ortaya attıkları birçok şüpheye cevap vermesiyle kendini göstemektedir. Kitap, günümüz Müslümanlarının zihnini meşgul eden çağın şartlarının ortaya koyduğu çok sayıda probleme cevap vermektedir.[27]

2.2 Saîd Havvâ

2.2.1 Adı ve Nesebi

Adı; Saîd b Muhammed b Dîb b Havvâ'dır. Ailesinin soyu Allah Rasûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) dayanmaktadır.[28]

2.2.2 Doğumu ve Yetiştiği Ortam

1935 (1354 h) yılında Suriye'nin Hama kentinde doğmuştur. Annesi, o henüz bir sene dört aylık iken vefat etmiştir. Fakirliğine ve zor şartlarına rağmen onun bakım ve eğitimini nenesi üstlenmiştir. Babası bölgede işgalci Fransızlara karşı direnişi ile tanınan simalardın birisi olmuştur.[29]

Saîd Havvâ, babasının birçok defa hapse girmesi nedeniyle çoğu zaman ondan uzak yaşamıştır. Babasının bulunmadığı zaman, yaşının küçüklüğüne rağmen babasının işlerini takip etme ve ailenin bakımını üstlenmek zorunda kalmıştır. Babası ile beraber sebze ve meyve ticareti yapmış ve tarımla uğraşmıştır. Saîd Havvâ çocukluğunda yaşadığı zor şartlara ve babasından uzak bulunmasına rağmen ondan, emanete sahip çıkma, iffeetli olma, ırz ve namusu muhafaza etme ve mütevazı olma gibi çok sayıda güzel ahlak öğrenmiştir.[30]

Fransız ihtilali 1945 yılında işgalci güçlerin yenilgisiyle son bulmuştur. Saîd Havvâ 1973 anayasasının ilan edilmesine ve ardından İslami akımla, ülkede azınlıkların

---

[27] Bkz. Şerkâvî, A., **Nazariyyetu'l-Vihdeti'l-Mavzuiyye li'l-Kur'âni'l-Kerim Min Hilali kitap el-Esas fi't-Tefsir**, Said Havvâ, s:53-55.

[28] Bkz. **Hezihi Tecrübeti ve Hezihi Şehadeti**, s:7. Bkz. Mhelhel, C. M., (2014). **Siyahe Fikriyye fi Kitabati'n-Nuhabi'd-Daviyye**, es-Semahe Şirketi, Kuveyt, b:1, s:19.

[29] Bkz. **Hezihi Tecrübeti ve Hezihi Şehadeti**, s:8-9. Bkz. Akîl, A., (2008). **Min E'lâmi'd-Da've ve'l-Hareketi'l-İslamiyye**, Daru'l-Beşir, Mısır, b:8, s:276. **Siyahe Fikriyye fi Kitabati'n-Nuhabi'd-Daviyye**, s:19.

[30] Bkz. **Hezihi Tecrübeti ve Hezihi Şehadeti**, s:7-11.

bulunmasını sebep göstererek çıkarılan yasaların kaynağının İslama dayanmasını ve İslam dininin ülkenin resmi dini olmasını reddeden laik kesim arasındaki çekişmelere şahit olmuştur. Bu çekişmeler, dönemin cumhurbaşkanının devreye girmesiyle orta yol bulunarak çözüme kavuşturulmuştur. Böylece İslan dini, ülkenin anayasasrının yapılmasında dayanılan kaynaklardan birisi olmuştur. Ayrıca Saîd Havvâ 1948 Filistin savaşına ve bağımsızlık sonrası ilk demokrasi deneyimine karşı gerçekleştirilen askeri darbaye ve onun akabinde vuku bulan 1949 olaylarına da şahit olmuştur. 1958 yılında Mısır ile Suriye arasında oluşturulan birlik döneminde Saîd Havvâ üniversite ikince sınıf öğrencisidir. Saîd Havvâ 1964'deki Hama ayaklanmasına ve 1973 anayasası olaylarına da katılmıştır.[31]

Üniversiteden mezun olduktan ve askerlik vazifesini yaptıktan sonra Ümmü Muhammed ile evlenmiş ve Muhammed, Ahmed, Muaz ve Fatıma adındaki çocukları dünyaya gelmiştir.[32]

2.3 İlim Elde Etme Süreci

Saîd Havvâ öğrenim hayatına küçük yaşta başlamıştır. Zira nenesi onu Kur'an kursuna göndermiştir. Ardından ilkokula göndermiş ancak babası hapisten çıktıktan sonra yaşadıkları zor şartlardan dolayı ona işlerinde yardımcı olmak için eğitmine üç sene ara vermek zorunda kalmıştır. Ardından babasının işleri olumsuz etkilenmesin diye gece okulunda eğitim sıralarına geri dönmüştür. Lise diplomasını Hama'da bulunan İbn-i Rüşd lisesinden elde etmiştir. 1961 yılında da Dımaşk Üniversitesi Şeriat Fakültesinden mezun olmuştur.[33] Suriye ve Suudi Arabistan da öğretmen olarak vazife yapmıştır. Irak, Ürdün, Kuveyt, BAE, Mısır, Katar, Pakistan, Almanya ve Amerika da çok sayıda hutbe, vaaz ve ders vermiştir.[34]

---

31 Bkz. **Hezihi Tecrübeti ve Hezihi Şehadeti**, s:7-114.

32 Bkz. **Min E'lâmi'd-Da've ve'l-Hareketi'l-İslamiyye**, s:276-277. **Siyahe Fikriyye fi Kitabati'n-Nuhabi'd-Daviyye**, s:20.

33 Bkz. **Hezihi Tecrübeti ve Hezihi Şehadeti**, s:16-47.

34 Bkz. **Min E'lâmi'd-Da've ve'l-Hareketi'l-İslamiyye**, s:277. **Hezihi Tecrübeti ve Hezihi Şehadeti**, s:56-79. Abâza, N., (1999). **el-Malih**, Muhammed Riyad, İtmamu'l-Alam (Zirkilî, Hayrüddin – el-A'lâm kitabının zeyli), Dar Sadır, Beyrut, b:1, s:109.

2.4 Hocaları

Saîd Havvâ çok sayıda hocadan ders almıştır, bunlardan bazıları şunlardır: Muhammed el-Hamid, [35] Abdulkerim er-Rufa'i, [36] Mustafa es-Siba'i, [37] Mustafa ez-Zerka, [38] Muhammed el-Mubarek, [39] Ramazan el-Buti [40] ve daha başka çok sayıda değerli hocadan ilim okumuştur.[41]

2.5 Çektiği Sıkıntılar ve Hicreti

Saîd Havvâ, Suriye âlimlerinin, Suriye'nin ve anayasasının İslami esaslara göre düzenlenmesini talep ettikleri ve 1973 yılında yayınladıkları bildiride imzası olması nedeniyle tutuklanmış ve beş yıl hapse maruz kalmıştır. Havva hapishanede geçirdiği bu süreci kitap telif ederek değerlendirmiş ve hapishaneden çıktıktan iki ay sonra Ürdün'e giderek oraya yerleşmiştir.[42]

---

[35] Muhammed Mahmud el-Hamid, Suriye (Hama/1910-1969) Ezher'den başarı ile mezun oldu. Bkz. Şerif, M., (2011). **Uzema Mendiyyun fi't-Tarihi'l-Hadis**, Kahire, b:1, 3/29-37. Bkz. Min E'lâmi'd-Da've ve'l-Hareketi'l-İslamiyye, s:823-840.

[36] Abdulkerim er-Rifâî, Dimaşk şehrinde (1901-1973. Bkz. el-Allame Abdulkerim er-Rifâî Dimaşk camilerinde dava gençlik kollarının kurucusudur, sayı: 340, https://www.rocham.org/site/article/340

[37] Sibâî, Mustafa b. Husni, Suriye Hums şehrinde (1915 -1964) Bkz. **Min E'lâmi'd-Da've ve'l-Hareketi'l-İslamiyye**, s:1149-1166.

[38] Mustafa Ahmed ez-Zerka (Halep 1904-1999), Suriye'den hukuk ve edebiyat alanında iki diploma elde etti, eğitim ve avukatlık alanında çalıştı, Parlamentoda milletvekilliği yaptı, ardından vakıflar bakını ve adalet bakanı olarak görev yaptı, çok sayıda bilimsel eser ortaya koydu, bkz. **Min E'lami' da've ve'l-Hareketi'l-İslamiyye,** s:1141-1148.

[39] Muhammed Abdulkadir el-Mubarek, aslen Cezayirlidir, Dimaşk (1912-1981), hukuk ve edebiyat alanında iki diploma elde etti, idari ve bilimsel alanlarda birçok görev yapmıştır, kendisinin çok sayıda eseri vardır, bkz. **Min E'lami' da've ve'l-Hareketi'l-İslamiyye**, s:990-1001.

[40] Molla Ramazan Ömer Murad el-Bûti, (1988 m-1410 h), Türkiye'de doğmuş ve Dimaşk'a yerleşmiştir, bkz, Dr. el-Bûti, M. S., (1995). **Heze Vâlidi**, Dar el-Fikir, Dimaşk, Beyrut, b:2, s:13-170.

[41] Bkz. **Hezihi Tecrübeti ve Hezihi Şehadeti**, s:37-38. Bkz. **Min E'lâmi'd-Da've ve'l-Hareketi'l-İslamiyye**, s:276. Bkz. **Siyahe Fikriyye fi Kitabati'n-Nuhabi'd-Daviyye**, s:19-20.

[42] Bkz. **Hezihi Tecrübeti ve Hezihi Şehadeti**, s:105-133. **Min E'lâmi'd-Da've ve'l-Hareketi'l-İslamiyye**, s:277. Bkz. **Siyahe Fikriyye fi Kitabati'n-Nuhabi'd-Daviyye**, s:20. Alavne, A., (1998). **Zeyl'l-Alam Kamus teracim lieşheri'r-Rical ve'n-Nisa Mine'l-arap ve'l-Mustaribin ve'l-Musteşrikin**, Daru'l-Menara, Cidde, b:1, c:I, s:93.

2.6 Bilimsel Eserleri

Saîd Havvâ, dört seriye ayrılan bir dizi kitap telif etmiştir.

a) Üç usul serisi. Bu seri üç kitaptan oluşmaktadır:

1.Allah (celle celâluhû), 2.er-Rasul (sallallahu aleyhi ve sellem), 3.el-İslam

b) Metotta temel kriterler serisi. Bu seri üç kitaptan oluşmaktadır:

1. el-Esas fi't-Tefsir, 2.el-Esas fi's-Sünne ve Fıkhuhe, 3. el-Esas fi Kavaaidi'l-Marife ve Davabıti'l-Fehmi Li'n-Nusus

c) el-Kebir ve'l-Ekber fıkıhları serisi. Bu serideki kitaplardan bazıları şunlardır:

1. Cevlat fi'lfıkheyn el-Kebir ve'l-Ekber, 2.Terbiyetune'r-Ruhiyye, 3. El-Mustahlis fi Tezkiyeti'l-Enfus, 4.Müzekkerat fi Menazili's-Sıddikîn ve'r-Rabbaniyyîn

d) Bina, davet ve İslami çalışmalar serisi. Bu serideki bazı kitaplar şunlardır:

1.Cündullah Sekafeten ve Ahlakan, 2.Gıda-ü'l-Ubûdiyye, 3.Ahya-u'r-Rabbaniyye, 4.Felnetezekker fi Asrinâ Selesen, 5.Fi Âfâkı't-Talim, 6.Hezihi Tecrubeti ve Hezihi Şehadeti, 7.Resâil Key Lâ Namzi Baîden an İhtiyaceti'l-Asri vb.43

2.7 Hastalığı ve Vefatı

Saîd Havvâ birçok hastalığa yakalanmıştır. Bunlardan sonuncusu 14.03.1987 tarihinde maruz kaldığı kısmi felçtir. Bu hastalık onu evde kalmaya mecbur bırakmıştır. Ardından 14.12.1988 tarihinden 09.03.1989 tarihine kadar ölüm baygınlığına girmiş

[43] Bkz. **Hezihi Tecrübeti ve Hezihi Şehadeti**, s:158-159. Bkz. **Min E'lâmi'd-Da've ve'l-Hareketi'l-İslamiyye**, s:279-281. Bkz. **Siyahe Fikriyye fi Kitabati'n-Nuhabi'd-Daviyye**, s:24-26.

ve 09 Mart 1989 tarihi Perşembe günü öğlen saalerinde vefat edinceye kadar bu halde kalmıştır. Allah ona rahmet eylesin.[44]

[44] Bkz. Yusuf, M. H. R., (2002). **Tetimmetu'l-Alam**, Zirkilî, Dar İbn Hazm, Beyrut, b:2, s:208. **Min E'lâmi'd-Da've ve'l-Hareketi'l-İslamiyye**, s:285-286.

3. RÖNESANSIN DİNİ ÖGELERİ

Din, milletlerin hayatında en önemli unsur sayılır. İnsan ancak bununla saadet ve güven içinde yaşayabilir. Zira insan inanç ve bir dine mensup olma fıtratı üzerine yaratılmıştır. İnsanlık tarihi incelendiğinde dinin, vazgeçilmez bir zaruret olduğu gerçeyi ortaya çıkmaktadır. Bu gerçeklik ferdin hayatında onun mutluluk ve güveni adına bir zaruret olduğu gibi toplumun da birlik, beraberlik, istikrar ve gelişmesi adına bir zarurettir.[45] Bununla birlikte bir dine inanma düşüncesi insanlıktan hiç ayrılmamıştır. Tarih boyunca milletler bu düşenceden uzak olmamışlardır. Zira bu tutum insanların doğasında bulunan asil bir yöneliştir.[46] Geçmiş çağlar veya eski milletler bir dine inanma konusundan uzak olmamışlardır. Zira din, beşeriyetin tüm aşamalarında insanlığa eşlik etmiştir. Bu yönüyle her ümmetin rönesans ve medeniyet hayatında dinin rolü gözle görülür ve bariz şekilde kendini göstermektedir.[47] Din, milletlerin hayatında gelip geçen bir aşama değildir, aksine o beşeriyetin hayatındaki temel ve medeniyetin ana kuralıdır. Din, insanın ruh, akıl ve hayat bileşeninde ondan ayrılması veya uzaklaştırılması mümkün olmayan asıl unsurdur.[48] Din, fertlerin ve toplumun hayatında önemli bir yere sahiptir, bu nedenle "din, ilimlerin elde edilmesinde ve marifetin genişlemesinde ilk öğretmen, ruhların güzel ahlak üzerine eğitilmesi adına en şefkatli eğitmendir. Din, insanların adalet üzere olmasını sağlar ve onların dikkatlerini şefkat ve merhamete çeker. Özellikle İslam dini ki vahşet ve katılıkta en acımasız bir milleti o konumdan çekip çıkarmış ve kısa sürede medeni milletler seviyesine yüksaltmiştir."[49] Dinin hayattaki konum ve statüsünden bahsettiğimiz zaman şunu görürüz: "Din, milletlerin kıvamını sağlayan, onları kurtuluşa erdiren ve saadetlerini sağlayan bir etkendir."[50] Allah Teâla rahmeti ile muamele ederek insanlığa İslam dinini lutfetmiştir. Öyleki İslam, önceki dinlerde bulunmayan kapsam, kemal ve azamete sahip bir dindir. Çünkü Allah Teâla İslam ile dinleri ve risaletletleri sona erdirmiştir. "İslam dininin, medeniyetler kurması,

---

45 Bkz. Kardâvî, Y., (1979). **el-İman ve'l-Hayâ**, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, b:4, s:9.
46 Sa'di, T. H., (2005). **Mukarenetu'l-Edyan**, Daru'l-Ulumi'l-Arabiyye, Beyrut, b:1, s:13.
47 Bkz. **Mukarenetu'l-Edyan**, s:5.
48 Bkz. Cündi, E., **el-Hadara fi Mefhumi'l-İslam**, Daru'l-Ansar, Kahire, s:22-23.
49 Afgânî, C., Abdo, M., (2012). **el-Urvatu'l-Vuska, Muessesetu'l-Hindavi**, s:74.
50 Amâra, M., (2006). **el-İslah bi'l-İslam**, Nahdatu Mısır, b:1, s:30.

uygarlıklara yön vermesi, insani erdemlere sahip toplumlar inşa etmesi ile farklılık oluşturması garipsenecek bir durum değildir. Ayrıca İslam dini insanı öyle kapsamlı bir eğitim ile donatmıştır ki o insan, din rengi ile boyalı medeniyetler inşa etmiştir. İslam dini Müslüman insanın ruhunda uyum, denge ve güvenin oluşmasını sağlamıştır. Böylece bu insan yaratıcı medeniyetler kurmuştur. Başka bir ifadeyle İslam medeniyeti, İslam dininin oluşturduğu bu insanın ortaya koyduğu bir meyvedir."[51] İslam dini, onu açıklamak ve insanları ona davet etmek için peygemberlerin ard arda geldiği Allah Teâla'nın ebedi dinidir.[52] İslam dini, insan fıtratına uyumu, insanların şartlarını ve yapılarının farklılıklarını göz önünde bulundurması ile ayrıcalık göstermektedir. "İslam, tartışmasız fıtrat dinidir. Başka bir ifadeyle İslam, mahlûkat ile tam uyumlu olan bir dindir."[53] İslam dini, insanlığı kurtarmaya, onun gerçek manada rönesansını sağlamaya ve onu hakiki huzura ulaştırmaya kefil olan tek dindir. Tarih bu büyük hakikata şahittir. Arap yarımadası halklarını orta çağın başlarında zulmetten kurtarıp rönasans ve ilerlemenin aydınlığına çıkardıktan sonra, İslamın doğru bir şekilde tatbik edildiğine şahit olan çağlar, insanlığın gördüğü en büyük rönesansa tanıklık etmiştir. Başta Müslümanlar olmak üzere eğer insanlık bugün insanı yüceltecek ve huzura ulaştıracak bir rönesansı hayata geçirmek istiyorsa, sosyal alanda ve devlet kademelerinde İslam dinini tatbik etmek sûretiyle İslami prensipleri hayatın her sahasına geri getirmeleri gerekmektedir. İşte o zaman zulum ve zulumatın zifiri karanlıklarından, adalet ve aydınlığın sahillerine çıkacaklardır.[54] Mehasini't-Te'vil yazarı bu yüce dini tanımlarken şöyle demektedir: "Tüm akıl sahibi insanlar ve filozoflar; insanlığın kemâli, toplumun ihtiyaçlarının karşılanması, medeniyetin kurulması, ilerlemenin sağlanması için gerekli araçları ve iki dünya saadetini kazanma adına gerekli olan tüm ihtiyaçları içermesi yönüyle İslam dininin bütün dinlerin en mükemmeli olduğu konusunda hemfikirdir."[55] Din, eyleme geçme ve rönesansı gerçekleştirme adına bazı motivasyonlara gereksinim duyar. Müslüman insanın motivasyonu imanıdır. Çünkü "İmansız ortaya konan şer'i hükümler insanın ortaya koyduğu kanunlara benzer, o kanun ve kuralları koyanların gitmesiyle onlar da ortadan

---

51 İbn Âşûr, M. F., (2003). **Ruhu'l-Hadarati'l-İslamiyye**, Nahdatu Mısır, b:1, s 8.

52 Bkz. Gazzâlî, M., (2005). **el-İslam ve't-Takatu'l-Muattala**, Nahdatu Mısır, b:2, s:162.

53 Şek'a, M., (1991). **İslam bila Mezâhip**, ed-Daru'l-Mısriyye el-Lübnaniyye Matbaası, Mısır, b:8, s:39.

54 Bkz. Kasas, A., (1995). **Üsüsü'n-Nahdati'r-Raşide**, Daru'l-Umme, Beyrut, b:1, s:20-41.

55 Kâsimî, M. C., (1997). **Mehasinu't-Te'vil**, thk. Muhammed Basil Uyunun es-Sud, Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye, Beyrut, b:1, c:I, s:430.

kalkar ve onları ortaya çıkaran şartların kaybolmasıyla onların da etkisi gider."[56] İman; net bir senbol, müminin yolunu aydınlatan bir projektör, hayır ve iyiliyi gösteren bir rehberdir. İman, "hareket ettirici bir güç ve tam bir enerjidir. Onun hakikatı; eyleme geçmeden, pratikte uygulanmadan, gizli ve açık sûreti arasında uyum sağlanmadan kalpte yerleşmez. Bununla beraber iman gerçeyi, tüm beşeri hareket kaynaklarının fevkinde olup onları hareket ettirir."[57] Ümmetin şanlı konumunu geri kazanmasını sağlama ve yeniden rönesansını gerçekleştirmek için hakiki dinimize dönüş yapmamız, İslam dininin hakikatını idrak etmemiz, onu, hayatın programı haline getirmemiz gerekmektedir. Müslümanların dinlerini ihmal etmeleri ve onu, hayatlarında referans olmaktan çıkarmaları; onların darmadağın olmalarına, geri kalmalarına, rönesanstan uzaklaşmalarına, düşmanlarına kolayca av olmalarına neden olmuştur. İşte az sayılamıyacak bir süredir ümmetin yaşadığı durum budur.[58]

3.1 Kur'an-ı Kerim İslam Rönesans Düşüncesinin Temelidir

Araplar, çevrelerinde Pers ve Rum gibi medeniyeti yakalamış ulusların bulunmasına rağmen, Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) gönderilinceye kadar birbirini boğazlayan, kendi arasında savaşan, birbirlerine saldıran, medeniyetten uzak ve cahiliyetin kol gezdiği, kabilelerden ibaret topluluklar halinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) onları içinde bulundukları cehaletten çekip çıkarmış ve Allah Teâla onlara en şerefli ve en ulu kitabı ikram etmesinin ardından dünyanın efendileri haline gelmişlerdir. Böylece Allah'a davet harekete geçmiş ve 622 yılında Medine'ye gerçekleşen hicretten sonra da İslam devleti teşekkül etmeye başlamıştır. Onuncu asırda azametinin ve rönesansının zirvesine ulaşan bu yapı Osmanlı devletinin son dönemlerinde zayıflamış, gerilemeye başlamış ve çökmüştür.[59]

İnsanın yetişmesinde, Rabbani bir toplumun inşasında Kur'an-ı Kerim büyük bir role sahiptir. İşte Allah'ın kitabı onların kalplerini İslama açtıktan sonra Araplar'da böyle bir değişimi gerçekleştirmiştir. Gazzali bu konuda şöyle der: Kur'an-ı Kerim nazil

[56] Azzam, A., (2011). **er-Risaletu'l-Halide, Mektebetu'ş-Şuruk ed-Devliyye**, Kahire, b:1, s:28.
[57] Kutub, S., (1991). **fi Zilali'l-Kur'ân**, Daru'ş-Şuruk Matbaası, Beyrut, Kahire, b:17, c:VI, s:3353.
[58] Bkz. Arbâvî, Ö., (1982). **el-İtisamu bi'l-İslam**, tüm basım hakları yazara aittir, b:1, s:10.
[59] Bkz. Sultan, C., (2003). **ez-Zakireu't-Tarihiyye li'l-Ümme**, Ummu'l-Kura, Mısır, b:3, s:116.

olduğu milletin yapısını yeniden formülize etmiştir. Bu durum Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) mucizelerinden birisidir. Zira O (sallallahu aleyhi ve sellem), nesillerin inşasını, milletlerin eğitimini en güzel şekilde gerçekleştirmiş ve mahlûkata Kur'an medeniyetini sunan nesli yeniden formülize etmiştir. Araplar Kur'an'ı okuduklarında doğrudan isteşereyi bilen, baskı ve istibdattan nefret eden ve toplumsal adaletin yaygınlaştığı bir millete dönüşmüşlerdir. Bu millet, sınıf ve milleyetçilik nedir bilmeyen, kibir ve diğer milletlere karşı üstünlük taslamadan nefret eden bir millete dönüşmüştür. Böylece Müslümanlar dünya için yeni bir fetih hareketinin kaynağı olmuşlardır. Onların yeni medeniyeti insanlığa hayat vermiş ve konumunu yüceltmiştir. Çünkü İslam milleti, Kur'an-ı Kerim'in seviyesinde bir konuma sahiptiler. İslam medeniyeti, Kur'an-ı Kerim'in insanı inşasının bir meyvesi olarak gelmiştir.[60] Kur'an-ı Kerim, beşeriyetin saadete ermesine kefil olan hayat dolu yüce bir kitaptır. Bu kitap, iki kapağı arasında en büyük ve en derin ilmi saklamaktadır. Kalp ve kafalara tesir edecek en yüksek etkiye sahiptir. Bu kitap, insanlığın sahip olduğu en değerli bir servet, kurumayan bir pınar, bitmek tükenmek bilmeyen bir kaynaktır. İnsanlık tarihindeki en yüce devrimi gerçekleştirmiştir. Bu nedenle, ona fırsat verilirse ve insanın idaresi ona bırakılırsa en yüce ve en büyük devrimi tekrar gerçekleştirecektir.[61] Kur'an, kalplerin baharı, ruhların ilacı, vicdanların huzurudur. O, "Mümin insanın, yeryüzündeki zorlu yolculuğundaki yoldaşı, ruhunu aydınlatan feneri, ders telkin eden öğretmeni, doğru yolu gösteren rehberidir.[62] Kur'an-ı Kerim, Müslümanı dünya meşakkatinden ve meşgalesinden kurtarıp huzura erdiren kitaptır. Allah bu kitabı dünya hayatını düzenleyen bir metot olarak indirmiştir. O "akıl ve kalbi yaşatan rabbani bir ruhtur. Aynı zamanda o, fertlerin ve toplumların hayatını düzenleyen ilahi bir anayasadır."[63] Allah Kur'an-ı Kerim'i insanlığın ıslahı, saadeti ve onlardan örnek bir millet oluşturmak için bir metot olarak indirmiştir. "O, dünyayı ıslah eden, tarihin akışını degiştiren, imanları, kardeşlikleri, adaletleri, birlikleri ve vefaları örnek gösterilen bir milleti ortaya çıkaran kitaptır. Dünya, uzun bir süre barış ve güvenin sancağı altında yaşamıştır. Bu kitap, deve ve koyun çobanlarını âlim, hikmet sahibi, şefkat ehli insanlara dönüştürmüş ve yönetim, siyaset, barış ve savaş

---

60 Bkz. Gazzâlî, (2005). M., **keyfe neteamelu mea'l-Kur'ân**, Dar Nahdatu Mısır, b:7, s:28.

61 Bkz. Nedevî, A., (1987). **el-Müslimun ticaha'l-Hadareti'l-Garbiyye**, Daru'l-Muctema, Cidde, b:1, s:58.

62 Kutub, M., (1993). **Dirasat Kur'âniyye**, Daru'ş-Şuruk, Kahire, b:7, s:509.

63 Kardâvî, Y., (2000). **Keyfe Neteâmelu Mea'l-Kur'âni'l-Azim**, Daru'ş-Şuruk, Kahire, b:3, s:20.

alanlarında lider ve efendi insanlar çıkaramıştur. Dünya onlar gibisini doğurmaktan aciz hale gelmiştir."[64] İslam ümmeti Kur'an-ı Kerim'i kendisine metot ve düstur edindiğinde dünyayı ilim ve adaletle imar etmiş, dünyaya dağılmış ve yeryüzünü doldurmuştur. Kuvvet ve reform vesilelerini değerlendirmekten vazgeçtiğinde ise halimiz kendisine ağıtlar yakılır hale gelmiş ve Kur'an'dan uzaklaştığında da acınacak duruma düşmüştür. "Müslümanlar, Kur'an-ı Kerim'in irşad ve yönlendirmesinden istifade etselerdi durumları o ilklerde olduğu gibi bilimsel buluş ve icatlarda milletlerin öncüleri durumunda olurlar ve dünyanın efendisi konumuna geçerek işlerin zimamını ellerine geçirirlerdi. Ancak Müslümanlar yerlerinde sabit kalarak, Kur'an'ın yol göstericiliğinden istifade edememişler ve şu anda içinde bulundukları duruma düşmüşlerdir."[65] Saîd Havvâ Müslümanların günümüzde içinde bulundukları durumu ve Allah ve Kur'an'dan uzaklıklarını tanımlarken şöyle der: "Müslüman kişilik Kur'an'nın manasını araştırmaktan çok uzaklaşmış, ümmeti Muhammed de Allah'ın kitabını temsil etmekten çok uzaklaşmışlardır. Bu duruma telefi etme adına çok çalışması ve gayret gösterilmesi gerekmektedir ki İslami kişilik geri dönsün ve Kur'an ahlakımız haline gelsin. Böylece Kur'an-ı Kerim Müslüman milletin hayatında kendini göstersin ve anlamı yaşayan bir kişiliğe bürünsün."[66] Mademki Kur'an-ı Kerim halen aramızda olup okunmaya devam etmektedir, o zaman ıslah, pratik ve amel yönüyle bulunması gereken konumu alması gerekir. İslam ümmetinin dünya milletleri arasındaki konumunu alabilmesi için onun, hareketten yoksun felç haline getirilmiş ve terk edilmiş bir kitap olmaktan çıkarılması gerekir. Çünkü "İslam ümmetinin, tarih sahmesine çıkmasına vesile olan imani referanslarına ve Kur'an-ı Kerim'in gösterdiği hidayet metodları üzerine kurulan medeni değerlerine dayanmadan rönesansını gerçekleştirmesi mümkün değildir. Ümmet, Allan'ın kitabının ihmal edilmesi nedeniyle tarihte sahip olduğu rolü kaybetmiştir. Ümmet, Kur'anî metotlar ve şer'i dengeler ışığında düşünce ve eylemlerini düzeltmediği sürece uluslararası areneda aktif bir role geri dönmesi mümkün değildir."[67] Kur'an-ı Kerim'in hidayete vesile olması, onun doğru anlaşılmasına bağlıdır. Bu doğru anlayışa tefsire ve Kur'an ilimlerine müracaat etmeye bağlıdır. İşte bunlar Kur'an'nın manasını anlamaya ve

---

64 Ebû Şehba, M. M., (1987). **el-Medhel Lidiraseti'l-Kur'âni'l-Kerim**, Daru'l-Liva, Riyad, b:3, s:12.

65 **el-Medhel Lidiraseti'l-Kur'âni'l-Kerim**, s:12.

66 **el-Esasu fi't-Tefsir**, s:10.

67 Mehecce Dergisi, Eyyu Nahdatin li'l-Umme Min gayri kıyamıha'l-İnsaniyye, Makale bağlantısı: http://almahajjafes.net, sayı: 410, tarih: 18.12.2013.

hükümlerini istinbat etmeye yardımcı olacak etkenlerdir. Özellikle az kelimeyle çok çeşitli mana ifade ettiği ve icazlı bir uslup kullandığı alanlar başta olmak üzere Kur'an'ın lafız ve cümlelerinin çoğunun açıklama ve tefsire gereksinim duyması şaşılacak bir durum değildir.[68]

Saîd Havvâ'nın tefsirinde ortaya koyduğu rönesansa bakış açısı şu şekildedir: Yazar, Kur'an-ı Kerim, hayatın farklı alanları ile ilgilenen, bu ümmetin uygulaması gereken eksiksiz bir metot ve programdır, prensibini teyidi ve bunun yerleştirilmesi yönünde çalışmıştır. Bu yönüyle Müslümanlara düşen, onun öğretilerine geri dönmek ve onun ahlakıyla ahlaklanmaktır. Milliyet ve soyları farklı olmasına rağmen ümmeti bu kitap bir araya getirir, dini kardeşlik bağları ile birlik ve beraberliğini kurar. Onları iyiliğin davetçileri, reformun yol göstericileri haline getirir. Onları hataya düşmekten korur, hayatın her alanındaki problemleri çözer. O rönesansın hayata geçmesi ve ümmetin ayaklarını sağlam basması adına bir dayanaktır.

3.1.1 Kurtuluş ve Temkinin Yolu Kur'an Hidayeti ve Rehberliğidir

Hidayet, Kur'an-ı Kerim'ın birinci maksadıdır. Bu, var olmanın en büyük nimetidir. Aynı zamanda hidayet, kişinin dünya ve ahiret saadetinin anahtarıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى) "Kim benim hidayetime uyarsa artık o, ne (dünyada) sapar ne de (ahirette) sıkıntı çeker."[69] el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: Dalâlet ve sıkıntıya düşme, Allah'ın dininden yüz çevirmenin vazgeçilmez sonucudur. Hidayet ve saadet de Allah'ın dinine uymanın ve ittiba etmenin değişmez bir sonucudur. Allah Teâlâ'nın ebedi sünneti, vahiy olarak nazil olur ve Allah peygamberlerini, insanları sıkıntıya sokmak için değil onları mutlu etmek için ve dalâlete düşürmek için değil onları hidayete erdirmek için göndermiştir.[70] Bu kitap tüm insanlar için bir hidayet kitabıdır. Allan onu, insanları doğru yola iletmek ve ıslah etmek için indirmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ اَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْراً كَبِيراً) Gerçekten bu Kur'an en doğru olan yola götürür ve iyi işler yapan mü'minler için büyük bir mükâfat

---

68 Bkz. Kardâvî, **Keyfe Neteâmelu Mea'l-Kur'âni'l-Azim**, s:199.

69 Taha, 20/123.

70 Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:3410.

olduğunu ve ahirete inanmayanlar için elem dolu bir azap hazırladığımızı müjdele.[71] el-Esas yazarı bu ayetin tefiri hakkında şöyle der: "Kur'an, müjde ve sakındırma ile beraber en doğru ve en açık olan yola götürür. Bu, onun icaz yönlerinden bir yönüdür. Her şeyden bahsetmiş ve onlar içinde olabilecek en doğru yolu, müjdeleme ve sakındırma yöntemi ile göstermiştir. Hangi kitap böyle bir yönteme sahip olabilir ki? Eğer o, Allah katından olmasa bunu nasıl gerçekleştirebilir?"[72] Allah Teâlâ'nın kitabı, tüm hidayetlerin vesilesidir. Müslüman, onunla Allah'a ulaşan yolu tutar ve onun öğretilerini tatbik etmekle kurutuluşa erer.[73]

Kur'an-ı Kerim yüce bir hidayet, büyük bir mucize ve Allah'ın razı olduğu örnek bir şeriattır. Hakiki saadete ancak onun gösterdiği yola tabi olarak ve onun getirdiklerine bağlı kalarak ulaşılabilir.[74] O, mahlûkatın ıslahı, eğitimi ve doğru yola ulaşması için ilahi ve metottur. O kitapta, önceki milletlerin şeriatının hulasası ve bu ümmetin saadet ile rönesansı vardır.[75] Hangi nimet, hidayet nimetinden daha değerli ve daha büyük olabilir ki?"[76] Müslüman, hidayeti sadece Allah'tan bekler. Çünkü hidayet kaynağı odur, dalâlet de ondandır. Onun emrine muhalefet eden tüm mahlûkat dalâlet üzeredir.[77] el-Esas yazarı şöyle der: "Hidayet ve dalâlet konusu Allah'ın meşietine bağlıdır. Dalâlet de hidayet de Allah'ın iradesi iledir. Ancak hidayetin de dalâletin de kendisine bakan bazı kuralları vardır. Dalâletteki başlangıç noktası, haktan yüz çevirme, tedebbür ve tefekkürü terketme, hak ve hakıkatı dinlemeye karşı kulakları tıkamakdır. Şirk de dalâletin dayanak noktasıdır. Hidayetin hareket noktası ise; Allah'ı, güzel isimleriyle tanıma, onu inkâr edenlerden yüz çevirme, ona tevekkül etme, güzel ahlakla ahlaklanma, ona iltica etme, şeytanın oyunlarından Allah'a sığınma, kitabı ile sıkı ilişki içinde olma, onu bol bol zikretme ve ona ibadet etmedir.[78]

---

71 İsrâ, 17/9.

72 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VI, s:3046.

73 Bkz. Şâtibî, İ., (1997). **el-Muvafekat**, thk. Meşhur Hasan Âl Selman, Dar İbn Affan, Mısır, b:1, c:IV, s:144.

74 Bkz. Halebi, N. M. A., (1993). **Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerim**, Sabah Matbaası, Dimaşk, b:1, s:5.

75 Bkz. Zürkânî, M. A., (1996). **Menahilu'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'ân**, Daru'ş-Şuruk, Kahire, b:1, c:I, s:8.

76 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:318.

77 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:III, s:1728.

78 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2092.

Kur'an-ı Kerim, hidayet konusu ile mubala sayılabilecek şekilde ilgilenmiştir. Hidayet sözcüğünün farklı sigalarda çok yerde yer aldığı görülmektedir.[79] Hidayetin çok türü bulunmakadır. el-Esas yazarı şöyle der "İki hidayet türü vardır: Fıtri hidayet ve şer'i hidayet. Fıtri hidayet, kaynağını şeriattan alır[80] Bazı âlimler onu fıtri, beyan ve irşad, tevfik ve ahiret olmak üzere dört çeşit saymışlarıdır ki bunlar birbiriyle bağlantılıdır. Birincisi genelde tüm mahlûkatla, özelde ise insanla ilgilidir. Çünkü Allah insana akıl gibi bir nimet bahşetmiştir. Bu nedenle insan onsuz irşad hidayetine erişemez. Bununla beraber tevfik hidayeti de irşad üzerine kuruludur. Ahiret hidayeti ise irşad ve tevfik hidayeti ile hâsıl olur.[81] Aynı zamanda Kur'an hidayeti; genel, açık, eksiksiz ve tam olma özelliğiyle öne çıkar. Genel olması, her zaman ve mekânda insan ve cinlere bakması ile alakalıdır. Bu hidayetin eksiksiz ve tam olması ise, bu hidayet türünün, Allah'ın ve insanın hidayet türleri arasında insanlığın ve tarihin tanıdığı en yüce ve en vefalı bir hidayet türü olmasından kaynaklanmaktadır. Bu hidayet, yaratılmışların ihtiyacı olan akide, ahlak, ibadet, muamelatın her çeşidini kapsar ve aynı zamanda insanın hemen acil gereksinim duyduğu ve daha sonra duyacağı yararları cem eder. Bu hidayet, insanın rabbi ile ve içinde yaşadığı evren ile ilişkisini düzenler. Bununla beraber bu tür, ruh ve bedenin isteklerini hikmetli bir şekilde uzlaştırmıştır.[82] el-Esas yazarı Kur'an-ı Kerim hidayeti hakkında şöyle der: "Allah Teâlâ, kendi zatını, sıfatlarını ve isimlerini kanıtladıktan sonra kitabını hidayet olarak tanımlamıştır. Bu da Kur'an'da en açık ve net olarak kendini gösteren hidayetin Allah'a, sıfat ve isimlerine delalet eden hidayet türü olduğuna işaret etmektedir.[83] İbadet konusunda şöyle der: "Hidayetin, İbrahim milletinde olduğunu ve bizim de ona tabi olduğumuzu ilan etmemizi emretmiştir. İndirdiği her ayette imanımızı açıktan duyurmamızı emretmiştir. Ayrıca bizlerin tabi olduğu şeyin sıbgatullah yani Allah'ın rengi ve boyası olduğunu, bundan daha iyisinin bulunmadığını ve bizlerin de ona ibadette ihlas üzere samimi olduğumuzu ilan edip duyurmamızı emretmiştir. Bu nedenle hidayet üzere olduğunu delilsiz ve mesnetsiz iddia eden kişi değil, bu hasletler kimde bir arada

---

79 Bkz. Zerkeşî, B. M., (1957). **el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim**, Dar İhyau'l-Kütüp el-Arabiyye, İsa el-Babi el-Halebi ve ortakları, b:1, c:I, s:103-104. Abdulbâki, M. F., **el-Mücemü'l-Müfehres li'Alfazi'l-Kur'âni'l-Kerim**, Daru'l-Hadis, Kahire, s:731-736.

80 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:3776.

81 Bkz. İsfahânî, R., (1991). **el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'ân**, Dau'l-Kalem-ed-Daru'ş-Şamiyye, Dimaşk-Beyrut, b:1, s:835.

82 Bkz. **Menahilu'l-İrfan**, c:II, s:124.

83 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IX, s:5219.

bulunursa o kişi tam hidayet üzeredir.[84] Yazar ahlak konusunda da şöyle der: "Yalan, günah ve kibir insanı hidayetten uzaklaştıran hastalıklardır. İnsan bunlardan kurtulursa, bu adın Allah'ın kitabı ile hidayete ermenin doğru başlangıcıdır."[85] Yazar muamelat konusunda da şöyle der: "Günümüzde, siyonistlerin işgallerine karşı duyulan nefret ve bu işgalleri sonlandırmadaki aceleci tutum ve tavırlar nedeniyle Müslümanların çoğu İslam ve Kur'an yolundan uzaklaşmış ve özgürlüğe ve bağımsızlığa kavuşturma adına daha hızlı olacağını zannederek daha başka yol ve yöntemleri benimseyerek çalıştıkları görülmektedir. Ancak bu tarz çalışanların sadece gerileme ve tökezlemelerinin arttığı ve Yahudilerin de konumlarını daha fazla perçinleştirdikleri görülmektedir. [86] Kur'an hidayetinin saygın amaçları ve yüce hedefleri vardır. Bunlardan bazıları şöyle ifade edilebilir:

1. İnsanları küfür, inançsızlık, şirk, cehalet, bilgisizlik ve günah karanlıklarından kurtararak iman nuruna, hidayete, ilim ve itaate kavuşturmak.

2. İnsanları, diğer işlerinde daha doğru ve sağlam yola ulaştırmak.

3. Ümmetin hastalıklarına derman bulmak.Bozuk ve sapık akide ve düşünceler nedeniyle fert ve toplumların maruz kaldıkları bütün kusur ve eksikliklere çare bulmak. Bununla beraber o, Kur'an'nın bereketi ile bedenin maruz kaldığı hastalıklara da şifadır.

4. Doğudan batıya, ümmetin ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılayarak onlara dünya ve ahiret saadeti sağlamak.[87]

el-Esas yazarı (لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَى النُّورِ)[88] "Karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için" ayetinin anlamı ile alakalı şöyle der: Bu ayet sizi günah karanlıklardan, itaat aydınlığına çıkarmak, küfür karanlıklarından İslam nuruna çıkarmak, şek ve şüphe karanlıklarından kalp huzuru ve yakîn nuruna çıkarmak, fiziki karanlıklarından gayb

---

84 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:281-282.

85 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IX, s:5219.

86 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VI, s:3046-3047.

87 Bkz. **el-Hidâyeâu'l-Kur'âniyye Dirase Ta'siliyye**, bir grup araştırmacı, Ummu'l-Kura niversitesi, Mekke, c:I, s:85-92.

88 Ahzâb, 33/43.

aleminin nuruna çıkarmak, nefsin karanlıklarından kalbin nurlu aydınlıklarına çıkarmak, dalâlet karanlıklarından hidayet nurunun aydınlıklarına çıkarmak anlamlarını ifade eder.[89] el-Esas yazarı (وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ ما هُوَ شِفاءٌ) "Biz Kur'an'dan, mü'minler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz" ayetinin anlamı ile alakalı şöyle der: "Bu kitap, şek, şüphe, nifak, zayıflık, meyletme, uzaklaşma gbi kalbin hastalıklarına karşı şifadır. O aynı zamanda imanın hâsıl olacağı rahmettir. Onda hikmet vardır ve onunla Müslümanlar saadet ve huzura erer. Kur'an, onun sadece Müslümanlar için şifa ve rahmet olduğunu ifade eder. Onunla sıkıntılar bertaraf olur, ayıplar örtülür ve günahlar temizlenir."[90]

Hidayet, önce insanın onu istemesi ve tercih etmesi ile onun arkasından koşarak say ve gayret göstermesi ile başlar. Fitne ve fesadın arttığı günümüzde bunu elde etmek hiç de kolay değildir. Allah Teâlâ ayeti kerimede şöyle buyurmaktadır: (اِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاۤءُ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ)[91] "Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola eriştirir. O doğru yola gelecekleri daha iyi bilir." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ila alakalı şöyle der: (اِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ اَحْبَبْتَ) Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Bu senin vazifen değil, senin vazifen sadece tebliğ etmektir ve istediğini hidayet edecek olan sadece Allah'tır. Onun bu konuda yüce hikmetleri ve ikna edici kanıtları vardır. Sen her istediğini İslam'a sokamassın (وَلٰكِنَّ اللهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاۤءُ) "Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola eriştirir." Yani, Allah dilediği kişide doğru yola ulaşma ve hidayeti erme konusunda gerekli eylem ve fiilleri yaratır ve (وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِين) O doğru yola gelecekleri daha iyi bilir. Yani O, hidayet ve doğru yolu hak edenler ile günah ve sapıklığı hak edenleri daha iyi bilir. Veya O, hidayet ve doğru yolu seçip kabul edenler ile ayet ve kanıtlardan ders ve ibret alanları daha bilir."[92] Hidayetin birçok yolu bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1.Dua: Dua, hidayete ulaşmanın araçlarından ve onda sabitkadem kalmanın vesilelerinden birisidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا

---

89 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VIII, s:4449.

90 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VI, s:3106-3107.

91 Kasas, 28/56.

92 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:4100.

(وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ[93] (Onlar şöyle yakarırlar): "Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin." el-Esas yazarı, bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا) Yani ilimde derinleşmiş olanlar "Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi hak ve hakikattan eğriltme. Senin muhkem ayetlerinle amel etmeyi ve müteşabihini yanlış anlamadan bizi koru" derler. (وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً) "Bize katından, bizi muvaffak kılacak ve sabitkadem kalmamızı sağlayacak bir rahmet, inayet, riayet, kurtuluş ve cennet bahşet." (إِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ) Şüphesiz sen çok bahşedensin"[94]

Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de dualarında hep hidayet talebinde bulunmuştur. Bu dualardan bazıları şunlardır: (قُلِ اللهُمَّ اهْدِنِي وَسَدِّدْنِي، وَاذْكُرْ، بِالْهُدَى هِدَايَتَكَ الطَّرِيقَ، وَالسَّدَادِ، سَدَادَ السَّهْمِ)[95] "Allah'ım beni doğru yola hidayet et, beni onda sabit kıl ve okun hedefine ulaştığı gibi sadece senin yoluna hidayet et" (وَاهْدِنِي وَيَسِّرِ الْهُدَى لِي)[96] Beni hidayete erdir ve o hidayeti bana kolaylaştır. Hidayet ve doğru yola ulaşma hakkında Hz. Peygamberin bir hadisi de şudur: (فَوَاللَّهِ لَأَنْ يُهْدَى بِكَ رَجُلٌ وَاحِدٌ خَيْرٌ لَكَ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ)[97] Allah'a yemin ederim ki, Cenâb-ı Hakk'ın senin aracılığınla bir tek kişiyi hidâyete erdirmesi, senin için, en kıymetli dünya malı olan kırmızı develerden daha hayırlıdır.

2.Örnek verme: Bu yöntem, Kur'an'da yer alan hidayet nedenlerinden birisidir. el-Esas yazarı bu konuda şöyle der: "Allah, ölü –yani, dalâlet içinde olan- ve hayat verdiği –yani kalbine iman ile hayat verdiği- ve böylece doğru yolu göstererek hidayete erdirdiği mümini örnek gösterir. Allah, o insanı peygamberlerine uymayı nasip etmiş, insanlar içinde ittiba edeceği yolu göstermiş, Kur'an'ın aydınlığında insanlar arasında nasıl davranacağını öğretmiştir. İnanmayan kâfir insan ise karanlık, cehalet, heva ve heves ile türlü türlü dalâletler içinde boğulur. Bu insan, kendisini içinde bulunduğu durumdam kurtaracak bir rehber bulamaz. Bu kişinin durumu ile diğerin durumu hiç aynı olur mu? Tabiki aynı olmaz. Bununla beraber inanmayan kâfir

---

93 Âl-i İmrân, 3/8.

94 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:708-709.

95 Nîsâbûrî, M., **Sahih-i Müslim**, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Dar İhyau't-Tırasi'l-Arabi, Beyrut, Zikir, dua, tövbe ve istiğfar kitabı, bab Teavvüz, c:IV, s:2090, no: 2725.

96 Bestî, M., (1988). **Sahih-i İbn Hibbân**, thk. Şuayb Arnavut, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, b:1, ktp Rekaik, bab Dualar, c:III, s:227, no: 947.

97 Buhârî, M., (2001). **Sahih-i Buhârî**, thk. Muhammed Zuheyr en-Nasır, Dar Tavku'n-Neca, b:1, ktp Cihad, bab Hz peygamberin duası, c:IV, s:47, no: 2492.

insan, içinde bulunduğu durumu güzel görür çünkü Allah bir hikmete binaen ona, içinde bulunduğu o durumu süsler ve güzel gösterir. Ondan başka ilah yoktur ve onun ortağı ve şeriki de yoktur.”[98]

3.Salih insanlarla beraber olma: Güzel dost ve salih arkadaş seçimi hidayet ve doğru yola erişmenin önemli sebepleri arasında sayılır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (اَلْاَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِينَ)[99] O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dostlar birbirine düşman olurlar. el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (اَلْاَخِلَّاءُ) Bu kelime ile birbiriyle irtibat halinde olan yoldaş, dost ve arkadaşlar kasdedilir. (يَوْمَئِذٍ) Burada “o gün” kelimesi ile ahiret günü kasdedilir. (بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِينَ) Müttaki olanlar yani, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışındakiler birbirine düşman olurlar ifadesindeki müttakiler ile mü’minler kasdedilir.[100]

Yukarıda geçenlerden; Kur’an-ı Kerim’in, Allah Teâlâ’nın, insanlara doğru yolu göstermek, onları hayır ve kurtuluşa ulaştırmak ve uyacakları bir program oluşturmak ve böylece dünya saadetine ulaşmalarını ve ahiret nimetlerini elde etmelerini sağlamak için indirdiği bir kitap olduğu anlaşılmaktaır. “Böylece onlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birlikte olurlar.”[101]

3.1.2 Kur’an-ı Kerim Kıssaları ve Rönesansa Etkisi

Kıssaların aktarımı, Kur’an-ı Kerim’in’de kullanılan birçok usluptan birisidir. Bu kıssaların anlatımı çekiciliği ve dinleyenlerde uyandırdığı merak nedeniyle büyük bir öneme sahiptir. İnsanan hissiyat ve duygularını kontrol altına alır. Bununla beraber bu kıssalar birçok ders ve ibretli hadiseyi aktarır ve okuyucuyu monotonluktan, uzaklaştırır. (نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ الْغَافِلِينَ) Sana bu Kur'an'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersizdin.[102] el-Esas yazarı yukarıdaki ayetin tefsiri ile alakalı şöyle

---

98 **el-Esasu fi’t-Tefsir**, c:III, s:1729-1730.
99 Zuhruf, 43/67.
100 **el-Esasu fi’t-Tefsir**, c:IX, s:5164.
101 **el-Esasu fi’t-Tefsir**, c:I, s:40.
102 Yusuf, 12/3.

der: (نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ) Biz sana hadiselerin en güzelini anlatıyoruz. En güzeli olması bu hadiselerin gerçek ve doğru olması dışında, içerdiği ders, ibret ve hükümler yönüyledir. (بِمَا اَوْحَيْنَّا اِلَيْكَ) Sana vahyetmek suretiyle(kıssaların en güzelini anlatıyoruz) (هٰذَا الْقُرْاٰنَّ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهٖ) daha önce, yani vahiy inmeden önce (sen bunlardan habersiz idin) (لَمِنَ الْغَافِلِينَ) Yani sana bu Kur'an'ı vahyetmeden önce sen bunlar hakkında herhangi bir bilgiye sahip değildin."[103] O en güzel kissalardır, çünkü o beşeri değil ilahi kaynaklıdır. Belagat ve beceri gibi özellikler bir araya gelse bile insanların aktardıkları kıssa ve hadiseler eksiklik içerir. Bu kıssalardaki güzellik, Kur'an'nın bu hadiseleri sanatsal tasvir uslubuyla sunumunda kendini gösterir. Okuyucu onların anlatımında icaz ve güzelliği görür. Bu kıssalar, mazi, tarihi ve hadiseler ile beraber doğruluk ve sunumdaki dikkatli ile öne çıkar.[104] el-Esas yazarı, dine zarar vermemek için İsrailiyattan sakındırır ve aktarım sırasında dikkatli olunması ve bilgilerin teyit edilmesi gerektiğine dikkat çeker.[105] Bu nedenle en güzeli, faydası olmayan durumlarda israiliyattan alıntı yapılmamasıdır der. Zira bu tarz hadiseler insanı, Kur'an-ı Kerim'in anlamını tedebbür edip düşünmekten uzaklaştırır.[106] "Kur'an-ı Kerim kıssaları ise diğerlerinde bulunmayan özelliklere sahiptir. Bu kıssalarda; en belagatlı ifadeler, üstün bir uslup ve mükemmel bir sunum yöntemi kullanılmıştır. Bu nedenle her ayet, sadece onu indiren Allah'ın (cc) bütün manayı ihata ettiği anlamı, yönlendirme ve hidayeti içerir."[107] Bu kıssalar Kur'an-ı Kerim'de geniş yer kaplar. Neredeyse sûrelerin çoğunda bu kıssalar yer almaktadır. Kasas ve Yusuf sûrelerinde olduğu gibi bazı sûrelerde baştan sona kıssa anlatılır.[108] Kıssalar, Kur'an-ı Kerim'de çok yer almasına rağmen, bunlar belli tarihi hadiseleri anlatmak ve aktarmak için yer almamıştır. Bunlar, insanlara tebliğ etmek istediği anlamlara ışık tutmak için zikredilmiştir.[109] Bu açıdan bu kıssalar, birden fazla yerde tekrar edildiği zaman

---

[103] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:V, s:2630.

[104] Bkz. Halidî, S., (1988). **el-Kasasu'l-Kur'âni Arz Vekai' ve Tahlil Ehdas**, Daru'l-Kalem, Dimaşk, b:1, c:V, s:29-30.

[105] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:125.

[106] Bkz. Zeheb'i, M. H., **et-Tefsir ve'l-Mufessirun, Mektebtu Vehbe**, Kahire, s:133.

[107] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:V, s:2629.

[108] Bkz. **el-Kasasu'l-Kur'âni Arz Vekai' ve Tahlil Ehdas**, c:I, s:27.

[109] Bkz. Ekip çalışması, (1998). **Dairetu'l-Mearifi'l-İslamiyye**, Şarika Entelekütel Yaratıcılık Merkezi, b:1, Kur'ân lafzı, c:XXVI, s:8238. Hatip, A., (1975). **el-Kasasu'l-Kur'âni fi Mantukihi ve Mefhumih**, Daru'l-Marife, Beyrut, b:2, s:76. Zeydan, A., (1998). **el-Mustefad Min Kasasi'l-Kur'ân li'd-Da'veti ve'd-Dua**, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, b:1, c:I, s:6.

sûrenin bağlamına, genel konusuna ve Kur'anî tertipdeki konumuna hizmet etmektedir.[110] Kur'an kıssalarının anlatılma hikmetlerinden bazıları şunlardır:

a) Önceki milletlerin başına gelenlerden ders alma[111]

Allah Teâlâ şöyle buyurur: (لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُوْلِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثاً يُفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ) "Andolsun ki, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır. Kur'an uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi ayrı ayrı açıklayan ve inanan bir toplum için de bir yol gösterici ve bir rahmettir."[112] el-Esas yazarı bu ayetin tefsirinde şöyle der: (لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ) onların kıssalarında yani; Peygamberlerin kavimleri ile yaşadıkları hadiseler ve onların akıbetleri hakkındaki olaylardır. Bunun örneği Yusuf kıssasında görülmektedir. (عِبْرَةٌ لِأُوْلِي الْأَلْبَابِ) "Akıl sahipleri için ibret vardır." Bu Hz Yusuf'un kıssasında görülmektedir. Onu kuyunun dibinden çıkarıp sevginin zirvesine yerleştirmiştir. Hasır yataklardan alıp yumuşak döşeklere koymuştur. Böylece sabrın sonu selamet, hile ve hainliğin sonu da pişmanlık ve nedamet olmuştur."[113] "Kur'an-ı Kerim'de aktarılan tarihi olaylar hayatta yenilenen hadiselerdir. Kur'an-ı Kerim bazen bizi o hadiselere götürür, bazen de onları bize getirir. Zaman, o hadiselerin karakteristik özelliklerinden birşey değiştirmemiştir.[114]

b) Hz. Peygamberi (sallallahu aleyhi ve sellem) ve ondan sonra gelecek Müslümanları teselli etmek, güven vermek ve rahatlatmak[115]

Allah Teâlâ şöyle buyurur: (فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْبُدُ هٰؤُلَاءِ مَا يَعْبُدُونَ اِلَّا كَمَا يَعْبُدُ اٰبَاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ وَاِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ) (Ey Muhammed!) Şunların taptıkları şeylerin batıl olduğu konusunda şüpheye düşme. Onlar sadece, daha önce babalarının taptığı gibi tapıyorlar. Şüphesiz biz onlara (azaptan) paylarını eksiksiz olarak tastamam vereceğiz.[116] el-Esas

---

110 Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:V, s:2493.

111 Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:V, s:2493. Mevlâ, M. A. C. vd., **Kısasu'l-Kur'ân**, Daru'l-Cil, Beyrut, s:3. Gazzâlî, M., (2005). **Nazarat fi'l-Kur'ân**, Nahdatu Mısır, b:6, s:110.

112 Yusuf, 12/111.

113 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:V, s:2709.

114 **el-Kasasu'l-Kur'âni fi Mantukihi ve Mefhumih**, s:79.

115 Bkz. **el-Kasasu'l-Kur'âni fi Mantûkihi ve Mefhumihi**, s:493-494, **el-Mustefad Min Kasasi'l-Kur'ân li'd-Da'veti ve'd-Dua**, s:8.

116 Hûd, 11/109.

yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: "Bu hadiseleri sana aktardırtan sonra, onlardan öncekilerin başına gelenlerde olduğu gibi onların taptıkları şeylerin kötü akıbetinden endişelenme. Burada Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanlar teselli edilmekte ve kâfirler de onlardan intikam alınacağı konusunda korkutulmaktadır. İşte ayeti kerime bizlere kâfirlerin dalâlet üzere olduklarını ve onların kötü akıbetlerini böyle kesin bir dille aktarmaktadır. Önce, şirk ehlinin kökünü kurutacağına dair sünnetullah aktarılmış, daha sonra da onların dalâlet ve sapıklık üzere oldukları ve akıbetleri konusunda şüphe edilmesi nehyedilmiştir. Zira Allah'ın davetine icabet edenlerle etmeyenlerin durumu hakkındaki sünnetullahın ortaya çıkması sadece vakit meselesidir."[117]

c) Bu kıssalar, insanları Allah'a davet etme ve hidayete vesile olma konusunda kullanılması açısından uslup ve yöntem olarak davetçilere yardımcı olur.

"Kıssaların aktarımı ve anlatımı, eğitimde tesiri en güçlü ve sunumu en kolay yöntemlerden birisidir. İnsan, fıtrat olarak başkalarının başından geçen olay ve hadiseleri öğrenmeye meyyal ve haberlerini takip edip onlarla birlikte etkilenmeye düşkündür. Hiç şüphesiz kıssaların en çok aktarıldığı kitap Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim, daha önceki milletlerin haberlerinden; iyi duyguları hareketi geçirecek, kötü eğilimlerden uzaklaştıracak, sabır, teemmül ve ibret almaya yönlendiren bir uslupla bahsetmiştir." [118] Kur'an-ı Kerim kıssaları, Müslümanın yolunu aydınlatan bir fener olarak kalacak ve onu endişe ve sıkıntıdan koruyacaktır. Hedeflenen değişim ve rönesansı gerçekleştirme istikametinde itici bir güç olarak ona şanlı ümmetimizi hatırlatacaktır. Böylece İslam toplumunun her türlü hastalık ve illeten kurtulması için Müslümanlar Kur'an'ın öğretileriyle yaşayacak ve Hz. Peygamberi kendilerine örnek alacaklardır.[119]

Yukarıda geçenlerden; Kur'an-ı Kerim kıssalarının konumunu pekiştirme ve mirasa sahip çıkma konusunda ferdin hayatında olumlu etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

---

[117] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:V, s:2607.

[118] Recep, M., (2006). **el-İcaz't-Terbevi fi'l-Kur'âni'l-kerim**, Cedara lilkitabi'l-İlmi ve Alemu'l-Kütüp el-Hadis, b:1, s:11-12.

[119] Bkz. Abbas, F. H., (1987). **el-Kasasu'l-Kur'âni ihauhu ve Nefehatuh**, Daru'l-Furkan, Amman, b:1, s:13.

Bizden önce gelip geçen millet ve kavimlerin tarihi; olumlu deneyinlerinden istifade edilmesi ve çirkin adet ve alışkanlıklarından uzak durulması gereken ders ve ibrettlerle doludur. Ayrıca bu kıssalar, hadiselerin bu evrendeki hiç kimsinin hatırı için değişmeyen sünnetüallaha uygun hareket ettiğini öğretir. Tarihi hadiseler tekrar etmektedir. Önceki melletlerin tecrübe ve deneyimlerinden ders almayan milletler de onlar gibi kaybolup giderler. Bu, sünnütullah denen Allah'ın kurallarındaki hikmetidir.

3.1.3 Allah'ın Ayetlerini Tefekkür Etme ve Bunun Rönesansa Etkisi

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın, kitaplarını hitama erdirdiği son kitaptır. Allah Teâla bu kitabı iyi, güzel ve rızasının olduğu işlere insanları yönlendirek, onlar için hayatın her alanında kapsamlı bir anayasa olması için indirmiştir. Aziz ve Hâkim olan Allah tarafından indirilen bu kitabın gönderilme amacının anlaşılabilmesi için tedebbür ve sabra, sırlarına ulaşabilmek için anlamına kafa yormaya ihtiyaç vardır. Tedebbür ve tefekkür; büyük ve yüce ameller ve çok değerli ibadetler arasında yer alır. Aynı zamanda o, Kur'an-ı Kerim'in en önemli indirilme maksatlarından birisini oluşturur. el-Esas yazarı, (كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ مُبَٰرَكٞ لِّيَدَّبَّرُوٓاْ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ)[120] "Bu Kitabı, âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır." ayeti ile alakalı şöyle der: Kur'an-ı Kerim insanı, doğru ve sahih maksatlara, açık ve net akli referanslara yönlendirmektedir. Allah Teâlâ (كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ مُبَٰرَكٞ) buyurmaktadır. Yani; sana indirdiğimiz bu kitaptan kasıt, Kur'an-ı Kerim'dir. (لِّيَدَّبَّرُوٓاْ ءَايَٰتِهِۦ) Âyetlerini ve manasını düşünsünler, tefekkür etsinler ve onunla amel etsinler. (وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ) Yani akıl sahipleri Kur'an'dan öğüt alsınlar.[121] Advâu'l-Beyan yazarı tefsirinde şöyle der: "Onun indirilme hikmetlerinden birisi de insanların onun ayetlerini düşünüp tefekkür etmesidir. Başka bir ifadeyle o ayetleri okuması, anlaması, incelemesi, onda bulunan farklı hidayet türlerini kavraması ve akıl sahiplerinin ondan öğüt alarak yanlışlara düşmemesidir."[122]

Tedebbür ve tefekkürün meyveleri arasında; imanı artırması, yakîni sağlaması, Allan'ın ayetlerinden öğüt almaya yardımcı olması, kalbi yumuşatması, Allah'a

---

[120] Sâd, 38/29.

[121] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VIII, s:4776.

[122] Şinkîtî, M. E., **Advau'l-Beyan fi İdahi'l-Kur'ân bi'l-kur'ân**, Dar Alemu'l-Fevaid, Mekke-i Mükerreme, c:VII, s:33.

ulaştıran yolu göstermesi, onun yüceliğini ve gücünü beyan etmesi, Allah'ın hoşnut olduğu ve olmadığı şeyleri anlayarak ona göre amel etmeyi sağlaması, insanın eylemlerini gözden geçirmesi ve kendini hesaba çekmesi ve Kur'an'ın hidayet ve doğru yola götüren yollarını ortaya koyması yer alır.[123] el-Esas yazarı; (اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنُ ۭ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافاً كَثِيراً)[124] "Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı." bu ayetin tefsiri hakkınd şöyle der: Ümmetin, Allah'ın kitabını tedebbür ve tefekkür etmek üzere eğitilmesi ölçüsünde onda, doğru bir dini disiplin ve şuurlu bir itaat duygusu geliştirir. Ayetten ve bağlamından anlaşılan odur ki bu Kur'an'ı tedebbür ve tefekkür etmeden ne itaat, ne disiplin ne de iman elde edilebilir.[125] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَاراً ۭ بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللهِ ۭ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ)[126] "Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hali ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şunları söyler: "Bu ayet, Tevrat'ın yükümlülüklerinin gerektiği gibi yerine getirilmemesinin, onu yalanlama ve sahibini dalâlete ehil hale getirecek bir zulum anlamına geldiğine işaret etmektedir. Bu durum da omuzlarına Kur'an yüklenen bu ümmet için, onlar gibi yalancı ve zalim olmamaları yönünde bir derstir."[127] Müslüman, rabbinin kitabını huşu ve tefekkür içinde okuması halinde; motivasyon, itaate teşvik, Rahman olan Allah katındaki hidayet ve rızayı arzulama, şekavet ve azaptan endişe etme hususlarında büyük yararını görür.[128] Ebu Bekir b. Tahir şöyle der: Allah'ın hitabının inceliklerini tedebbür ve tefekkür et, nefsinden onun hükümlerini yerine getirmesini talep et, kalbinden de manalarını anlamasını iste ve ona yönel.[129] Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Kur'an tilaveti ve onun tedebbür ve amele ne derece etkili olduğu konusunda şöyle buyururlar: (مَثَلُ المؤمنِ الذي يقرأُ القُرآنَ مَثَلُ الأُترُجَّةِ، ريحُها طيِّبٌ وطعمُها طيِّبٌ، ومَثَلُ المؤمنِ الذي لا

[123] Bkz. Sebt, H. O., (2016). **el-Hulasa fi Tedebbüri'l-Kur'âni'l-Kerim**, Daru'l-Hadara, b:1, s:25. Sebt, H. O., (2016). **el-Kavaidu ve'l-Usul ve Tatbikat Tedebbür**, Daru'l-Hadara, b:1, s:6.

[124] Nisâ, 4/82.

[125] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:1123-1132.

[126] Cuma, 62/5.

[127] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:X, s:5904.

[128] Bkz. Cevziyye, İ-K., **Medaricu's-Sâlikîn beyne Menâzil İyyâke Nabudu ve İyyâke Nes'teîn**, Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye, Beyrut, c:I, s:487.

[129] Kurtubî, M., (1964). **el-Câmiu li'Ahkâmi'l-Kur'ân**, thk. Ahmed el-Berduni ve İbrahim Atfiş, Daru'l-Kütüp el-Mısriyye, Kahire, b:2, c: IXX, s:38.

(يقرأ القُرآنَ مثَلُ التمرةِ، طعمُها طيّبٌ ولا ريحَ لها “Kur’an okuyan mü’min portakal gibidir: Kokusu hoş, tadı güzeldir. Kur’an okumayan mü’min hurma gibidir: Kokusu yoktur, tadı ise güzeldir.”[130] Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bazı geceler tek bir ayet ile gece namazını kılar, onu okur ve tefekkür ederlerdi. Buna; “Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) sabah oluncaya kadar tekrar tekrar (اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَۚ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)[131] "Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin." ayetini okudu rivayeti örnek verilebilir.[132] Tedebbür ve tefekkür ile okunacak az miktardaki Kur’an’ın, tefekkür edilmeden okunan çoğundan daha hayırlı olduğu ile alakalı Muhammed b Kâ’b el-Kurazi[133] şöyle der: “Bir gece Zilzal ve Karia sûrelerini tefekkür ederek okuyup tekrar etmek, geceyi Kur’an’ı bol bol okuyarak geçirmekten daha hoş gelir bana.”[134] Muhammed b el-Huseyin[135] şöyle der: “Tefekkür ve tedebbür ederek az bir miktar Kur’an dersi almak, tefekkür etmeden onu bolca okumaktan daha hoş gelir bana. Kur’an’ın zahiri anlamı, sünneti seniyye ve imamların görüşleri bu geçen manaya işaret eder.”[136] Bu nedenle Kur’an’ın çok hızlı okunması hoş karşılanmaz, çünkü böyle bir tilavette arzulanan tefekkür gerçekleşmez.[137]

Kur’an’ın indirilmesindeki amaç onun tefekkür edilmesidir.[138] el-Esas yazarı tüfekkürün ehemmiyeti ve meyvesi hakında şöyle der: “Müslümanların Allah’a itaat etme ve bu konuda disiplinli olma konusunda eğitilmesinin yolu Kur’an’ın tefekkür edilmesidir.”[139]el-Esas yazarı (اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوبٍ اَقْفَالُهَا)[140] “Onlar Kur'an'ı

---

[130] Sicistânî, S., (2009). **Sünen Ebû Dâvûd**, thk. Şayb Arnavut ve Muhammed Kamil Karabelli, Dar er-Risaletu’l-Alemiyye, b:1, ktp Edep, bab Men ye’muru en yücelis, c:VII, s:201, no: 4829.

[131] Mâide, 5/118.

[132] Şeybânî, A., (2001). **Müsned el-İmam Ahmed b. Hanbel**, thk. Şuayb Arnavut ve diğerleri, Muessesetu’r-Risale, b:1, ktp Müsned el-Ensar, bab Ebu Zer Gıfari’nin hadisi, c:XXXV, s:256, no: 21328.

[133] Tabii, olup sabenin çoğundan hadis rivayet etmiştir, bkz. **Siyeru Alamu’n-Nubelâ**, c:V, s:65-67.

[134] İbn ebi Şeybe, E-B., (1989). **el-Kitabu’l-Musannaf fi’l-Ahadis ve’l-Âsar**, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetu’r-Rüşd, Riyad, b:1, s:8732.

[135] İmam ve muhaddis, ö. Mekke 360, bkz. **Siyeru Alamu’n-Nubelâ**, c:XVI, s:133-135.

[136] Âceri, M., (2003). **Ahlaku Ehli’l-Kur’ân**, thk. Muhammed Amr Abdullatif, Daru’l-Kütüpü’l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, b:3, s:169.

[137] Bkz. Askalânî, A., **Fethu’l-Bâri şerh Sahihi’l-Buhârî**, thk. Muhibbuddin el-Hatib ve Muhammed Fuad Abdulbaki, Daru’l-Marife, Beyrut, 1379, c:II, s:260.

[138] Bkz. Meydânî, A. H., (1980). **Kavaidu’t-Tedebbüri’l-Emsel likitabi’llah**, Daru’l-Kalem, Dimaşk-Beyrut, b:1, s:3-4.

[139] **el-Esasu fi’t-Tefsir**, c:II, s:1133.

[140] Muhammed, 47/24.

düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerinin üzerinde kilitleri mi var? Ayeti ve bağlam olarak ondan önce gelen ayetlerin tefsiri ile alakalı şöyle der: "Bu ayetler, Müslümanların cihadı terketmesinin, onları yeryüzünde bozguncular hale getireceğini, akrabaları ile irtibatlarını kesmelerine neden olacağını, bunun da onların bu eylemlerin sonucu olarak lanet ve kalp körlüğü günahlarına düçar olacaklarına delâlet eder. Bütün bunların nedeni ise Allah'ın kitabının tefekkür edilmemesi ve kalplerin kilitlenmesindir."[141]

Tefekküre yardımcı olan durumlardan bazıları şunlardır: Tefekkürün ehemmiyetinin idrak edilmesi, Kur'an'ın hidayet kitabı olduğunun bilinmesi, Kur'an'ın sahibi olan Allah'ın azametinin farkında olunması, Kur'an'a sâdık bir kalp ile isteyerek yönelinmesi, onun emirlerine uyulması, onun muhataplarının bizler olduğunun ve onun hadiseler üzerine nazil olduğunun farkında olunması.[142] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (صَرَفَ اللهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ)[143] "Anlamayan bir toplum olmalarından dolayı, Allah onların kalplerini çevirmiştir." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile alakalı şöyle der: Anlayıncaya kadar Kur'an'ı tefekkür etmezler. Burada, fakih olan kişinin Kur'an'ı tedebbür ve tefekkür eden ve onun hakkını veren kişi olduğuna işaret bulunmaktadır.[144]

Ümmetin durumunun düzelmesi, tüm problemlerinin çözülmesi, lider ve önder konuma tekrak geri dönmesi Kur'an'ı anlamasından ve manasını tefekkür etmesinden geçer. Ümmet, düştüğü uçurumdan ve bulunduğu durumdan kurtulup şan ve şerefini ancak tefekkür ile sağlayabilir. Böylece ümmeti izzet ve azametine ve yüce ecdadımızın kurduğu ve bizlere bıraktığı o yüce ve ilim ve marifetle dolu mirasa ulaştırabilir. Onlar, bahsi geçen bu şanlı ve yüce konumu tedebbür, tefekkür ve sabırla elde edip ulaşmışlardır.[145] el-Esas yazarı, (اَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ اَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ اٰبَاءَهُمُ الْاَوَّلِينَۚ)[146] "Onlar bu sözü (Kur'an'ı) hiç düşünmediler mi? Yoksa kendilerine, önceki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?" ayetinin tefsiri hakkında şöyle der: Onlar, bu kitabın hak

---

141 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IX, s:5315.

142 Bkz. **el-Hulasa fi Tedebbüri'l-Kur'âni'l-Kerim**, s:63-73.

143 Tevbe. 9/127.

144 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2378.

145 Bkz. **Mefhumu't-Tedebbür Tahrir br Ta'sil**, Tedebbür Eğitim ve Öğretim Danışmanlığı Merkezi, Riyad, (2009). s:272-273.

146 Mü'Minun, 23/68.

ve hakikat olduğunu anlamak ve onu ve onu getireni tasdik etmek için Kur'an'ı hiç düşünmediler mi?"[147] Aynı ayetin tefsiri ile alakalı el-Meraî tefsiri yazarı şöyle demektedir: "Kur'an'ın fesahat ve belagat yönüyle hangi özelliklere sahip olduğunu öğrenmek icin onu tefekkür etmediler. Hâlbuki bu tefekkürü yapmak, onun rableri katından gönderilmiş hak bir kitap olduğunu anlamak ve her türlü eksik ve ayıptan uzak olduğunu görmek için yeterli zamanları vardı."[148]

Sahabe-i kiramın (r.anhum) Kur'an menbasından tilavet, tefekkür ve ahlak olarak istifade ettikleri gibi Müslümanların da istifade etmesi gerekir. Her kim, onun bütün hidayet yollarına sahip bir kitap olduğunun ve her türlü maslahat ve yarara kefil olduğunun farkında olarak onların izinden giderse işte o zaman bu kitap da onlara bereket, hayır ve saadet yollarını açacaktır.[149] Kişi Allah'ın ayetlerine nazar ettiğinde ve anlamını tefekkür ettiğinde huşuya erer, kalp ve kafa bütünlüğünü elde eder, imanı artar, Allah haşyetinden gözyaşlarına boğulur ve ardından reca ve sekineye ulaşarak Allah'ı tazim için secdeye kapanır.[150]

Allah'a yaklaşmanın yollarından birisi de tefekkür ederek ve manasını anlayarak Allah'ın kitabını okumayı ve dinlemeyi artırmaktır.[151] Kur'an ayetlerini en güzel şekilde hayata geçirerek, manalarını tefekkür ederek Kur'an'ı okuyan Müslüman bu yolculukta bol azık ve büyük fayda elde eder. Bu durun da onun manasını, delâletlerini ve telkinlerini anlamayı sağlayan bir yol ve yöntemdir.[152] el-Menar yazarı şöyle der: "Müslümanlar, Kur'an'ı tefekkür etme ve onun emirlerine uyma konusunda sürekli istikamet üzere olsalar, edep ve ahlakları bozulmaz, yöneticileri zalim ve zorba olmaz,

---

147 **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:3655.

148 Merâgî, A. M., (1946). **Tefsiru'l- Merâgî**, Mustafa el-Babi el-Halebi Matbaası, Mısır, b:1, c:XVIII, s:40.

149 Bkz. Sa'dî, A. N., (1999). **el-Kavaidu'l-Hisan fi Tefsiri'l-Kur'ân**, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, b:1, s:9-10.

150 Bkz. Lâhim, H. A., (2004). **Mefâtihu Tedebbürü'l-Kur'ân**, tüm basım hakları yazara aittir, es-Sefir Matbaası, Riyad, b:1, s:15.

151 Bkz. Hanbelî, A., (2001). **Camiu'l-Ulum ve'l-Hikem**, thk. Şuayb Arnavut ve İbrahim Bacis, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, b:7, c:II, s:342.

152 Bkz. Cevziyye, İ-K., (2011). **Miftahu Daru's-Seade ve Menşur Vilayeti'l-İlm ve'l-İrade**, thk. Abdurrahman b. Kaid, Dar Alemu'l-Fevaid, Mekke-i Mükerreme, b:1, s:353. Halidi, S. A., (2003). **Mefâtîh li't-Teamul mea'l-Kur'ân**, Daru'l-Kalem, Dimaşk, b:3, s:13.

hükümranlıkları zeval bulmaz ve maişet ve onu kazanma yolunda muhtaç duruma düşmezlerdi."[153]

Tefekkür ve tedebbürden uzaklaştıran bazı durumlar şunlardır: İşlenen günahlar, günahda ısrar, kalp gafleti, huşu için ramazan ayı gibi belli zaman ve zeminleri tahsis etme, tefekkür ve tedebbür etmeden okuma veya başka bir ifadeyle tefekkürden kaçınma ve ayetleri gerçek hâdiselere bağlamadan belli şahıs ve dönemlerle sınırlama.[154] İbn Hübeyre[155] şöyle der: "Şeytanın tuzak ve hilelerinden birisi de Allah'ın kullarını, Kur'an'ı tefekkür ve tedebbürden uzaklaştırmasıdır. Bu yönüyle belki de hidayete ulaşmanın yolu, onu tefekkür etmekten geçer. Ardından şöyle der: Bu çok riskli bir durumdur, zira insan, ben korktuğum için Kur'an hakkında konuşmuyorum diyebilir."[156] Bundan dolayı Müslümana düşen Kur'an'ı tefekkür edip düşünmesi ve bundan çekinmemesi gerekir. Çünkü Allah'ın kitabını tefekkür ve tedebbür etme üzerine haram ve helal bina edilmez ve bundan fetva ve hüküm çıkarılmaz. Aksine bu, insanı tövbe ve inabeye götüren ve insanı Allah marifetine yükseltmek için nefis muhasebesi yaptıran manevi bir yoldur.[157]

Yukarıda geçenlerden; Kur'an'ın kasdettiği manalara ulaşma, emirlerine uyma ve yasaklarından kaçınma, insanın bu dünyadaki konumunu idrak etmesi, dünyadaki varlığının gayesini bilmesi, bu dünyanın ahiretin tarlası olduğunu idrak etmesi, dünyanın bir amaç değil bir araç olduğunun farkına varması, ardından da zafer, saadet ve kurtuluşun Allah'ın kitabında olduğunu ve onu tefekkür etmekle başladığını yakin derecesinde bilmesi amacıyla Allah'ın kitabını tefekkür ve tedebbür etme o kişyi dünyada başarı ve saadete ahirette de felah ve kurtuluşa ulaştırdığı anlaşılmaktadır.

---

[153] Rızâ, M. R., (1990). **Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hâkim** (Tefsiru'l-Menar), el-Heyetu'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitap, c:V, s:241.

[154] Bkz. Senîdî, S., (2002). **Tedebbürü'l-Kur'ân**, Beyan dergisi, b:2, s:49-64.

[155] Yahya b. Muhammed b. Habire eş-Şeybânî, ö. 560. Bkz. **Siyeru Alamu'n-Nubelâ**, c:XX, s:426-429.

[156] Hanbeli, A., (2005). **Zeylu Tabakati'l-Hanâbile**, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn, Mektebetu el-Ubeykan, Riyad, b:1, c:II, s:156.

[157] Bkz. Ansârî, F., (2014). **Hezihi Risalati'l-Kur'ân femen Yetelekkahe**, Daru's-Selam, Kahire, b:3, s:69.

3.1.4 Kur'an'ın İcazı ve Bunun Rönesansa ve Temkine Etkisi

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın, peygamberlerin sonuncusuna indirdiği mucize bir kitaptır. Allah bu kitabında, Hz. Peygamberin peygamberliğine ispat ve getirdiği hakikatların doğruluğuna da delil olması için insan ve cinlere meydan okumuş ve az bile olsa onun bir benzerini getirmelerini istemiştir. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurur: (قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً)[158] "De ki: "Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile alakalı şöyle der: "Bu Kur'an'ın belagat ve güzelliğine benzer bir kitabı getirmek üzere kafa kafaya verseler, bütün güç ve imkânlarını birleştirseler ve kendi aralarında yardımlaşsalar bile onun bir benzerini getiremezler. Böyle bir durum imkânsızdır. Mahlukâtın sözleri eşi ve benzeri olmayan yaratıcının sözlerine nasıl benzeyebilir ki? Bununla beraber ruh da Allah tarafından yarıtılmış ve bu Kur'an da Allah katından indirilmiştir. Hiç kimse ruhun sırrını idrak edemez. Aynı şekilde bu Kur'an da Allah Rasûlü de (sallallahu aleyhi ve sellem) dâhil olmak üzere hiç kimse onu veya onun bir benzerini getiremez."[159] Kur'an'ın mucize olma özelliği devam etmekte olup bu özelliği ilel ebed bâki kalacaktır. Onun bu özelliğini korumayı Allah tekeffül etmiş ve onu her zaman ve zeminde ahirete kadar geçerli olmak üzere bir anayasa kılmıştır. O, insan fıtratı ve akide, prensip ve metot olarak tüm gereksinimleriyle uyumludur. O, Allah'ın Araplara meydan okuduğu ve onların da bir ayet bile benzerini getiremedikleri ebedi bir mucizedir. Zira o, âlemlerin rabbi olan Allah tarafından indirilmiştir. Onun icazı; uslup, dizin ve kemâl özelliği ile öne çıkan içerdiği kurallardadır. Onda insanlığın ihtiyaç duyduğu en doğru akide ve en yüce prensipler ile reform ve gelişme adına en iyi program ve yöntemler yer almaktadır. Onda, insanı Allah'ın rızasına ve her iki dünyada da saadete ulaştıracak ibadetler bulunmaktadır. Kur'an'da çok sayıda hikmet, ilim ve şahane beyani özellikler taşıyan, insanın ruhuna hitap eden ve semavi esintiler barındıran örnekler bulunmaktadır.[160]

---

[158] İsrâ, 17/88.

[159] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VI, s:3109.

[160] Bkz. İbrahim, M. İ., **el-Kur'ân ve İcazuhu'l-İlmi**, Daru'l-Fikri'l-Arabi-Daru's-Sakafeti'l-Arabiyye, s:12-21.

Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) risaleti bâki ve kalıcıdır. Çünkü Allah Teâlâ onu hatemü'l-enbiya, peyganberlerin sonuncusu olarak göndermiştir. Bu nedenle onun getirdiği mucize de ondan önceki peygamberlerin getirdikleri mucizelerden farklı olarak bu risaletin kalıcılığı ve kıyamete kadar bakiliyi ile uyumlu olması gerekir. Zira önceki mucizeler, o peygamberlerin vefatı ile kaybolmuştur.[161] Bununla beraber insanların inançları ve Hz. Peygamberin peygamberliğinin doğruluğu, bu Kur'an'la her gün daha da artmakta ve daha fazla kökleşerek yerleşmektedir.[162]

el-Esas yazarı şöyle demektedir: "Kur'an-ı Kerim'in tamamı mucizedir. İcaz, sûrede ve ondan daha fazlasında ve daha azında gerçekleşir. İcaza kanıt sunmak çok kolaydır ancak bazı konumlarda bu daha da kolay hale gelir. Örneğin, (إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ)[163] "Dillerinizle alıyordunuz/duyuyordunuz" ayetinde yer alan icaz kendini hissettirmektedir. Aslında insan söz ve kelamı kulaklarıyla duyar ve işitir, aklı ve kalbiyle anlar ve kavrar ve daha sonra onu dillendirir, konuşur ya da konuşmaz. Ancak bu hadisede duyum ve algılama kulak ve kalp yerine dil ile gerçekleşmiştir. Bu ise bunun ne kadar süratli alındığına ve düşünülmeden ve kavranmadan ne kadar hızlı konuşulduğuna işaret etmektedir. Bu tür mucizevi ifadeler Kur'an-ı Kerim de çok sayıda yer almaktadır. Bu durum bile tek başına onun Allah katından indirildiğine delalet eder. Bununla beraber onun tamamının icaza sahip olduğu düşünülürse ve bunlara, sayılamayacak kadar çok mucize eşlik ettiği de hesaba katılırsa durumun önem ve ehemmiyetini siz hesap edin."[164] Kur'an-ı Kerim'in, Allah tarafından, muhafaza edilen ve kavminin diliyle Allah Rasûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) indirilen Allah'ın (cc) kelamı olması nedeniyle, insan ve cinlerin tamamı için her yönden ve her açıdan mucize olması ve onun bir benzerini getirmeleri için meydan okuması gerekmekteydi. Tarafsız bir insan, Kur'an'ın herhangi bir ayetini incelese

---

[161] Bkz. Zehebî, Ş. M., (1993). **Tarihu'l-İslam ve Vefiyyatu'l-Meşahir ve'l-Alam**, thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmuri, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, b:2, c:I, s:408. Ebû Zehre, M., **el-Mucizeti'l-Kübra el-Kur'ân**, Nuzuluhu – Kitabetuhu – Cem'uhu – İ"cazuhu – Cedeluhu – Ulumuhu – Tefsiruhu – Hükmü'l-Ginau bihi, Daru'l-Fikri'l-Arabi, s:14.

[162] Bkz. Hasan, A. H., (2005). **Min Makalati'ş-Şayh el- Gazzâlî**, Nahdatu Mısır, b:4, c:II, s:56 .

[163] Nûr, 24/15.

[164] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:3726.

onda bir icaz yönü bulur.[165] el-Esas yazarı şöyle der: "Kur'an'ı tedebbür ve tefekkür eden kişi gizli, açık ve mana açısından farklı icaz yönlerine şahit olur."[166] Allah'ın kitabındaki icaz her yönüyle gözler önündedir. Bu icaz, Kur'an'ın indiği andan kıyamete kadar süreklilik arzeden ve güncellenen bir özelliğe sahiptir. Mevla onu insanlara her asırda hüccet olsun diye indirmiştir.[167] Kur'an'nın icaz yönünün araştırılmasının bir sonu yoktur, çünkü o, Allah Teâlâ'nın mucize kitabıdır. Yazarlar onun hakkında ne kadar yazı kaleme alırlarsa alsınlar ve onun icaz yönünü ilgilendiren özelliklerini ne kadar ortaya koyarlarsa koysunlar, ardından daha başkaları gelecek ve onlardan önce ulaşılamayan sonuçlar ortaya koyacaklar ve daha önce çalınmayan kapıları açacaklardır. Bütün bunlar, Allah'ın onlara verdiği ilim, anlayış ve kavrayış ölçüsünde olacaktır.[168] Nasıl böyle olmasın ki "O, çok tekrarlanmasından bıkılmayan, akılları hayrette bırakan meziyetleri bitip tükenmeyen bir kitapdır." (لَا تَنْقَضِي عجائبه وَلَا يَخْلَقُ من كَثْرَة الرَّد)[169] Sahih bir hadisi şerifte Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: (ما من الأنبياء من نبي, إلا وقد أعطي من الآيات ما مثله آمن عليه البشر، وإنما كان الذي أوتيته وحياً أوحاه الله إلي، فأرجو أن أكون أكثرهم تابعا يوم القيامة)[170] "Hiçbir peygamber yoktur ki, insanların inanmaları için kendisine mucizeler verilmiş olmasın. Bana verilen ise Allah"ın vahyettiği vahiy (Kur"ân-ı Kerîm)dir. Bu sayede ben kıyamet günü ümmeti en çok olan peygamber olacağımı ümit ediyorum." Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهٌۚ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْماً مَّا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ (تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينٌ)[171] "Kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan bu Kitab'ın indirilişi, âlemlerin Rabbi tarafındandır. (2) Yoksa "Onu Muhammed uydurdu" mu diyorlar? Hayır, o, kendilerine senden önce hiçbir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için, doğru yolu bulsunlar diye Rabbin tarafından indirilmiş gerçektir. (3) el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ) Kendisinde ve onun nazil olduğu konusunda herhangi bir şek ve şüphe yoktur. (

---

[165] Bkz. Neccâr, Z., (2013). **Min Âyati'l-İcazi'l-İnbai ve't-Tarihi fi'l-Kur'âni'l-Kerim**, Daru'l-Marife, Beyrut, b:1, s:19.

[166] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:104.

[167] Bkz. Müslim, M. Z., (2007). **Fethi Muhammed**, es-Sakafetu'l-İslamiyye Tarifuha Masadiruha Mecalatuha Teheddiyatuha, İsra, Amman, b:1, s:40.

[168] Bkz. Râfiî, M. S., (1973). **İcazu'l-Kur'ân ve'l-Belagatu'n-Nebeviyye**, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, b:9, s 140.

[169] Munziri, A. Z., (1997). **el-Hadis fi't-Targibi ve't-Terhib**, thk. İbrahim Şemsuddin, Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye, Beyrut, b:1, ktp Kıraatu'l-Kur'an fi's-Salah, no: 2208.

[170] Buhârî, ktp **Fazaili'l-Kur'an**, bab Keyfe Nezele'l-Vahy, c:VI, s:182, no: 4981.

[171] Secde, 32/2-3.

رَبِّ الْعَالَمِينَ) âlemlerin Rabbi tarafındandır çünkü o insanlık için bir mucizedir ve şek ve şüpheden uzaktır. (اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ) Yoksa "Onu Muhammed uydurdu" mu diyorlar? Bunun anlamı; Aksine, onu Muhammed uydurdu diyorlar. Bu ifade onların bu yöndeki görüşlerini inkâr ve onun bir sûresinin benzerini ortaya koymaktan aciz kalmaları ve böylece Kur'an'ın icaz yönünün ortaya çıkması nedeniyle hallerine gösterilen şaşkınlığı ifade etmektedir. (بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ) "O, Rabbin tarafından indirilmiş bir gerçek olup durum, onların cahilce ve inat ederek "Onu Muhammed uydurdu" iddiaları doğru değildir."[172] el-Esas yazarı (كِتٰبًا مُّتَشٰبِهًا)[173] ayetinin tefsiri hakkında şöyle der: Bu kitabın ayetleri, doğruluk, beyan, hikmet, ders, icaz, haber, hatırlatma, müjdeleme ve uyarma konularında birbirine benzer. Kur'an'ın her bir cüziyatında konunun çokluğuna, çeşitliligine ve tekrarına rağmen onun bütün özellikleri kendini göstermektedir ki bu tek başına bir mucizedir."[174]

(وَقَالُوا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَاتٌ مِنْ رَبِّهٖ قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاِنَّمَآ اَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ) اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُّؤْمِنُونَ)[175] Dediler ki: "Ona Rabbinden mucizeler indirilseydi ya!" De ki: "Mucizeler ancak Allah katındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım." (50) Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi? Şüphesiz bunda, inanan bir kavim için bir rahmet ve bir öğüt vardır." Süyûtî bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: Kur'an-ı Kerim, diğer peygamberlerin getirdikleri mucize ve ortaya koydukları deliller yerine geçen, yeterli bir ayet ve delillerinden bir delil olduğunu haber vermektedir. Kur'an-ı Kerim, en belagatlı hatipleri ve en fasih edebiyatçıları onun bir benzerini oluşturmaları konusunda meyden okumuş ve senelerce onlara mühlet vermiş ancak onlar bunu başaramamışlardır. Ardından onun gibi on sûre getirmelirini istemiş, sonra bir sûre istemiş ve ona karşı gelmekten ve aralarında onca hatip ve belagat sahibi insan olmasına rağmen onun gibisini gitirmekten aciz kaldıklarında onların bu konudaki acizliklerini ve Kur'an'ın icazını yüzlerine haykırmıştır."[176] Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) üç aşamada Araplara Kur'an-ı Kerim ile meydan okumuştur. İlk seferinde Kur'an'ın tamamı ile ve

[172] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VIII, s:4353.
[173] Zümer, 39/23.
[174] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IX, s:4871.
[175] Ankebût, 29/50-51.
[176] Bkz. Suyûtî, C., (2008). **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân**, thk. Şuayb Arnavut, Muessesetu'r-Risale, b:1, s:645-646.

genel bir uslup ile meydan okumuştur. İkinci seferinde Kur'an'dan on sûre ile meydan okumuştur. Üçüncü seferinde ise tek bir sûre ile meydan okumuştur.[177] el-Esas yazarı Kur'an'ın icazı ve mucizeleri hakkında şöyle der: "İcaz meselesinin Kur'an'ın tamamında yer alan ortak bir özellik olduğunu gördük. En küçük sûrede veya onun miktarı kadar olan bir ayette de icaz bulunmakta bu nedenle meydan okuma sabit kalmaya devam etmekte ve bu Kur'an'ın Allah katından indirildiğine dair Alla'ın kullarına karşı sunduğu hücceti oluşturmaktadır. Ancak bunun yanında Kur'an'da onun icaz yönüne ek olarak başka mucizeler de yer almaktadır. Bu da geçmişten, gelecekten veya bu evrenin gizli bir yönünden bahsetsin Kur'an'da, yer alan hiçbir mana, beşer ilminin bir sonucu olamaz. Haddi zatında bu da onun icazının üstünde bir mucizedir. Kur'an gelecekten haber versin ya da vermesin veya o bilimsel bir meseleden bahsetsin ya da bahsetmesin ondaki icaz hâsıl olmaktadır. Bu tarz konular buluması halinde Kur'an'taki sûrelerin tamamında yer alan mevcut icaza ek olarak fazladan mucize var demektir."[178] İcaz konusu Kur'an ilimlerinden bir ilim halini almıştır. Bu ilmin konu ve meseleleri hicri III. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bazı Mutezile ilim insanları, Araplar fasih dilleri ve belagatları ile bu Kur'an'a benzer şeyler getirebilirlerdi ancak Allah onlara bu işi yaptırmamıştır iddiasını ortaya atmış ve üç ilim insanı, Kur'an'ın sahih icaz yönlerini ortaya koyarak onların ortaya attıkları bu şüpheye cevap vermişlerdir.[179] el-Esas yazarı (بَلۡ كَذَّبُواْ بِمَا لَمۡ يُحِيطُواْ بِعِلۡمِهِۦ وَلَمَّا يَأۡتِهِمۡ تَأۡوِيلُهُۥ)[180] "Hayır öyle değil. Onlar, ilmini kavrayamadıkları ve kendilerine yorumu gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar." ayetinin tefsiri hakkında şöyle der: Bu kitap iki yönden mucize bir kitaptır; a) Söz dizimi/nazım açısından b) Haber verdiği gaybi haberler açısından. Onlar, icaz derecesindeki dizimi ve belagatına bakmadan ve gaybi olaylar hakkında verdiği haberleri tecrübe etmeden onu yalanlama konusunda acele ettiler."[181] Kur'an'daki icaz konusunun birçok yönü vardır. İlim insanları bunlardan bazılarını şu şekilde zikretmiştir:

---

[177] Bkz. Kattân, M., (2000). **Mebahis fi Ulumi'l-Kur'ân**, Mektebetu'l-Mearif, b:3, s:266.

[178] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:110.

[179] Bkz. Ûffî, H. A., (2015). **İcazu'l-Kur'âni'l-kerim inde İbn kayyim**, Kürsi'l-Kur'âni'l-Kerim ve Ulumuhu, Kral Suud Üniversitesi, b:1, s:6.

[180] Yunus, 10/39.

[181] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:V, s:2461.

1.Beyani icaz: Bu icaz, Kur'an'ın en önemli ve en büyük icaz yönü sayılır. Çünkü diğerlerinden farklı olarak, meydan okuma bu alanda gerçekleşmiştir.[182] Kur'an-ı Kerim Araplara, onlar fesahat ve belâgatın zirvesinde iken meydan okumuştur.[183] Onlar da cevap vermekten aciz kalmış ve rezil rüsvay olmuşlardır. "Kur'an-ı Kerim duydukları şeylerde Arapları şaşırtmıştır, sihirli beyanı, mükemmel manası, lafızlarındaki incelik ile onların akıl ve mantıklarını dehşete düşürmüştür."[184] el-Esas yazarı, Kur'an'ın bağlamındaki icaz hakkında şöyle der: "Kur'an bağlamı bir konudan birçok sefer bahseder ve her seferinde yeni bir mana verir, ayrıntıları yavaş yavaş getirir. Bunların hepsini mükemmel bir icaz içinde yapar. Sanki Kur'an manayı insanda yavaş yavaş işler ve yerleştirir."[185] Onun icazı, harflerinde, ayetlerinde, sûrelerinde ve sûrelerin tertibindedir. "Kur'an'daki bu tertip ve sıralama insanın kavrayamayacağı şekilde onda yer alan icaz türlerinden birisidir."[186]

2.Gaybi icaz: Geçmiş, gelecek ve günümüzdeki hadiselerin haberleridir.[187] Bakara (sığır kesimi) hadisesi gibi geçmişte vuku bulan birçok hadise Kur'an'da yer almaktadır. Veya Kur'an'nın nüzülü sırasında münafıkların çıkardıkları hadiseler ve Kur'an'nın onlar hakkında nazil olması gibi olaylara Kur'an'da yer verilmektedir. Ya da (سَيُهۡزَمُ ٱلۡجَمۡعُ وَيُوَلُّونَ ٱلدُّبُرَ)[188] örneğinde olduğu gibi gelecekte vuku bulacak hadiselerden bahsetmiştir. Bu durumda ayet; "O topluluk yakında Bedir savaşında bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklar" ve Müslümanlar bu savaşta galip geleceklerdir, anlammındadır.[189]

3.Bilimsel icaz: Kur'an-ı Kerim Müslümanları evren hakkında tedebbür ve tefekküre, yeryüzünü imar etmeye teşvik etmektedir. "Günümüzde meydana gelen bilimsel gelişmeler Kur'an-ı Kerim'in bütün ilim ve hikmetleri bir araya getiren bir ilim kitabı

---

[182] Bkz. Mat'anî, A. İ., (1992). **Hasaisu't-Tabiri'l-Kur'ânî ve Simatuhu'l-Balagiyye**, Mektebetu Vehbe, b:1, s:137. Zarzûr, A. M., (1981). **Ulumu'l-Kur'ân medhel ile Tefsiri'l-Kur'ân ve Beyan İcazuh**, el-Mektebu'l-İslami, Beyrut-Dimaşk, b:1, s:219.

[183] Bkz. Derrâz, M. A., **en-Nebeu'l-Azim**, Daru'l-Kalem, Kuveyt, s:83.

[184] Bâkıllânî, M., **İcazu'l-Kur'ân**, thk. Seyyid Ahmed es-Sakr, Daru'l-Mearif , Mısır, b:3, s:6.

[185] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:III, s:1367.

[186] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:X, s:5726.

[187] Rûmî, F. A., (2003). **Dirasat fi Ulumi'l-Kur'âni'l-kerim**, tüm basım hakları yazara aittir, b:12, s:276.

[188] Kamar, 54/45.

[189] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:X, s:5615.

olduğunu isbat etmiştir. Yeni ortaya çıkan bilimsel gelişmelere bakıldığında Kur'an-ı Kerim'in ona ya değindiyi ya da işaret ettiği görülmektedir."[190]

4.Kanun / şeriat icazı: Kur'an-ı Kerim de yer alan kural ve kanunlar kapsayıcılık ve kemâl açısından üstün ve yücedir. Kur'an-ı Kerim, her zaman ve her yerde insanlığın ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılamak üzere indirilmiştir. Bu durum İslam dışındaki diğer dinlerde bulunmamaktadır. Bu dinin maksatlarından birisi de hayatın farklı alanlarını ıslah edip düzeltmektir.[191] el-Esas yazarı Enfal sûresinin faydalarından bahsettiği yerde şöyle der: "Allah, insanlığın nefsini (وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ) "Nefisler ise bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır." ifadesiyle tanımlamıştır. Böyle bir tanımlama icazla dolu bir tanımdır. İnsan nefsinin bencilliği her tasarrufunda ortaya çıkmaya müsaittir. Ancak nefsini terbiye eden bir Müslüman bu tarz bencilce tutum ve davranışlara karşı durup nefsiyle mücadele ederek onları yenebilir ve hak ve hakıkat yönüne kanalize edebilir. Ganimetler konusu net değildi. Sahabe-i kiram yanlıştan dönme konusunda en hassas topluluktur. Allah Teâlâ ganimetler konusunu açıklamasının ardından onlar da içinde bulundukları durumdan geri döndüler.[192] Bunların yanında Kur'an'ın başka icaz yönleri de vardır ancak konu burada uzayacağından onlara girilmemiştir.[193] Çok değerli âlimlerimiz Kur'an'ın icazı konusunda eserler kaleme almak için çok gayret sarfetmişler ve bu konuda çok yorulmuşlardır. Bunlar arasında el-Hattabi[194], er-Ramani[195] ve el-Kadi ebu Bekr el-Bakillani[196] sayılabilir. Bazıları Kur'an'ın icaz yönünü seksen ile sınırlamıştır. Ancak işin doğrusu onun icaz yönünün sonu yoktur.[197]

---

[190] Nevfel, A., (1984). **el-Kur'ân ve'l-İlmi'l-Hadis**, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, b:1, s:23.

[191] Bkz. **Menahilu'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'ân**, c:II, s:351-352.

[192] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2117.

[193] Bkz. Kadi İyâz,Y., (2004). **eş-Şifa bitarifi Hukuki'l-Mustafa**, thk. Amir el-Cezzar, Daru'l-Hadis, Kahire, c:I, s:187-190.

[194] Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim b. Hattap el-Büsti, ö. 388. Bkz. **Siyeru Alamu'n-Nubelâ**, c:XVII, s:23-27.

[195] Ebû'l-Hasan Ali b. İsa er-Rummânî en-Nehavi el-Mutezili,, Tefsir, Dil ve nahiv gibi alanlarda eser vermiştir, ö. 384. Bkz. **Siyeru Alamu'n-Nubelâ**, c:XVI, s:533-534.

[196] el-Kadi Ebû Bekir Muhammed b. Et-Tayyib b. Muhammed b. Cafer b. Kasim el-Basri el-Bagdadi ibn el-Bâkillânî, zekası örnek gösterilirdi, Mutezile ve Rafizilere karşı çok sertti, ö. 143. Bkz. **Siyeru Alamu'n-Nubelâ**, c:XVII, s:190-193.

[197] Bkz. Suyûtî, C., (1988). **Mu'terek'l-Akran fi İcazi'l-Kur'ân**, Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye, Beyrut, b:1, c:I, s:5.

el-Esas yazarı Nasr sûresinden bahsettiği yerde şöyle der: Nasr sûresinin bulunduğu konum bir mucize olup onda icaz sözkonusudur. Onun müjdesi ve delaletleri de mucize ve icazdır... Sûrede mucize ve icaz vardır ifadesinin anlamı; onun manasının Kur'an'ın geri kalan manası ile uyumu mucize ve icazdır. Konuyu anlatmada kullandığı sözcükler mucize ve icazdır. Zira onun yerine başkası kullanılamaz. Kelimeler belagat, fesahat ve seçilmeleri yönüyle İslami anlamları elde etmişler ve bu anlamları en mükemmel şekilde ifade etmek için kullanılmışlardır. Bu durum haddi zatında bir icazdır. Zira yeni dine ait kavramlar üretmiştir. Bu kavramlar ilk defa tabir ve eda yönüyle mükemmeliyetin zirvesinde kullanılmıştır. Bu nedenle sadece mana, bu Kur'an'ın Allah katından olduğuna delalet eder.[198]

Yukarıda geçenlerden; Kur'an'ın icaz yönünün açıklanması ve beyan edilmesinin; davanın yayılmasına, İslam akidesinin yerleşmesine ve ilhâd düşüncesi ile mücadele edilmesine yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. "Günümüzde davet insanlarının en önemli görevleri arasında; Kur'an'ın mucizelerini bilmeleri, onun icaz yönlerini anlama güç ve kabiliyetine sahip olmaları ve bunları en güzel şekilde sunabilmeleridir. İnsanlar üzerinde etkili olması ve onlara kanıt sunulması konusunda bundan daha etkilisi yoktur. Bu yolda ilerlememiz ve beyan gücüne sahip olmamız Allah'a, Rasülüne (sallallahu aleyhi ve sellem) ve İslam dinine davet konusunda önümüzdeki yolu kısaltacaktır.[199]

3.1.5 Kur'an'ın Sureleri ve Ayetleri Arasınadaki Uyum ve İrtibat

Kur'an ayetleri ve sureler arasındaki münasebeti ve ilişki derecesinini öğrenilmesi, Allah'ın kitabındaki maksatlarını ve Müslümanlar üzerindeki etkisini öğrenme adına son derece önemlidir. Aynı zamanda Müslümanların icazı idrak etmelerine ve Kur'an'daki teşri sırlarına vakıf olmalarını sağlar. Bununla beraber Kur'an'ın sureleri ve ayetleri arısında herhangi bir ilişki yoktur diyerek şüphe uyandırmak isteyen bu dinin düşmanlarına karşı cevap verme imkânı sağlar. El-esas yazarı şöyle der: "İlahi vahiy günümüzde Allah'ın, Peygamberine (sallallahu aleyhi ve sellem) indirdiği şekliyle tek doğru bağlamı üzere olduğu delilleriyle sabittir. Bu durum Hz.

[198] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:XI, s:6732-6733.
[199] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:110.

Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah'ın kulu ve resulü olduğu konusunda Allah'ın kullarına karşı bir hüccetidir. İşte konumu ve durumu böyle olan Kur'an'da bulunan eksiksiz ve tam olan kanıt yönünün ortaya konulması gerekir. En büyük ve en çok olan kanıt nedir? Elbette Allah'ın bu âleme indirdiği sözleri yani Kur'an'dır. Bu nedenle bu hüccetin ortaya konulması gerekir. Aynı zamanda mutlaka insanların bu konudaki şüphelerine cevap verilmesi gerekir. İşte küfür ehli tarafından ortaya atılan en son ve en garip şüphelerden birisi de Kur'an'ın birliği ve sureleri ya da ayetleri arasındaki ilişki bulunmadığı yönündeki şüphedir.[200] Kur'an ayetleri ve sureleri arısındaki irtibatın ortaya konulmasının ne derece önemli olduğu hakkında el-Burhan kitabı yazarı şöyle demektedir: "Ayet ve sureler arasındaki irtibatın bilinmesi akılları koruyan çok şerefli bir ilimdir. Onunla sözü söyleyenin kadir ve kıymeti anlaşılır. Onun faydası ise o söylenen sözlerin birbiri ile ne derece ilgili ve irtibatlı olduğunu ortaya koymasında saklıdır. Bu durumda telifin durumu kısımları birbiriyle uyumlu sağlam inşa edilen binaya benzer."[201] Kur'an Kerim, hadiselere göre farklı zamanlarda ve farklı yerlerde parça parça inmesine rağmen baştan sona birbiriyle son derece uyumlu ve irtibatlıdır.[202] Kur'an ayetler ve sureler arasındaki irtibat konusuna tefsir ve Kur'an ilimleri alanındaki işin uzmanları tarafından mutlaka önem gösterilmelidir. Bu konunun ele alınması ümmet düşmanlarının önünün kesilmesi adına çok önem arz etmektedir. El-esas yazarı şöyle der: "Ben bu tefsirde Kur'an'ın bütünlüğü sırlarının kapsanamayacağına inancımla beraber bu açığı kapatmaya çalıştım. Fakat bu konu hakkında ifadelerin mutlak ve am olması durumunda bazı müsteşrikler Müslümanları şüpheye düşürmeye ya da Kur'an'da ya da âlimlerde eksiklik ve kusur bulunduğunu itham etmektedirler. İş böyle olunca bu konuya el atmak da zorunlu hale gelmiştir.[203] Çalışma konumuz olan bu kitap Kur'an'ın konu bütünlüğü üzerine kaleme alınmış ve Kur'an'ın baştan sona ayet ve sureleri arısındaki irtibatı ortaya koymaya çalışan bir eserdir. Çalışmanın önsözünde el-esas fi't-Tefsir hakkında bilgi verirken de bu konuya değinilmiştir. Yazar da kitabın önsözünde bu konuda şöyle demektedir: "Fatiha suresi Kur'an'ın mukaddimesi olup onda onun maksat ve manaları cem edilmiştir. Kur'an'ın konuları akide, ibadet ve hayat programı etrafında döner. Bu manada sure şu ayetle

[200] el-esas fi't-Tefsir 1/18
[201] Bkz. el-Burham fi Ulumu'l-Kur'an 1/35-36
[202] Bkz. el-esas fi't-Tefsir 1/25
[203] Bkz. el-esas fi't-Tefsir 1/25

giriş yapar konuya: (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَۙ ﴿٢﴾) (اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِۙ ﴿٣﴾) (﴿ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِۜ ﴿٤﴾)[204] "Hamd, Âlemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm, hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) maliki Allah'a mahsustur." Ardından (اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُۜ)[205] "Allahım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz." diyerek ibadetlerle konuya devam etmiş ve sonra hayat programına geçmiş ve (اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَۙ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْۙ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾)[206] "Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil" buyurmuştur.[207] Fatiha suresi ile Bakara suresi arasındaki anlam bütünlüğünden bahsettiği yerde şöyle der: "Fatiha suresinin son ayetinde Allah Teâlâ bizlere "Bizleri doğru yola, hidayete erdir" dememizi öğütlemekte ve Bakara suresi de (الٓمٓ ﴿١﴾ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَۛ فِيهِۛ هُدًى لِلْمُتَّقِينَۙ) "Elif Lâm Mîm. Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir."[208] İfadeleri ile başlamaktadır. Burada "Bizleri doğru yola, hidayete erdir." İfadesi ile "Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir" ifadeleri arasındaki ilişkiye dikkat etmek gerekir. Allah Teâlâ önce, doğru yola ulaşmak için hidayeti kendisinden talep etmemizi bizlere öğrettikten sonra, hidayet kaynağının bu Kur'an olduğunu bizlere göstermiştir. İşte Fatiha suresinin sonu ile Bakara suresinin başı arasındaki en güçlü bağın bu olduğu ortaya çıkmaktadır."[209] Ali İmran suresi ayetleri ile Bakara suresi arasındaki ilişki hakkında el-esas yazarı şöyle der: "Belki de bazıları bizleri ayetler ve sureler arasında ilişki kurma konusunda sınırları zorlamakla itham etmektedir. Belki de burada açıklayacağımız konular bu şüpheleri ortadan kaldırır. Daha önce Ali İmran suresinin, bakara suresinin mukaddimesini ve bakara suresinin daha sonraki ayetleri de daha önceki anlamlarını detaylandırmaktadır dedik. Aksine deriz ki; Ali İmran suresi; Bakara suresinin mukaddimesinde geçen anlamlarını ve Bakara suresinin ileriki sayfalarında açıklanan konuları belirlemektedir. Bakara suresinde yer alan (كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا.... وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ) "Nitekim kendi aranızdan, size ayetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik. ﴿151﴾ Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük

[204] Fatiha 1/2-4
[205] Fatiha 1/5
[206] Fatiha 1/6-7
[207] el-esas fi't-Tefsir 1/50
[208] Bakara 2/1-2
[209] el-esas fi't-Tefsir 1/38

etmeyin. ﴿152 ﴾Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki Allah sabredenlerle beraberdir. ﴿153﴾ Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz. ﴿154 ﴾ Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. ﴿155﴾"[210] ayetlerini hep beraber tefekkür edelim. Görüldüğü üzere ayetler, bir sonraki paragrafın/ayetin konusu ile sona ermektedir. Önceki paragrafın sonu ve sonraki paragrafın başı Allah'ın bize peygamber göndermesine duyulması gereken minnet ve şükrandan bahsetmektedir. Ayetlerde ise savaştaki musibet ve sıkıntılardan bahsedilmektedir, aynı zamanda Allah yolunda ölenlere denmemesi gereken şeylerden bahsetmektedir, bununla beraber şehitlerin hayatlarından söz edilmektedir. Bu ayetler dikkatlice incelendiğinde bunların Bakara suresinde yer alan ayetlerdeki konuların açıklanması ve izah edilmesi olduğunda şüphe yoktur. (.....لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ[211] "An dolsun, Allah, müminlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler. ﴿164 ﴾Onların (müşriklerin) başına (Bedir'de) iki mislini getirdiğiniz bir musibet (Uhud'da) sizin başınıza geldiğinde, "Bu nereden başımıza geldi?" dediniz, öyle mi? De ki: "O (musibet), kendinizdendir." Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter. ﴿165﴾İki topluluğun (ordunun) karşılaştığı günde başınıza gelen musibet Allah'ın izniyledir. Bu da mü'minleri ortaya çıkarması ve münafıklık yapanları belli etmesi içindi. Onlara (münafıklara), "Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunmaya geçin" denildi de onlar, "Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik" dediler. Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler. Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah, içlerinde gizledikleri şeyi çok iyi bilmektedir. ﴿166-167 ﴾(Onlar), kendileri oturup kaldıkları halde kardeşleri için, "Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi" diyen kimselerdir. De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz kendinizden ölümü savın." ﴿168 ﴾Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku

[210] Bakara 2/151-155
[211] Ali imran 3/164-169

olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler.” Bu ayetler incelendiğinde ise hiç şüphesiz bu anlamlar ile Bakara suresinde zikrettiğimiz yukarıda geçen anlamlar arasında bir irtibat bulunduğu açıkça görülmektedir. Peki, bu durumun bir kuralı var mıdır? Bazıları Kur’an’ın pratik pozisyonunu öne sürerek, Kur’an ayetleri ya da sureleri arasında herhangi bir irtibatın bulunmadığını zannedenler.”[212]

Â’raf suresi ile alakalı ise al-esas yazarı şöyle der: A’raf suresinin Bakara suresi ile olan bağlantısı şu ayettir: (قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعاً فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾) “"İnin oradan (cennetten) hepiniz. Tarafımdan size bir yol gösterici (peygamber) gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir" dedik. (38) İnkâr edenler ve ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte bunlar cehennemliktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.” Buradaki anlam Bakara suresi ile irtibatlı olup onun devamıdır. A’raf suresi, ümmete kendisine indirilen emirlere uymasını emretmekte ve Allah Rasûlü’ne (sallallahu aleyhi ve sellem) indirilenlere uyması için tüm insanlığa hitap etmektedir. Ardından uyanları müjdelemekte ve uymayanları uyarmaktadır. (وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۚ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ % الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ)[213] “Bizim için bu dünyada da bir iyilik yaz, ahirette de. Çünkü biz sana varan doğru yola yöneldik." Allah şöyle dedi: "Azabım var ya, dilediğim kimseyi ona uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır. Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım." ﴿156﴾Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resul’e, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.” Â’raf suresi başında, devamında ve ilişkili olduğu yerlerde konuyu detaylandırır ve kendine has özel bağlamıyla birbirini destekler mahiyete birbiriyle ilişkili bir tarz ortaya koyar ki bu ayetleri tefekkür eden birisi bunları fark edebilir.”[214] Bununla beraber surenin başı ile sonu arasında da bir irtibat bulunmaktadır. Sure şeytandan sakındırmakla başlar ve bir

[212] el-esas fi’t-Tefsir 2/931
[213] Â’raf 7/156-157
[214] el-esas fi’t-Tefsir 4/1836

Müslümanın kabul ya da reddetmesi gereken ilk prensiplerle sona erer. Bununla beraber Allah'a giden yolun işaretlerini ve din davetçilerinin sahip olması gereken nitelikleri belirler. Allah yolcularının bu sureyi iyi tefekkür etmeleri ve gerekleri ile amel etmeleri gerekir.[215]

Nahil suresinin ayetlerinin bağlamından ve bahse konu eksen ile irtibatından bahsettiği yerde el-esas yazarı şöyle der: (لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى)[216] "Kötü sıfatlar ahirete inanmayanlara aittir. En yüce sıfatlar ise Allah'ındır." İnanmayan insanların Allah'a karşı bu kadar cüretkâr olmalarının nedeni ahirete inanmamalarıdır. (إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ)[217] "Sizin ilahınız tek bir ilahtır. Ahirete inanmayanların kalpleri bunu inkâr etmekte, kendileri de büyüklük taslamaktadırlar." Görüldüğü üzere onların bu büyüklük taslamaları şeytanın onlara bu amellerini süslemesinden kaynaklanmaktadır. Kibir ve büyüklenmenin ilk şeytanın bir ahlakı olduğu düşünülecek olursa bu ayetlerin konusunun, uyulması yasaklanan şeytanın adımları olduğu görülecektir. Pasajda uzun uzadıya anlatılan ahiret konusu ve pasajı noktalayan aşağıdaki ayet düşünüldüğündü pasajın surenin ekseni ile irtibat ve alakası anlaşılacaktır. (وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ)[218] "Sana kitabı, ancak ayrılığa düştükleri şeyleri onlara açıklaman için ve iman eden bir topluma doğru yolu gösterici ve rahmet olarak indirdik." Bakara suresinin ekseninde toplu halde barışa girmemiz emredilmektedir, konu bu ayetle birlikte ele alındığında gene Nahl suresindeki aşağıdaki (يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ)[219] bu ayet akıllara gelmektedir. "Allah, "Benden başka ilah yoktur. Öyle ise bana karşı gelmekten sakının" diye (insanları) uyarmaları için emrini içeren vahiy ile melekleri kullarından dilediğine indirir." Böylece pasaj ile sure arasındaki ilişki ve bağ anlaşılmış olacaktır.[220]

el-esas yazarının, Yunus suresinin ayetleri arasındaki irtibat ve bağdan bahsettiği konunun başında verdiği ayetler üzerinde de durmak gerekir. Kendisi bu konuda şöyle

[215] el-esas fi't-Tefsir 4/2058
[216] Nahl 16/60
[217] Önceki kaynak 16/22
[218] Önceki kaynak 16/64
[219] Önceki kaynak 16/2
[220] el-esas fi't-Tefsir 4/2953

demektedir: "(...وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ)[221] "Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve ..." Ayetiyle dördüncü grup, müşriklere karşı delil sunmaktadır. Bu yakın dereceden dördüncü grubun bağlamıdır. Birinci grup, (وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ)[222] "Eğer Allah insanlara, onların hemen hayra kavuşmayı istedikleri gibi, şerri de acele verseydi, elbette onların ecellerine hükmolunurdu. İşte biz, bize kavuşmayı ummayanları, kendi azgınlıkları içinde bocalar halde bırakırız." ayetiyle son bulmuştur. İkinci grup (وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا)[223] İnsana bir sıkıntı dokundu mu, gerek yan üstü yatarken, gerek otururken, gerekse ayakta iken (her halinde bu sıkıntıdan kurtulmak için) bize dua eder. Ama biz onun bu sıkıntısını ondan kaldırdık mı, sanki kendisine dokunan bir sıkıntı için bize hiç yalvarmamış gibi geçer gider. İşte o haddi aşanlara, yapmakta oldukları şeyler, böylece süslenmiş (hoş gösterilmiş)tir." ayetiyle ve dördüncü grup ise (وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا.)[224] Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra, insanlara bir rahmet (ferahlık ve mutluluk) tattırdığımız zaman, bir de bakarsın ki ayetlerimiz hakkında onların bir tuzakları (birtakım tertipleri ve asılsız iddiaları) vardır. De ki: "Allah daha çabuk tuzak kurar." Şüphesiz elçilerimiz (melekler) kurmakta olduğunuz tuzakları yazıyorlar." ayetiyle başlamıştır. Bu gruplar arasındaki bağlam insanın hal ve durumunu açıklaması ile tamamlanır. İnsanın Allah karşısındaki ihtiyaç ve fakirliğini ve zor anlarında bu ihtiyacını dillendirmesi onun zatındaki tevhidin derinliğine delil oluşturmaktadır. Bütün bunlara rağmen insan Allah'a ortak koşmaktadır. Ayetler ve gruplar arasındaki bu irtibat ve bağ onların anlaşılmasından ve kapsanmasından daha çok ve daha geniş olup burada zikrettiklerimiz sadece onlara birer örnektir.[225]

Çoğunluğu oluşturan gruplar arasındaki mananın açıklığı ve anlaşılırlığının tamamlanmasını ele aldığı konunun başında ve birinci grubun başında el-esas yazarı şöyle der: "Yunus suresi Kur'an hakkındaki şüpheleri reddetmiş ve onun bir hidayet kaynağı olduğunu teyit etmiştir. Ardından Hûd suresi gelerek Allah'a giden bu yolu göstermiştir. Hidayet yolunun işaretleri bu kitapta olup o da sadece tek olan Allah'a

[221] Yunus 10/18
[222] Yunus 10/11
[223] Yunus 10/12
[224] Yunus 10/21
[225] el-esas fi't-Tefsir 5/2444

ibadet etmekten geçmektedir. Ardından Yusuf suresi gelerek Kur'an'a iman ve onunla doğru yola ulaşma konusunu derinlemesine ele almıştır. Sonra Ra'd suresi hidayet ve dalaletin belli şartlarının olduğunu açıklamıştır. İnsanların hidayetin sebepsiz ve araçsız gerçekleştiği zannına kapılmaması için, dalalete götüren işlerden uzak duran ve hidayete ulaştıran yollara uyan kişinin doğru yola ve hidayete erişeceği belirtmiştir. Hidayet yolunda ilerlemenin anlamı derinlemesine anlaşılsın diye İbrahim suresi bu konuyu ayrıntılı ele almıştır.

İşte böylece bu sureler kendi arasında bir bütünlük oluşturmaktadır. Bakara suresinden başlayarak bu grupların konuları yan yana konulsa bu konu birliğinin güzelliği kendini gösterecektir.[226]

Kamer suresinin başından başlayarak Necm suresinin sona erdiği anlam birliği ve ilişkisi ile alakalı el-esas yazarı şöyle der: Bilindiği gibi Necm suresi (هٰذَا نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْأُوْلٰى) (اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُ)[227] "Bu da önceki uyarıcılardan bir uyarıcıdır. Yaklaşmakta olan (Kıyamet iyice) yaklaştı" ayetleri ile son bulur. Aynı şekilde görüldüğü gibi Kamer suresi de kıyametin yaklaştığını ifade eden ayetlerle başlar ve ilk uyarıcılardan ve Kur'an'dan bahseder. Ayrıca onun emirlerine uyulması gerektiğini tekrar ederek üzerinde durur. (وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ)[228] "Andolsun biz, Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?" İşte bunun gibi Kamer suresi, anlam yönüyle Necm suresinin son ayetleriyle irtibatlıdır. Böylece bu Kur'an'ın surelerinin, hiçbir beşerin dizmesinin ötesinde aklına bile gelmeyecek tarzda anlamlarının mucizevi bir şekilde birbiriyle irtibatlı ve sarmaş dolaş olduğu görülmektedir.[229]

Bazı surelerden oluşan seçilen son grupla alakalı ise; bu grup sure sayısı açısından en büyük adede sahip grup olup el-esas yazarı şöyle der: Bu grubun sureleri bakara suresinden başlayarak Hz. Âdem kıssasının sonuna kadar devam eder. İlk beş sure de Bakara suresinin başlangıcını kapsar. Öyle ki beşinci sure münafıklardan bahseder. Aynı zamanda Bakara suresinin başlangıcında da münafıklardan bahsedilmektedir.

[226] el-esas fi't-Tefsir 5/2826
[227] Necm 53/56-57
[228] Kamer 54/17
[229] el-esas fi't-Tefsir 10/5602

Görüleceği üzere bu beş sure muttakilerden, kâfirlerden, münafıklardan bahsetmektedir. Ardından daha sonraki bu Kevser, kâfurun, Nasr, Mesed (Tebbet) dört sure gelerek bakara suresinin mukaddimesindeki yedi ayeti izah etmektedir. Bunlar arasından (فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ)[230] "O Halde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes", (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ) (لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ)[231] "De ki: "Ey Kâfirler!" "Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem.", (فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا)[232] "Rabbine hamd ederek tespihte bulun ve O'ndan bağışlama dile. Çünkü O tövbeleri çok kabul edendir.", (تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ)[233] "Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu" Bunların hepsinin anlamı, Bakara suresinin mukaddimesinin ardından gelen ayetlerin anlamları ile irtibatlıdır. Ardından ihlas suresi gelerek yedi ayet sonra gelen iki ayeti açıklar. (هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا)[234] "Yeryüzünde olan her şeyi sizin için yaratan odur." İhlas suresinin temel prensibinin (قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ)[235] "De ki: "O, Allah'tır, bir tektir." Olduğu görülmektedir. Ardından Bakara suresinde Âdem (a.s) kıssası gelmektedir. Bu kıssa içine de iblisin hasedi ve vesvesesinden bahsedilmektedir. Buna binaen Felak suresi (وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ)[236] "haset ettiği zaman hasetçinin kötülüğünden" buyurmakta ve nas suresinde de (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ... مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ)[237] De ki: insanlardan; insanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden, insanların Rabbine, insanların Melik'ine, insanların İlah'ına sığınırım. Grubun surelerinin temek ekseni Bakara suresindeki anlamlar ile irtibatlı olduğu açıktır. Böylece bunların anlamları aynı bağlam üzerine devam eder. Bu bağlam, iniş zamanı farklı olmasına rağmen Bakara suresinin bağlam tertibidir. Bunlara arasında Mekki ve Medeni olanalar da vardır. Bütün bu geçenler bu Kur'an'ın insan kaynaklı olmasının imkânsızlığına delildir.[238]

el-esas yazarının yukarıda geçen beyanlarından, sureler ve ayetler arasındaki irtibat ve ilişkinin bilinmesi Kur'an'ın baştan sonu ne kadar uyum ve insicam içinde olduğunu anlamamızı sağlamaktadır. Bu insicam ve uyumun bulunuşu da onun ilahi kayaklı ve bir mucize olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun bilinmesi Kur'an'ın doğru

[230] Kevser 108/2
[231] Kafirun 109/1-2
[232] Nasr 110/3
[233] Tebbet 111/1
[234] Bakara 2/29
[235] İhlas 112/1
[236] Felak 113/5
[237] Nas 114/4
[238] el-esas fi't-Tefsir 11/6664

anlaşılmasına ve onun indirilmesindeki asıl amacın kavranmasına yardımcı olmaktadır.

3.2 Rönesansın Akidevi Ögeleri

İslam akidesi ümmetin rönesansının ve ardından medeniyet inşasının temel taşı konumunda olmuş ve öyle olmAya devam etmektedir. Allah'ın bilinip tanınması, imanın üzerine bina edildiği merkez nokta ve temeldir.[239] Bununla beraber "akide, bütün rönesansların en önemli kaynağı ve temeldir. Emparyalist güçler sadece İslam akidesini zayıflatmayı başarmaları halinde o milleti istedikleri gibi yönlendirmeye başlarlar. Bunun anlamı, rönesansımızın tökezlemesi, aksine ilerlemesinin durması ve geleceğinin kararması demektir."[240]

Hayat serüveninde akide çok büyük bir konuma sahip olup onun pozitif bir etkisi vardır. Akide, toplumda inşa ve bina rolünü üstlenir. Akidenin, fertlerin ve toplumun kalbine yerleşmesi her rönesansın başlama noktasını oluşturur.[241] İnsanlığın hayatında ve davranışlarında onun etkisi büyüktür. Çünkü "nesilleri o şekillendirmiş ve insanlığı değiştirme ve yükseltme gücünü o vermiştir. İşte sarsılmız bir ahlakın oluşmasını sağlayacak, sağlam kahramanlıklar inşa edecek, oluşacak krizlerin üstesinden gelecek, zor engelleri aşacak akide bu akidedir. Eğer kültürel işgal Müslümanları akidelerinden uzaklaştırmada başarılı olursa işte o zaman dinleri kalbinden yara alır. Kalbini ve kafasını kaybedenden geriye ne kalır ki? Bizler akidemizi düzelterek ve onda sabitkadem kalarak Allah'la iletişimimizi sağlar ve rızasına erişiriz, böylece Allah'ın inayet ve korumasının bizimle olduğunun yakin inancı ile çalışırız."[242] Bu nedenle ümmetin hareket edebilmesi ve yoluna devam edebilmesi için akideye duyduğu gereksinim ve ihtiyaç uçakların hareket edip uçuşa geçmesi için yakıta duyduğu gereksinim gibidir veya aletlerin hareket edip üretebilmesi için enerjiye duyduğu ihtiyaç gibidir. İslam, çok uzun süre Araplar'ın hareket ettirici akidesi, sağlam yasası, hidayet nuru, koruyucusu olmuştur... İslam'ın Araplar üzerindeki fazileti hava, su ve

---

[239] Havvâ, S., **Allah**, s:9.

[240] Gazzâlî, M., (2005). **Kifah Dîn**, Nahdatu Mısır, b:5, s:123.

[241] Bkz. Cündi, E., (1974). **Ahadis ile'ş-Şebab ani'l-Akide ve'n-Nefs ve'l-Hayâ fi Davi'l-İslam**, İslami İşler Yüksek Kurulu tarafından yayınlanan bir çalışma, Kahire, sayı: 165, s:9.

[242] Gazzâlî, M., (2005). **keyfe nefhemu'l-İslam**, Nahdatu Mısır, b:3, s:98.

ışığın meyve ve zebzeler üzerindeki fazileti gibidir. Dağınıklıktan kurtulup derlenip toplanmalarını veya kaostan çıkıp organize olmalarını kasdetmiyorun, aksine onları yoktan var etmiş ve onları devlet, medeniyet ve bir vizyon sahibi haline getirmiştir. Zira ondan önce Araplar bir hiç idi... İman ve reform birbirinden ayrılmaz iki dosttur... Zira kalp ve kafaların inşası fabrika ve orduların kurulmasından önce gelir. İşte bahse konu bu inşa hareketi ancak İslam dininin öğretileriyle hayata geçirilebilir... Akidenin, önce kalplerdeki, ardından da bu büyük toplumun yol haritasını çizebilmesi için yasalardaki konumunu alması adına hayatın İslam akidesine döndürülmesi gerekmektedir. İşte doğru bir reform hareketinin tek doğru yolu budur.[243] Bugün dünya fitnelerle dalgalanırken, problemlerle boğuşurken, yeryüzü ayakları altında sallanıp depremler yaşarken, neredeyse gökyüzü başlarına düşecekmiş veya rüzgâr onu uzak bir yere sürükleyecekmiş gibi estiğinde, ümmetin en çok ihtiyacı olan şey; kalbini imar edecek, dağınıklığını toparlacak, saflarını birleştirecek, hadiseler karşısında tek bir saf halinde durmasını sağlayacak ve böylece kendini ve şerefini savunacak, daha önce olduğu gibi onu tek bir ümmet haline getirecek ve insanlık için çıkarılmış en hayırlı ümmet olmasını sağlayacak sağlam manevi bir akideye ihtiyacı vardır.[244]

Müslümanların dini inanç ve akidelerinde oluşan kusur, asırlardır hayatlarıda görünen gerilemeye neden olmuştur. Bunun nedeni hiçbir şekilde İslam dininin kendi inanç ve itikat yapısı ile uzaktan yakından alakalı değildir. Bu inancın esasları, akidenin doğru ve sağlam olduğu İslamın ilk günlerindeki gibi ancak ilerleme ve gelişmeyi motive edici bir role sahiptir. İman esaslarının akılcı doğası ve tarihi realiteler, kevni kanunların öğrenilmesi ve hayatımızda onlardan yararlanılması, Allah'tan başkasına kulluk etkilerinin ortadan kaldırılması, dünya ve ahiret fayda ve yararlarının birleştirilip cem edilmesi, yalnızca en yüksek düzeyde gelişmişlik ve kemali yakalama adına çalışıp çabalamaya bir teşvik olabilir.[245]

---

[243] Bkz. Gazzâlî, M., **Hasadu'l-Gurur**, Daru'ş-Şuruk, Kahire, s:67, 84, 87.

[244] Bkz. Savvâf, M. M., **el-Muhattatatu'l-İstimariyye limukafeheti'l-İslam**, Daru'l-İtisam, Kahire, s:29-30.

[245] Bkz. Ced'ân, F., (1988). **Üsüsü't-Tekaddum inde Mufekkiri'l-İslam fi'l-Alemi'l-Arabi'l-Hadis**, Daru'ş-Şuruk, Amman, b:3, s:209.

İslam akidesi, en yüce, en saf ve en mükemmel bir akidedir. Bu nedenle beklenen medeniyeti kurmayı başaracak tek bir millet vardır o da bizim ümmetimizdir. Bizim dışımızda başka bir millet medeniyet sancağını yarınlara taşımayı başaramıyacaktır. Zira bizler, medeniyetlerin inşa edilmesine ve geliştirilmesine katkı sağlayan İslam akidesine sahibiz.[246] Bu akidenin pekiştirimlesi ve sağlamlaştırılması; bu hayatı eğitip geliştirecek, gercek medeniyete ulaştıracak, beklenen ilerlemeyi sağlayacak, amaçlanan hak ve adalete eriştirecek, fertleri mutlu ve toplumu huzurlu kılacak, güzel bir hayat yaşatacak, şanlı bir hayat adına beklenen güce ulaştıracak ve bizi izzet ve şerefin en yüksek mertebelerine yükseltecektir.[247] Batılın bu süreci baltalamaması adına hak ve hakikat sahiplerinin uyanık olmaları gerekmektedir. Müslümanlar akidelerinin motivasyonunu kaybetmeleri halinde hiç şüphesiz bâtıl onlara galebe çalacaktır. Bu nedenle akidelerinin motivasyonuna geri dönmeleri ve onun etrafında toplanmaları gerekmektedir. Sayıları ne kadar az olursa olsun, hakka tutunmaları ve yardımı Allah'tan beklemeleri halinde zafer onların olacaktır. Allah'ın, insanların bir kısmıyla diğerlerini savması anlayışının manası budur. Bu anlayış, batının hayatta kalma mücadelesi adını verdiği teoriden farklı bir bakış açısıdır.[248]

3.2.1 Tevhid ve Ümmetin Rönesansına Etkisi

Tevhid, dinin kökü ve direğidir. Tevhid, hakların en onurlusu ve kulun Rabbine karşı yerine getirmesi gereken en yüce görevlerden birisidir. Bu konuda Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: (يَا اَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ) (وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ وَاِلَى اللهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ) Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Allah'tan başka size göklerden ve yerden rızık veren bir yaratıcı var mı? O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O halde nasıl oluyor da haktan döndürülüyorsunuz? (Ey Muhammed!) Eğer seni yalancı sayıyorlarsa bil ki, senden önce de nice peygamberler yalancı sayılmıştır. Bütün işler ancak Allah'a döndürülür.[249] el-Esas yazarı şöyle der: (يَا اَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا) (Ey insanlar! hatırlayın) Buradaki zikir ve hatırlama dil ve kalp ile gerçekleşir. (نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ) (Allah'ın size olan nimetini) Buradaki nimetler ise yer ve göyün yaratılması, Allah'a ulaştıracak yolu

[246] Bkz. Sibâî, M., (1998). **Min Revai Hadaratuna**, Daru'l-Virak-Daru's-Selam, Kahire, b:1, s:10.
[247] Bkz. Sâbık, S., **el-Akaidu'l-İslamiyye**, Daru'l-Kitabi'l-arabi, Beyrut, s:15, 309.
[248] Bkz. Cündi, E., **Ahtau'l-Felsefeti'l-Madiyye, Daru'l-İtisam**, Kahire, s:22.
[249] Fâtır, 35/3-4.

gösterecek olan peygamberlerin gönderilmesi, mahlûkatın çoğalması ve rızık kapılarının açılmısıdır. (هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ) (Allah'tan başka size göklerden ve yerden rızık veren bir yaratıcı var mı?) Rızık vermesi yağmuru indirmesi, her türlü bitkiyi bitirmesi ve her şeyi sizlerin hizmetinize sunmasıdır. (لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ) (O halde nasıl oluyor da haktan döndürülüyorsunuz?) Yani bu açıklamanın ve net delillerin ardından hangi yüzle tevhitten şirke yönelirsiniz. (وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ) Ey Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah'a ortak koşan ve onlara getirdiğin tevhid konusunda sana muhalefet eden o müşrikler, eğer seni yalancı sayıyorlarsa şükür olarak sadece Allah'a kulluk etmektir. (فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ) (senden önce de nice peygamberler yalancı sayılmıştır) Bu nedenle sen de onları örnek al, zira senden öncekilerde sana güzel örnekler vardır. Onlar da kavimlerine açık ayetlerle geldiler ve onlara tevhidi emrettiler, ancak onlar o peygamberleri yalanlayarak karşı geldiler. (وَاِلَى اللهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ)[250] Bütün işler sonunda Allah'a döndürülür.

Tevhid, İslam dininde yüce bir konuma sahiptir, "onun işin başlangıcı, sonu ve ortası olması garip bir durum değildir. Tevhidi bilmeyen, İslam'ı bilemez. Müslümanın İslam dinindeki nasibi, tevhid kelimesindeki nasibi kadardır."[251] Tevhid, Allah tarafından gönderilen tüm peygamberlerin getirdiği dinlerin temel kaidesidir. Kur'an-ı Kerim bu hakikatı teyit eder ve anlattığı her peygamberin kıssasında bu meseleyi zikreder.[252] Allah Teâla bu konuda şöyle buyurmaktadır: (قُلْ اِنَّمَا اَنَا۠ مُنْذِرٌ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللهُ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ) (الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ) (Ey Muhammed!) De ki: "Ben ancak bir uyarıcıyım. Her şey üzerinde mutlak otorite sahibi tek ve bir olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur." "O, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbidir. Mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır."[253] el-Esas yazarı bu konuda şöyle der: (قُلْ) Ey Muhammed! Kâfirlere de ki (اِنَّمَا اَنَا۠ مُنْذِرٌ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللهُ) Ben ancak bir uyarıcıyım. Sizleri Allah'ın azabına karşı uyarıyorum ve sizlere hak dinin; Allah'ın bir ve tek olması ve Allah'tan başka ilah olmadığına inanmanız olduğunu söylüyorum. (الْوَاحِدُ) Eşi, benzeri ve ortağı olmayan, (الْقَهَّارُ) Her konuda mutlak otorite sahibi olan ve her şeye galip ve

[250] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VIII, s:4567.

[251] Havvâ, S., (1992). **el-Esasu fi's-Sünne ve fıkhiha,** el-Akaidu'l-İslamiyye, Daru's-Selam, b:2, c:I, s:221.

[252] Bkz. Kutub, S., **Hasaisu't-Tasavvuri'l-İslami ve mukavvimatuh**, Daru'ş-Şuruk, Kahire, s:190-191.

[253] Sâd, 38/65-66.

üstün gelen analamındadır. (رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا) O, göklerin, yerin ve ikisi arasındaki herşeyin Rabbi ve onlarda istediği gibi tasarruf edendir. Tüm evrende, ulûhiyet ve rububiyet tek başına sadece Allah'a aittir.[254]

Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: (مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيعاً ۚ اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ ۚ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَمَكْرُ أُولٰئِكَ هُوَ يَبُورُ) Her kim şan ve şeref istiyorsa bilsin ki, şan ve şeref bütünüyle Allah'a aittir. Güzel sözler ancak ona yükselir. Salih ameli de güzel sözler yükseltir. Kötülükleri tuzak yapanlar var ya, onlar için çetin bir azap vardır. İşte onların tuzağı boşa çıkar.[255] el-Esas yazarı bu konuda şöyle der: (مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيعاً) Dünya ve ahiret şan ve şerefi bütünüyle Allah'a aittir. Ardından Allah (cc) şan ve şerefin iman ve salih ameli gerektirdiğini ifade etmiş ve "Güzel sözler" yani tevhidi ifade eden (لا إله إلا الله) (Allah'tan başka ilah yoktur) ancak ona yükselir buyurmuştur.[256]

Bu açıdan "insanın ilk vazifesi ve en yüce görevi yerlerin ve göklerin rabbi olan Allah'ı tek ve bir olarak kabul etmesi yani tevhittir. Tevhid, ibadetlerin sıhhatinin olmazsa olmaz şartı ve itaatin kabul nedenidir. Bu olgu, peygamberlerin davetinin temelini ve bütün insan ve cinlerin yaratılış gayesini oluşturur.[257]

Tevhid üç kısımdır:

1. Ulûhiyette tevhid: Kulların kalplerine, Allah Teâlâ'nın sevgisini, muhabbetini, ululuğunu havf ve recasını yerleştirmeleridir. Kulluk; insanların saygı, takdis ve her türlü emir ve yasaklarda sadece ona itaat etmeleridir. Peygemberler insanları buna davet etmiş ve Allah da onları bu vazife için göndermiştir.

2. Rububiyette tevhid: Hüküm, yönetme, yaratma ve rızık gibi meselelerin Allah'a tahsis edilmesidir. Allah, kulların Rabbi, işlerinin yürüten zat ve onların sahibidir.

---

[254] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VIII, s:4804.
[255] Fâtır, 35/10.
[256] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VIII, s:4573.
[257] Yusrî, M., (2008). **Metnu Dürreti'l-Beyan fi Usuli'l-İman**, Daru'l-Yusr, Kahire, b:4, s:27.

3. İsim ve sıfatlarda tevhid: Allah'ın kendi zatında bulunduğunu teyit ettiği veya Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) bildirdiği isim ve sıfatların inkâr ve tevil etmeden kabulüdür.[258]

"İslam'ın ısrarla üzerinde durduğu ve insanları onu anlamaya ve kavramaya teşvik ettiği tevhid meselesi Hz. Peygamberle ortaya çıkan bir konu değildir. Aksine bu mesele bütün peygamberlerin seslendirdikleri davetin teyit edilmesi, bütün dinlerin ve semavi kitapların üzerine bina edildiği hakikatın aslının ortaya çıkarılmasıdır. Bu durum Kur'an ayetleri ile uyumlu olan bu hakikata işaret eder.[259] el-Esas yazarı Fussilet sûresinden bahsettiği yerde şöyle der: "Allah'ın tevhidi, ona ibadet edilmesinin ve ona karşı takvalı olunmasının kaynağı ve hareket noktası; Kur'an'a iman, Kur'an ve Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) davetini kabul, onu dinleme ve onun ile insanlar arasındaki engelleri kaldırmaktır. İnsan bu bahsedilenleri yapmaması halinde küfre düşer ve şirkte boğulur."[260] el-Esas yazarı Şura sûresinden bahsettiği yerde şöyle der: "Katıksız, halis bir tevhid anlayışı ve istiğfar, şahısların kendileri ve Müslüman toplumların zaferi adına olmazsa olmaz şartlardardır. Bu yönüyle cihad sadece tevhid sancağı altında yapılabilir. Bununla beraber bu bağlamda istiğfar, günahın, zafer ve başarıların önündeki engel olduğu duygusunu hissettirir. Bu nedenle tevhid ve istiğfar bulunduğu ölçüde Allah'ın yardım ve zaferi yakındır.[261] el-Esas yazarı (وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًا)[262] "Şüphesiz mescitler, Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte hiç kimseye kulluk etmeyin." ayetinin tefsiri hakkında şöyle der: "Mescitlerde Allah'a ibadet edilmesi ve onun birlenmesi ve tevhidi, mescit dışında bunun yapılmaması anlamına gelmez. Aksine buralarda tevhide daha fazla dikkat edilmesi teyit edilmiştir. Burada, mescitlerde Allah ile beraber onun dışındakilere dua edenlere büyük bir ders vardır. Maalesef zikir halkaları bile Allah'tan başkasına dua

---

[258] Bkz. San'ânî, M., Şevkânî, M., (2003). **Tathiru'l-İtikad an Edrani'l-İlhad**, thk. Abdulmuhsin b. Hamed el-Abbad el-Bedr, Sefir Matbaası, Riyad, b:1, s:16-17. Sefârînî, Ş., (1982). **Levamiu'l-Envari'l-Behiyye ve Sevatiu'l-Esrari'l-Eseriyye lişerhi'd-Dürreti'l-Mudia fi Akdi'l-Fırkatı'l-Mardiyye**, Muessesetu'l-Hafikayn, Dimaşk, b:2, c:I, s:128. Herrâs, M. H., (2004). **Akidetu't-Tevhid fi'l-Kur'âni ve s-Sünne**, Daru'ş-Şaria, Kahire, b:1, s:24. Damiriyye, O., (1999). **Medhel Lidiraseti'l-Akideti'l-İslamiyye**, Mektebetu's-Sevadi, Cidde, b:3, s:223-224.

[259] Gazzâlî, M., (2005). **Ceddid Hayatek**, Nahdatu Mısır, b:9, s:168.

[260] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IX, s:5031.

[261] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IX, s:5313.

[262] Cin, 72/18.

etme konusundan uzak değildir. Bu işi yapanların tevil ve yorumlamaları hangi yönde olursa olsun bu konunun bu şekilde devam etmesi doğru değildir.[263]

Tevhidin çok güzel meyveleri vardır. İman yetmiş küsür şubedir, imanın bütün şubeleri tevhidin bir sonucudur. Bu ağacın güzel meyve verebilmesi için sulanması gerekmektedir. İslamın ilk karakteristik özelliği tevhittir. Bu nedenle tevhid ne kadar güçlü olursa Müslümanın nuru da hem bu dünyada, hem berzahta ve hem de ahirette o derece parlak olur.[264] el-Esas yazarı Gaşiye sûresinden ve onun ekseninden bahsettiği yerde şöyle der: "Sûrenin ekseni, insan, yer ve göyü yaratan Allah'a ibadettir. Sûre, insanı hedefine ulaştıracak şeyin sadece tek başına Allah'a ibadet etmek olduğunu açıklar. Bunun yanında yanlış kulluk ve ibadet sadece insanı ateşe götürür. Gaşiye sûresi önümüze iki örnek koyar: Birincisi, amel eden ancak Allah'a ibadet ederken şirk koşan kulların örneği, diğeri ise Allan'a ortak koşmayan ve tevhid üzere olan kulların örneği. Sûre her iki kesimi de bize arzeder ve ardından dikkatleri Allan'ın birliğine ve tevhide çeker. Sonra da konuyu, Allah Rasûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) hatırlatma ve uyarıda bulunmasını emrederek sonlandırır."[265]

el-Esas yazarı Nasr sûresi ve ekseninden bahsettiği yerde şöyle der: "Allah'a hamdetme, tevhid, ibadet ve şükür olup istiğfar da kulluk ve Allah'a karşı fakirliğin ve güçsüzlüğün arzedilmesidir.[266]

Şirk (Allah'a ortak koşulması), dikkatli olunması ve uzak durulması gereken, çirkin ve kebairden sayılan büyük günahlardan birisidir. Zira bu günahın kişi ve toplum üzerinde büyük zararı, çok tehlikeli etkisi ve geniş dairede kötülüğü vardır. Hayır ve iyiliğin tamamı tevhitten başladığı düşünülürse şer ve kötülüğün de tamamı şirkin sonuçlarındandır. Şirkin insanoğlunun derinliklerinde kökleri yoktur ve ondan sadece şer ve kötü sonuçlar ortaya çıkar. Şirkin manasında, insanın ibadet anlamında Allah dışında başka şeylere yönelmesi vardır. Gene şirkin manasında, Allah'a ait hususiyetlerin onun dışındakilere verilmesi vardır. Bunlarla beraber şirkin manasında, insanın, Allah dışındakilerin mahlukat üzerinde etkisinin olduğuna inanması vardır.

---

[263] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:XI, s:6180.
[264] Bkz. Havvâ, S., **Gizau'l-Ubudiyye**, s:2.
[265] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:XI, s:6491-6492.
[266] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:XI, s:6728.

Kısaca; tevhitle örtüşmeyen herşey şirktir. İslam dini, bu tarz herşeyi insanın ruh, kalp, hal ve hareketlerinden silerek, kaldırıp atmak için gelmiştir. Şirk, inkar ve küfür türlerinden birisi, aksine neredeyse her türün içinde bulunan bir çeşittir. Küfür, şirk ve ilhadın, Kur'an-ı Kerim'in ayrıntılı olarak ele aldığı bazı tutum ve davranışları bulunmaktadır.[267] Şirk, en çirkin ayıplardan birisidir. Bütün semavi dinler şirki inkâr ve men etme konusunda ittifak etmiştir. Tevhid konusu ise sıratı müstakim yani, dosdoğru ve tek kurtuluş yoludur. Onun dışındaki tüm yol ve yöntemler dalâlet ve sapıklıktır. Allah Teâlâ tevhidi emretmiş ve şirkten men etmişmiştir. Allah Teâlâ, peygemberleri ve kitapları bu hakikatı açıklamak ve teyit etmek için göndermiş ve indirmiştir. Peygemberlerin sözlerinin tamamı; tevhide sapa sağlam sarılma, Allan'ın dinine ihlas ve samimiyetle bağlanma, şirkten ve Allah dışındakileri hakim güç olarak görmekten uzak durma olarak özetlenebilir.[268] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوٰيهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ)[269] "Kim Allah'a ortak koşarsa artık Allah ona cenneti muhakkak haram kılmıştır. Onun barınağı da ateştir. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللهِ) Kim Allah'a ortak koşarsa yani Allah dışındakilere ibadet ederse (فَقَدْ حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ) Tevhid ehlinin gideceyi yer olan cenneti Allah ona haram kılmıştır. Yani ona girişini haram kılmış ve engellemiştir. (وَمَأْوٰيهُ النَّارُ) Onun barınağı yani gideceği yer ateştir. (وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَار) Yani zalimlerin hiçbir yardımcısı ve onları içinde bulundukları durumdan kurtaracak hiç kimse yoktur.[270]

Şirk üç çeşittir: a) Büyük şirk: Bu şirk, sahibinin ebedi cehennemde kalmasına neden olur. Bu şirk; Kişinin Allah dışındakilere kulluk etmesi ve onları Allah'a eş ve ortak saymasıdır. b) Küçük şirk: Bu şirk büyük günahlar arasında olup sahibini dinden çıkarmaz. c) Gizli şirk: Bu şirk türü irade ve niyette gizlidir.[271]

Allah'a ortak koşmada, mâlikü'l-mülk olan Allah'ın saltanatına tecavüz, kahhar olan Allah'ın gücünü hafife alma, Kuddus ve celil olan Allah'ın celal ve azametini inkâr,

---

[267] Bkz. **el-Esasu fi's-Sünne ve fıkhiha,** el-Akaidu'l-İslamiyye, c:I, s:281.

[268] Bkz. Dihlevî, İ., Nedevî, A., (2003). **Risaletu't-Tevhid**, Dar Vahyu'l-Kalem, Dimaşk, b:1, s:90, 93.

[269] Mâide, 5/72.

[270] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:III, s:1460-1461.

[271] Bkz. Berîkân, İ. M., (2003). **el-Medhel lidiraseti'l-Akideti'l-İslamiyye ala Mezhebi Ehli's-Sünne ve 'l-Cemaa**, Dar İbn Kayyım, Riyad-Dar İbn Affan, Kahire, b:1, s:148. Eserî, A. A., **Envau'ş-Şirk**, Dar İbn Huzeyme, Riyad, s:6-11.

rezzak olan Allah'ı inkar sözkonusudur.[272] el-Esas yazarı En'am sûresinin bazı ayetlerinin faydalarından bahsettiği yerde şöyle der: "Allah'a iman, onun şeriatına imanı ve ona teslimiyeti gerektirir. Ona inanmama ve teslim olmama ve kafirlere itaat etme, diğer şirk çeşitleri gibi bir şirktir. Bu da bize En'am sûresinin küfrü ve onun temellerini çürüttüğünü ve Allah'a imanı ve bu iman üzerine inşa edilen hakikatları bina ettiğini teyit etmektedir.[273] Tevhid, hayattaki bütün iyilik ve güzellikler ile rönesansın dayandığı temel, şirk ise tüm fesat ve kötülüklerin dayandığı temelidir.[274]

Kur'an-ı Kerim'in yarattığı ve Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) la ilahe illallah sancağı altında kurduğu tevhid medeniyeti, insanı her türlü kulluktan kurtardırtan sonra ve bu düşücenin temellerini halis bir tevhid inancı üzerine attıktan sonra insanlığın önünde projektör olmuştur. Böylece, insanda iman ruhunu yerleştirdikten sonra insanlığı bu medeniyeti inşa etmeye itmiş ve bütün bir beşeriyeti huzura kavuşturmuştur. İnsanlığın bütün krizlerinin ilacını ve bütün dertlerinin devasını sunmuş, gece ve gündüzlerinin aydınlığı olmuştur. Günümüzde Müslümanlar, hayatı yeniden inşa etme ve toplumun rönesansını gerçekleştirme adına, dinlerini asıl kaynak ve menbalardan almaya ve başka inanç ve akidelerden kurtulmaya ne kadar da çok muhtaçtırlar. Böylece gençlerimiz İslam ümmetinin ilim, hayat, toplum, siyaset ve eğitim meydanlarındaki konumunu görmüş olur. Öyle bir ümmet ki düşünce dünyasının temelleri katıksız, saf tevhid hakikati üzerine bina edilmiştir. Yönünü rabbani bir toplum inşa etmeye çevirmiş, hayattaki bütün çaba ve geyretini makam, mansıp, heva, heves ve başka milletler üzerinde baskı kurmak için değil iman, iyilik, güzellik, şefkat, merhamet ve insanlık adına kardeşlik ruhunu yaymak için göstermiştir...[275]

Yazarın yukarıda geçen bu sözlerinden; tevhidin yüce konumu ve ulusların ve halkların rönasansı üzerindeki etkisi ortaya çıkmaktadır. İslam ümmetinin temkin ve

---

[272] Bkz. Zehrânî, N. M., **Allah ehlu's-Sena ve'l-Mecd**, s:81.

[273] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:III, s:1765.

[274] Bkz. İbn Teymiyye, A., (1995). **Mecmuu'l-Fetava**, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasim, Mucemmeu'l-Melik Fahd, Medine-i Münevvere, c:XVIII, s:163.

[275] Bkz. Cündi, E., (1994). **Mevakif Tarihiyye Hasime Min Hadarati't-Tevhid**, Daru's-Sahva, Kahire, b:1, s:5-6.

sabitkadem kalabilmesinin şartları arasında tevhidin tahakkuk ettirilmesi, onun gönüllürde yerleştirilmesi ve şirkten arındırılması yer almaktadır.[276]

3.2.2 Hz. Peygambere İman ve Bunun Ümmetin Rönesansına Etkisi

Risalet ve nübüvvet; ilahi rahmet makamına hazır hale gelmesi için, akıl dengesi, kalp temizliği, ahlak istikameti, nefis duruluğu ile şehvet ve sapıklıktan uzak durma gibi şartları yerine getiren, Allah'ın, hak eden mümin kullarına insanları Allah'a ve ona kulluğa davet etmek için bahşettiği ilahi bir armağan ve rabbani bir hîbedir. Allah Teâlâ bununla alakalı şöyle buyurur: (كَمَا اَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولاً مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ)[277] "Nitekim kendi aranızdan, size âyetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik." el-Esas yazarı bu ayeti tefsiri hakkında şöyle der: Burada (مِنْكُمْ) sizden sözcüğü ile Araplara hitap edilmiştir. Bununla Araplara bahşedilen Allah'ın büyük nimeti hatırlatılmıştır. Araplar, Allah'ın bütün milletler arasında onlara özel kıldığı bu durumdan ve dinini bütün milletlere tebliğ etme vazifesini yükledikten sonra, davasını ve dinini terk ederlerse ne kadar alçakca bir iş yapmış olurlar. (يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا) Size âyetlerimizi yani kitabı / Kur'an'ı okuyan, (وَيُزَكِّيكُمْ) sizi her türlü kötü ahlak, nefsin kirleri ve cahiliye adetlerinden arındıran ve sizi karanlıklar ve zulumattan aydınlık ve rura çıkaran, (وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ) size kitabı yani Kur'an'ı öğretendir. Zira o size Kur'an'ı okumakta ve öğretmektedir. (وَالْحِكْمَةَ) Hikmet: Sünnet ve fıkıhtır. (وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ) Size bilmediklerinizi yani vahiy olmaksızın öğrenme imkânı olmayan şeyleri öğretmiştir. Cahiliye döneminde cahil ve bilgisiz olan, fakat onun risaletinin bereketi ve elçiliğinin ihsanı ile evliyalar halini ve âlimler özelliğini yakalamışlar ve böylece insanlar arasında en derin ilme, en sadık kalbe, en doğru lehçeye ve söze ulaşmışlardır.[278]

Peygamberlerin sonuncu Hz Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) Müslümanın, imanı ile tasdik ettiği bir akide ve inançtır. Onu, dini inançları ili tasdik eder, düşüncesi ile anlar, onun delil ve kanıtları kendi dönemine tanıklık ettiği gibi önceki çağlara da

[276] Bkz. Sa'lebî, A. M., **el-İman bi'l-llahi (celle celaluhu)**, s:248.
[277] Bakara, 2/151.
[278] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:320.

tanıklık eder. Bu nübüvvet, akideyi akla yükler ve akide de âlemlerin rabbi olan tek bir Allah'a iman üzerine bina edilir. O, bütün peygamberliklerin onunla son bulduğu, insanlık tarihinin onunla açıldığı, rüşd, vicdan ve ilham kaynağı bir nübüvvetttir.[279]

İslam nübüvveti, ondan önce gelen bütün dinlerdeki nübüvvet düşüncesinin tamamalayıcısı olup aynı zamanda İslam akidesi, ilah konusunda daha önce insanların ortaya koydukları inanışları düzeltip tashih eden ve eksiklerini tamamlayan bir akidedir.[280] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (لَقَدْ مَنَّ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْ اَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَۚ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ)[281] "Andolsun, Allah, mü'minlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitab ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (لَقَدْ مَنَّ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ) Genel olarak insanlığa ve özel olarak da Araplara lutufta bulunmuştur, Buna delil ise bu ifadaden sonra, mü'minler kelimesini zikretmesidir. Çünkü bu peygemberin gönderilmesinden onlar istifade etmişlerdir. (اِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْ اَنْفُسِهِمْ) Kendi içlerinden bir peygamber yani; kendisi ile irtibata geçebilmek, muhatap olabilmek, soru sorabilmek, onunla oturup, ondan istifa edebilmek için onların türünden bir peygamber göndermiştir, anlamında olup ardından Allah (cc) peygamberliğin nimetlerini saymıştır. (يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ) Onlara âyetlerini yani Kur'an'ı okuyan bir peygemberdir. Zira onların kulakları cahiliye döneminde bu tür bir vahyi duymamıştır. Buradaki da amaç Allah'ın bu risalet ile Araplar'a verdiği minneti ortaya koymaktır. Gene burada ifade edilmek isetenen amaç, muhatapların insanlar olduğu ve kasdedilenin de Kur'an olduğudur. Ayetlerin minnet olması yönü ise onlara Kur'an aracılığıyla Allah'ı hatırlatmasıdır. (وَيُزَكِّيهِمْ) Onları arıtıp tertemiz yapan yani onları iman, İslam, ihsan ile söz, eylem, güzel örnek ve hal ile terbiye etmesi, onları her türlü akidevi, ahlaki, davranış veya başka kir, pas ve kötülüklerden arındırıp temizlemesi anlamına gelir. (وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَۚ) Kitab ve hikmeti yani Kur'an ve sünneti öğretendir. (وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ) Daha önceden yani; Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) gönderilmeden önce, (لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ) apaçık bir

[279] Bkz. Akkâd, A. M., (2006). **el-İslam ve'l-Hadaretu'l-İnsaniyye**, Nahdatu Mısır, b:2, s:111-112, 114.
[280] Bkz. Akkâd, A. M., (2005). **Hakaiku'l-İslam ve Ebatilu husumih**, Nahdatu Mısır, b:4, s:49.
[281] Âl-i İmrân, 3/164.

sapıklık içinde idiler. Yani; hiç şüphesiz onlar körlük, bilgisizlik, cehalet üzere idiler.[282]

İşte Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) rabbinden aldığı risalet, bu risalet idi. Kendini ona adadı, onun yolunda hiçbir rönesansa ehil olmayan cahiliye katılık ve acımasızlığına karşı çalışıp çaba gösterdi. Bu uğurda, karşılaşılabilecek her renkte eza ve cefaya katlandı ve sonunda işte bu açık zafer onundu. Onun bu peygemberliğinin sonuçları da kalplere ektiği iman, insanlara çizdiği hak yol, yöntem ve öğrettiği hayır ve güzellikler sonucunda hayatta ortaya çıkan bu mübarek, hoş ve tatlı meyvelerdi... Bütün bunlar onun sadık duaları, halis niyetlerin bir akibetidir... Karşılarına fırtınalar çıksa, yollarına engeller dursa bile bu peygamberlerin başarı ve zaferi garantidir, zira Allah'ın eli onlarla beraberdir. Bu el onlara sahip çıkar, adımlarını sağlam atmalarını sağlar, hayatta kalmaları adına gerekli araçları onlara sunar.[283]

Peki, Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bu insanlığı putculuk ve cahillikten kurtarıp nasıl Allah'ın birliğine inanan, tek amaç ve gaye için çalışan insanlar haline dönüştürdü? Daha önce kendisine düşman olan bu kalplerin sevgi ve muhabbetini nasıl kazandı? İnsanın zekâ ve dehası ne olursa olsun veya şahsiyeti ne kadar güçlü olursa olsun bu sonuca yüzlerce yılda bile ulaşması imkânsızdır. Bu sadece risaletin doğruluğu, semanın onu teyidi ve Allah'ın yardımı ile mümkün olabilir. Allah, onunla, hayat koridorlarında kaybolmuş, heva ve hevesleri ile taasupları içinde boğulmuş bir milletin şekavetine son vermek istemiştir. Onlara bu peygamberle, hidayet yolunu göstermek, insanları, uğradığı ihanet ve aşağılanmadan korumak istemiştir. Ayrıca bu insanları onunla milletlere liderlik edebilecek ve tarihin gidişatını değiştirecek bir konuma yükseltmek istemiştir.[284] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْۚ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِۚ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِۚ إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ)[285] "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi.

[282] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:923.

[283] Bkz. Hatip, A., (1976). **en-Nebiy Muhammed**, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Dimaşk, b:2, s:449. Cündi, E., (1974). **Ahtau'l-Menheci'l-Garbi'l-Vafid fi'l-Akaid ve't-Tarih ve'l-Hadara ve'l-Lügati ve'l-Edeb ve'l-İctima**, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, b:1, s:91.

[284] Bkz. Sibâî, M., (1985). **Fıkhu's-Sire Durus ve İber**, el-Mektebu'l-İslami, Beyrut-Dimaşk, b:8, s:165-166.

[285] Âl-i İmrân, 3/159.

Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ) Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara yani müminlere yumuşak davrandın. Burada rahmet; onun endişe ve korkularının giderilmesi, merhamet yönünün takviye edilmesi ve onlara karşı yumuşak davranması sağlanması anlamındadır. Ayet, Hz Peygamberin onlara gösterdiği bu yumuşaklığın Allah'ın bir rahmeti ile olduğuna ve Allah'ın müminlere bir lutfu olduğuna delildir. Ayetin bağlamı, komutanın kişiliği ve davranışları ile davanın sahip olduğu mükemmellik nedeniyle, kâfirlere karşı yumuşak olunmaması gerekiğine işaret etmektedir. (وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ) faz (الفظ) kelimesi; dilin keskin, sert ve kırıcı olması, galiza'l-kalp; kalp sertliği ve katılığı, infidat ise: ayrılık ve dağılma anlamlarına gelir. Bu durumda ayet; eğer kötü ve sert sözlü ve dilli olsaydın ve sert ve katı kalpli olsaydın onlar senin yanından dağılıp giderler ve yanında hiç kimse kalmazdı anlamındadır. Eğer Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bu durumda olsaydı yanında hiç kimse kalmaz, dağılıp giderlerdi. İnsanların ittiba etmesi zorunlu olan bir peygemberin tutum ve davranışı bu şekilde olması gerekiyorsa onun dışındaki lider ve komutanların nasıl olması gerekir acaba? O zaman Allah'ın kendisine komuta, liderlik ve önderlik bahşettiği kişiler bu konuda Allah'an korkmaları ve ona göre davranmaları gerekir. Ardından Allah, peygamberine, kötülere karşı iyi davranmaya devam ederek (فَاعْفُ عَنْهُمْ) ifadesiyle onları affetmesini emreder. (وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ) Onlara karşı şefkat ve merhemetinin devam ve tamamlayıcası olarak; Onlar için Allah'tan bağışlama dile, istiğfar et anlamındadır. (وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ) Savaş olsun barış olsun hakkında ayet inmeyen ve onları ilgilendiren her konuda onlarla istişare et ve fikirlerini al. Bundaki amaç da onların gönüllerini almak, kalplerini rahatlatmak, kendilerine değer vermek, onları eğitmek, konu hakkında ikna etmek ve toplumları adına yararlı olacak onların zihinsel enerjilerini ortaya çıkarmaktır.[286]

Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), hayattaki her dava insanı ve bütün öğretmenler ile tüm Müslümanlar için en yüce bir rol model ve örnek olmuş ve olmaya devam edecektir. [287] Değişmez, sabit ve parlak hakikatlardan birisi de Allah

[286] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:916.
[287] Bkz. Cündi, E., **Menhecu'l-İslam fi Binai'l-Akide ve'ş-Şahsiyye**, Daru'l-İtisam, Kahire, s:7.

Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem), ahlak, akıl, tutum ve davranış yönünden bütün yüce ve mükemmel sıfat ve özelliklerle donatılmış bir yapıya sahip olduğu gerçeğidir. Bütün bunlar onun hayatında tek bir hakikatten kaynaklanmaktadır, o da onun (sallallahu aleyhi ve sellem), Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olmasıdır.[288] Allah Teâla peygamberini en mükemmel bir ahlak ve en yüce değerlerle donatmıştır. Eğer Hz Peygemberin (sallallahu aleyhi ve sellem) bu yüce ahlakı olmasaydı Araplara sabredemez ve onları davet ettiği yirmi üç yıl boyunca onların eziyetlerine katlanamazdı ki o cahiliye Arapları katılıkları, sertlikleri ve kibirleri ile bilinip tanınmışlardır. Bu nedenle onlarla iletişime geçme ve onları idare etme hiç de kolay bir hadise değildir. Aynı zamanda Araplar onda o mükemmel ahlakı görmeselerdi Allah Rasûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) karşı ne saygı ne ne ihtiram göstermezlerdi.[289] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ)[290] "Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ) Size bir peygamber geldi o peygember Hz. Muhammed'dir. (sallallahu aleyhi ve sellem) (مِنْ اَنْفُسِكُمْ) Kendi içinizden yani ey bu Kur'an'a muhatap olan Araplar sizin türünüzden ve sizin soyunuzdan ya da ey beşer topluluğu sizin türünüzden bir peygamber gönderdik. Bunun nedeni de onu size karşı delil ve kanıt olarak kullanabilelim diyedir. Zira o, insanın gücünün yetebileceği ve altından kalkabeleceği şeyleri getirip emretmiştir. (عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ) Yani sizin sıkıntıya düşmeniz ve sizi üzen herşey ona çok ağır gelir. (حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ) O size yani sizin hidayete ve dünya ahiret menfaatlarinin size ulaşması konusunda çok düşkündür. DurUm böyleyken size ne oluyor da onunla beraber Allah için üzerinize düşenleri yapmıyor

[288] Bkz. Gazzâlî, M., (2005). **Difau'l-Akide ve'ş-Şeria zıt Metaini'l-Musteşrikin**, Nahdatu Mısır, b:7, s:41. Bûtî, M. S. R., (1991). **Fıkhu's-Sireti'n-Nebeviyye**, Daru'l-Fikri'l-Muasir, Beyrut, Daru'l-Fikir, Dimaşk, b:10, s:13.

[289] Bkz. Asbehânî, A., (1986). **Delailu'n-Nübüvve**, thk. Muhammed Revas Kaleci – Abdülber hasan, Daru'n-Nefais, Beyrut, b:2, s:117-126. Karil, T., (1930). **el-Ebtal**, trc: Muhammed es-Sibâî, el-Matbatu'l-Mısriyye, Ezher, b:3, s:90. Lûkâ, N., (1958). **Muhammed er-Risale ve'r-Resul**, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Kahire, b:2, s:158-163, 180. Abdülvehhab, A., **en-Nübüvve ve'l-Enbiya fi'l-Yehudiyye ve'l-Mesihiyye ve'l-İslam**, Mektebetu Vehbe, Kahire, s:290.

[290] Tevbe, 9/128.

ve onunla beraber cihad etmiyorsunuz? (بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ) O mü'minlere karşı da çok şefkatli ve çok merhametlidir."[291]

Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) onların eğitilmesi ve onlardaki gizli güç ve enerjinin ortaya çıkarılması konusunda çok hassas idi. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) sözleri, ahlakının güzelliği ve insanların madenleri konusundaki derin anlayışı ile adeta onları esir alır ve onlar da onun her söylediğini şüphesiz kabul ederlerdi. O sürekli onları eğitip yönlerdirirdi. Böylece onları bu ağır yükü taşımaları ve dini yeryüzünde yaymaları için hazırlamıştır. Hz Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) yirmi üç yıllık süre zarfında bir devlet inşa etmiş, o devlete bir anayasa koymuş, Arap yarımadısında İslam dinini neşretmiştir. Onun vefatının ardından çok kısa bir süre sonra İslam dini, adalet ve rahmati yayarak dünyanın kapıların çalmaya başlamıştır.[292] Allah Teâlâ "Muhammed'i Arapları eğitmesi için yetiştirmiş, Hz Muhammed'le de Arapları, bütün insanları eğitmeleri için eğitmiştir."[293] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّنَ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهٖ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ)[294] "O, ümmîlere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّنَ) Onu ümmilerin yani Arapların arasına göndermiştir. (رَسُولاً مِنْهُمْ) Onlardan yani o ümmi Araplardan bir rasül göndermiştir. Yani kendilerinden biri olan bir peygember göndermiştir. Arapların ümmi olarak nitelendirilmesinin nedeni daha önce onlara herhangi bir kitap indirilmemiş olmasıdır. (يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهٖ) Onlara ayetleri yani Kur'an'ı okur, (وَيُزَكِّيهِمْ) onları şirk kirlerinden, cahiliye adetlerinden ve kötü ahlaktan temizler ve arındırır, (وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ) onlara Kur'an ve sünneti öğretir, (وَاِنْ كَانُوا) hâlbuki onlar yani o Araplar, (مِنْ قَبْلُ) daha önceden yani Hz Muhammed gelmeden önce, (لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ) apaçık bir sapıklık içinde yani küfür, küfran ve cehalet içinde idiler.[295]

---

[291] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2378-2379.

[292] Bkz. Ahmed, İ. H., (1989). **Muhammed fi't-Tevrati ve'l-İncil ve'l-Kur'ân**, Daru'l-Menar, Kahire, b:1, s:206-207.

[293] Gazzâlî, M., (2003). **Turasuna'l-Fikri fi Mizan'ş-Şeri ve'l-Akl**, Daru'ş-Şuruk, Kahire, b:5, s:31. Gazzâlî, M., (2005). **Te'emmülat fi'd-Dîn ve'l-Haya**, Nahdatu Mısır, b:4, s:94.

[294] Cuma, 62/2.

[295] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, s:5900-5901.

İnsanın hastalıklarından kurtulması için kendi aklı ve bilgisi dışında harici bir yönlendirmeye ve rabbani bir nefhaya htiyacı vardır. Ona doğru yola gösterecek, onu yarar ve maslahatına olan şeylere yönlendirecek, sıkıntı ve zorluklara karşı onu uyaracak, darlıklardan onu kurtaracak herşeyin yaratıcısı ve her şeyi bilen halık ve âlim olan Allah'ın hidayetine ihtiyacı vardır. Böyle bir hidayet kişiye, hayatını sürdürmesine vesile olan alıp verdiği nefes ve hava gibi tamamen kendi nefsi dışından gelir ve yeryüzünü sulayan ve orada her türlü meyve ve sebzeyi bitiren su gibi kalp ve ruhlara hayat verir. İşte bu hidayet peygamberlerin risalet ve nübüvvetinde vucut bulan hidayetten başkası değildir.[296]

Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) insanlığa yüce bir yol ve yöntem çizmiştir. Getirdiği bu yüce metotlar insanın dini ve dünyası adına ihtiyaç duyduğu herşeyi kapsamaktadır. Bu sistem İslam ümmetini, şuurlu ve bilinçli olduğu dönemde medeniyet mizanında en yüksek makama çıkarmıştır. Batı toplumu bunları aldığında etkisi onların şu an içinde bulundukları durumla neticelenmiştir. İslam ümmeti bunları bıraktığında ise içinde bulunduğu duruma düşmüştür.[297] Kıssatü'l-Hadara yazarı şöle der: "Azamet ve büyüklükten bahsedildiğinde, büyük ve ulu şahsiyetlerin insanlar üzerindeki etkisinden bahsedildiğinde Hz Muhammed tarihin en büyük ve ulu şahsiyetlerinden birisidir. Zira kendisi, barbarlığın karanlıkları, sıcak iklim ve çorak toprakların alıp götürdüğü bir halkın vicdan ve ahlak seviyesini yükseltmiştir. Kendisi bu hedefi gerçekleştirmeyi başarmış ve tarih sahnesindeki hiçbir ıslahçı bu başarısında ona yaklaşamamıştır. Onun dışında, hayal ettiklerini hayata geçirebilen çok az kişi bulunur.[298]

Bu aktarım ve örneklerden sonra Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) risaletine imanın önem ve ehemmiyeti ile onun rönesansa etkisi ve aynı zamanda el-Esas yazarının bu konuya ne kadar çok önem verdiği ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber İslam ümmetinin, Hz. Peygamberin vefatının ardından bu risalet makamını

---

[296] Bkz. Nima, A., (1983). **Akidetuna fi'l-Halik ve'n-Nübüvve ve'l-Ahire**, Muessesetu İzziddin, Beyrut, b:2, s:270-272. Müslim, M. Z., (2007). **Fethi Muhammed**, es-Sakafetu'l-İslamiyye tarifuha masadiruha mecalatuha teheddiyatuha, İsra, Amman, b:1, s:127-128.

[297] Bkz. Havvâ, S., **er-Resul sav**, Daru's-Selam, Kahire, c:XIII, s:26.

[298] Diyorlent, W. W., (1988). **Kıssatu'l-Hadara**, trc: Zeki Necip Mahmud, Daru'l-cil, Beyrut, Arap Birşiği Eğitim, Kültür ve Bilim Organizasyonu, Tunus, c:XIII, s:47.

miras aldığı görülmektedir. Zira Müslümanlar. İnsanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için gönderilen kitabı miras almışlardır. Bu nedenle de onun en büyük görevi insanlık kafilesinin liderliğini üstlenmesi ve medeniyetini bencillik, düşmanlık, zarar ve ziyandan kurtarmaktır. Müstakbel görevini üstlenebilmesi için birçok meziyeti bir araya getirmesi ve zamanla yarışması gerekmektedir ki geçmiş günlerin geri kalmışlığını telafi edebilsin ve körlük onu uçuruma yuvarlamadan önce dünya liderliğine ulaşabilsin.[299]

3.2.3 Ahiret Gününe İman ve Bunun Ümmetin Rönesansına Etkisi

Ahiret gününe iman çok önemli bir konu olup insanın tutum ve davranışlarını yönlendirmede de büyük etkisi vardır. Onun, Müslümanın hayatında çok büyük yansımaları bulunmaktadır. el-Esas yazarı, (وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّا اَيَّاماً مَعْدُودَةً قُلْ اَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللهِ عَهْداً فَلَنْ يُخْلِفَ اللهُ عَهْدَهُ اَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ)[300] "Bir de dediler ki: "Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır." Sen onlara de ki: "Siz bunun için Allah'tan söz mü aldınız? -Eğer böyle ise, Allah verdiği sözden dönmez-. Yoksa siz Allah'a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?" bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: Burada, insanın ahiret günü tasavvur ve düşüncesinin onun tutum ve davranışlarına nasıl tam etki ettiğinin derinlemesine idrak edilmesi gerekmektedir. Eğer bu, akide ve inançları nedeniyle Yahudilerin tutum ve davranışı ise ahiret gününe inanmayanların durumu nasıl olur? Gene Allah'ın kendilerine azap etmeyeceğine inanan insanların durumu nasıl olur? Ne yazak ki çoğu Müslüman ve âlim cehennem ateşine ve Allah'ın cezalandırmasına karşı kendisini güvende hissetmektedir. Fakihlerin belirttiği üzere bu konuda söylenebilecek en hafif söz bunun büyük günahlardan birisi olduğudur.[301]

Ahiret gününe iman, İslam akidesinin ikinci rüknüdür. Kur'an'da Allah'a imanın zikredildiği yerde ahiret gününe iman onunla birlikte anılır.[302]

---

[299] Bkz. Gazzâlî, M., **Rekaizu'l-İman beyne'l-Akli ve'l-Kalp**, Daru'ş-Şuruk, Kahire, s:198.
[300] Bakara, 2/80.
[301] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:169.
[302] Bkz. Tantâvî, A., (1989). **Tarif Am bidin'l-İslam**, Daru'l-Menare, Cidde, b:1, s:104. Habenneke, A. H., (1996). **el-Veciz fi'l-Akideti'l-İslamiyye**, Muessesetu'r-Reyyan, Beyrut, b:2, s:125-126.

İslam dininin temel kaidelerinden birisi, öldükten sonra tekrar dirilmeye ve ahiret gününde hesaba çekilmeye inanmak ve iman etmektir. Semavi dinler; öldükten sonra, insanın dünya hayatındaki eylemlerinden hesaba çekileceği bir ahiret hayatının varlığı konusunda hemfikir olup bu konuda ittifak etmiştir. Bu durum İslam dininin hiç gözardı etmediyi aksine sürekli insanın hatırlattığı, aklına ve düşüncesine yerleştirdiği çok önemli bir hakikattır. Böylece dünya işlerinin tamamı bu minvalde cerayan eder. Tekrar dirilmeye ve hesaba çekilmeye inanma ve iman etme konusu olumlu bir güç ve etkentir. Ayrıca bu olgu, durağanlık ve geri kalmaya değil hareket ve ilerlemeye katkı sağlayacak itici bir güçtür. İslam dini bunu marifet adına temel şartlardan biri saymıştır. Meyvesi dünya hayatında hesabı da ahirette olan insanların büyük eylemlerinin, rabbani bir yönü olmazsa insanın hayattaki mesajı gereksiz, evrenin varlığı luzumsuz ve rastgele olurdu. İnsan bir hiç uğruna başıboş yaratılmamıştır, onun bir mesajı ve sorumluluğu vardır bu bir hakikat ve sonuçları olan bir gerçekliktir. Ardından o tekrar dirilme ve hesaba çekilmedir.[303] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا اَنْ يَأْتِيَهُمُ اللهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِيَ الْاَمْرُ ۚ وَاِلَى اللهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ۚ)[304] "Onlar (böyle davranmakla), bulut gölgeleri içinde Allah'ın (azabının) ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar? Hâlbuki bütün işler Allah'a döndürülür." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: İnsan, ahiret gününde Allah huzurundaki konumunu hatırlamazsa Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirmez. Bu konuya dikkat çekilmesi, insan hissiyatının ahiret gününü hatırlayacak konuma yükseltilmesine işaret etmektedir. Böylece insan, Allah'ın koyduğu sınırlarda durmasını bilecektir. Ancak insan, kalbi ile bu tarz tasavvurlara yükselememesi halinde ondan uzak olur. Eğitimcilerin gücü insanı bu tür konum ve hallere ulaştırmaları ile ortaya çıkar.[305] Allah Teâla dünyada yarattığı tüm mahlûkatlar arasında insana yüksek bir konum ve statü vermiştir. Bu konum ve makam ancak, onun yaratıcısı ile buluşacağına inanması ve ahiretteki bu buluşmada hesap vereceğine iman etmesi ile yükselir ve yücelir.[306] İşte "İslam dini, ahiret gününe iman meselesini,

---

[303] Bkz. Cündi, E., (1981). **Kadâyâ'l-Asr ve Müşkilati'l-Fikr tahta Davi'l-İslam, Muessesetu'r-Risale**, Beyrut, b:1, s:64. Cündi, E., (1982). **el-İslam ve'd-Deavatu'l-Heddâme**, Daru'l-Kitabi'l-Lübnani, Beyrut, b:1, s 43. Cündi, E., **Âlemiyyetu'l-İslam**, Daru'l-Mearif, Kahire, s:78. Cündi, E., **Ehdafu't-Tagrib fi'l-Alemi'l-İslami**, İslami Da'vet Yüksek Heyeti, Ezher, s:110-111.

[304] Bakara, 2/210.

[305] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:492.

[306] Bkz. Kardâvî, Y., (1991). **Kimetu'l-İnsan ve Gayetu Vucudihi fi Davi'l-Kur'Ân ve's-Sünne**, Sünnet ve Siyer Araştırma Merkezi Dergisi, Katar Üniversitesi, sayı: 5, s:18.

manevi kaidelerinin ve şer'i sisteminin güçlü bir dayanağı kılmıştır. Bunda, hayırlı ve güzel eylemlere mantıksal bir teşvik ve tergıb, kötü ve şer eylemlerin cezasına karşı da terhib ve korkutma sözkonusudur. Onun bu sisteminin fiziksel güce veya bir devlet otoritesine dayanmasına gerek yoktur. Bu durum her insanın kalbine ahiret gününe iman etme aracılığıyla yerleştirilir. Onu, İslam dininin nihai sonuçlarına göre iyi ve güzel kabul ettiği amellere teşvik etme konusunda dışarıdan tergıp ve terhibe gereksimim duymayacak şekilde canlı bir vicdan yerleştirir. Ayrıca onu, İslam dininin nihai sonuçlarına göre çirkin ve kötü saydığı eylemlerden de sakındırır.[307] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَاتَّقُوا اللهَ وَاعْلَمُوا اَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ)[308] Allah'a karşı gelmekten sakının ve her hâlde onun huzuruna varacağınızı bilin. (Ey Muhammed!) Mü'minler'i müjdele." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَاعْلَمُوا اَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ) Onun huzuruna çıkacaksınız ve bütün amellerinizin hesabını vereceksiniz, bu nedenle bu buluşmaya hazırlanın. (وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ) Ahirette Allah'ın hazırladığı şeyleri Mü'minler'e müjdele[309]

Ahiret gününe iman etmenin çok büyük meyveleri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: İtaate teşvik ve onu korumaya hırs gösterme, o günün sevabına nail olmayı ümit etme, o gün cezaya uğramaktan korkarak günah işlemekten ve onu kabullenmekten sakındırma, ahiret gününde elde edeceği nimetleri ümit ederek bu dünyada kaçırdıklarına karşı Müslümanları teselli etme[310]

İşin doğrusu ahiret gününe iman, bu dünyadaki emniyet ve güvenin sigortasıdır. O, güzel ahlakı koruyan sağlam bir ölçüdür. O, bu dünyada dinin ve şeriatın uygulanmasını garanti eden güvenilir bir koruyucudur. İnsanın nefes, sözcük ve hareketlerinin tamamı kayıt altına alınmakta olup bir gün kendisine arzedilecektir.[311] Ahiret gününe iman, takvanın rükünlerinden birisi olup ona götüren yollardan birisidir. Bu gün hakkında şek ve şüphe etmek ibadet ve takvanın önündeki ilk engeldir. Her

---

[307] Havvâ, S., (2001). **el-İslam**, Daru's-Selam, Kahire, b:4, s:795.

[308] Bakara, 2/223.

[309] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:519.

[310] Bkz. **Nebze fi'l-Akideti'l-İslamiyye**, (2009). Muessesetu Muhammed Salih Useymîn el-Hayriyye, Suudi Arabistan, s:51. Cezâirî, C., (1978). **Akidetu'l-Mu'Min**, Mektebetu'l-Külliyati'l-Ezheriyye, b:2, s:463.

[311] Bkz. Azzam, A., **el-Akida ve eseruha fi Binai'l-Cil, Merkez Azzam**, Bişavir, b1, s:25.

kimde, ahiret gününe yakin derecesinde bir iman ve Allah'ın azabından korku bir arada bulunursa o insan takva sahibi bir insandır.[312]

el-Esas yazarı Hâkka sûresinin tefsirine girişinde şöyle der: Ahiret günü, insanı imana götürdüğü gibi amel işlemeye de götürür. Ahiret gününden bahsetme ve onun hakkında konuşma güzel ahlakla ahlaklanmaya, çirkin eylemlenden vazgeçmeye, imana ve amele teşvik edici bir güçtür.[313] Kur'an-ı Kerim'in ahiret gününü ispatlama konusunda seçtiği uslup ise insanları, herşeyden önce evren ve insanın kendisinde var olan Allah'ın kanıtlarını incelemeye, hikmet ve kudretinin sonuçlarını müşahede etme ve bu konularda akıl ve mantıklarını çalıştırmaya davet etme şeklindedir. Ayrıca insanları bütün bu somut ve gözle görülen şeyler hakkında düşünerek, gerçek ve doğru bir çaba ve gayret göstererek hakikata ulaşmalarını istemektedir. Böylece, Kur'an'da bahsedilen ve sadıku'l-emin olan Hz Peygamberin diliyle aktarılan her şeyin hak ve hakikat olduğu ortaya çıkması gerekir.[314]

Allah Teâlâ şöyle buyurur: (اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ۪ وَاَنْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْۚ فَبِاَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ)[315] "Onlar göklerdeki ve yerdeki sınırsız hükümranlık ve nizama, Allah'ın yarattığı her şeye, ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmadılar mı? Peki, bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?" el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (اَوَلَمْ يَنْظُرُوا) Kanıt ve delil olma nazarıyla bakmadılar mı? (فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ) Göklerde ve yerde yer alan bu büyük ve yüce mülk, (وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ۪) Sayılamayacak kadar çok olan, her türde Allah'ın yarattığı şeyler, (وَاَنْ عَسٰٓى) yaklaşmış olabileceği ve gerçekten de yaklaşan (ecel), (اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْۚ) ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmadılar mı, belki de çok yakında ölecekler, bu nedenle hak ve hakikatı arama, onu talep etme ve ecelleri gelmeden önce onları kurtaracak amelleri işlemede acele etsinler. (فَبِاَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ) Ondan sonra yani Kur'an'dan sonra hangi söze inanacaklar, (يُؤْمِنُونَ) Eğer bu Kur'an'a inanmazlarsa neye inanacaklar. Kurr'an ki hidayet kaynağıdır. Bunun anlamı; Ecelleri yaklaşmış olabilir, bu nedenle ölmeden önce neden Kur'an'a iman etme konusunda bir adım atmıyorlar. Bütün bu hak ve hakikatın açık ve net bir şekilde ortaya çıkmış

[312] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:3469, 3530, 3571, 3575, c:X, s:5520, 5568.
[313] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:XI, s:6106.
[314] Bkz. **el-İslam**, s:773.
[315] A'raf, 7/185.

olmasına rağmen daha ne bekliyorlar. İnanmayı bekledikleri hangi söz bundan daha doğrudur?[316]

Ahiret gününün bazı manzaraları hakkında Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: (مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا سَيُكَلِّمُهُ رَبُّهُ، لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ تَرْجُمَانٌ، فَيَنْظُرُ عَنْ أَيْمَنَ مِنْهُ، فَلَا يَرَى إِلَّا شَيْئًا قَدَّمَهُ، ثُمَّ يَنْظُرُ عَنْ أَيْسَرَ مِنْهُ فَلَا يَرَى إِلَّا شَيْئًا قَدَّمَهُ، ثُمَّ يَنْظُرُ أَمَامَهُ فَتَسْتَقْبِلُهُ النَّارُ، فَمَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَّقِيَ النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ فَلْيَفْعَل)[317] "Rabbiniz, arada bir tercüman bulunmaksızın, her birinizle konuşacaktır. Kişi sağına bakar, önceden gönderdiği işleri görür; soluna bakar vaktiyle yaptığı işleri görür. Önüne bakar, önünde sadece cehennemi görür. Yarım hurma ile de olsa cehennemden korununuz." el-Esas yazarı Müddesir sûresinin tefsirinnin şöyle der "Sûrenin genel bağlamına bakıldığında başında, ortasında ve sonunda ahiret gününü hatırlattığı görülür. Sûredeki uyarının tamamen ahiret günü ile irtibatlı olduğu görülmektedir. Bunu gözden kaçıran uyarı ve hatırlatmayı da kaçırmış olur. Kur'an gibi ahiret gününü hatırlatan başka bir hatırlatıcı yoktur bu nedenle davetçilerin bol bol tefsirle meşgul olmaları ve insanların Kur'an'la ilişki ve irtibatlarını sağlamaları ve kuvvetlendirmeleri gerekir.[318]

Kur'an-ı Kerim'in kasıtlı olarak kıyamet bahsini tekrar etmesi bazılarının anladığı gibi medeniyetlere veya insanlığın imar çalışmalarına bir tehdit değil aksine o gurur ve kibrin kırılması ve düşüncesiz beklentilerin önüne geçilmesi adına bir hatırlatmadır. İnsanlık halen her anında kıyamet gününün kendisine hatırlatılmasına ihtiyacı vardır. Öyleki bu hatırlatma onların temayül ve eğilimlerini eğitip, düzeltecek, hırs ve tutkularını dizginleyecektir. Normal sıradan bir akıl bu günün hak ve doğru olduğunu bilirse azı çoğa, faniyi bakiye tercih etmeyecektir. Çağdaş medeniyetlerde olduğu gibi ahirette verilecek karşılıklardan elini çekmeyecektir.[319] Müslüman bir insan ne dünya hayatının meşakketlerine kulak asar ne de dünya hayatının lezzetlerinde boğulur. Zira o, Rabbi ile buluşacağını bilir ve onu sürekli hatırında tutarak güzel bir akıbet temenni ederek ahirette Rabbinin rahmetini bekler. O ölüme, ölümden sonraki hayatı adına

---

[316] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2070.

[317] Kazvînî, Muhammed b. Yezid, Sünen İbn Mâce, thk. Arnavut, Ş., Murşid, A., Karabelli, M. K., Hirzullah, A., (2009). Ktp: **Fadaili Rasulilleh SAV bab Ma Enkeret el-Cehmiyye Dar er-Risaletu'l-Alemiyye**, b:1, c:I, s:128, no: 1/185.

[318] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:XI, s:6242.

[319] Bkz. Gazzâlî, M., **el-Mehaviru'l-Hamse li'l-Kur'âni'l-Kerim**, Daru'ş-Şuruk, Kahire, s:155.

kalbi mutmain olarak bakar ve iyi bir insan ise bu aşamayı başarı ile atlatacağından korkmaz ve imanlı bir kişi ise Allah'ın rahmetinden ümitsizliğe düşmez. Ahiret hayatını, dünya hayatına tercİh etme ve önceleme fertlerin davranışlarını yönlendirmede ve toplumu oluşturmada çok büyük bir etkiye sahiptir. Böyle bir olgunun sonucu da medeniyetin, dayanışma ve fedakârlık ruhu üzerine bina edilmesi ve yönlendirilmesi ile sonuçlanır.[320]

Yukarıda geçenlerden, el-Esas yazarının tefsiri incelendiğinde ahiret gününe iman akidesinin onun düşünceleri üzerinde ne kadar etkili olduğu anlaşılmaktadır. Öyleki ahiret gününün ikame edilmesi büyük ve yüce bir nimettir. Zira ahiret gününün varlığı Allah'ın adalet ve hikmetini gösteren olgulardan birisidir. Onun varlığı, Allah'ın müminlere kerem ve cömertliğinin, inanmayanlara ise intikamının bir göstergesidir. Allah'a davet eden dava insanlarının, ahiret gününe iman konusunu delilleri ile hatırlatmaları ve onu ders ve vaazlarında canlı tutmaları gerekmektedir.[321]

3.3 İyiliği Emretme ve Kötülükten Men Etme ve Bunun Rönesansa Etkisi

İyiliği emretme ve kötülükten men etme, dinin en önemli esaslarından ve en büyük alamet ve nişanelerinden birisidir. O "dinin en yüce bir ekseni ve Allah'ın bütün peygamberlerin eda etmeleri için görderdiği vazifedir. Eğer onun ilmi ve eylemi ihmal edilirse peygamberlik vazifesi atıl duruma düşer, din ortadan kalkar, dalâlet yaygınlaşır, cehalet ve bilgisizlik etrafı sarar, fesat ve yolsuzluğun önüne geçilemez, ülke harab hale gelir, insanlar helak olur ve bu durumun farkına ancak iş işten geçtikten sonra varırlar." [322] O "Müslümanlara farz kılınan sürekli bir cihad, o İslam medeniyetini kurma adına en önemli bir temel ve asıl vazife olup, o olmadan İslam şeriatının kurulması mümkün değildir."[323]

İyiliği emretme ve kötülükten men etme, peygamberlerin ve onlara tabi olan insanların vazifesidir. Bu iki konu İslam dininin ele aldığı konular arasında olup cihad türlerinden

---

[320] Bkz. Mübarek, M., (1968). **Nizamu'l-İslami'l-Akide ve'l-İbade**, Daru'l-Fikir, b:1, s:183.
[321] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VIII, s:4265, c:IX, s:4904.
[322] Gazzâlî, M., **İhyau Ulumi'd-Din**, Daru'l-Marife, Beyrut, c:II, s:306.
[323] Hakîl, S., (1996). **el-Emr bi'l-Maruf ve'n-Nehy ani'l-Münker fi Davi'l-Kitap ve's-sünne**, b:4, s:35.

iki türdür. Ayrıca bu meselenin ele alınması iman alameti ve terkedilmesi de nifak alametidir. Bu iki konu rahmet ve rızaya nail olmanın ve ebedi saadeti de kazanmanın sebebidir. Bu iş en faziletli ameller arasında olup bu işi eda edenler de en faziletli insanlar arasında sayılır. Bu iki eylem sadaka çeşitleri arasında ve hata ve günahları affettiren ameller sırasında sayılır. Aynı zamanda bu iki işin yapılması, amellerin kabul edilmesine ve Allah'a yükselmesine neden olan aracılardandır. Terkedilmesi ise amellerin reddedilmesine ve kabul edilmemesine nedendir. Bu iki amel duaların kabulüne, terki ise duanın reddine ve istenen şeylerden mahrum olmaya sebeptir. Bu ameller, sahiplerini azap meleklerinin elinden kurtarır, terk edilmesi ise helak olmanın ve cezaya uğramanın en büyük sebepleri arasındadır. Bu işin yapılması şer ve kötülüğün önüne geçilmesine vesile ve Allah'ın lanet ve gazabından emin olmaya bir araçtır. Bunun terk edilmesi ise bunlara maruz kalmaya nedendir. Bu işin yapılması kıyamet gününde isyankârların, kulların yakasına yapışmamasının garantisi, dünya ve ahirette kınama ve azarlanmaya maruz kalmamanın da teminatıdar. Bu iki amel zafere ulaşmanın ve yardımı hak etmenin vesilesi olup, terk edilmesi de rezil ve rüsvay olmanın nedenidir. Bu iki amel dünya ve ahirette azaptan kurtulmanın en büyük vesilesidir. Bu işin eda edilmesi İslam dininin güçlenmesine ve hem onun hem de ona tabi olanların korunmasına nedendir. Onun terk edilip eda edilmemesi ise sahip olunanların elden çıkmasına, izzet ve azametin zilletle, güven ve emniyetin de korku ile yer değiştirmesine neden olur.[324]

İyiliği emretme ve kötülükten men etme vazifesinin eda edilmesinin neticesinde Müslüman toplum dışarıdan gelecek her türlü risklerden korunur ve himaye edilir. Bu da Allah'ın hastalıklara karşı koruma sağlaması için vucuda yerleştirdiği savunma mekanizması gibidir. Aynı zamanda iyiliği emretme fert ve toplum olarak İslam milletini ahlak, değer ve doğru akide yönünden besler. Bunun yanında iyiliği emretme ve kötülükten men etme görevinin ihmal edilmesi durumunda ise insanlar ruh ve düşünce boşluğu hissederler ve bu durum da onları, Allah'ın razı olmayacağı düşünce ve fikirlerle kalp ve kafalarındaki bu boşluğu doldurmaya sevkeder. Bilindiği üzere insanın içinde onu fazilet ve güzellikleri sevmeye ve bunları işlemeye yönlendiren bir

[324] Bkz. ÂL Carullah, A., **Behcetu'n-Nazirin fima yuslihu'd-Dünya ve'd-Dîn**, s:164-165.

güç vardır. Bu güç insanın fıtratına yerleştirilmiştir. Bu nedenle güzel bir eylemi hayata geçiren kişi fıtratının gereğini yapmış sayılır.[325]

İslam dini, iyiliği emretme ve kötülükten men etme işini, ümmetin yapısını ve akidesini bozulma ve inhiraflara ve bu eylemleri yapanlara karşı koruma adına sürekli eda edilmesi gereken bir araç olarak görür. Bu vazifenin eda edilmemesi ümmetin toptan helakına ve şeriat yolundan çıkarak sapmasına neden olur.[326]

Bununla beraber iyiliği emretme ve kötülükten men etme, İslam dininde ve farzları arasında yerine getirilmesi gereken en önemli sorumluluklardan birisidir. Çünkü bu sorumluluğun ilim, iman ve basiret sahibi insanlar tarafınan yerine getirilmesi, İslam toplumunun düzelmesi, Allah'ın ikabından yakın ve uzak zamanda kurtulması, sıratı müstakim üzere sabitkadem kalması ve onun dünya ahiret saadetini elde etmesinin en önemli vesilelerinden birisidir.[327]

3.3.1 İyiliği Emretme ve Kötülükten Men Etme İslam Ümmetinin Hayırlı Olma Nedenidir

Allah Teâlâ bu ümmeti şerefli kılmış ve değer ve kıymetini yükseltmiştir. İnsanlar için çıkarılmış en iyi millet kılmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَلَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْراً لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَاَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ)[328] "Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz. Kitap ehli de inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ) Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. Sonra bunun sebebini (تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللهِ) "İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a

[325] Bkz. Sakkâf, A., ekip çalışması, **el-Mevsuati'l-Akdiyye**, www.dorar.net, c:VIII, s:131-132.
[326] Bkz. Müftî, M. A. A., (1998). **Mefâhim Siyasiyye Şer'iyye**, Daru'l-Beşir, Muessesetu'r-Risale, b:1, s:99-100, 104.
[327] Bkz. İbn Bâz, A. A., **Mecmuu Fetava İbn Bâz**, c:XXVII, s:488.
[328] Âl-i İmran, 3/110.

iman edersiniz" diyerek açıklamıştır. Bu ümmet içinden her kim bu özelliklere sahip olursa onlarla birlikte bu ayette övülenler içine dâhil olur."[329]

Allah Teâlâ bu ayette, iman konusu esas ve temel olmasına rağmen iyiliği emretmeyi ve kötülükten men etmeyi imana öncelemiştir. İyilik ve güzellikler imanın üzerine bina edilmesine rağmen bu farzın diğer farzlar arasındaki konumunu yüceltmek, mevki ve saygınlığını yükseltmek amacıyla ve onun imanı koruyan yönüne dikkat çekmek için onu öncelemiştir. Bunun yanında bu meseleyi ihmal eden milletlerin durumunu ve din ehli olan İsrailoğullarının durumunu inkâr edip onlara lanet okumuştur. Bu onun gazabını anlatan en sert başlıklardan birisidir.[330]

Bu ümmetin hayırlı bir ümmet oluşu ile ilgili Mefatihu'l-Gayb kitabı yazarı şöyle der: "Allah Teâlâ, önce bu ümmetin hayırlı bir ümmet olduğuna hükmetmiş ardından bu hükmün ve itaatin sonuçlarından bahsetmiştir. Buradaki kasdım, iyiliği emretme, kötülükten men etme ve imandır. Ümmetin hayırlı olabilmesi bu ibadetlere bağlanmıştır."[331]

el-Esas yazarı Âli İmran sûresinin bağlamından bahsettiği yerde şöyle der: " (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ) "İnsanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet" ayeti (وَكَذٰلِكَ جَعَلْناكُمْ أُمَّةً وَسَطاً) "sizi orta bir ümmet kıldık" ayetinin açıklamasıdır. Ancak bu küçük ayrıntı ve açıklama daha ne daha önce ne de daha sonra hiç kimsenin alışık olmadığı bir uslup olup ne ondan önce ne de ondan sonra onu kullanmayı hiç kimse başaramıyacaktır, zira o mükemmelliğinin sonu olmayan eşsiz bir kitaptır.[332]

Allah Teâlâ'nın İslam ümmetine koyduğu bu hayırlı olma özelliğinin bazı nedenleri ve hakikatları vardır. Bu hakikatın, zihni bir düşünce ve var olmayan bir felsefe değil, mutlaka pratikte bulunması ve hayatta görülmesi gereken bir olgu olması geerkkir. Bu konu ümmet için nisbi bir mesele olup sahabe döneminde ve parlak çağlarda zirveye ulaşmış ve daha sonraki dönemlerde ise fert ve gruplarla sınırlı kalmıştır. Bu durum, hayırlı olmayı destekleyen etkenlere göre değişkenlik göstermektedir. İman var olursa

---

[329] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:850.
[330] Bkz. Hayrullah, M. A., **Risaletu't-Tevhid**, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, s:93.
[331] Râzî, M., (2000). **Mefâtîhu'l-Gayp**, Dar İhyau't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, b:3, c:VIII, s:325.
[332] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:833.

hayırlı olma durumu da gerçekleşir. Eğer hayırlı olma durumu şeriatın koyduğu ölçüler içinde gerçekleşirse bu durumda da orta ümmet olmanın en yüce manası en güçlü temelleri ve prensiplerine bağlı olarak tahakkuk etmiş olur.[333]

İzzet sahibi olan Allah, bu ümmetin seçilme hikmetinin, Allah'a iman ile İyiliği emretme ve kötülükten men etme özelliklerinin bir arada bulunması olarak izah etmiştir. Ümmetin hayırlı olması bu üç özelliği yerine getirmesine bağlıdır. Bu bağlamda, ehli kitabın az bir kısmının iman ettiğini, çoğunun ise fasık olduğunu ve İslam dinine girmediklerini belirterek kitap ehlini, bizim yolumuzu tutmaya teşvik etmektedir.[334]

"Ümmetin hayırlı olmasının onun kemal ve mükemmeliyeti ile bağlantılı olduğunda şüphe yoktur. Bunun nedeni, onun peygamberinin kemal ve mükemmeliyetine bağlıdır. Çünkü tabi olanın kemal ve mükemmeliyeti tabi olunana bağlıdır."[335] İslam milleti, bütün milletler arasında bu yüce makam ve mansıba tesadüf eseri veya gelişigüzel ulaşmamıştır. Allah Teâlâ, mülkünde böyle bir tasarrufta bulunmaktan münezzehtir. Allah Teâlâ, ümmetin hayırlı olma durumunu ve bunun nedenlerini aynı ayette açıklamıştır. Bu büyük konuma sahip üç nedenden ötürü bu ümmet insanlar için çıkarılmış bir ümmettir. Bu ümmetin en hayırlı ümmet olma özelliğini kazanmasını sağlayan birçok eylem ve sıfat vardır. Ancak bu üça bunların en önemlisi ve en büyükleridir. Zira ümmetin bu hayırlı olma özelliğinin sürekliliği, ancak onun bu vazifeleri yerine getirmesi ve eda etmesi ile sağlanabilir ve korunabilir. Eğer bu ümmetin nesilleri, bahsi geçen bu özelliklerini kaybederse, bu ümmetin kazandığı hayırlı ümmet olma vasfını kaybeder.[336]

el-Esas yazarının bu geçen sözlerinden, bu ümmetin hayırlı olmasının, diğer ümmetler arasında tercih edilmesinin, kurduğu medeniyet ile rönesansı yakalamasının ve dininde

---

[333] Ömer, N., **el-Vasatiyye fi Davi'l-Kur'âni'l-Kerim**, Suudi Arabistan Vakıflar Bakanlığı'nın İnternet Sitesi, s:64-65.

[334] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:847, 860-861.

[335] Mübarek, M., (1998). **Hadaiku'l-Envar ve Metaliu'l-Esrar fi Sireti'n-Nebiyyi'l-Muhtar**, Cidde, thk. Muhammed Gassan Nasuh Azkul, b:1, s:133.

[336] Bkz. Bâ Abdullah, M. K. M., (1994). **Vasatiyyetu Ehli's-Sünne beyne'l-Firak**, Daru'r-Raye, b:1, s:210.

temkini sağlama nedeninin; iyiliği emretme ve kötülükten men etme olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.2 İyiliği Emretme ve Kötülükten Men Etme Islah ve Kurtuluş Yoludur

İyiliği emretme ve kötülükten men etme; İslam toplumunun iyi ve düzgün olmasının en büyük nedeni ve başarılı olmasının da en önemli vesilesidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَمَا اُرِيدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰى مَا اَنْهٰيكُمْ عَنْهُ اِنْ اُرِيدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي اِلَّا بِاللّٰهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنِيبُ)[337] "Şu'ayb şöyle dedi: "Ben size yasakladığımı kendim yapmak istemiyorum. Ben sadece gücüm yettiğince (sizi) düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allah'ın yardımı iledir. Ben sadece ona tevekkül ettim ve sadece ona yöneliyorum." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَمَا اُرِيدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰى مَا اَنْهٰيكُمْ عَنْهُ) Size bir şeyi yasaklayıp sonra da onu kendim yapmıyorum, size yasakladığım şehevi arzularınızı tek başıma yapmak için sizden önce davranıp o işler için kouşuşturmuyorum. (اِنْ اُرِيدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ) Tek istediğim vaaz ve nasihatlarımla ve iyiliği emredip, kötülükten men etmek sûretiyle gücüm yettiği kadar sizi ıslah edip düzeltebilmektir. (وَمَا تَوْفِيقِي اِلَّا بِاللّٰهِ) Size getirdiğim hak ve hakikatta başarım ancak Allah'ın yardımı ve teyidi iledir. (عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ) Yani, bütün işlerimde Allah'a itimat edip güvendim. (وَاِلَيْهِ اُنِيبُ) Kolay, zor, sıkıntılı her işimde ben Allah'a döner ve ona yönelirim.[338]

İslam dininin, iyiliği emretme ve kötülükten men etme prensibini hayata geçirmek istemesinin ardındaki sırrı insanlar keşke anlayabilseler. Ancak bu onlar nazarında henüz tam anlaşılabilmiş değildir. Eğer anlayabilselerdi onun, bu temel prersipleri, toplumdaki zulumlerin, yanlışlıkların ve bozgunculuğun önüne geçmek ve toplumdaki herbir ferdin hak ve hakıkatı korkmadan haykırması ve bunları inatçı zalimlerin başına çarpabilmesi için koyduğunu göreceklerdi.[339] el-Esas yazarı; (فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُوْلُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ اِلَّا قَلِيلاً مِمَّنْ اَنْجَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ)[340] "Sizden önceki nesillerden aklı başında

[337] Hûd, 11/88.
[338] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:V, s:2593.
[339] Bkz. Gazzâlî, M., (2005). **el-İslam ve'l-İstibdadi's-Siyasi**, thk. Muhammed Halid el-Akid, Nahdatu Mısır, b:6, s:150.
[340] Hûd, 11/116-117.

kimseler (insanları) yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan alıkoysalardı ya! Ancak içlerinden kendilerini kurtardığımız pek az kimse bunu yapmıştı. Zulmedenler ise içinde şımartıldıkları refahın ardına düştüler ve günahkâr kimseler oldular. Rabbin, halkları salih ve ıslah edici kimseler iken memleketleri zulmederek helak etmez." bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (فَلَوْلَا) öyleydi ya anlamındadır (كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُوْلُوا بَقِيَّةٍ) Yani sizden önceki nesillerden aklı başında fazilet sahibi kimseler... Bu ifade, falan kişi şu kavmin bakiyesidir şeklinde kullanılır ki bunun anlamı bahsedilen kişinin o kavmin/topluluğun seçkin kişilerindendir manasındadır. Bu anlamda gene (في الزوايا خبايا، وفي الرجال بقايا) ifadesi "Köşelerde gizlenen şeyler vardır, insanlar arasında ise toplumun seçkin insanları vardır." anlamında kullanılır. (يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ) İnançsızlığın ve günahları men etmek sûretiyle yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan alıkoysalardı, (اِلَّا قَلِيلاً مِمَّنْ اَنْجَيْنَا مِنْهُمْ) Fakat geçmiş nesillerden kurtardıklarımızdan bir kısmı fesat ve bozgunculuğu men ettiler, diğerleri ise bu işi terk etteler. Kurtuluş ise sadece bu bozgunculuğu men edip engel olanlaradır. (وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا) Zulmedenler yani inkârcılar ve onlara sessiz kalanlar, (مَا أُتْرِفُوا فِيهِ) heva ve heveslerinin, şehvetlerinin peşine düştüler. Başka bir ifade ile onlar başkanlık sevgsi, servet aşkı, rahat bir hayat gibi şeylerin peşine düştüler ve iyiliği emretme ve kötülükten men etme işini reddederek arkalarına attılar ve unuttular. (وَكَانُوا مُجْرِمِينَ) Böylece günahkâr ve suçlu kimseler oldular. Bu onların tanımlayan bir sıfat haline almıştır. Böylece Allah Teâlâ geçmiş nesillerde, toplum içinde cereyan eden yanlışlıkları, kötülükleri ve bozgunlukları engelleyecek çok azı hariç hayırlı düzgün insanların bulunmayışını şaşkınlıkla ifade etmiştir. İşte Allah'ın gazabı geldiğinde de kurtardıkları o az insanlar olmuştur. Ardından Allah Teâlâ helak konusunda izlediği yöntemi haber vermiştir. Kendine zulmetmediği sürece bir toplumu helak etmediğini bildirmiştir. O ıslah görevini ifa eden toplumları kesinlikle helak etmediğini bildirmiş ve şöye buyurmuştur: (وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ) "Rabbin, halkları salih ve ıslah edici kimseler iken memleketleri zulmederek helak etmez." Burada salih kimseler demeyiş aksine ıslah edici kimseler demiştir. Bir toplum içinde ıslah edici kimseler bulunduğu sürece o topluma zulum yapmayacağını haber vermiştir. Geçmiş nesillerin başına gelen azaplar incelendiğinde toplumdaki bozulma ve fesadın varlığı görülecektir.[341] Bir toplum içinde fesat, yolsuzluk, bozukluk yayılır ve bunlar sistem

[341] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:V, s:2609.

içinde, değerlerinde, fertlerin hayatında geniş yer bulur ve kılcal damarlarına kadar inerse işte o zaman toplum değişim ve düzeltmeye gereksinim duyar. Ümmetin gereksinim duyduğu ıslah ve düzeltme hareketi ihtiyaç halinde ortaya çıkan geçici ve olağanüstü bir durum değildir. Aksine ümmetin hayatıyla paralel giden sürekli bir durumdur. İyiliği emretme ve kötülükten men etme vazifesi, Allah'ın sistem ve metodunu yeryüzünde ikame etmek, şeriatını tebliğ etmek, hakkın batıla, iyiliğin kötülüğe ve hayrın da şerre galebe çalıp üstün gelmesini sağlamaktır.[342] Başka bir ayette de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (وَاِذَٓا اَرَدْنَٓا اَنْ نُّهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهٖ خَبِيراً) (فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيراً بَصِيراً)[343] "Biz bir memleketi helâk etmek istediğimizde, onun refah içinde yaşayan şımarık elebaşlarına (itaati) emrederiz de onlar orada kötülük işlerler. Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz gerçekleşir de oranın altını üstüne getiririz. Nûh'tan sonra da nice nesilleri helak ettik. Kullarının günahlarını hakkıyla bilici ve görücü olarak Rabbin yeter." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَاِذَٓا اَرَدْنَٓا اَنْ نُّهْلِكَ قَرْيَةً) Biz bir memleketi yani o memleketin halkını helâk etmek istediğimizde, (اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا) O memleketin refah içinde yaşayan ve cebbar, şımarık elebaşlarına itaat etmelerini emrederiz, (فَفَسَقُوا فِيهَا) Onlar da bu emrin dışına çıkarlar ve kötülük işlerler, (فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ) Böylece onlara tehdit ettiğimiz azap vacip olur, (فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيراً) böylece onları yerle bir eder ve helak ederiz, (وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ) Nûh'tan sonra da nice nesilleri helak ettik. (وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهٖ خَبِيراً) Kullar her ne kadar gizleseler, saklasalar ve üstünü örtseler de Allah onların iyi kötü tüm eylem ve amellerini bilmektedir. Ona hiçbir şey gizli kalmaz. Bu ayetler, toplumların maruz kaldığı azapların ancak bozukluk, fesad ve dalâlet sonrası onlar aleyhinde kanıt olacak şikelde vuku bulduğuna hükmetmektedir.[344]

İyiliği emretme ve kötülükten men etme, toplumu boğulmaktan koruyan ve onların elinden tutup sahili selamete çıkaran bir gemi gibidir. İslam ümmetinin, bu büyük ve yüce vazifeyi hayatına geçirip uygulamadığı sürece kurtulması ve felaha ermesi mümkün değildir. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (مَثَلُ الْقَائِمِ عَلَى حُدُودِ اللَّهِ وَالْوَاقِعُ فِيهَا، كَمَثَلِ قَوْمٍ اسْتَهَمُوا عَلَى سَفِينَةٍ، فَأَصَابَ بَعْضُهُمْ أَعْلاَهَا وَبَعْضُهُمْ أَسْفَلَهَا، فَكَانَ

[342] Bkz. Masri, C., **Dürretü'l-Yakin fi Esbabi'n-Nasr ve't-Temkin**, Daru'l-Beyan, s:129.
[343] İsrâ, 17/16-17.
[344] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VI, s:3049.

الَّذِينَ فِي أَسْفَلِهَا إذا اسْتَقَوا من الْمَاءَ مَرُوا على مَنْ فوقهم, فقالوا: لَا نَدَعُكُمْ تَمُرُّونَ عَلَيْنَا فَتُؤْذُونَا، فَقَالَ الَّذِينَ فِي أَسْفَلِهَا: لو أنا خرقنا في نصيبنا خَرْقاً ولم نؤذِ مَنْ فوْقَنَا, فإنْ يترُكُوهم وما أرَادوا هلكوا جميعاً, وإنْ أخذوا على أيديهم نَجَوا, وَجَوْا جميعاً)[345] Allah'ın çizdiği sınırları aşmayarak orada duranlarla bu sınırları aşıp ihlâl edenler, bir gemiye binmek üzere kur'a çeken topluluğa benzerler. Onlardan bir kısmına geminin üst katı, bir kısmına da alt katı düşmüştü. Alt kattakiler su almak istediklerinde üst kattakilerin yanından geçiyorlardı. Üst katta oturanlar: onların bizi rahatsız etmesine izin vermeyin dediler. O zaman alt katta oturanlar Hissemize düşen yerden bir delik açsak, üst katta oturanlara eziyet vermeyiz» dediler. Şayet üstte oturanlar, bu isteklerini yerine getirmek için alttakileri serbest bırakırlarsa, hepsi birlikte batar helâk olurlar. Eğer ellerinden tutarak bunu önlerlerse, hem kendileri kurtulur, hem de diğerleri kurtulmuş olur."

Maddi ve fiziki medeniyetin saltanatı altında ezilen insanlık, buğün Hz. Nuh'un (a.s) kavminin maruz kaldığı tufan gibi bir tufan ile tehdit altındadır. Bu nedenle Allah'ın onları helak olmaktan kurtarması için Hz. Nuh'un (a.s) gemisi gibi bir gemiye ihtiyacı vardır. Bu gemi, Allah'ın âlemlere rahmet ve hidayet olarak gönderdiği İslam dininden başkası değildir. Nasılki ilk dönemde ümmet bu işin hakkını verdi ve fevc fevc insanlar İslam'a girdi aynen öylede bu mesajın, onu yaşayan ve onu temsil eden ve insanlığa güzel örnek olan bir ümmete ihtiyacı vardır. Öyle bir ümmet ki İslam onda; halis bir tevhid, sadık bir iman, faydalı bir ilim, salih bir amel, faziletli bir ahlak, hayra davet eden bir kişilik, hakkı ve sabrı tavsiye eden bir şahıs, iyilik ve güzellikte bir yardımcı, bu yolda çaba gösteren bir insan olarak vucut bulucak. Böylece insanlık çok uzun zamandır beklediğimiz İslam toplumunu, İslamı canlı bir örnek olarak görecektir.[346]

Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)[347] Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ) Bu cümle iki anlam taşımaktadır: a) (مِنْ) edatı açıklama için kullanılmış olup bu durumda cümlenin anlamı "siz o şekilde bir ümmet olun" manasında iyiliği emretmeleri ve kötülükten men etmeleri için ümmetin

[345] Buhârî, ktp **eş-Şerike**, bab Hel Yukra' fi'l-Kısmati ve'l-istehem fihi c:III, s:139, no: 2493.
[346] Bkz. Kardâvî, Y., **el-İslam Hadaretu'l-Gad**, s:198.
[347] Âl-i İmran, 3/104.

tamamına yönelik bir emirdir. b) (مِنْ) edatı bir kısmı ve cüzü ifade etmek için kullanılmış olup bu durumda emir ümmetin tamamına yönelik değil içlerinden bir kısmına iyiliği emretmeleri ve kötülükten men etmeleri emredilmiştir. Bu durumda bu iş farz-ı kifayet babında olur. Burada ki ümmet de bir grup ve topluluk anlamındadır. (يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ) "Hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden..." Burada hayra çağırmak Kur'an'a ve sünnete davet etmek anlamındadır. Maruf: Dinin ve din ile çelişmeyen aklın güzel kabul ettiği ya da Kur'an'a ve sünnete uygun olan şeylerdir. Veya o itaat ya da mubah ve mendup ve farz olan şeylerdir. Münker / kötülük: Dinin ve dinin kabul ettiği aklın kötü kabul ettiği ya da Kur'an'a ve sünnete muhalefet eden şeylerdir. Veya o günah ya da mekruh ya da haram olan şeylerdir. (وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) İşte tam kurtuluşa ve felaha erenler onlardır.[348] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوباً عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَّائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي اُنْزِلَ مَعَهُ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)[349] "Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ) Kendisine özel kitap yani Kur'an'ı verdiğimiz peygembere uyanlar, (النَّبِيَّ) nebi, mucizelerin sahibi olan peygember, (الْاُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ) sıfat ve özelliklerini buldukları, (مَكْتُوباً عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ) yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de özelliklerini yazılı buldukları ve putları söküp atmalarını ve insanlara insaflı davranmalarını emreden peygamber, (يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ) onları putlara ibadet etmekten ve akrabalık bağlarını koparmak gibi münkerden men eden zat, (وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ) dinde güzel görülenleri helal kılan, (Allah'ın adı anılarak kesilen hayvanlar, haram kılınan şeyler dışında kazanılan mallar, iç yağı ve diğerleri gibi İsrailoğullarına haram kılınan şeyler) (وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَّائِثَ) kan, ölü ve domuz eti gibi kötü ve pis sayılan şeyler, Allah dışındakiler için kesilenler, faiz, rüşvet gibi hükmü haram olan kazançlar, (وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ) ısr; sahibinin hareketini kısıtlayan yük anlamında olup anlamı; tevbesi esnasında insan

[348] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:849.
[349] A'raf, 7/157.

öldürme, hayız olan kadınla muamele, cüzzamla alakalı ritüeller ve bunlarla ilgili hükümler gibi altından kalkması zok mükellefiyetler manasındadır. Bunlar gibi Hz. Musa ve diğer peygamberlerin kitaplarında yer alan konular. (وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ) (فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ) Ona yani Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) iman edenler. (وَعَزَّرُوهُ) Onu yücelttiler veya onu düşmanlara karşı korudular, azr (العزر) kelimesinin asıl anlamı engellemek ve mani olmak manasındadır. Tazir kelimesi de bu kelimeden türemiştir ki anlamı çirkin ve kötü şeylerin tekrar edilmesinin engellenmesi ve önüne geçilmesi manasındadır. (وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ) Ona yardım edenler ve ona indirilen nura yani Kur'an'a uyanlar anlamındadır. O topluluk, gönderilen peygambere ittiba etme ve sünnetiyle amel etme ile indirilen Kur'an'a uyma konusunda ittifak halindedir. (أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) İşte onlar her türlü hayrı kazananlar ve her türlü kötü ve şerden de kurtuluşa erenlerdir.[350]

el-Esas yazarı Asr sûresinin tefsirinde şöyle der: Asr sûresi, kurtuluşa erenlerden bahseder, ancak konuyu yeni bir taksimat yaparak ele alır. Önce konuya aşağıda bahsi geçen dörk özelliğe sahip olanlar hariç, insan türünün zarar ve ziyan içinde olduğu ile başlar. Bu dört özellik: iman, salih amel, karşılıklı birbirlerine hakkı tavsiye etme ve karşılıklı birbirlerine sabrı tavsiye etmektir. Asr sûresi kurtuluşa ermek için bu dört maddeyi belirlemiştir. Günümüzde Müslümanların çoğu son iki maddeyi ihmal etmiş ilk iki maddede ise gevşek davranmaktadırlar.[351]

Müslümanların sarhoşluklarından uyanmaları ve kurtuluş talep etmeleri adına yaşadıkları ülkelere zorluklar, felaketler ve sıkıntılar inmeye devam etmektedir. Bütün bu felaketlerin ardından Allah'ın kitabının onlara kurtuluş yolunu göstermek, ruhu'l-kudus ile onları teyit etmek, ilim pınarlarına onları taşımak için kendilerini beklediğini göreceklerdir. Böylece ondan istediklerini bol bol alacaklar, kendilerini tanıyacaklar, kendi güç ve kuvvetlerinin farkına varacaklar, iyiliği emretme ve kötülükten men etme konusunda birbirlerinin elinden tutacak ve şanlı ve şerefli bir geleceye doğru korkmadan ve utanmadan yol alacaklardır.[352]

---

[350] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2018-2019.

[351] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:XI, s:6668-6669.

[352] Bkz. Abdo, M., (1993). **el-Amalu'l-Kamile**, thk. Muhammed Amara, Daru'ş-Şuruk, Beyrut-Kahire, b:1, c:III, s:348.

Yukarıda geçenlerden ortaya çıkan ve anlaşılan; kulların ve hallerinin düzeltilmesi, salaha ermesi, dünyadaki maddi yaşantılarının seviyesinin yükselmesi, ahirette kurtuluşa ermeleri, iyiliği emretme ve kötülükten men etmelerine bağlıdır. Böylece dünyada saadete, ahirette de kurtuluşa ereceklerdir.

3.3.3 İyiliği Emretme ve Kötülükten Men Etme Yeryüzundeki Tesbit ve Temkin Aracıdır

Herşeyin açıklayıcısı, inananlara hidayet kaynağı ve rahmet olarak indirilen Kur'an'ı teemmül ve tefekkür eden biri onda hayatın her alanında başarı, zafer ve temkine götüren faktörlerin bulunduğunu görecektir. el-Esas yazarı; (اَلَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِۜ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ)[353] "Onlar öyle kimselerdir ki, şâyet kendilerine yeryüzünde imkân ve iktidar versek, namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar. Bütün işlerin âkıbeti Allah'a aittir." bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (اَلَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِۜ) Bu ayette bahsi geçen özellikler (namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar) rabbani bir topluluğun ve devletlerinin özellikleridir. (وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ) Bütün işlerin âkıbeti Allah'a aittir yani işlerin hükmünü veren ve onları takdir eden Allah'tır. Bu ayette veli kullarını öne çıkaracığına ve dinini yücelteceğine dair teyit de sözkonusudur."[354] Bu söz "şartları yerine getirmeleri haline her asırda bütün Müslümanlar için geçerlidir."[355] Allah Teâlâ bu ayette zaferi aşağıdaki dört şartın yerine getirilmesine bağlamıştır: Namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak. Günümüzde bu dört koşul ne zaman yerine gelirse bizden öncekiler nasıl galip gelmişse bizler de kendi nefislerimize ve düşmanlarımıza karşı galip gelir ve onlar gibi rönesansı yaşarız.

Aynı ayetle ilgili Taberi şöyle der: (اُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُواۜ) Zulme uğramaları sebebiyle cihad için kendilerine izin verildi. (اَلَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ) Onlar öyle kimselerdir ki, şâyet kendilerine yeryüzünde imkân ve iktidar versek, namazı

[353] Hac, 22/41.
[354] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:3571.
[355] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:3572.

dosdoğru kılarlar. Buradaki öyle kimselerdir ki ifadesi cihad edenler ifadesine bir cevaptır. (إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الأَرْضِ) Cümlesi; yeryüzünde onlara yani Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabına, bir yeri vatan kılsak, imkân ve iktidar versek ve müşrikleri kahretseler ve onlara galip gelseler anlamındadır. (وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ) iyiliği emrederler yani; insanları tevhide, Allah'ın birliğine ve ona itaat etmeye davet etmekle emredildiler, (وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ) kötülüğü yasaklarlar yani iman, hak ve hakikat sahibi insanların inkâr ettiği kabul etmediği şirki ve masiyeti men ederler. (وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ) Bütün işlerin âkıbeti Allah'a aittir. Yani işlenen eylem ve amellerin sonucunu, ahiret gününde iyi işlerin sevabını ve kötü işlerin de cezasını verecek olan Allahtır.[356]

Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَيُطِيعُونَ اللهَ وَرَسُولَهٗ اُولٰٓئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللهُ اِنَّ اللهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ)[357] "Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: "Allah Teâlâ münafıkların sıfat ve özelliklerini belirledikten ve inkârcılara hazırladığı azabı zikrettikten sonra müminlerin sıfatlarından ve onlara hazırladıklarından şöyle bahsetmiştir: (وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ) Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar; birbirine yardım etmede, birbirlerine karşı şefkatli olmada, düşmanlarına karşı savaşmada birbirlerinin dostlarıdır. Günümüz Müslümanlarının içinde bulunduğu durumdan Allah'a sığınırız, çünkü birbirlerinin düşmanı haline gelmiş durumdadırlar ve herbirisi, kâfir ve nifak ehlinden birisine yardımcı olmakta ve destek çıkmaktadır. (يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ) Onlar iyiliği severler ve onu emrederler ve kötülükten nefret eder ve ondan alıkoyarlar. Hayır ve iyiliği emretmeyen ve kötülükten de alıkoymayanlardan Allah'a sığınırız. (وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ) Her türlü şart altında namazı eda ederler, (وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ) zekâtı da ihtiyaç sahibine verirler. Namazı tembel tembel kılanlardan ve zekâtı da hak etmeyen kişilere verenlerden –eğer verirlerse- Allah'a sığınırız. (وَيُطِيعُونَ اللهَ) Allah'a yani kitabına itaat ederler (وَرَسُولَهٗ) Resûlüne yani emirlerine ve sünnetine itaat ederler. (أُولَٰئِكَ) İşte bunlar

[356] Bkz. Taberî, M., (2000). **Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'ân**, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muessesetu'r-Risale, b:1, c:XVIII, s:651.

[357] Tevbe, 9/71.

yani bu sıfat ve niteliklere sahip olanlara Allah (سَيَرْحَمُهُمُ اللهُ) dünya ve ahirette merhamet edecektir. Onlara dünyadaki merhameti, kalplerini birleştirmesidir. Günümüzdeki Müslümanların bahsi geçen bu sıfatlardaki eksikliklerine bakıldığında gerilemelerinin ve aralarındaki ihtilafların nedenleri daha iyi anlaşılmaktadır. Kendimizi ve etrafımızı eğitmemizde ve yetiştirmemizde bu nitelikleri göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. (سَيَرْحَمُهُمُ) "merhamet edecektir" kelimesinde bulunan sin harfi de rahmet ve merhametin kesinlikle olacağına aşaret etmektedir. (اِنَّ اللهَ عَزِيزٌ) Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir ve her şeye galip ve üstün gelir. Ayrıca sevapların mükâfatını ve günahların cezasını vermeye onun gücü yeter. (حَكِيمٌ) O, hüküm ve hikmet sahibidir yani mükâfat ve cezayı yerli yerinde verir.[358]

Temkinle alakalı Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: لَيَبْلُغَنَّ هَذَا الْأَمْرُ مَبْلَغَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَلَا يَتْرُكُ اللَّهُ بَيْتَ مَدَرٍ وَلَا وَبَرٍ إِلَّا أَدْخَلَهُ هَذَا الدِّينَ بِعِزِّ عَزِيزٍ، أَوْ بِذُلِّ ذَلِيلٍ، يُعِزُّ بِعِزِّ اللَّهِ فِي الْإِسْلَامِ، وَيُذِلَّ بِهِ فِي الْكُفْرِ)[359] Bu iş güneşin doğup battığı her yere ulaşacaktır; Allah, ister kerpiçten, isterse deve kılından yapılsın bu dinin kendisi tarafından içine girdirilmediği hiçbir ev bırakmayacaktır. Bu (kimi için) öyle bir izzet (kimi için de) öyle bir zillet olacaktır ki! Bu şekilde Allah, İslâm"ı aziz eyleyecek, küfrü ise zelil edecektir."

"Kur'an-ı Kerim acil bir cezalandırılmayla helak edilenlerden bahsettiği yerde Allah Teâlâ bu işi teyit ederek bunun, asırlar boyu işleyen Allah'ın sabit ve değişmez sünnetlerinden olduğunu belirtmektedir. Kötülükten alıkoyanları ise kurtuluşa erecek olanlardır. Onlara ceza dokunmayacaktır. Bu durum temkin ve saadet adına yeterlidir. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim de helak ettiği topluluklardan bahsettiği her yerde inkâr ehlinin, onun azap edebilme güç ve kuvvetine sahip olamasına rağmen onun lutuf ve rahmetiyle kurtulabildiklerini teyit eder. İşte Kur'an-ı Kerim Cumartesi (yasağı) konusunda onlara engel olanları nasıl ceza ve açık azaptan kurtardığını bizlere şu şekilde anlatır"[360]

---

[358] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2361-2317.

[359] Nîsâbûrî, M., **el-Mustedrek ala'S-Sahiheyn**, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye, Beyrut, b:2, 2002, ktp el-Fiten ve'l-Melahim, c:IV, s:477, no: 8326.

[360] Şehrî, A., **Avamilu'n-Nasr ve't-Temkin fi Davati'l-Murselin**, s:76.

وَسْئَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ اِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ اِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعاً وَيَوْمَ لَا) وَاِذْ قَالَتْ اُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْماًۙ اللهُ مُهْلِكُهُمْ اَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَاباً) (يَسْبِتُونَۙ لَا تَأْتِيهِمْۚ كَذٰلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهٖٓ اَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَاَخَذْنَا الَّذِينَ) (شَدِيداًۜ قَالُوا مَعْذِرَةً اِلٰى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ Ey" [361](فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ) (ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ Muhammed! Onlara, deniz kıyısında bulunan kent halkının durumunu sor. Hani onlar Cumartesi (yasağı) konusunda haddi aşıyorlardı. Zira tatil yaptıkları Cumartesi günü balıklar onlara akın akın geliyor, tatil yapmadıkları (diğer) günlerde ise gelmiyorlardı. İşte onları yoldan çıkmaları sebebiyle böyle imtihan ediyorduk. (163) Hani onlardan bir topluluk demişti ki: "Siz Allah'ın helak edeceği veya şiddetli bir azaba uğratacağı bir kavme ne diye (boş yere) öğüt veriyorsunuz?" Onlar da, "Rabbinize bir mazeret beyan etmek için, bir de belki Allah'a karşı gelmekten sakınırlar diye (öğüt veriyoruz)" demişlerdi. (164) Onlar kendilerine hatırlatılanı unutunca biz de kötülükten alıkoymaya çalışanları kurtardık. Zulmedenleri yoldan çıkmaları sebebiyle, şiddetli bir azapla yakaladık. (165) Yasaklandıkları şeylerden vazgeçmeye yanaşmayınca da onlara "aşağılık maymunlar olun" dedik. (166) el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَسْئَلْهُمْ) Onlara yani Yahudilere sor. Bu soru, meseleyi hatırlatma adınadır. (عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ) Deniz kıyısında veya ona yakın bulunan kent, (اِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ) onlara Cumartesi (yasağı) konusunda haddi aşan kent halkının o andaki durumunu sor, (اِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعاً) Bu onlar için bir imtihan idi zira avlanmaları yasak olan gün balıklar deniz yüzünde görünür avlanması helal olan gün ise gizlenirdi. (وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَۙ لَا تَأْتِيهِمْۚ كَذٰلِكَ نَبْلُوهُمْ) Tatil yapmadıkları (diğer) günlerde ise gelmiyorlardı. İşte onları bu şekilde zor sınavlarla imtihan ediyorduk. (بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ) Onları yoldan çıkmaları sebebiyle imtihan ediyorduk. (وَاِذْ قَالَتْ اُمَّةٌ مِنْهُمْ) Hani onlardan bir topluluk yani onlara nasihat etmekten ümitsizliye düşen kentin iyi ve salih insanları demişti ki, (لِمَ تَعِظُونَ قَوْماًۙ اللهُ مُهْلِكُهُمْ اَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَاباً شَدِيداًۜ) Siz Allah'ın helak edeceği veya şiddetli bir azaba uğratacağı bir kavme ne diye (boş yere) öğüt veriyorsunuz" bunu nasihat ve öğütün onlara yarar ve fayda sağlamayacağını bildikleri için söylemişlerdir. (قَالُوا مَعْذِرَةً اِلٰى رَبِّكُمْ) Onlar da, "Rabbinize bir mazeret beyan etmek için demişlerdi yani biz bunu, kötülüğü engelleme konusunda üzerimize düşeni yaparak Allah'a mazeretimizi arzedebilelim diye yapıyoruz demişlerdi. (وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ) Allah'a karşı gelmekten sakınırlar ümidiyle (öğüt veriyoruz) (فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهٖٓ) Onlar kendilerine

[361] A'raf, 7/163-166.

hatırlatılanı unutunca yani kent halkı, salih ve iyi insanların onlara yaptıkları uyarıları dikkate almadıklarında, (اَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ) biz de kötülükten alıkoymaya çalışanları yani (niye nasihat ediyorsunuz) diyenleri o şiddetli azaptan kurtardık. (وَاَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا) Zulmedenleri yani münker ve kötü işleri yapanları, (بِعَذَابٍ بَئِيسٍ) şiddetli bir azapla yakaladık, (بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ) yoldan çıkmaları yani Allah'ın emirlerinin dışına çıkmaları sebebiyle yakaladık. (فَلَمَّا عَتَوْا) Vazgeçmeye yanaşmayınca (عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ) Yasaklandıkları şeylerden yani cumartesi yasağı konusunda haddi aşma konusundan vazgeçmeye yanaşmayınca, (قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ) onlara "aşağılık maymunlar olun" dedik yani onları aşağılık maymunlar yaptık, işte bu onların yakalandıkları azap budur. İşte bu, mesh yani onların şeklinin dönüştürülmesidir.[362]

İyiliği emretme ve kötülükten men etme beşeri bir zaruret ve insanın varlığının gereksinimlerindendir. Bu mesele medeniyet ve milletlerin gidişatlarında söz sahibi olan ve onları yönlendiren en riskli ve en tehlikeli konulardan birisidir. Bu mesele toplumların öne çıkan özelliklerini belirler ve toplumları birbirinden ayırır. Bu konunun önemi, milletin varlığının devamını sağlamasında ve onu genel felaketlerden muhafaza etmesinde yatmaktadır.[363] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُوْلُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ اِلَّا قَلِيلاً مِمَّنْ اَنْجَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ)[364] "Sizden önceki nesillerden aklı başında kimseler (insanları) yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan alıkoysalardı ya! Ancak içlerinden kendilerini kurtardığımız pek az kimse bunu yapmıştı. Zulmedenler ise içinde şımartıldıkları refahın ardına düştüler ve günahkâr kimseler oldular." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (فَلَوْلَا) öyleydi ya anlamındadır. (كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُوْلُوا بَقِيَّةٍ) Sizden önceki nesillerden aklı başında ve faziletli kimseler, (يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ) küfür ve günaha girmekten alıkoymak sûretiyle insanları yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan alıkoysalardı. (اِلَّا قَلِيلاً مِمَّنْ اَنْجَيْنَا مِنْهُمْ) Ancak içlerinden kendilerini kurtardığımız pek az kimse bunu yani fesat ve bozgunculuğu engellemişlerdir. Geri kalanlar bu alıkoyma ve engel olma işini terketmişlerdir. Kurtuluş da sadece bu engel olanlar içindir. (وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا) Zalimler, zulmedenler yani kâfirler, inkâr edenler ve bu işe sessiz kalıp susanlar, (مَا أُتْرِفُوا فِيهِ) içinde şımartıldıkları refahın ve şehvetlerinin ardına düştüler ve

[362] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2038-2039.
[363] Bkz. Avde, S. F. A., **Silsiletu Resâilu'l-Guraba**, c:VIII, s:167, 12/79.
[364] Hûd, 11/116.

iyiliği emretme ve kötülükten men etme konusunu reddettiler ve kulaklarının arkasına attılar. (وَكَانُوا مُجْرِمِينَ) Böylece günahkâr kimseler oldular. İşte bu onların cezayı gerektiren sıfatları haline geldi. İşte böylece Allah geçmiş çağlarda, yapılan yanlışlara, kötülüklere dur deyip engel olacak çok azı hariç hayır ve iyilik sahibi insan bulunmyışı karşısındaki şaşkınlığını beyan etmiştir. İşte bu az sayıdaki insan da Allah'ın gazabının indiği anda kurtardığı kimselerdir.[365]

İnsanların hayatlarına yarar sağlayacak işleri yapmaları ve yanlışlıklara neden olacak işlerden de uzak durmaları gerekir. Böylece iyiliği emretme ve kötülüğe engel olma konusundaki emre itaat etmiş olurlar. İnsalar içinde iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluğun bulunması gerekir. Eğer insanlar semavi kitaplara ve dinlere uymazlarsa bu durumda isabet etsinler ya da etmesinler dünya işlerinde kendilerine fayda sağlayacak işler konusunda devlet başkanlarına ve liderlerine itaat ederler.[366]

İyiliği emretme ve kötülükten men etme sadece tutum ve davranışları ve ahlakı ilgilendirdiğini düşünme yanlış bir bakış açısıdır. Bu işin yerine getirilmesi öncelikle Müslüman toplumda emniyet ve güveni sağlar, bu işin yapılmaması halinde ise toplumda istikrar ve güven sağlanamaz. İyiliği emretme ve kötülükten men etme sayısinde dini emirler tatbik edilebilir. Bu nedenle bu meselenin yerine getirilmesinin toplumda emniyet ve güvenin sağlanması ile sıkı ilişkisi vardır.[367]

el-Esas yazarının tefsirinde yer alan beyanlarından; iyiliği emretme ve kötülükten men etmenin önem ve ehemmiyeti ile onun fert ve toplum üzerindeki etkisi anlaşılmaktadır. İslam dini, yeryüzünde temkini tahakkuk ettirmek için gelmiştir. Bu hedefi tahakkuk ettirmek için çalışmanın sonucu Müslümanlar için yeryüzünde temkinin sabitkadem kılınması anlamına gelir. Böylece Müslümanlar bir heybet ve güce kavuşurlar. Bunun kaçırılması ümmetin gücünün zayıflamasına, tefrikaya düşmesine, münker ve kötü şeylerin aralarında yayılmasına neden olur.

---

[365] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:V, s:2609.

[366] Bkz. İbn Teymiyye, A. A., **el-Hisbetu fi'l-İslam ev Vazifetu'l-Hükümeti'l-İslamiyye**, Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye, Beyrut, s:7.

[367] Bkz. Sagîr, S., **nahva MuctamaÂMin**, Dar İbnü'l-Esir, s:12-13.

4. RÖNESANSIN SOSYAL ÖGELERİ

Sosyal hayat, fertler için vazgeçilmez bir zorunluluktur. Eğer fert toplumla iletişime geçmezse kendisini tehlike ve riske atmış demektir. İnsanın bu konudaki durumu arının durumuna benzer. Zira insan toplumundan ve grubundan ayrılamaz. Eğer kendi güç ve kuvvetiyle yaşamaya kalkar ve bu yönde çaba gösterirse hiç şüphesiz onun sonu ölüm olur.[368]

Eğer toplum insan için gerekli ise o zaman onun varlığı zorunludur. Toplumun razı olacağı usul, esas ve düşünce üzerine bina edimiş, onunla ayakta kalan, sağlık ve sıhhati onunla devam eden bir sistem, toplum için zorunludur ve o toplum onsuz düşünülemez. Zira insanlar toplum içinde mutlak bir hürriyetle yaşayamazlar. Böyle bir durum onların helakı anlamına gelir ve toplumun hayatı da ormanlarda müşahede ettiğimiz hayvanların hayatlarına dönüşür. Bu nedenle toplumun hayatını düzenleyen, toplumun bütün fertlerini bağlayan, sınırlar çizen, herkesin uyduğu genel kurallar koyan ve böylece emniyet ve güven içinde yaşamasını sağlayan bir sisteme ihtiyaç vardır. Çünkü toplumun sisteminin düzgünlüğü ve bozulması onu oluşturan fertlere yansır ve ondan etkilenerek sonuçlarına katlanırlar. Böylece ya onunla mutlu ve huzurlu bir hayat sürdürürler ya da hayatları kararır. Bu nedenle toplumun sistemini ayakta tutacak, onun devam ve sürekliliğini sağlayacak, fertlerini huzura kavuşturacak, fertlerine en geniş manda istikrarlı, sakin ve yaşanabilir bir hayat sunacak usul ve esasların araştırılıp tesbit edilmesine ihtiyaç vardır.[369]

Bu nedenle İslam dini, ferde ilgi ve ihtimam gösterdiyi kadar topluma da göstermiştir. Çünkü bunlardan herbiri diğerinden etkilenir ve aynı zamanda etkiler. Zira toplum, fertlerden oluşan bir olgudan başka bir şey değildir. Bu fertleri birbirine belli ilişkiler ağı bağlar. Bu nedenle ferdin sağlık ve sıhhati toplumun düzgünlüğü anlamına gelir. Toplum içindeki fert, bir binadaki tuğlaya benzer. Bu nedenle tuğlaları çürük bir binanın sağlam olaması beklenemez. Bunun gibi sağlıklı fertler de ancak onun sağlıklı, tutarlı ve uyumlu yetişmesine yardımcı olan bir toplumda bulunabilir. Toplum, fert

---

[368] Bkz. Bin Nebî, M., (2002). **Te'emmülat**, Daru'l-Fikri'l-Muasir, Beyrut- Daru'l-Fikir, Dimaşk, b:2, s:157.

[369] Bkz. Zeydan, A., (1976). **Usulu'd-Da've**, tüm basım hakları yazara aittir, b:3, s:96.

tohumunun bitip yetiştiği bir toprak gibidir. O fert onun ikliminde yetişir ve gelişir ve onun havasından, suyundan ve güneşinden yararlanır.[370]

Bütün Müslümanlar, cinsiyet, milliyet, renk ve dil farklılıklarına rağmen eşitlik, sevgi ve aynı istikamete yönelme konularında ittifak etmişlerdir. Bu nedenle bütün Müslümanlar, intisap ettikleri bu toplumu bina etmek için en yüksek yeterliliklerini kullandılar, en derin kabiliyetlerini ortaya koydular ve şahsi, tarihi ve uluslarının tecrübelerini gösterdiler. Onları bu toplum içinde bir arada tutan, tek olan rableri ile ilişkileri, herhangi bir engele takılmadan ortaya koydukları insanlıklarıdır ki bunlar tarih boyunca başka bir toplumda kesinlikle bir araya gelmemiştir.[371]

Kur'an-ı Kerim, insanlığın maruz kaldığı ya da kıyamet gününe kadar ileride kalabileceyi bütün toplumsal sorunları, problemleri ve dertleri çözecek çözümler ortaya koymuştur. O, tarih sahnesinin hangi döneminde ve yeryüzünün neresinde olursa olsun ve bütün toplumların insanlık hayatını düzenleyecek en güzel temel çözümleri sunmuştur.[372]

4.1 Ferdin Eğitilmesi ve Islahı

İnsan, hayatına giren, davranışlarını ve içinde yaşadığı toplum ile ilişkilerini etkileyen birçok önemli şeye gereksinim duyar. İşte bunlardan birisi de müsüman ferdin eğitim ve ıslahıdır. Toplum bir kısım fertlerden oluşur. Eğer fert istikamet üzere olur ve daha iyiye doğru yönelirse toplum da istikamet üzere olur, düzelir ve onu oluşturan fertlerin yetişmişliği nedeniyle rönesansı yakalar.

Müslümanda eğitim, kalbin salih ve düzgün olmasından başlar. Eğer kalp sağlıklı olursa o zaman onun eylem ve fiilleri de sağlıklı olur, tutum ve davranışları da daha iyi yönde değişir. Fert ahlak ve düşüncesini düzelmek için çalışıp çaba gösterdiği

---

[370] Bkz. Kutub, M., (1988). **el-İnsan beyne'l-Maddiyye ve'l-İslam**, Daru'ş-Şuruk, Kahire-Beyrut, b:9, s:129. Kardâvî, Y., (2012). **Melamihu'l-Muvtemau'l-Müslim el-Lezi nenşuduh**, Mektebetu Vehbe, Kahire, b:5, s:3.

[371] Bkz. Kutub, S., (1979). **Mealim fi't-Tarik**, Daru'ş-Şuruk, Beyrut- Kahire, b:6, s:52-53.

[372] Bkz. Nedevî, A., (2010). **el-Medhel ile'd-Dirasati'l-Kur'âniyye mebadi tedebbür'l-Kur'ân ve'l-İntifa bihi Edva ala Vucuhi'l-İcaz ve'l-Ulumi'l-Kur'âniyye**, Dar İbn Kesir, Dimaşk-Beyrut, b:2, s:41-42.

sürece medeniyet basamaklarında ilerlemeye devam eder, bu da milletin rönesansı yakalamasına sağlar.

4.1.1 Kalbin Islahı Ferdin Islahının Temelidir

Müslümanın kalbinin düzeltilip ıslah edilmesi ve istikametinin sağlanması, önce ferdin sonrada toplumun ıslah ve reformunun temel dayanığıdır. Eğer kalp düzelir ve istikameti yakalarsa ardından kişi de istikameti yakalar ve davranışları ile hayattaki işleri düzelir ve düzene girer. Çünkü Allah katında insanın değerlendirilip ölçüldüğü ölçüt, onun dış görünüşü ve davranışları değil, kalbidir. Ne zaman kulların kalpleri düzelirse ardından Allah da fertleri ve toplumları düzeltecektir. el-Esas yazarı (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهٖ وَاَنَّـهٗ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ)[373] "Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resûlü'nün çağrısına uyun ve bilin ki, Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Yine bilin ki, onun huzurunda toplanacaksınız." bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ اِذَا دَعَاكُمْ) "Ey iman edenler! Allah ve Resûlü'nün çağrısına/davetine uyun" ifadesindeki çağrıya uyma itaat etmek ve örnek almaktır. Çağrı ve davet ise ölümden sonra dirilme ve savaşa teşviktir. (لِمَا يُحْيِيكُمْ) Size hayat verecek şeyler. Müfessirler bunun Allah'ın indirdiği vahiyler mi yoksa cihat mı olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Benim burada tercihim, bu ifade ile kasdedilenin mutlak manada bir itaat olduğu yönündedir. Bu manada özellikle savaş başta olmak üzere Allah ve Resûlü'ne herşeyde itaat kasdedilmektedir. (وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهٖ وَ) Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Ya azalarının istikamet üzere olmaması nedeniyle ona ceza olarak kalbini iman hakikatlarından değiştirmesi ya da kalbin salaha ulaşması adına ölüm veya onu o işten uzaklaştıran nedenlerden ötürü fırsatları yakalayamaması ve kaçırması şeklinde gerçekleşir. Ardından kalplerinizi hayır yönünde muvaffak kılması için Allah ve Resûlü'nün çağrısına uyun. (وَاَنَّـهٗ اِلَيْهِ تُحْشَرُون) İyi bilin ki onun huzurunda toplanacaksınız ardından, kalp selametinize ve itaatteki ihlasınıza göre size karşılık verilecektir. Bunun yanında Allah ve Resûlü'nün bu çağrı ve davetine icabet

[373] Enfâl, 8/24.

etmeme kalplerin hayır veya imandan uzaklaştırılması demektir ki bu da azabı sonuç verir.[374]

Buna göre insanın düzgün veya bozuk olması kalbinin durumuna bağlıdır. Bu nedenle Müslüman, kalbinin salih ve düzgün olmasına itina ve özen göstermelidir. Dış görünüşün, organların ve eylemlerinin düzgün olması iyidir ancak, bütün bunların düzgün olması kalbin salah ve düzgünlüğüne bağlıdır.[375] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (اَوَمَنْ كَانَ مَيْتاً فَاَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُوراً يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ)[376] "Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, hiç, karanlıklar içinde kalmış, bir türlü ondan çıkamamış kimsenin durumu gibi olur mu? İşte kâfirlere, işlemekte oldukları çirkinlikler böyle süslü gösterilmiştir." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (اَوَمَنْ كَانَ مَيْتاً فَاَحْيَيْنَاهُ) Ölü iken dirilttiğimiz ifadesi, kasıt kâfir ve inançsız iken hidayet verdiğimiz anlamındadır. Zira iman, kalplerin hayatıdır. (وَجَعَلْنَا لَهُ نُوراً يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ) Kendisine, insanlar arasında yürüyeceği yani onunla aydınlanacağı bir nur verdik. Bununla kasdedilen yakin derecesidir. (كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ) Karanlıklar içinde kalmış yani karakteri, karanlıklar içinde kalmış ve orada çırpınıp duran birisi gibi olur mu? (لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا) Bir türlü ondan çıkamamış yani ne o hal kendisinden ayrılıp gitmiş ne de o ondan kurtulabilmiş değildir. Ayet, Allan'ın hidayet nasip ettiği ve yolunu şaşırttığı herkesi kapsayan genel bir anlam ifade eder. Ayet hidayete eren kişinin durumunu, ölü iken hayat bulan ve hikmet ve iman nuru ile insanlar arasında yürüyen kişinin durumuna benzetmiştir. Kâfirin durumunu ise karanlıklar içinde olan ve bir türlü ondan kurtulamayan kişinin durumuna benzetmiştir. (كَذٰلِكَ) İşte bunun gibi yani imanı, mü'min kişiye süslenip güzel gösterildiği gibi, (زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ) kâfirlere de yaptıkları işler Allah tarafından güzel gösterilmiştir. (مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) İşlemekte oldukları işleri, amelleri[377] (kâfirlere güzel gösterilmiştir) ibn Kayyım[378] şöyle der: "Kalp hayatı ve onun aydınlatılması her hayırlı işin temel maddesidir. Onun ölmesi ve karanlıklar içinde kalması ise her şerli ve kötü işin temel

[374] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2147.
[375] Bkz. Useymîn, M., **Şerh Riyazu's-Sâlihin**, Daru'l-Vatan, Riyad, b:1426, c:III, s:496.
[376] En'âm, 6/122.
[377] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:III, s:11756.
[378] Şemsuddin Muhammed b. ebi Bekir b. Eyüp b. Sa'd ez-Zür'î ed-Dimaşki, ö. Dimaşk 751. Bkz. Zirkilî, H., (2002). **el-A'lâm**, Daru'l-İlm li'l-melayin, b:15, c:VI, s:56.

maddesidir.[379] Kalbin aydınlatılması ve ıslahı önce ilimle, ardından İslam'la amel edilmesiyle gerçekleşir. Bu iki eylem aracılığıyla iman nuru kalbe yavaş yavaş yerleşir ve sonunda hepsini aydınlatır. Hiç kimse kalp selametini ve sağlığını farzlardan birinde kusur ve eksiklik göstererek veya münker sayılan kötü amellerde ısrar ederek sağlayamaz. Bu ıslah ve reform sürecinde farzların tamamının eda edilmesi gerekir.[380]

Allah Teâlâ şöyle buyurur: (يَا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ)[381] "Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifâ ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur'an) geldi." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (يَا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ) Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, yani leh ve aleyhinizde olanları açıklayan bir kitap geldi. Allah bu kitabı, onu tilavet ve tedebbür edenlere fuhşiyata düşmelerinin önünde bir engel ve hayırlı işlere teşvik edici kılmıştır. (وَشِفَاءٌ) Onu şifa yani tedavi edici bir deva ve ilaç kılmıştır. (لِمَا فِي الصُّدُورِ) Bunlar kalplerde bulunan bozuk akidevi inanç, şek ve şüphelerdir. O, kalplerde bulunan pis ve çirkin şeyleri ortadan kaldırıp izale eder. Bu açıdan bu Kur'an'ın bazı özellikleri şunlardır: İnsan kalbini her türlü hastalıktan temizler, insan kalbi şek, şüphe, inançsızlık, kin, nefret ve haset gibi şeylerle hastalanır. İşte bu kalbin şifası, Kur'an'dadır. Kişi onu okur, tefekkür eder ve ona sadık bir rabet göstererek yönelirse şifa bulur. (وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ) Onun özellikleri arasında onun yol gösterici bir rehber ve rahmet olmasıdır. Ancak bu özellik inanan tasdik eden mü'minler için geçerlidir. Ondan istifade edenler sadece işte bu hidayete erenler ve rahmete nâil olanlardır. Bu da bu Kur'an'ın özellikleri arasındadır. Bu nedenle insan ondan imanı ve kabiliyet ve donanımına göre istifade eder. Kâfir ve münafıkların ise bu kitaptan herhangi bir nasip ve hisseleri yoktur."[382]

Kur'an-ı Kerim, kalplerin nuru ve aydınlığıdır, kalplerin hayat bulduğu ruhtur. Mü'min insanın kalbi, hayat sahibi canlı bir yapıya sahiptir ki Allah ona hakkı batıldan ayıracak bir nur bahşetmiştir. Kâfir insanın kalbi ise ölü olup cehalet karanlıkları içerisinde kaybolmuştur. Bunun nedeni; onun Allah'a itaatten uzak olması, onun

---

[379] Cevziyye, M., **İgasetu'l-Lehfan Min Masyayidi'ş-Şeytan**, thk. Muhammed Hamid el-Fıkı, Mektebetu'l-Mearif, Riyad, c:I, s:23.

[380] Bkz. Havvâ, S., (1999). **Terbiyetuna'r-Ruhiyye**, Daru's-Selam, Kahire, b:6, s:71-73.

[381] Yûnus 10/57.

[382] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:V, s:2479-2480.

birliğinden, tekliğinden, marifetinden, işleyişinden hebersiz olması, onu kurtaracak ve saadete ulaştıracak amelleri terketmesinden kaynaklanır. Bu durumda o, kendisine faydası olmayan ve kendisini koruyamayan bir ölü hükmündedir. Eğer Allah onu İslama'a hidayet eder, kalbine bu ölümden sonra hayat verir ve bu karanlık ve zulmetten sonra kalbini nurlandırıp aydınlatırsa o zaman kendinin yararına ve zararına olan şeyleri bilip idrak edecek hale gelir. Ardından kendisini Allah'ın azabından kurtarmak için çalışır, körlükten sonra hakkı görür hale gelir, cehaletten sonra onun marifetine ulaşır, ondan yüz çevirmesinin ardından ona ittiba eden biri haline gelir ve böylece önünü aydınlatan ve insanlar içinde yolunu bulan bir nur ve aydınlık elde eder.[383] Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً، إِذَا صَلَحَتْ، صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ، فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ)[384] "Bilin ki! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki o, iyi (doğru ve düzgün) olursa bütün vücut iyi (doğru ve düzgün) olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. Bilin ki! O, kalptir." Eğer kalp iyi (doğru ve düzgün) olursa bütün vücut iyi (doğru ve düzgün) olur. İnsanın içi temiz olursa dışı da temiz olur yok eğer içi bozulursa dışı da bozulur. Kimin kalbi düzgün ve içi de temiz olursa o zaman hiç şüphesiz Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetine uygun davranış ve tutum sergileyecektir. Günah işleyerek ve onda ısrar ederek, iç ve bâtın saffeti ile kalp temizliği iddia edilemez.[385] Kalp, bütün aza ve organların efendisi, başı, en şereflisi ve söz sahibidir. O itikat ve irade merkezidir. O tutum ve davranışların yönetim karargâhıdır. Bu nedenle o iyi olursa insan iyi ve salih olur, onun bozulmasıyla da insan bozulur. Eğer kalp insanın tutum ve davranışlarını yönlendirmede bu derece etkili bir konuma sahipse, o zaman insi ve cinni şeytanların çaba ve gayretleri de birinci dereceden kulların kalplerine şek ve şüphe atarak ve şehevi arzularla onları süsleyerek bozmaya yönelik olacaktır. Allah Teâlâ bütün bunların karşısına imanı ve onun mü'min kişinin kalbinde yarattığı etki ve faktörleri koymuştur. İşte bu, -Allah'ın inayetinin ardından- onun kurtuluşa ermesinin ve

---

[383] Bkz. Tüveycirî, M., **Mevsuati Fıkhi'l-Kulûb**, Beytu'l-Afkari'd-Devliyye, c:II, s:1285-1286.

[384] Müslim, S., ktp **el-Müsegat, bab Ahzü'l-Helal ve Terkü'ş-Şüpühet**, c:III, s:1219, no: 1599.

[385] Bkz. Velevî, M. A. Â. M., (2006). **el-Bahru'l-Muhit es-Seccac fi şerhi sahih el-İmam Müslim b. el-Haccac**, Dar İbnü'l-Cevzi, b:1, c:VI, s:478.

Allah'ın düşmanlarının kurdukları planlardan ve tahribatlarından korunmasının vesilesidir.[386]

el-Esas yazarı; (اَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فِي اٰذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ)[387] "Yahut onların durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak halinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir. Ölüm korkusuyla, yıldırım seslerinden parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Oysa Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır." bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: "Bu ayetin ortaya koyduğu örnek günümüzde diğer dönemlerden daha çok kendini göstermektedir. Buna göre şöyle diyebiliriz: Günümüzde öyle Müslümanlar var ki yetişdikleri çevre ve içinde bulundukları ortam onları dalâlet ve sapıklığa sürüklemiş ve kalplerini aydınlatacak iman yolunda ilerleme imkânı bulamamıştır. Bu nedenle kalplerinde iman ve nifak ya da iman ve küfür aynı aynı bulunmaya devam etmiştir. Bunun bir sonucu olarak da bazen kalplerine İslam'ın hüccetlerinden birisi gelir ve kalplerinin cevresini iman nurayla aydınlatır ve onun ışığıyla kısa bir süre yol alırlar ardından onları bir şüphe sarar ve kalplerindeki bu nur söner ve ne yapacaklarını bilemez halde kalakalırlar. Onlar bu durumlarının Müslümanlar ya da kâfir ve inançsızların başları tarafından anlaşılmasandan endişe ederler ya da içinde bulundukları durum nedeniyle Allah tarafından bir cezaya çarptırılmaktan korkarlar. Günümüzde birçok Müslümanın içinde bulunduğu durum bu şekildedir. Belki onların içinde bulunduğu bu pratik durum bizlerin ayette verilen örneyi anlamamıza yardımcı olur."[388]

el-Esas yazarının sözlerinden, kalbin düzgün olmasının önemi ve bunun ferdin istikamet üzere olmasındaki etkisi ile ferdin İslam toplumu içinde düzgün ve iyi olmasındaki etkili olan faktör anlaşılmaktadır. Ayrıca kalbin saffet ve istikametini bulandıracak herşeyden uzak durmanın zorunluluğu görülmektedir. İnsanların günümüzde içinde bulunduğu inkâr ve masiyette aceleci davranmaları, şehevi arzuları hafife almaları, irtidat hadiselerinde kibirli ve mağrur olmaları, Allah'ın dinine karşı düşmanca tutumları ki çoğunun nedeni kalbi hastalıklardır, bizleri bu derece etkisi

[386] Bkz. Cerbû, A., (2003). **Eseru'l-İman fi Tahsini'l-Ummeti'l-İslamiyye zıt el-Efkari'l-Heddame**, el-Camietu'l-İslamiyye, Medine-i Münevvere, b:1, c:I, s:281.

[387] Bakara, 2/19.

[388] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:76.

altına alması şaşılacak bir durum değildir. Bazıları bu durumun nedenini; Müslümanların kendi aralarındaki ilişkilerini kesmelerine, birbirlerine haset etmelerine, kalplerinin darmadağın ve paramparça olmasına, birbirlerine düşmanlık etmelerine bağlamaktadır. Durum böyle olunca küfrün, ülke içinde ülke halkı üzerinde ve kâfirlerin de ülke dışından herkes üzerinde baskı kurması ve kontrolü altına alması garipsenecek bir durum değildir.[389]

4.1.2 Ferdin Ahlaki Sağlamlığının Ümmetin Rönesansındaki Rölü

Güzel ahlakın, ferdin ve toplumun hayatı üzerinde aynı derecede çok büyük etkisi vardır. O, kişinin saadet ve huzurunun, dünya ve ahiret başarısının sebebidir. Aynı zamanda o, insan için medeni yükselişin sebeplerindendir. Bununla beraber o, çağlar boyunca rönesansın temel ögelerinden birisi olmuştur. Buradan, ahlakın yüce konumu ve İslam dinindeki statüsü anlaşılmaktadır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (قَدْ اَفْلَحَ وَالَّذِينَ) (وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَ) (وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ) (اَلَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ) (الْمُؤْمِنُونَ اِلَّا عَلٰى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ) (اِلَّا عَلٰى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ) (هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ (وَالَّذِينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ) (فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَاءَ ذٰلِكَ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ) (اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ (اَلَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ) (اُولٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ) (وَالَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ)[390] "**1.** Mü'minler, gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. **2.** Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler. **3.** Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler. **4.** Onlar ki, zekâtı öderler. **5.** Onlar ki, ırzlarını korurlar. **6.** Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar. **7.** Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır. **8.** Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler. **9.** Onlar ki, namazlarını kılmağa devam ederler. **10.** İşte bunlar varis olanların ta kendileridir. **11.** Onlar Firdevs cennetlerine varis olurlar. Onlar orada ebedî kalacaklardır." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle demektedir: Bu ayetler "imandan kaynaklı ahlakı, ayrıntılı olarak ele almış ve neticelerini müjdelemiştir. Ana salih amelleri açıklamış ve bunlara sahip insanları Firdevs cenneti ile müjdelemiştir."[391]

---

[389] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VI, s:3830.
[390] Mü'Minun, 23/1-11.
[391] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:3616.

Kur'an ahlakı ile ahlaklanma ve onun hidayeti ile doğru yolu bulma Müslümanı, olağanüstü hadiseler ve onların farklı yansımaları karşısında daha güçlü kılar. Bu durum, Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) şahsiyetinde, tutum, davranış ve muamelelerinde gördüğümüz durumdur. Mekke'ye bir fatih olarak girdiğinde, mütevaziliğinden ve Allah'ın lutfettiği fetih nimetine şükür olarak göysü bindiği devenin sırtına değerek girmiştir. Müslüman insan İslam ahlakı ile ahlaklandığı zaman, bu çağda insanoğlunun görebileceği en yüce ahlak örneklerini sunar. Günümüzde bir Müslümanın sahip olması gereken ahlak ve davranışları sergiler.[392] "Hakiki bir Müslüman, ahlak ve düşüncede aynı seviyede oluşumunu tamamlayan ve aynı zamanda geri kalmışlığa, yozlaşma ve çürümeye neden olan hastalıklardan da kurtulan insandır."[393] Kişinin kurtuluşu ancak salih amelle mümkündür. Salih ameller de sadece güzel ahlak ile ortaya çıkar.[394]

Ahlak, insanın davranışlarını eğitip, terbiye eden ana sutunlardan birisi sayılır. Toplum içinde sosyal ilişkileri tanzim edip organize eden de yine yüksek ahlak ve güzel muamelelerdir. Bunlar toplumun birlik, beraberlik ve dayanışmasının artırılmasında rol oynar. el-Esas yazarı; (خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ)[395] Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir." bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (خُذِ الْعَفْوَ) Yani, insanların eylem ve davranışlarına yönelik af yönünü tut ve onlara zor ve meşakkatli gelecek işleri isteme veya sen hep affedici ol ve bunu insanları affederek onlara göster. (وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ) yani iyiliği ve güzelliği emret ya da aklın razı olduğu ve dinin kabul ettiği şeyleri emret. (وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ) Cahil ve aşağı insanlara onlar gibi karşılık verme, onları affet ve onlardan yüz çevir.[396]

Dini temeller üzerine bina edilmeyen, Allah'ın zikri ve murakabesi ile cennet ümidi ve cehennem korkusu üzerine yükselmeyen bir ahlak, temelsiz boş bir ahlaktır. Böyle bir ahlak, uçurum kenarında kumdan tepeler üzerine inşa edilmiş bir binaya benzer.[397]

---

[392] Bkz. Bekkâr, A., (2000). **Asruna ve'l-Ayş fi Zamanihi's-Sab**, Daru'l-Kalem, Dimaşk- Daru'ş-Şamiyye, Beyrut, b:1, s:197, 212-213.

[393] Gazzâlî, M., **Düstür el-Vihdetu's-Sakafiyye beyne'l-MüsliMin**, Daru'ş-Şuruk, Kahire – Beyrut, s:149.

[394] Bkz. Gazzâlî, M., **İhyau Ulumi'd-Din**, Daru'l-Marife, Beyrut, c:III, s:64.

[395] A'raf, 7/199.

[396] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2073.

[397] Tantâvî, A., **Fusul İctimaiyye**, derleyen Mücahid Memun Diraniyye, Daru'l-Menara, Cidde, s:152-153.

Allah Teâla kitabında, kötü ahlakın sonuçlarından sakındırmış, böyle bir ahlaktan uzak durulması konusunda uyarmış ve bu tür ahlaka sahip olanları ayıplamış ve yermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (لَا يُحِبُّ اللهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ وَكَانَ اللهُ سَمِيعاً عَلِيماً اِنْ تُبْدُوا خَيْراً اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَاِنَّ اللهَ كَانَ عَفُواً قَدِيراً)[398] "Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez. Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. (148) Bir hayrı açıklar veya gizlerseniz yahut bir kötülüğü affederseniz (bilin ki), Allah da çok affedicidir, her şeye hakkıyla gücü yetendir. (149) el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: İzzet sahibi yüce Allah bu ayette iman ile çelişen bir ahlaktan haber vermektedir ki o da çirkin sözün açıktan söylenmesidir. (لَا يُحِبُّ اللهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ) sadece zulme uğrayan kimse bunu dile getirebilir. Allah Teâla burada açıklanmasını sevmediği o çirkin sözü zulme uğrayanlar için istisna etmiştir. Allah Teâla gizli olsun açık olsun çirkin sözün hiçbir türünü sevmemektedir, ancak açıktan olan daha çirkindir. (وَكَانَ اللهُ سَمِيعاً عَلِيماً) Şüphesiz Allah, zulme uğrayan mazlumun şekvasını hakkıyla işitendir ve zalimin de yaptığı zulumleri hakkıyla bilendir. Ardından Allah Teâla affa teşvik etmiş ve daha güzel bir yol göstererk, hiç kimsenin galebe ve üstünlük sonrası başkasını çirkin bir şekilde ifşa etmemesini ifade etmiş ve şöyle buyurmuştur, (اِنْ تُبْدُوا خَيْراً اَوْ تُخْفُوهُ) Bir hayrı açıktan veya gizlice yaparsanız veya (اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ) onu kalbinizden siler veya size zulmedenlere karşı cevap vermekten vazgeçerseniz bu duramda (فَاِنَّ اللهَ كَانَ عَفُواً قَدِيرا) Allah Teâla, intikam almaya gücü yettiği halde günahları affedicidir. Size düşen de onun bu güzelliğini değerlendirmektir. Allah Teâla'nın gücü yetmesine rağmen affediciliğini zikretmesi, hayrın gizlenmesi veya açıklanması veya kötülüğün affedilmesi, bütün bunların hepsi af konusu dâhilindedir. Kim affederse hayrı açıklamış demektir, kim de affetmezse o da hayrı gizlemiş demektir. Kim bütün kötülükleri affetme yolunu seçerse o kişi Allah ahlakıyla ahlaklanmış demektir.[399]

"Müslümanların geri kalmışlığının en büyük nedenleri arasında ahlakın bozulması, Kur'an-ı Kerim'in teşvik ettiği fazilet ve güzelliklerin ve bu ümmetin seleflerinin taşıdıkları ve onunla huzur ve felahı idrak ettikleri azimet ve kararlılıklarının kaybolmasıdır.[400] Bununla beraber devletler, demir ve ateşle hatta mal ve mülkle

[398] Nisâ, 4/148-149.

[399] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:1217.

[400] Arslan, Ş., **limaza teahhara'l-Müslimun ve limaza Tekaddama gayruhum**, knt Hasan Temim, Dar Mektebetu'l-Hayâ, Beyrut, b:2, s:75.

yükselmezler. Ancak devletler toplumun sahip olduğu ve dört elle sarıldığı ahlakla yücelir ve yükselirler.[401] Ahmed Şevki bu konuda şöyle der: Ümmetler ahlak ile baki kalırlar – ondan yüz çeviririlerse kaybolurlar.[402]

Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَاداً وَاللهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ)[403] "Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. Allah bozguncuları sevmez." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَاداً) Onlar yeryüzünde, halkların ahlakını bozmak, hayra karşı mukavemet etmek, dalâlet, küfür ve inkâra ait düşünceleri yaymak sûretiyle bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. (وَاللهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ) Bu nedenle Allah onları sevmez aksine onlara karşı buğzeder.[404] Tarihin farklı dönemleri şahittir ki bir milletin erkekleri erkeklik ve kıskançlıklarında ve kadınları da kadınlık ve annelik duygularında zaafa uğradıklarında, açık saçıklık yaygınlaştığında ve erkeklerle her alanda yarışa girdiklerinde, ev hayatından ellerini çektiklerinde o milleti yok olmaya götürecek olan kısır kalma arzusu hoş gösterilmiş ve ancak ahlak ve dinine geri döneler kurtulabilmiştir. Bu durum Yunan, Roma ve Farslıların başına gelen bir akıbet olmuştur. Günümüzde batının akıbeti de bu istikamette yol almaktadır. İslam dünyası bu korkunç gidişata karşı dikkat etmesi gerekir.[405]

el-Esas yazarı, (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَاِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ اَبَداً وَلٰكِنَّ اللهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)[406] "Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytanın adımlarına uyarsa, bilsin ki o hayâsızlığı ve kötülüğü emreder. Eğer Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı sizden hiçbiriniz asla temize çıkamazdı. Fakat Allah, dilediği kimseyi tertemiz kılar. Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." ayetinin tefsiri hakkında şöyle der: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ) "Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın." Yani, şeytanın yoluna, yöntemine, adınlarına, vesveselerine ve emrettiği şeylere uymayın. (وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَاِنَّهُ) "Kim şeytanın adımlarına yani şeytana uyarsa (يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ) bilsin ki o hayâsızlığı (fahşa) ve kötülüğü (münker) emreder.

---

[401] Bkz. Hüseyin, M. M., (1977). **Husununa Muheddede Min Dahiliha, Muessesetu'r-Risale**, Beyrut, b:4, s:17.

[402] Şevkî, A., (1988). **Divan eş-Şevkiyyat**, Dar el-Avde, Beyrut, b:1, c:I, s:217, İstikbal adlı kaside.

[403] Mâide, 5/64.

[404] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:III, s:1438.

[405] Bkz. Nedevî, E-H., **Meze Hasire'l-Âlem Binhitatı'l-Müslimin**, Daru'l-İman, el-Mansura, s:247.

[406] Nûr, 24/21.

Fahşa: İfrat derecesinde çirkin olan şeylerdir. Münker: Nefsin kabul etmediği, ondan kaçtığı ve razı olmadığı şeylerdir. Din, fıtratın çirkin gördüğü, saf ve temiz ruhların ve akıl sahibi insanların kabul etmediği şeyleri belirtmiş ve açıklamıştır. (وَلَوْلَا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ اَبَداً) Eğer Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı sizden hiçbiriniz asla temize çıkamazdı. Yani Allah (cc) istediği kişilere tevbeyi ve kendine dönüşü nasip etmeseydi, nefisleri şirk, kötü ahlak ve çirkin işlerden kurtarıp temizlemeseydi hiç kimse hayrı elde edemez ve kendini temize çıkaramazdı. (وَلٰكِنَّ اللهَ يُزَكِّي) Fakat Allah, (مَنْ يَشَّاءُ) kullarından dilediği kimseyi tertemiz kılar ve dilediği kimseyi de dalâlet üzere kılar. (وَاللهُ سَمِيعٌ) Allah kullarının sözlerini hakkıyla işitendir ve o (عَلِيمٌ) kullarından hidayet ve dalâleti hak edeni hakkıyla bilendir.[407]

Toplum, insanların dışarıdan bir müdahele ile değil kendi içlerinden gelen bir motivasyon ve güçle hareket eden ve çalışan kurallara ihtiyacı vardır. Bu güç toplumun fertlerini hayırlı ameller işlemeye, onları kontrol eden veya mükâfatlandıran birisi veya ilişkilerini düzenleyen kurallar olmasa bile görev ve sorumluluklarını yerine getirmeye itmesi gerekir. Böyle bir durum ancak imanla desteklenen değerlere bağlı ahlakla gerçekleşebilir. Zira ancak böyle bir ahlak toplumun asgari seviyede dengesini sağlayabilir ve aynı zamanda ancak böyle bir ahlak insanların davranışlarını kontrol altına alan ve tutumların yönlendiren kurallarla topluma sahip çıkabilir. Çıkarılan kanunlar, bahsedilen bu kuralları ve itici gücü ortaya koymada yeterli değildir. Çünkü bu kurullar o itici gücü yaratıcı konuma sahip değildir. Bu kurallardan kurtulmak mümkün ve üstesinden gelmek de kolaydır.[408]

Bizler, içinde bulunduğumuz çağda ahlakımızı bizlere belirleyecek, onları sınıflandıracak, onları değerlendirecek, kalıcı olması gerekenlerin yerleşmesi ve yayılması adına çalışıp çaba gösterecek, düzeltilmesi veya değiştirilmesi gerekenleri tespit edecek, okul, medya ve kanunları bu değişmesi gerekenler konusunda yönlendirecek ve istihdam edecek yazar, eğitimci, ilim ve bilim insanlarına zaruret derecesinde ihtiyacımız vardır. Böylece arzulanan şanlı ve yüce menzile bizleri ulaştıracak ve milletler arasındaki bize layık konuma bizleri kavuşturacak olan gelecek

---

[407] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:3717-3718.

[408] Bkz. Kardâvî, Y., (1993). **Beyyinatu'l-Hil el-İslami ve Şübühatu'l-İlmaniyyin ve'l-Mugteribin, Mektebetu Vehbe**, Kahire, b:2, s:47-48. Ebû Muhammed, İ., (2007). **el-Mukevvinu'l-marifi ve devruh fi Tevcihi'l-Hadarat**, tüm basım hakları yazara aittir, b:1, s:91.

nesillerin doğru ve sağlıklı ahlak üzere yetişmesi sağlanacaktır. Ayrıca, bugün kurtulmak için çaba gösterdiğimiz uçurumun dibine bizleri atan miras aldığımız bu kötü ahlaktan kurtulmamız ve batılıların bizlerden kazanarak başarılı oldukları İslami ahlakımıza geri dönmemiz gerekmektedir.[409]

Ahlak, değişebilir bir yapıya sahiptir. Buna delil ise sahabelerin (r.anhum) Hz. Peygamber görderilmeden önce içinde bulundukları durumudur. Onların durumu da ahlak yönüyle sert, acımasız ve kaba olarak nitelendirilebilecek şekilde diğer Arapların çoğunun durumu gibiydi. İslamla müşerref olduklarında ise iman kalplerine yerleşti, fıtratlarını yumuşattı ve ahlaklarını güzelleştirdi. Aksine onlar örnek alıncak numune insanlar ve ardından gidilip takip edilecek ekollir haline geldiler.[410]

Hiç şüphesiz insanın alışageldiği ahlakını değiştirmeye çalışması insan fıtratına ağır gelen bir eylemdir. Ancak bu imkânsız değildir. Bunun hayata geçebilmesi adına birçok yol, yönten ve araç bulunmaktadır. İnsan bunlar aracılığıyla güzel ahlakı kazanabilir. Bunlardan bazıları şu şekilde zikredilebilir.

1- Cihad: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَاۚ وَإِنَّ اللهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ)[411] Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz. Şüphesiz Allah mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا) Bizim uğrumuzda, bizim için ve bizim rızamızı kazanmak için cihad edenler. Burada mücahede sözcüğünün bu kipte gelme nedeni, kişinin kendi nefsi, şeytan ve din düşmanları ile sırayla mücadele etemesini ifade etmek için kullanılmıştır. (لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَاۚ) Biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz yani onlara dünya ve ahirette yolumuza ileteceğiz veya hayır yolunda onların çabalarını artıracağız. (وَإِنَّ اللهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ) Şüphesiz Allah mutlaka, dünyadaki yardım ve desteğiyle ahirette de sevap ve mağfiretiyle iyilik yapanlarla beraberdir.[412]

---

[409] Bkz. Tantâvî, A., (1990). **fi Sebili'l-İslah**, Daru'l-Menara, Cidde, b:3, s:108.

[410] Bkz. Hamed, M., (2012). **Suu'l-Huluk**, Mezahiruh, Esbabuhu, İlacuhu, Dar İbn Huzeyme, Riyad, b:3, s:78.

[411] Ankebût, 29/69.

[412] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VIII, s:4229.

2-Nefis muhasebesi: Bu dünyada nefsini muhasebeye çeken kıyamet günündeki hesaptan selametle kurtulur. el-Esas yazarı Enbiya sûresinin faydalarınadan bahsettiği yerde şöyle der: "Müslümanlar, inanmayan insanların birçok ahlakına mübtela olabilirler. Bu nedenle Müslümanın kendini ve kalbini sürekli kontrol etmesi gerekir. Zira farkına varmadan onların ahlak ve davranışlarına sahip olmuş olabilir. Bu tarz örnekler Müslüman ve Müslüman olmayanların beraber bir arada bulundukları kafe, kulüp ve toplantı yerlerinde çok görülmektedir."[413] Aklı başında bir insan kendi ayıplarını takip edip onları düzeltmeye çalışır. Ayrıca insanların güzel yönlerini araştırıp onlar gibi yapmaya gayret gösterir, eğer bu yolda başarılı olursa sevinir.[414]

3-Güzel örnek: Allah Teâlâ şöyle buyurur : (لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ)[415]"Andolsun, Allah'ın Resülünde sizin için; güzel bir örnek vardır." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ) Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) söz, fiil, eylemlerinin hepsi güzel örnektir. Zira onu (sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'an'la Allah terbiye etmiş ve onu örnek almalarını emratmiştir. Bu nedenle kim peygamberlik mirasından nasibini almak isterse bu Kur'an'dan nasibini alması gerekir. Bu mirastan nasibini almak isteyenler ve eğitimciler –daha genel ifadesiyle bütün Müslümanlar- Allah'ın, kâfir ve munafıkların ahlakı hakkında bize aktardıklarına dikkat etmesi, onlardan uzak durması ve kurtulması gerekir.[416]

4-Nasihat ve uyarı: el-Esas yazarı Âl-i İmran sûresinin tefsirinde şöyle der: Hataya düşmeye karşı uyarı ile eğitme yöntemi, Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Peygamberin kullandığı yöntemlerden birisidir. Sessiz kalınabilecek hiçbir hata yoktur. Ancak o hatayı düzeltmek için kullanılacak uslup ve yöntemler değişebilir. Ferdin işlediği ve toplumun işlediği farklı hata ve yanlışlar vardır. Bütün bunlar uygun uslup ve yöntemlerle tedavi edilir. Sahabe nesli (r.anhum) dünyanın tanıdığı en büyük rabbani nesildir. Toplumda aynı yanlış iki defa tekrar etmezdi. Allah Teâla Müslümanları kafir

---

[413] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:3128.
[414] Bkz. Mukaffa, A., **el-Edebu's-Sagir ve'l-Edebu'l-Kebir**, Dar Sadır, Beyrut, s:20.
[415] Ahzâb, 33/21.
[416] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VIIII, s:4403, 11/6249-6250.

ve münafıkların ahlakından kurtarmış ve onları bulunmaları gereken imanı kemale yükseltmiştir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim de günlük hayattaki derslerde yer almaktadır.[417]

5-Dua: Hadisi şerifte Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: (وَاهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ، وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا لَا يَصْرِفُ سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ)[418] "Beni en güzel ahlaka ulaştır. Senden başka güzel ahlaka ulaştıracak yoktur. Kötülükleri benden uzaklaştır. Senden başka kötülükleri uzaklaştıracak kimse yoktur."

Bütün bu geçenlerden ve örneklerden; bir Müslümanın ahlaki açıdan güçlendirilmesinin ne derece ehemmiyet arz ettiği ve bunun fert ve toplum üzerindeki pozitif ve negetif etkisi anlaşılmaktadır. İslami kaynaklardaki ahlak Kur'an-ı Kerim ve sünnet kaynaklıdır ki bu din ve dünyanın tamamıdır. İslam ümmetinin, Allah ile olan irtibatında bir eksikliğin veya insanlar arasındaki konumunda bir noksanlığın olması halinde bu, onun faziletlerindeki eksiklik, noksanlık ve ahlakındaki çöküntü ile ölçülür.[419]

4.1.3 Ferdin Fikri Sağlamlığı ve Ümmetin Rönesansındaki Rölü

Müslüman bir ferdin düşünce dünyasınn onarılması ve güçlendirilmesi ıslah ve reformun temelidir. Bunun yanında düşüncenin bozulup fesada uğraması da bütün bozuklukların temelidir. ." el-Esas yazarı (وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَاداً ۖ وَاللهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ)[420] "Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. Allah bozguncuları sevmez." ayetinun tefsiri hakkında şöyle der: (وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَاداً ۖ)"Onlar, hayrın karşısında durarak ve dalâlet ve küfre ait fikirleri de yayarak yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. Bu nedenle (وَاللهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ) Allah bozguncuları sevmez aksine onlara buğz eder.[421]

---

[417] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:971-972.

[418] İsferâyînî, N., (1998). ktp **Salavat**, bab İftitah tekbiri ve Kıraat, Daru'l-Marife, Beyrut, b:1, c:I, s:432, no: 1608, **Tashih Albani**, c:I, s:256, no: 813.

[419] Gazzâlî, M., (2005). **Huluku'l-Müslim**, Nahdatu Mısır, b:10, s:30.

[420] Mâide, 5/64.

[421] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:III, s:1438.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: (اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَۜ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْـعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيلاً) [422] "Yoksa sen onların çoğunun (söz) dinleyeceklerini yahut akıllarını kullanacaklarını mı sanıyorsun? Onlar hayvanlar gibidirler, belki yolca onlardan daha da şaşkındırlar." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (اَمْ تَحْسَبُ) Öyle mi zannediyorsun? Aksine öyle zannediyorsun, (اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَۜ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْـعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيلاً) sen onların çoğunun (söz) dinleyeceklerini yahut akıllarını kullanacaklarını mı sanıyorsun? Onlar hayvanlar gibidirler, belki yolca onlardan daha da şaşkındırlar" Buradaki tertip ve sıralama, bu günahın kendisinden önce gelenden daha kötü olduğunu göstemektedir. Bu nedenle ondan diğerine geçmiştir. Bunun nedeni onlardan dinleme ve akletme özelliklerinin çekilip alınmış olmasından kaynaklanmaktadır. Zira onlar hakka kulak verip dinlemez ve onu düşünüp tefekkür etmek için akıllarını çalıştırmazlar. Onlar gaflet ve dalâlet yönüyle hayvanlara benzerler. Şeytan, herhangi bir çıkarım ve kanıt kullanmamaları nedeniyle onları zillete sokarak kontrolü altına almıştır. Bu nedenle hayvanlar dalâlet yönünden onlardan daha üstündürler, zira hayvanlar rablerini tesbih eder, ona secdeye kapanır, onu besleyenlere itaat eder, kendilerini iyilik ve kötülük edenleri tanır, işine yarayacak şeyleri bilir ve kendisine zarar verecek şeylerden uzak durur, otlaklarının ve içecekleri suyun yolunu bulurlar. Ancak onlar rablerine boyun eymez, onun kendilerine sunduğu ihsanları bilmez, onlar için en büyük yarar sayılan sevabı istemez ve onlar için en büyük zarar sayılan cezaya çarptırılmaktan korunmaz ve gene onlar için mutluluk ve saadet kaynağı olan hak ve hakikat yolunu tutmazlar.[423]

Günümüzde Müslümanlar, çok sayıda fikri zorluklarla karşı karşıya gelmektedirler. Bu düşünce piyasasında sunulan çok sayıda prensip ve ilke yer almaktadır. Bununla beraber bu piyasada sayılamayacak kadar fikri, sosyal ve siyasi ekol de yer almaktadır. Bu ekol, görüş ve düşünce sahipleri, günümüzün ulaştığı çok sayıda çeşitli medya araçlarını kullanmak sûretiyle bunları süsleyerek ve albenisini sağlayarak pazarlamaktadırlar. Dünyamız, modern araçların sağladığı imkânlar nedeniyle öyle bir dünyaya dönüştü ki bir ucunda söylenen bir söz diğer ucunda hemen duyulmaktadır. Bu nedenle İslam dünyasının bu düşüncelere karşı kendisini korumak için kendi üzerine kapı ve pencereleri kapatması imkânsızdır. Bu nedenle Müslümanlar,

[422] Furkân, 25/44.
[423] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:3869.

dinlerinin hakikatını, geniş yönlerini ve onun büyüklüğünü öğrenmak zorundadırlar. Aksi takdirde kalplerindeki iman kaide ve kuralları sarsılacak, sahip oldukları İslam presipleri zarar görecektir. Böylece dört bir taraftan saldırıp onları yutmak isteyenlere karşı kolay lokma haline geleceklerdir.[424]

Müslüman ferdin entellektüel olarak güçlendirilmesi ailede başlar. Bu nedenle bu amaç ve gaye, Müslüman bir ailenin en önemli görevlerinden birisidir. Amaç, yeme içmeyi en güzel şekilde beceren bir nesil yetiştirmek değil aksine amaç varoluş gayesine uygun bir nesil yetiştirmektir. Bunu gerçekleştirme adına, kafa ve kalp yapısı sağlam, tutum ve davranışları dürüst, amaç ve gayesi saygın bir zürriyet yetiştirme konusunda anne babaların yardımlaşması ve birbirlerine destek olması gerekir. İnsanın bozuk bir nesle sahip olması ne kadır kötü ve acı bir durumdur. Günümüzde öyle milletler var ki dünyaya getirdikleri onlar için hiç önemli değildir. Çocukları inançlı mı yoksa inaçsız mı yaşayacak hiç düşünmezler. Onlar için önemli olan yaşam standartlarını yükseltmektir. Ondan sonra isterlerse cehenneme odun olsunlar onlar için önemli değildir![425]

Aile entelektüel fikri krizden şikâyet ettiği sürece toplum da genellikle ahlaki ve fikri krizleri yönetme konusunda sıkıntı yaşar. Bu durum, onun fikirlerini koruyacak ve onları aktif hale getirecek koşulları yakalamasını engeller. Öyleki kendisini saran ahlaki ve fikri zayıflık nedeniyle entrikalara maruz kalır ve bu da onu hayal kırıklıklarına uğratır. Entelektüel zayıflık, entelektüel çekişme sahasında sürdürülen emparyalist çalışmalarda en güçlü faktördür. Bunun yanında entelektüel düşünce, inceleme konumuz olan problemin esas temelini teşkil etmektedir: Fikir ve düşüncelerin İslam toplumunda zati bir kıymet ve değere haiz olmaması, onu en yüce sosyal öge, bütün tarihi güçleri yönlendiren ve organize eden bir güç ve kuvvet olarak görmemize ve böylece çeşidi ne olursa olsun ona, milleti yıkım girişimlerine karşı koruyan bir olgu olarak bakmamıza neden olmaktadır.[426]

---

[424] Bkz. Osman, A., (1992). **Mealimu's-Sakafeti'l-İslamiyye**, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, b:16, s:4-5.

[425] Bkz. Gazzâlî, M., **Kadaya'l-Mer'etu beyne't-Takâlidi'r-Râkide ve'l-Vafide**, Daru'ş-Şuruk, s:102-103.

[426] Bkz. İbn Nebî, M., (2011). **es-Sirâu'l-Fikri fi'l-Biladi'l-Musta'mara**, danışman: Nedve Malik b. Nebî, Daru'l-Fikir, Dimaşk, b:10, s:81-82.

Kur'an-ı Kerim, sağlıklı düşünce yapısını inşa etme konusunda, sağlıklı bir aklın kabul ettiği şeyleri ve istikamet üzere olan bir fıtratın ittifak ettiklerini beraber ele alan sağlam bir yol ve eşsiz bir metot izlemektedir. Kur'an-ı Kerim sağlıklı bir düşüncenin önündeki engel ve manileri bizlere şöyle açıklar:[427]

1-Aklı kullanmaya teşvik ve kullanmayanların uyarılması: el-Esas yazarı (إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ)[428] "Şüphesiz, yeryüzünde yürüyen canlıların Allah katında en kötüsü, akıllarını kullanmayan (gerçeği görmeyen) sağırlar, dilsizlerdir." bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ) Şüphesiz, yeryüzünde yürüyen canlıların Allah katında en kötüsü hayvanlardır, hayvanların en kötüsü de hak ve nakikat karşısında sağır olup akıl aklını kullanmayanlar ve hak ve hakikat karşısında sessiz kalıp konuşmayan dilsizler ve ona davet etmeyenlerdir. Önce onları hayvan türü arasında saymış ardından da onların en kötüsü olduklarını belirtmiştir. Çünkü onlar hak ve hakikatı gördükten sonra yüz çevirmişler ve anladıktan sonra de büyüklük taslamışlardır.[429]

2-Cehalet engeli ve ilmin terkedilmesi: el-Esas yazarı (وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ)[430] Boş sözü işittikleri vakit ondan yüz çevirirler ve "Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz de size. Selam olsun size (bizden size zarar gelmez). Biz cahilleri istemeyiz" derler. Bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ) Boş söz ya da müşriklerden küfür ve hakaret işittikleri vakit, (أَعْرَضُوا عَنْهُ) ondan ve onu söyleyenlerden yüz çevirirler, onlarla beraber olmazlar ve onlarla münasebet kurmazlar. (وَقَالُوا) Boş söz söyleyenlere; (لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ) sizlerin boş ve yanlış sözlerinize aynıyla mukabele etmeyeceğimize emin olabilirsinin. Bu nedenle bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz de size derler. (لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ) Biz cahilleri istemeyiz yani; sizlerle beraber olmayı ve sohbet etmeyi istemeyiz, yani cahillerin yolunu istemeyiz ve onu sevmeyiz.[431]

---

[427] Bkz. Zuyût, A. A., Rabâba, M. M., **Menhecu'l-Kur'âni'l-Kerim fi't-Tahsini'l-Fikri**, Ürdün Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Usulu'd-Din bölümü, s:8-16.

[428] Enfâl, 8/22.

[429] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2146.

[430] Kasas, 28/55.

[431] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:4096.

3-Heva ve heves engeli: el-Esas yazarı, (وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِۙ مَا لَكَ مِنَ اللهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ)[432] "De ki: "Allah'ın yolu asıl doğru yoldur." Sana gelen ilimden sonra, eğer onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, bilmiş ol ki, Allah'tan sana ne bir dost, ne bir yardımcı vardır." bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ) eğer onların arzu ve keyiflerine yani; boş ve bidat olan sözlerine uyacak olursan ki bunların bir kısmını daha önce gördün. (بَعْدَ الَّذِي جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِۙ) sana gelen ilimden yani Allah'ın dininin İslam olduğuna ya da açık ve net delil ve kanıtlarla sıhhati belli olduktan sonra, (onlara uyarsan) (مَا لَكَ مِنَ اللهِ مِنْ وَلِيٍّ) bilmiş ol ki, Allah'ın azabını senden def edip kaldıracak sana ne bir dost, (وَلَا نَصِيرٍ) ne bir yardımcı vardır. Yani, Allah'a karşı sana yardımcı olamazlar. Burada, Allah Teâlâ'nın (حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ) onların milletine uyarsan ifadesi ile onlar iki farklı millet olmasına rağmen onları tek ulus olarak belirtmiştir. Bunun nedeni, küfür dünyasının tek bir millet olduğuna işaret etmek içindir. Bu ayette, Yahudi ve Hiristiyanların bu ümmete karşı konumlarının gerçek yönü belirtmiştir. Buna göre Yahudi ve Hiristiyanlar, bu ümmet dinini bırakıp onların dinine girmedikçe kabul etmiş gibi görünseler bile onlardan razı ve memnun olmazlar. Bu derin dersin unutulması, çağımızda büyük feleketlerin meydana gelmesinin de nedeni olmuştur. Bazı Müslümanlar, verecekleri bir kısım tavizlerle kâfirlerin kendilerinden razı olasaklarnı zannederek onlara bazı tavizler vererek kâfirleri memnun etmeye çalışmışlardır. Ancak bunun sonucunda sadece hiyanet, dert ve problemden başka birşey hasat etmemişlerdir. Ayet, Allah Rasûlü'nü (sallallahu aleyhi ve sellem) muhatap alarak ümmete hitap eder ve şöyle der: Yahudi ve Hiristiyanlar kesinlikle senden razı olmazlar, bu nedenle onaların rıza ve memnuniyetini istemekten vazgeç ve Allah'ın rızasını istemeye yönel. Gerçek hidayet Allah'ın beni gönderdiği hidayettir, yani başka bir ifadeyle o istikamet üzere olan, doğru, kâmil ve kapsayıca olan dirdir. Sizin tabi olduğunuz şey ise Allah katında cezası ağır olan heva ve heveslerinizdir"[433]

4-Kör taklit engeli: el-Esas yazarı (وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَٓا اَنْزَلَ اللهُ وَاِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَاۜ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ)[434] "Onlara, "Allah'ın indirdiğine (Kur'an'a) ve Peygamber'e gelin" denildiğinde onlar, "Babalarımızı üzerinde

[432] Bakara, 2/120.
[433] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:228-229.
[434] Mâide, 5/104.

bulduğumuz din bize yeter" derler. Peki ya babaları bir şey bilmiyor ve doğru yolu bulamamış olsalar da mı?" bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَا اَنْزَلَ اللهُ وَاِلَى الرَّسُولِ) Onlara, "Allah'ın indirdiğine yani hükümlerine ve Peygamber'e gelin" zira bunlar haram olmayan şeylerdir ya da mutlak manada Allah'ın hükmüne uyun manasındadır. (قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا) onlar, "Babalarımızı üzerinde bulduğumuz din bize yeter" derler. Yani bu bize yeterli derler. (اَوَلَوْ كَانَ اٰبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئاً وَلَا يَهْتَدُونَ) Peki ya babaları bir şey bilmiyor ve doğru yolu bulamamış olsalar da mı? Yani uyma ve tabi olma uyulan kişinin ilim sahabi olması olur ve onun doğru yolda olduğu ancak delille anlaşılır. Onların babaları ise ne ilim ne de hidayet hidayet üzere değillerdi. Bu durumda babaları bu halde iken nasıl oluyorda onlara yeterli oluyor?[435]

5-Büyüklük ve kibir engeli: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَاۚ وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاًۚ وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاًۚ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ)[436] "Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları âyetlerimden uzaklaştıracağım. (Onlar) her âyeti görseler de ona iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Ama sapıklık yolunu görseler onu (hemen) yol edinirler. Bu, onların, âyetlerimizi yalanlamaları ve onlardan hep gafil olmaları sebebiyledir." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ) "Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları âyetlerimden uzaklaştıracağım." Bazıları bu hitabın bu ümmete yönelik olduğu şeklinde anlamıştır bense şöyle düşünmekteyim: Bu hitap İsrailoğullarına yönelik olduğu gibi her insanı da hitap etmektedir. Bu sünnetullah adı verilen Allah'ın kanunlarından bir kanundur. Ayetlerder uzaklaştırmanın anlamı ise onları anlamanın engellenmesindir. Yeryüzünde büyüklük taslamanın anlamı da mahlûkata karşı el uzatmak ve onların hak ve hakikatı kabul etemelerini engellemektir. Büyüklük ve kibriya ise Allah aittir. (يَتَكَبَّرُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ) "Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanlar" ifadesinin anlamı ise büyüklük sadece ve sadece Allah'a aittir. (وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ) (Onlar) her âyeti yani onlara indirilen her ayeti görseler de, (لَا يُؤْمِنُوا بِهَاۚ وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ) ona iman etmezler. Doğru yolu, yani işin doğrusunu ve hidayet yolunu görseler. (لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاًۚ) onu yol edinmezler. Yani o yolun doğru ve hak olduğunu görseler bile ona tabi olmazlar. (وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ) Ama sapıklık ve dalâlet yolunu

[435] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:III, s:1523.
[436] A'raf, 7/146.

görseler onu (يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً) (hemen) yol edinirler ona tabi olup o yoldan giderler. (ذٰلِكَ) bu durum yani Allah'ın ayetlerinden uzaklaştırılmaları (بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا) onların, âyetlerimizi yalanlamaları sebebiyledir. (وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ) ve onlardan hep gafil olmaları sebebiyledir. Bu gaflet bilgisitlik ve yanlışlık nedeniyle değil tam tersine inat ve bilerek yüz çevirme nedeniyledir.[437]

6-Düşmanlık ve tartışma: el-Esas yazarı (وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)[438] "Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır." bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا) parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. Düşmanlıkta parçalanmışlar ve din hususunda d ayrılığa düşmüşler ve birbirlerini kâfir ilan etmişlerdir. (مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ) Kendilerine apaçık deliller yani hak üzerinde ittifak sağlamayı gerektirecek açık ve net deliller geldikten sonra. (وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَاب) "İşte onlar için büyük bir azap vardır."[439]

7- Kötü arkadaşlık: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ وَكَانَ اَمْرُهُ فُرُطاً)[440] "Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının zînetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَاصْبِرْ نَفْسَكَ) Sabit ol (مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ) Sabah akşam Rablerine, dua edenlerle yani her daim duaya devam edenlerle birlikte sabit ol. (يُرِيدُونَ وَجْهَهُ) O'nun rızasını dileyerek (dua edenler) (وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ) gözlerini onlardan ayırma, (تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا) Dünya hayatının zînetini arzu edip de gözlerini onlardan başkasına çevirme, onların yerine makam, mansıp ve servet sahibi olanları isteme (وَلَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا) Kalbini bizi anmaktan yani dinden, ibadetten gafil kıldığımız, dünya ile meşgul etteğimiz kimselere boyun eğme. (وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ وَكَانَ اَمْرُهُ فُرُطاً) boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme. Yani onların tüm iş, eylem ve sözleri boş ve ifrat derecesindedir. Hak ve hakikatı boşa harcama ve ondan yüz çevirme şeklindedir.

---

[437] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2013-2014.
[438] Âl-i İmran, 3/105.
[439] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:849.
[440] Kehf, 18/28.

Bu tür olan insanlara uyma ve onların gittiği yola karşı bir muhabbet duyma ve içinde bulundukları duruma imrenme.[441]

el-Esas yazarı, oryantalist düşünce ve oryantalistlerin kendilerinin bu ümmete karşı tehlike ve risk oluşturmaları hakkında insanları uyararak aşağıdaki ayet hakkında aktarır: (وَاِذْ تَقُولُ لِلَّذِي اَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِ وَاَنْعَمْتَ عَلَيْهِ اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰيهُ فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَراً زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي اَزْوَاجِ اَدْعِيَائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَراً وَكَانَ اَمْرُ اللهِ مَفْعُولاً)[442] "Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de iyilikte bulunduğun kimseye, "Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın" diyordun. İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha layıktı. Zeyd eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü'minlere bir zorluk olmasın. Allah'ın emri mutlaka yerine getirilmiştir." Bu konuda; Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) Hz. Zeyneb'i sevmiş ve Hz Zeynep de bunu kocasına heber vermiş o da onu Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) için boşamış tarzında söylenen bazı ifadelerin çok aşağıca ve boş olduğunu ve hiçbir temelinin olmadığını biliyoruz. Bu tür ifadeler Yahudilerin kendi peygamberleri hakkında rivayet ettiklerine benzemektedir. Bu münasebetle ben de derim ki: Bu konuda iki rivayet bulunmaktadır. Oryantalistler ve onların arkasından gidenler içerik olarak karmaşık olan ve senet olarak da sahih olmyan rivayeti tercih etmektedirler. İçerik olarak net ve aydınlatıcı ve sened olarak da doğru olan rivayeti göz ardı edip terk ediyorlar. Maalesef bu tarz insanlar eğitim müfredatında söz sahibi olduğu ve medyaya hâkim olduğu için bazı insanların kafalarını karıştırmayı başarmışlardır. Onlar sadece Hz Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) dönemi ile ilgili değil bütün İslam tarihi ile ilgili konularada da kafaları karıştırmaktadırlar."[443] Batılılaştırma planları ve entellektüel işgal, bu ümmeti dünya medeniyeti içinde eritip yok etmek ve enternasyonalist düşünce içinde kaybetmek amacıyla İslami kimliği yerle bir etme yolunda çalışmıştır. İslam'ın o ayırtedici hususiyetlerinin ortadan kaldırılmaya çalışılması yönünde

[441] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VI, s:3175.
[442] Ahzâb, 33/37.
[443] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VIII, s:4431.

yürütülen çabalar, askeri ve siyesi olarak işgal etmeden önce yabancıların nufüzlarını hissettirdikleri tehlikeli denemelerdir ki bu entellektüel sömürge adı verilmektedir.[444]

el-Esas yazarı, modern çağda ateist ve inkarcı düşünce akımlarının İslam toplumu üzerindeki etkisi konusunuda şöyle der: Son iki çağda, bilimsel ilerlemenin bir ektisi olarak ortaya çıkan hastalıklardan birisi: insanın, Allah'a ihtiyacının olmadığı ve onsuz yapabiliceyi hissidir. Bu nedenle, ibadetin terkedilmesi yönünde yapılan davet ve çağrı bu son iki çağda en yüksek perdeden yoğun bir şekilde yapılmıştır. Bu nedenle çoğu Müslüman bundan etkilenmiş ve namazı bırakmış ve dinlerini hafife almaya başlamışlardır. Alak sûresinde, her asırda tâgutların davet ve çağrılarana karşı konulabilecek bir deva yer elmaktadır. Maddiyat asrı olan çağımızın en önemli hastalıkları, bu ayetlerle tedavi edebilebilir. Bu açıdan herbirimizin, evreni Allah adına okuması, Allah'a secdekâr olması gerekir. Şek ve şüpheye düşmüş öyle insanlar tanıyorum ki kende kendilerine bu evrenin büyük küçük parçaları hakkında tefekkür etme fırsatı tanımış ve her parçasını teemmül ve tefekkür ettiklerinde Allah'ı zikretmişler, yaratıcının onun olduğunu hatırlamışlardır. Bu nedenle böyle bir tefekkür kalplerinin şifa bulmalmasında, iman ve yakinlerinin artmasınada etkili olmuştur.[445]

Yukarıda geçenlerden; entellektüel ve fikri yönden korunmanın Müslüman bir insan için ne derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun önem ve ehemmiyeti, Müslümanı dininden koparıp uzaklaştırmak için çalışan entellektüel akımların Müslümanın aleyhinde bir araya gelip ittifat ettiği içinde yaşadığımız çağda daha da öne çıkmaktadır. Bu nedenle, Müslüman bir insan sürekli kendi kendini hesaba çeker ve şuurlu şuursuz kalp ve kafasına gelen her yabancı düşünce ve duyguya karşı tetikte olur. Allah teâla bizlerden Müslüman olmamızı ve kendisine ve Peygamberimize (sallallahu aleyhi ve sellem) teslim olmamızı, her halimizde mümin ve her seviyede dindar olmamızı istemektedir.[446]

---

[444] Bkz. Cündi, E., (1986). **Ma Yahtelifu fihi'l-İslam ani'l-Garbi'l-Markisi**, Vakıflar ve İslami İşler Bakanlığı, Fas, sayı: 52, 5. Yıl, Recep 1406-Nisan, s:14.

[445] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:XI, s:6609-6610.

[446] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VIII, s:4495.

4.2 Aile Oluşumu ve Eğitimi

Aile, toplumun inşa edilmesinde ve birbirine bağlı olmasında ilk tohum sayılır. Aile ne kadar uyumlu ve birbirne bağlı olursa, öncelikler, rönesans ve imar basamaklarında yükselir. Aralarında ayrılıkların ve anlaşlazlıkların olduğu aile yapısı ise İslam ve Müslüman düşmanları için yutulması kolay bir lokma olur.

İslam dini, aile yapısını inşa etmek için gelmiş, onu çoğalmaya teşvik etmiş, oluşması ve gelişmesi için kendisine geniş bir alan tanımış ve onun yapısını zayıflatıcak ve dağıtacak her türlü işten uzak durmasını emretmiştir.

4.2.1 İnsan Türünün Muhafazası, Müslümanların Sayısınan Artırılması ve Bunun Toplumun Rönesansındaki Rölü

Hiç şüphesiz, insan türünün yok olmaya karşı muhafaza edilmesi, onun evlenmesine bağlıdır. Müslüman bir aile, ancak evlilik yoluyla oluşturulabilir, soyu muhafaza edilebilir ve Müslümanların sayısı artırılabilir. el-Esas yazarı (إِنَّ اللهَ كَانَ عَلِيماً حَكِيماً)[447] "Şüphesiz ki Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." bu ayet hakkında şöyle der: "Allah, kulları için yarattığı herşeyi ve onlara din olarak kıldığı her her şeyi hakkıyla bilendir. Allah, kulları için yarattığı herşeyi ve onlara din olarak kıldığı her her şeyi hikmet sahibidir. Bunlardan biri de neslin korunduğu ve muhafaza edildiği, kadın ve erkeğin mutlu ve huzurlu olduğu evliliktir." [448] Allah teâla, beşeriyetin devamını garanti altına alma ve onun, dünya ahiret saadetini sağlaması adına bu din ile bizlere bazı hükümler teşri etmiştir. İşte bu hükümlerden birisi de insan türünün varlığının korunmasını mümkün kılan evlilik ve ona teşviktir. Bu, insanoğlu arasındaki ortak yarar ve faydayı garanti altına alacak kuralların uygulanması ile hayata geçirilebilir. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) evliliya teşvik sadedinde şöyle buyurmuştur: (تزوجوا الودود الولود فإني مكاثر بكم الأمم)[449] "Sevgi dolu, doğurgan kadınlarla evlenin. Çünkü ben kıyamet gününde peygamberlere karşı sizin

---

[447] Nisâ, 4/24.

[448] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:1032.

[449] Ebû Dâvûd, ktp **Nikah**, bab Bekarların evlendirelmesi, c:III, s:395, no: 2050, Albani, h., sahih, T., (1985). **Mişkâtu'l-Mesâbih**, thk. Nasıruddin el-Elbânî, el-mektebu'l-İslami, Beyrut, b:3, c:II, s:220, no: 2050.

çokluğunuzla iftihar edeceğim" Hadis, evliliğin önemine bir kanıttır. Ayrıca evlilik, ibadet yapmak için bekâr kalmaktan daha faziletlidir. el-Muğni bu konuda şöyle der: "Çünkü Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) evlenmiş ve teaddüt yani birden fazla evlilik konusunda da (meselenin önemi adına) mübülağa etmiştir. Bunu ashab-ı kiram da uygulamıştır. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ve onun arakadaşları ashab-ı kiram ancak iyi, güzel ve faziletli amellerle meşgul olmuşlardır. Sahabe-i kiramın, daha faziletli işler varken onu terk etme ve daha düşüğüylü meşgul olma konusunda hemfikir oldukları görülemez. Terk edilmesi önerilen meselelerden uzak durulması gerekir. Evliliği pratiye geçirme konusunda ittifak eden sahabe, onun fazileti konusunda nasıl farklı düşünebilir ki? Onların içinde, işin en faziletlisine ittiba etmeye ve işin en evlasını yapmaya çalışan yok muydu? Evliliğin çok sayıda yararı vardır. Evlilikte; dinin muhafazası, kadının korunması, neslin devamı, ümmetin sayısının artırılması, Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmetin çokluğuyla iftihar etmesinin sağlanması gibi daha birçok yarar sözkonusudur. Bu yararlardan bir tanesi bile nafile ibadete tercih edilir ki toplu halde hepsi birden ele alındığında yararı daha evladır.[450]

İnsan türünün en kâmil manada korunması ancak evlilik yoluyla sağlanabilir. Kadın ve erkek arasında evlilik dışında gerçekleşen başka bir ilişkinin, nesil üretmesi mümkün değildir. Üretmesi halinde ise, bu nesil toplum birliği açısından güçlü ve sağlıklı olmayacaktır. Zira aile toplumun inşasında onun tuğlalarından biridir.[451]

İslam dini, Müslümanın sadece ibadetle meşgul olmasını ve fıtratının gereği olan evilikten uzak durmasını yasaklamış ve imkânı olan herkesin evlenmesini emretmiştir.[452]

Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصّٰلِحِيْنَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَّائِكُمْ)[453] "Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin" el-Esas yazarı bu ayetin tefsirinde şöyle der: (وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ) Eyâmâ (الْاَيَامٰى) : Eyâm

[450] İbn Kudâme, A., (1997). **el-Mugnî**, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Abdulfettah Muhammed el-Hulu, Dar Alemu'l-Kütüp, Riyad, b:3, c:IX, s:343. Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:527.

[451] Ebû Zühre, M., **Tanzimu'l-İslam lilmuctema**, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, s:64.

[452] Bkz. Havvâ, S., **el-İslam**, s:138.

[453] Nûr, 24/32.

sözcüğünün çoğulu olup kadın olsun erkek olsun veya bakire ya da dul olsun eşi olmayan, bekâr kişi anlamındadır. (وَالصَّالِحِينَ) iyi veya mümin olanlar manasındadır. (مِنْ عِبَادِكُمْ) köleleriniz (وَإِمَائِكُمْ) cariyeleriniz anlamında olup anlamı şudur: sizlerden hür olan bekâr kişileri, salih ve düzgün olan uygun köle ve cariyelerinizle evlendirin. Burada, evliliğin bazı durumlarada farz veya vacip olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle birbiriyle dayanışma içinde yaşayan İslam toplumu, bu işin hayata geçirilmesini tekeffül etmesi ve garanti altına alması gerekir.[454] Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ، فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ، وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ)[455] "Sizden evlenmeye gücü yeten evlensin. Çünkü evlenmek gerçekten harama bakmayı engelleyici ve namusu da koruyucudur." Evlilik, Müslümanın çok sayıda olumlu işe ulaşmasını sağlayan büyük sosyal bir kurumdur.[456]

Evlilikten beklenen bazı faydalar şu şekilde sıralanabilir:

1-Neslin devamını sağlamak: Yeryüzünün imar edilmesi, onun mirasçısı olunması ve bir mediniyet kurulması, neslin devamı ile mümkündür. Evliliğin terkedilmesi ve çocuk dünyaya getirmek sûretiyle ürümekten vazgeçilmesi toplumun yaşlanmasına neden olur. el-Esas yazarı, (جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجاً وَمِنَ الْاَنْعَامِ اَزْوَاجاً يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ)[457] "Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu sûretle sizi üretiyor." bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ) Yani size kendi cinsiniz olan insan türünden eşler yarattı, (اَزْوَاجاً وَمِنَ الْاَنْعَامِ اَزْوَاجاً) hayvanlar için de kendi türlerinden eşler yaratmıştır. (يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ) yani bu şekilde bir eylemle sizin üremenizi ve çoğalmanızı sağlamaktadır. Böylece Allah, erkek ve dişiler arasında üreme ve neslin devamını sağlama adını, insanlar ve hayvanlara kendi türlerinden eşler yaratmıştır.[458]

Kur'an-ı Kerim, evliliğin; yeryüzünün imarına ve Allah'ın hilafetinin yeryüzünde kurulması adına insan türünün baki kalmasına katkı sağladığını belirtmektedir. Bu da evliliğin temel amaçlarından birisi olan eşler arasındaki cinsel üreme ve çoğalma

---

[454] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:3735.

[455] Müslim, S., ktp **Nikah**, bab istihbab Nikah, c:II, s:1018, no: 1400.

[456] Bkz. Ferruh, Ö., (1951). **el-Usre fi'ş-Şeri'l-İslami**, el-Mektebtu'l-İlmiyye, Beyrut, el-Mektebtu'l-Asriyye, Sayda, b:1, s:78.

[457] Şûrâ, 42/11.

[458] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IX, s:5074.

yoluyla meydana gelmektedir. Aile, evlilikle oluşur ki oluşan bu aile toplumun bekası ve devamı için ilk zorunlu hücredir. Aynı zamanda onu muhafaza edecek doğal bir kucaktır. Çocukların varlığı ise evlilik ve ailinin kurulmasında temel hedeflerden birisidir.[459]

Üremenin, insan türünün bekasını sağlamak ve yeryüzünün imarı ile hayatın devamında dayanışma içinde olmak üzere iki ana hikmeti vardır.[460] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (فَالْـٰٔنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللهُ لَكُمْ)[461] "Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın." el-Esas yazarı bu ayetin tefsirin hakkında şöyle der: (فَالْـٰٔنَ بَاشِرُوهُنَّ) Artık eşlerinize yaklaşın yani onlarla oruçlu olunan günlerin gecesinde cinsel ilişkiye girin. Bu emir işin mubahlığı yönünü göstermek içindir. Burada cinsel ilişki, iki tarafın tenlerinin ve bedenlerinin birbirine deymesinden ötürü yaklaşma, mübaşeret kelimesiyle ifade edilmiştir. (وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللهُ لَكُمْ) Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın buyurmuş ve bu ifade ile de dikkatleri, bu yaklaşmanın sadece şehevi arzuları gidermek için olmadığına, aksine üreme ve çoğalmayı Allah'ın evlilik içine yerleştirdiğine çekmiştir.[462]

Yeryüzünün mamur olarak bekası insanın varlığını gerekli kılmaktadır. Bunun için de insanın üremesine ve türünün korunmasına ihtiyaç vardır. Böylece yeryüzü ve içindekiler boşuna yaratılmamış olsun. Zira yeryüzünün imarı insanın varlığına, insanın varlığı da evliliğin varlığına bağlıdır. İnsan nesli ne kadar çok çoğalırsa yeryüzünün imarı da o derece kolaylaşacaktır. Zira toplulukların üstesinden geldikleri işleri fertlerin tek başlarına yapmaları zordur. Bununla beraber insanın hayatı, ev ve aile hayatı düzgün ve düzenli olursa ancak istikamet üzere olabilir. O ancak aile hayatını düzene sokarsa hayatta mutlu olabilir. Bu da ancak, yaratılışı itibari ile fıtratı ve kabiliyeti ev işlerihe uygun olan bir kadının erkeğin hayatında bulunması ile

---

[459] Bkz. Kardâvî, Y., **el-Usre Kema Yuriduha'l-İslam**, s:7-37.

[460] Bkz. Sakr, A., (2003). **Mevsuatu'l-Usre tehte Riayeti'l-İslam**, Merahil Tekvini'l-Usre, Mektebetu Vehbe, Kahire, b:2, c:I, s:119.

[461] Bakara, 2/187.

[462] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:420.

mümkün olabilir. Bu nedenle, erkeğin ahvalinin istikamet üzere olması ve evreni imar edebilmesi için nikâh teşri edilmiştir.[463]

2-Ruh ve beden huzurunu sağlamak: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجاً لِتَسْكُنُوا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةًۭ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ)[464] "Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجاً لِتَسْكُنُوا اِلَيْهَا) Havva, Hz Âdem'in (a.a) kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Daha sonra kadınlar aynı şekilde erkeklerin sülbünden yaratılmışlardır. Başka bir ifadeyle, aynı cins ve tür arasında ülfet ve huzur olması nedeniyle başka bir türden değil, kendi beni cinslerinden yaratılmışlardır. (وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةًۭ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ) Aranızda bir sevgi ve merhamet var etmiştir, bu da onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Zira böylece düşünerek, dünyanın devamının üremeye bağlı olduğunu anlarlar. Bu üreme ve çoğalma karşılıkla sevgi ve muhabbete bağlıdır ki bu da ancak Allah'ın tedbir ve yaratmasıyla mümkün olabilir.[465] el-Esas yazarı, (هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَاۚ)[466] "Allah sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir." bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ) Allah sizi bir tek nefisten yaratandır ifadesinde kasdedilen nefis Hz. Adem'dir. (وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا) eşini de ondan var eden ifadesindeki eş de Hz Havva'dır ki Allah onu, Hz. Âdem'in (as) kaburga kemiğinden yani onun bedininden yaratmıştır. (لِيَسْكُنَ اِلَيْهَاۚ) onda huzur bulsun ve ona meyletsin diye böyle yaratmıştır. Çünkü eğer bir tür diğer bir türün bir parçası ise bir tür diğerine yönelik muhabbet ve ilgi duyar. Buna bir kişinin çocuğuna yönelek duyduğu ilgi örnek gösterilebilir ki kendinden bir parça olaması nedeniyle onu sever ve ona muhabbet duyar.[467]

---

[463] Bkz. Cerecâvî, A. A., (2003). **Hikmetu't-Teşri ve Felsefetih**, thk. Halid el-Attar, Daru'l-Fikir, Beyrut, b:2, c:II, s:4.

[464] Rûm, 30/21.

[465] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VIII, s:4266.

[466] A'raf, 7/189.

[467] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2071.

3-Fıtratın helal yoldan doyurulmasını ve ahlaksızlıklardan kaynaklı oluşabilecek hastalıklardan toplumu korumak: (زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ)[468] "Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır." el-Esas yazarı, bu ayetten bahsettiği yerde şöyle der: "Allah'ın ulûhiyetinin ve kayyumiyetinin göstergilirinden birisi de onun kitap indirmesidir. Bu açıdan ayet şu manalar ile irtibatlıdır: Allah'ın kayyumiyetinin bir göstergisi, bu dünyanın devamı adına nefsin şiddetle arzuladığı şeylerin insana süslü gösterilmesidir. Eğer kadın sevgisi olmasaydı evlilik olmazdı, evlilik olmasaydı dünyü hayatı olmazdı. Çocuk sevgisi olmasaydı hiç kimse çocuk yetiştirmez ve böylece zürriyetler kaybolup giderdi. Altın, gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinlere karşı sevgi duyulmasaydı insanlar çalğşmazlar, çalışmayınca da hayat devam etmezdi. Ancak insanın, yeryüzünün imarı adına ihtiyacının dışına çıkıp azgınlaşmaması için nefsin şiddetle arzuladığı şeylere bir sınır konulması gerekmektedir. Zira eğer azgınlaşır ve yoldan çıkarsa kendisi için çizilen sınırlara riayet etmez, bu da onu yaratıldığı amacın aksi yönde hedeflere götürür. İşte bu işlerin doğnu ve sağlıklı bir zeminde ve çizilen sınırlar içinde yürümesi için Allah kitaplar indirmiştir."[469]

İslam dini, nefsin helal evlilik yoluyla korunmasına davet etmekte ve onun terk edilmemesi ve ondan uzaklaşılmaması konusunda uyarmaktadır. (مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ)[470] "Evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere… Her kim de inanılması gerekenleri inkâr ederse bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır." el-Esas yazarı bu ayet hakkında şöyle der: (مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ) Evli olarak, zina etmeden, (وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ) Buradaki "hadn" kelimesi; erkek ve kadın her iki cins için de arkadaş ve dost anlamındadır. Evlilik ve evlilik ilişkisi ise mubah ve helal olan ilişkidir. (وَمَنْ يَكْفُرْ

[468] Âl-i İmran, 3/14.
[469] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:704-705.
[470] Mâide, 5/5.

بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ) Yani her kim İslam dinini, Allah'ın helal ve haral kıldığı şeyleri inkâr ederse onun amelleri batıl olur ve boşa gider.[471]

İslam dini, nesillerin korunması adına zinaya had cezası koymuştur.[472] et-Teşri' el-Cinaî el-İslami kitabı yazarı şöyle der: "İslam Şeriatı, zinayı, toplum sağlık ve selametine zarar verdiği için cezalandırır. Zira o, aile yapısına yapılmış çok çirkin bir saldırıdır. Çünkü aile, toplumun üzerine bina edildiği temeldir. Zinaya izin verilmesi fuhşiyatın yayılması demektir ki o da ailenin yıkılmasına ve dağılmasına zemin hazırlar, ardından toplumun bozulmasına ve çözülmasine yol açar. İslam dini, toplumun, kendi arasında dayanışma içinde ve güçlü olmasına aşırı hırs gösterir."[473] İbn Kayyım da şöyle der: "Allah, işlenen suçlar karşısında uygulanacak şer'i cezayı, günahın ifsat derecesine ve ona karşı duyulacak isteğe göre koymuştur. Buna göre üç çeşit ceza koymuştur: Öldürme, koparma ve celd cezası. Öldürme cezasını; küfür ve ona bağlı suçlar için koymuştur ki zina ve eşcinsellik buna yakın suçlardandır. Zira bu tür günahlar dinleri, nesilleri ve insan türünü ifsad edip bozan günahlardandır."[474]

Allah'ın, bizlere helal kıldığı ehli kitap kadınlarla evlilikte de dikkatli olmamızı, iyi araştırma yapmamızı ve onlardan iffetli olanları aramamızı istemiştir. el-Esas yazarı şöyle der: "Cumhur, ehli kitap kadının zaniye olması durumunda onunla evliliğin caiz olmadığına hükmetmiştir. Buradan, batılı kadınlarla evliliğin hükmünü çıkarmak mümkündür. Zira günümüzde zina etmeyen batılı bir kadın bulmak çok nadir bir durumdur. Buna rağmen insan zorda kalırsa diğer görüşe göre amel edebilir.[475]

Yurkarıda geçenlerden; evliliğin önemi, insan türünün muhafazasındaki etkisi ve İslam milletinin sayısının artırılmasındaki rolü ortaya çıkmaktadır. Zira Müslümanların sayısının çok olması dinen hoş karşılanmıştır. Çünkü bu durum, İslam ümmetinin gücüne ve canlılığına işaret eder ve bu yolla hayatın her alanında yeterlilik

---

[471] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:III, s:1320.

[472] Bkz. Makdisî, A., (2002). **Ravzatu'n-Nazır ve Cennetu'l-Menazir fi Usuli'l-Fıkıh ala mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel**, Muessesetu'r-Reyyan, b:2, c:I, s:481.

[473] Avde, A., **et-Teş'riu'l-Cinaî'l-İslami mukaranen bi'l-Kanuni'l-Vadi**, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, c:II, s:347.

[474] Cevziyye, M., (1997). **el-Cevabu'l-Kafi limen Seal ani'd-Devai'ş-Şafi**, Daru'l-Marife, Fas, b:1, s:111.

[475] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:III, s:1321.

elde etme imkânı sağlar. Ayrıca bu yolla, bu ümmetin düşmanlarının, onu zayıflatmak için kullandıkları bütün delikler tıkanır.

4.2.2 Sosyal Birlik ve Beraberlik ve Bunun Toplumun Rönesansındaki Rölü

Birbirine bağlı bir toplum, daha istikrarlı olur ve fertleri arasına sıkı ilişkiler ve güçlü bağlar bulunması halinde hayatın her alanında ortaya çıkan krizlerin üstesinden gelme güç ve kuvvetine sahip olur. Bunun aksine, birbirine bağlı olmayan toplumlar ise istikrarı sağlayamaz, anlaşmazlıklar, krizler ve çatışmalar da arttıkça artar. Bir toplumun istikrar ve bağlılığı ondaki en küçük birimde başlar ki bu da ailenin ta kendisidir. Aile, İslam dini öğretileri üzerine terbiye edilir ve salih bir aile olursa, o zaman toplum da düzelir ve irtibatı güçlenir. (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قُوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَاراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللهَ مَا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ)[476] "Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. O ateşin başında gayet katı, çetin, Allah'ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri bağlamında şöyle der: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قُوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَاراً) Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, bu Kur'an'a iman ederek, onun Allah katından Allah Rasûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) indirildiğine inanarak, onun Allah katından hak bir kitap olduğuna bilerak ateşten koruyun. Şek, şüphe ve itiraz konusunda inanmayan insanlar gibi olmayın. Allah'ın onları sapıtmalarına neden olan; sözlerini tutmamaları, aile bağlarını koparmaları, yeryüzünde fesat çıkarmaları gibi ahlaklarını, ahlak edinmeyin. İnsanın kendisini ve ailesini ateşten koruması ancak, ahde vefa, sulh ve islah ile mümkün olabilir.[477]

Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Müslümanların kendi aralarındaki birlik, beraberlik ve irtibatları hakkında şöye buyurmaktadır: (مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم وتعاطفهم مثل الجسد، إذا اشتكى منه عضوٌ تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى)[478] "Mü'minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple

[476] Tehrîm, 66/6.
[477] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:X, s:6004.
[478] Müslim, S., Ktp **el-Bir ve's-Sıla**, bab Terahumi'l-Müminin, c:IV, s:1999, no: 2586.

uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar.” Bunun sonunda karşımıza; Allah’ın, Müslümanların barış ve sulh yapmalarını, onun gölgesinde, aile temeli üzerine kurulu kapsamlı barışın tadına varmalarını ve onun çok önemli rolünü muhafaza etmek için ellerinden geleni yapmalarını istediği İslami toplum sistemi çıkmaktadır.”[479] “İslam toplumunda olması gereken birlik ve beraberlik, güç ve kuvvet, hiç şüphesiz çok açık ve net bir şekilde İslam dininde bulunmaktadır. Fakat bu hangi İslamdır? Bu İslam, akıllarımızda ve davranışlarımızda yaşayah ve İslam toplumu formatında gönderilen İslamdır. Böyle bir birlik ve beraberliğin güç ve kuvveti, arzuladığımız medeniyeti kuracak olan güç ve kuvvettir.”[480]

Medeniyetlerin inşa edilmesinde ferde yoğunlaşmak önemli ise, ev ve aileye yoğunlaşmak daha da önemlidir. Zira ev ve aileye yoğunlaşmak sûretiyle Müslümanın niteliklerinin ön plana çıktığı bir medeniyet yani İslam medeniyeti ortaya çıkar.[481]

Ailenin ardından konu, toplumun birlik ve beraberliğinde gelenek ve görenekleriyle akraba ve milletin rolüne gelmektedir. Üstünlük ve fazilet ölçüsü; iyilik ve takvada yardımlaşmada olup kişinin soyu ve ailesi ile iftihar etmesinde değildir. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur: (يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَّائِلَ لِتَعَارَفُواۚ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ اَتْقٰيكُمْۚ اِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ)[482] “Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah, herşeyi hakkıyla bilen ve herşeyden hakkıyla haberdâr olandır.” el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ve önceki ayet ile ilişkisi hakkında şöyle der: Bu ayet, istihza, küçümseme, alay etme, sû-i zan ve gıybet gibi konuları nehyettikten sonra, Allah’ın insanları, birbirlerine üstünlük taslasınlar, birbirlerini küçümsesinler ve birbirlerini kötü sözlerle itham etsinler diye değil, birbirleriyle tanışsınlar diye boylar ve kabileler şeklinde yarattığını bildirmiştir. Bu ayet ile önceki ayet arasındaki ilişkisi açık ve

[479] **el-Esasu fi’t-Tefsir**, c:I, s:525-526.
[480] İbn Nebî, M., **Şurutu’n-Nahda**, trc: Abdussabur Şahin, yayınlayan Nedvetü Malik b. Nebî, Daru’l-Fikir, Dimaşk, s:90.
[481] Havvâ, S., **Kavaninu’l-Beyti’l-Müslim**, s:1.
[482] Hücürât, 49/13.

nettir. Buna göre insanlık, farklı milletler formatında yaratılmış olup, bu farklılık onları savaşa götürmemesi gerekir. Ancak savaşın başka nedenleri olabilir.[483]

Toplumu birlik ve beraberliğe götürecek bazı olgular vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1-Alçak gönüllülük ve yumuşak yüzlülük: Bu özellik pozitif etkisini, aynı toplum içinde bulunan zenginler ile fakirler arasında ve avam halk ile toplumun ileri gelenleri ve yöneticileri arasında kardeşlik ve ülfetin oluşmasında gösterir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُوْلُوا اَهٰٓؤُلَآءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْۢ بَيْنِنَاۗ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشّٰكِرِيْنَ)[484] “Böylece insanların bazısını bazısı ile denedik ki, "Allah aramızdan şu adamları mı iman nimetine layık gördü?" desinler. Allah şükreden kullarını daha iyi bilen değil mi?” el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ) “Böylece insanların bazısını bazısı ile denedik” Burada bahsi geçen büyük deneme ve fitneye; zenginlerin fakirlikle imtihan olması, entellektüellerin avam haklkla sınanmsı örnek verilebilir. Zira Allah’ın davasına ilk icabet edenler yoksul ve fakirler ile zayıflar olmuştur. Bu durum, ileri gelenler ve zayıflar olmak üzere her iki taraf için de bir sınav ve intihandır. Zayıflar, gözlerini hak ve hakikat sahibi insanlardan bir an bile ayırmazlar. Zenginler ve ileri gelenler (لِيَقُوْلُوا اَهٰٓؤُلَآءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْۢ بَيْنِنَاۗ) “Allah aramızdan şu adamları mı iman nimetine layık gördü” derler. Yani, bizlir milletin ileri gelenleri ve liderleri konumunda iken Allah, fakir oldukları halde bu insanlara mı nasip etti iman nimetini diyerek durumu inkâr ederler. Allah onlara (اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشّٰكِرِيْنَ) Allah; eylem, söz ve vicdanları ile kendisine şükreden kullarını daha iyi bilen ve onları doğru yola ve iletip hidayet eden ve onları karanlıklardan çıkarıp aydınlığa ve doğru yola ileten değil mi? diyerek cevap vermiştir.[485]

2-Toplumun iyilik ve takvada yardımlaşması: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَتَعَاوَنُوْا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰىۖ وَلَا تَعَاوَنُوْا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۗاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ)[486] “İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok

[483] Bkz. **el-Esasu fi’t-Tefsir**, c:IX, s:5418-5419.
[484] En’âm, 6/53.
[485] **el-Esasu fi’t-Tefsir**, c:III, s:1641-1642.
[486] Mâide, 5/2.

şiddetlidir.” el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: (وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرّ وَالتَّقْوىٰ) İyilik ve takva üzere yardımlaşın ifadesindeki iyilik ile her türlü iyilik ve güzellik ile her türlü takva en geniş manasıyla kasdedilmektedir. Bu yönüyle bu ifade içine, bağlamla alakalı af adına her türlü anlam girmektedir. (وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ) “Günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın” ifadesinin içine binlerce şekil girebilir. Zira sosyal ilişkiler, hangi seviyede olursa olsun genellikle, ya iyilik ve güzellik için yardımlaşma üzere ya da günah ve düşmanlık üzere yardımlaşma şeklinde olur. (وَاتَّقُوا اللهَ إِنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ) Allah'a karşı gelmekten sakının, çünkü Allah'ın cezası, ona isyan edip tövbe etmeyenler ve iyilik ve güzellik dışında yardımlaşanlar için çok şiddetlidir.”[487]

3- İyilikle yapma özelliğine sahip olma: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ اِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالاً فَخُوراً)[488] “Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez.” el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: (وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً) Ana babaya, sözle, eylemle, gerektiğinde onların maddi ihtiyaçlarını karşılayarak iyilikte bulun. (وَبِذِي الْقُرْبٰى) Kardeş, amca vb gibi aranızda akrabalık bağı olan herkese iyilikte bulun. (وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ) yetimlere, yoksullara iyilikte bulun, (وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى) Fiziksel olarak yakın olan komşuya ya da soy ve neseb olarak yakın kişiye iyilikte bulun. (وَالْجَارِ الْجُنُبِ) uzak komşuya iyilikte bulun. Burakdaki uzak komşu ile ya fiziksel olarak komşuluğu uzak olan kişi ya da yabancı komşu kasdedilmiştir. (وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ) yanınızdaki arkadaşa iyilikte bulunun. Bu gruba eş, beraber yolculuk yapılan arkadaş veya mescid ya da herhangi bir yerde yanında oturan kişi girer. (وَابْنِ السَّبِيلِ) yolcu, yede misafire iyilikte bulunun. (وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) Elinizin altındakilere, yani köle ve cariyelere iyilik edin. (اِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالاً) Şüphesiz, Allah kibirlenen kimseleri sevmez. Bu kimseler, akraba ve komşularıyla ilgilenmez ve onlara bakmazlar. (فَخُوراً) Allah övünen kimseleri

[487] Bkz. **el-Esasu fi’t-Tefsir**, c:III, s:312.
[488] Nisâ, 4/36.

sevmez. Böyle bir kişi hatıralarını övünmek için kibirlenerek sayıp durur. Eğer kişi itiraf babanda anlatırsa o zaman bu şükür olur."[489]

4-İnsanların arasını düzeltmek: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَلَا تَجْعَلُوا اللهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)[490] "İyilik etmemek, takvaya sarılmamak, insanlar arasını ıslah etmemek yolundaki yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın. Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: (وَلَا تَجْعَلُوا اللهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ) "Yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın" Yani, Yapacağınız iyiliklere Allah'ın adını engel yapmayın. (اَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ) İyilik etmemek, takvaya sarılmamak, insanlar arasını ıslah etmemek derken, üzerine yemin edilen konular açıklanmıştır ki insan yeminini bahane ederek onlara iyilik etmekten, takvaya sarılmaktan ve insanlar arasını ıslah etmekten geri durmaması gerekir. İyilik ve takvanın altına İslamın tüm emirmeri girmektedir. İnsanlar arasını ıslah konusu altına ise hak ve hakıkat üzerine insanların kalplerini telif etme adına gösterilen tüm çabalar girmektedir. Bazılarına göre, (لِاَيْمَانِكُمْ) kelimesindeki lam harfi talil için olup bu durumda ayetin anlamı şu şekilde olur: Yeminleriniz için, iyilik etmek, takvaya sarılmak ve insanlar arasını ıslah etmek konularında Allah'ı engel ve mani yapmayın. Böyle bir davranış olması gerekenin aksiyle hareket etmektir. Allah Teâla kendine iman edenlerin iyilik etme, takvaya sarılma ve insanlar arasını ıslah etmede koşturmalarını isteyor. İşte bu Allah'a imanın bir meyvesidir. Eğer bunun dışında bir tutum sergilerseniz hak ve hakikatı ters çevirmiş olursunuz. (وَاللهُ سَمِيعٌ) Allah yeminlerinizi hakkıyla işitendir ve (عَلِيمٌ) niyetlerinizi hakkıyla bilendir.[491]

5-Fakir ve muhtaçlara ilgi gösterme: Bu insanlara yardım edilmesi toplumdaki hırsızlık ve suçların azalmasını sağlar. Ayrıca toplumsal birlik ve beraberliğin elde edilmesine yardımcı olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَاِنَّ اللهَ بِهٖ عَلِيمٌ)[492] "Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: (لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ) iyiliğe yani gerçek manada bir iyiliğe erişemezsiniz ya da iyi insanlar olamazsınız ya da Allah'ın iyiliğine yani sevap ve cennetine asla

[489] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:1059-1060.
[490] Bakara, 2/224.
[491] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:522.
[492] Âl-i İmran, 3/92.

erişemezsiniz. (حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ) Sevdiğiniz şeylerden yani sevdiğiniz kendi mallarınızdan harcamadıkça (iyiliğe ulaşamazsınız) talep edilen şeylere ancak sevilen şeyler harcanarak ulaşılabilir. (وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ) İyi kötü, her ne harcarsanız, (فَإِنَّ اللهَ بِهِ عَلِيمٌ) Allah onu bilir ve ona göre karşılık verir.[493] "Eğer zenginler, mal kazanma ve onu harcama konusunda Allah'ın koyduğu sınırlara riayet etseler, akan kanlar durur, haklar yerini bulurdu. Ancak kim Allah'ın istediği az bir şeyi ondan sakınırsa, hem mal ve hem de sevap olmak üzere çok şeyden mahrum olur."[494] Toplumun istikrarı, birlik ve beraberliği sahip olduğu insani sıfatlara göre belirlenir. İnsanoğlu tarih boyunca hayatın zorluklarına, sahip olduğu iman gücüyle, kardeşlik ruhuyla ve toplumdaki yardımlaşma ve sahip çıkma duygusuyla karşı koymuştur.[495]

6- İnsanlarla ilişkilerde bağışlayıcı olma: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ وَمَا يُلَقّٰيهَا اِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقّٰيهَا اِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ)[496] "İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir. Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak büyük payı olanlar kavuşturulur." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: (وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ) "İyilikle ve kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav." İyilik ve kötülük haddi zatında birbirinden farklıdırlar. Eğer iki iyilik ile karşı karşıya kalırsan. Sen aralarından daha iyi olanı tercih et. Eğer karşına bir kötülük çıkarsa aynı şekilde onu da bir iyilikle savmaya çalış. Mesela sana birisi bir kötülük yapsa, buradaki iyilik, onu affetmendir. Bundan daha iyisi de yaptığı kötülüğe karşılık ona iyilikte bulunmandır. Birsinin seni yermesine karşılık senin onu övmen ya da çocuğunu öldüren birisinin çocuğunu düşmanlarının elinden kurtarman örnek verilebilir. Böyle yaptğın takdirde (فَاِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ) Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir. Böyelce senin zorlu düşmanın senin dostun haline dönüşmüş. (وَمَا يُلَقّٰيهَا اِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا) Bu güzel davranışa, yani kötülüğü iyilikle savma davranışına ancak sabredenler kavuşturulur. (وَمَا يُلَقّٰيهَا اِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ) Buna ancak dünya ve ahiretten büyük pay ve

[493] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:822.
[494] Gazzâlî, M., (2005). **Müşkilat fi Tariki'l-Hayati'l-İslamiyye**, Nahdatu Mısır, Kahire, b:7, s:52.
[495] Bkz. Bekkâr, A., (2013). **Hayatu Muctema**, b:1, s:51.
[496] Fussilet, 41/34-35.

nasibi olanlar kavuşturulur.[497] İnsanlar arasındaki karşılıklı hoşgörü, saygı ve sevgi, sosyal ilişkilerin başarılı olmasının altında yatan sırdır.[498]

7-Ahde vefa ve sözde durma: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا) (تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلاً اِنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثاً تَتَّخِذُونَ اَيْمَانَكُمْ دَخَلاً بَيْنَكُمْ اَنْ تَكُونَ اُمَّةٌ هِيَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍ اِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللهُ بِهِ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ وَلَوْ شَاءَ اللهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَلَتُسْئَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ الْقِيمَةِ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ)[499] "Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah'ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı bilir. Bir topluluk diğer bir topluluktan daha (güçlü ve) çoktur diye yeminlerinizi aranızda bir hile ve fesat sebebi yaparak, ipliğini iyice eğirip büktükten sonra (tekrar) çözüp bozan kadın gibi olmayın. Allah bununla sizi ancak imtihan eder. Hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri kıyamet günü size elbette açıklayacaktır. Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Yapmakta olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: (وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ) "Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin." En büyük söz, Allah Rasûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem), raşid halifelere ve adil yönetcilere verilen sözdür. Bu ayet içene, Müslümanların anlaştıkları her sözleşme girer. (وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا) Sözleşmeleri pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Burada bahsi geçen yeminler, sözleşme ve anlaşmalarda bahsi konu yeminler olup teşvik ya da engelleme amacıyla yapılan yeminler degildir. (وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلاً) Allah'ı kendinize kefil, şahit ve denetçi olarak kılarak (o sözleşmeleri pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın.) Zira kefil, kefili olduğu kişinin durumunu onu gözetip kollayan birisi olarak kontrol eder. (اِنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ) Allah yaptıklarınızı bilir ve karşılığını da one göre verir. (وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثاً) Yani yeminlerinizi bozma konusunda ipliğini iyice eğirip büktükten sonra onu çözüp bozan ve işe yaramaz hale getiren kadın gibi olmayın. (تَتَّخِذُونَ اَيْمَانَكُمْ دَخَلاً بَيْنَكُمْ) yeminlerinizi aranızda bir hile, fesat, ihanet, sebebi yapmayın. (اَنْ تَكُونَ اُمَّةٌ هِيَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍ) Bir milletin sayısı sözleşme yaptığınınz milletten daha fazla ve malı daha çok ve daha güçlü diye (yeminlerinizi bozmayın) (اِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللهُ

[497] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IX, s:5022-5023.

[498] Bkz. Bargus, T., (2006). **el-Usretu'l-Müslime ala Tariki'n-Nahdati'l-Hadariyye**, Evlilik hayatına girmek üzere olan herkese bir tavsiye, Merkezu'r-Raye littenmiyeti'l-Fikriyye, Dimaşk, b:1, s:52.

[499] Nahl, 16/91-93.

بِهٖ) Allah bununla sizi ancak imtihan eder. Yani bir milletin, bir topluluğun sayısı ve malı çok olmasıyla sizi imtihan eder. Allah'a verdiğiniz sözü tutacak mısınız ve yeminlerinizin gereğini yerine getirecak misiniz yoksa sayı ve mal çokluğuna aldanıp yeminlerinizi bozacak mısınız ona bakar ki Allah herşiyi hakkıyla bilir. (وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ) "Kıyamet günü size elbette açıklayacaktır." Zira yapıp ettiklerinizin bir karşılığı olarak ya savap ya da ceza verecektir. (مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ) Hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri (Kıyamet günü size elbette açıklayacaktır) bu nedenle Allah'ın dinine ve şeriatına karşı gelmekten sakının. (وَلَوْ شَاءَ اللهُ لَجَعَلَكُمْ) Ey insanlar Allah isteseydi, (أُمَّةً وَاحِدَةً) sizi, hanif Müslümanlar olarak tek bir ümmet yapardı. Yani isteseydi sizlerin arasını birleştirir ve ayrılıklar, düşmanlıkla ve çatışmalar yaratmazdı. (وَلٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ) Fakat O, dalâleti seçen kişileri saptırır, (وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ) hidayeti seçen kişileri de doğru yola iletir. Böylece sonuç olarak tek bir ümmet olmadınız. Bunlar da anlaşmaları ve sözleri gerekli hale getirdi. (وَلَتُسْئَلُنَّ) kıyamet günü (عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) yapıp ettiğiniz tüm amellerden mutlaka sorguya çekileceksiniz ve ona göre fitil, nakiran ve kıtmir de dâhil büyük küçük size size herşeyin karşılığını verecektir.[500]

8-Toplum fertleri arasındaki kardeşlik: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعاً وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖ اِخْوَاناً[501] "Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de o, kalplerinizi birleştirmişti. İşte onun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de o sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: (وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعاً) Allah'ın ipine yani Kur'an'a sımsıkı sarılın. (وَلَا تَفَرَّقُوا) Parçalanıp bölünmeyin. Sizleri ayrılığa ve tefrikaya götürecek işleri yapmak sûretiyle birliğinizi beraberleğinizi bozmayın. Ya da aranızda ayrılığa düşerek hak ve hakikattan ayrılmayın. Veya cahiliye döneminde olduğu gibi ayrılğa düşüp birbirinizle savaşmayın. (وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖ اِخْوَاناً) "Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de o, kalplerinizi birleştirmişti. İşte onun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz." Bu nas Evs ve Hazrec kabileleri hakkında nazil olmuştur. Zira bu iki kabile arasında cahiliye döneminde derin düşmanlıklar, kin ve

[500] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VI, s:2991-2992.
[501] Âl-i İmran, 3/103.

nefret oluşmuş bu nedenle de savaşlar uzayıp gitmiştir. Allah İslam dinini gönderdiğinde, onlardan bu dine giren girdi ve aralarında bir sevgi ve muhabbet oluştu ve iyilik ve güzellikte yardımlaşmaya başladılar. Bu ayet içine, durumu onlara benzeyen ve batıl üzere dağınık halde iken Allah'ın kalplerini telif edip hak ve hakikat üzere birleştirdiği bütün topluluklar girmektedir. Bu durum şükür ve zikri gerektiren büyük bir nimettir.[502] Hucurat sûresinden bahsittiği yerde el-Esas yazarı şöyle der: Sûre, kardeşliği yaralayan ya da zayıflatan ya da bozan ve ortadan kaldıran altı hastalıktan bahsetmiştir: dalga geçme, yermek, lakap takmak, sûi zan, tecessüs, gıybet. Bu hastalıklar genellikle bütün toplumlarda yaygın olarak bulunan hastalıklardır. Bu tür tutum ve davranışlar, insanlar arasındaki şefkat ve merhemetle bağdaşmaz ve Müslümanların gelişmesini zayıflatır.[503] İslam dini, Müslümanlar arasındaki bağı sağlam kardeşlik bağları üzerine kurar. Bu tür bir kardeşlikte: insan soyunun asaleti gelişir, İslam risaletinin hakikatları yeşerir ve bu risaletin emrettiği duygu ve düşünceler onu kabul edenlerde neşvü nema bulur.[504]

el-Esas yazarının ifadelerinden; toplumun birlik ve beraberliğinin ne derece önemli olduğu, İslam dininin, aile ve toplumdan başlayarak, ümmetin tamamını kapsayacak şekilde toplumu güçlü ve kuvvetli kılacak sosyal ilişkilere ne kadar önem verdiği, ayrıca toplumun bu ilişkilerindeki birlik ve beraberliğinin, İslam milletinin rönesans ve kalkınmasına yarar ve fayda sağlayacağı ve cenneti kazanmasına yadımcı olacağı anlaşılmaktadır.

[502] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:848-849.
[503] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IX, s:5415-5416.
[504] Gazzâlî, M., (2001). **Heze Dinuna**, Daru'ş-Şuruk, Kahire, b:5, s:167.

5. RÖNESANSIN EKONOMİK, ASKERİ VE SİYASİ ÖGELERİ

İslam dini, kamsamlı bir sistem ve insanın, toplumun ve devletin her türlü gereksinimini karşılayacak güce sahip mükemmel ve eksiksiz bir hayat pragramıdır. İslam dini, Allah Teâla'nın kulları için razı olduğu ve bünyesinde hayatın bütün ögelerini barındırdığı kendi dinindir. İbn Kayyim şöyle der: "İslam dininin temelleri ve binası; hikmet üzerine ve kulların dünya ahiret yararına olacak işler üzerine kurulmuştur. Onun tamamı adalettir, rahmettir, maslahat ve hikmittir.[505]

Ekonomik ögeler: İslam dini, öyle hükümlerle gelmiştir ki taraflar arasında cereyan eden, para kazanma yöntemleri, kalkınma metotları ve o paranın harcanacağı yerler gibi tüm ilişkileri düzenleme gücüne sahiptir. İslam dini ilk hükümleri indiği andan itibaren ekonomik sistemin temellerini atmıştır. Bu sistemin uygulandığı yaşayan canlı örneği, Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatı olmuştur. Onun arkasından da halifeler onon yolunda bu sistemi uygulamaya devam etmişlerdir. O ilk dönemdeki hayatın sınırlı oluşunun ve ekonomik problemlerin iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi: içinde yaşanılan çevrenin fakir oluşu ve ekonomik faaliyetlerin zayıflığı ve darlığıdır. Bununla beraber aslen bu da sınırlı seviyede tarım, hayvancılık ve dar bir alanda oluşan ticaret üzerine kurulu idi. İkincisi ise: Dinin yaptırım gücü ve insanlar üzerindeki etkisi idi. Bu nedenle toplumda kandırma, hile, tekelcilik gibi etik ve ahlaki olmayan tutum ve davranışlara rastlanmamaktaydı. Daha sonraki dönemlerde ise, ekonomik alandaki işlemler genişledikçe, ilim insanları kendi dönemlerinde yeni ortaya çıkan promlemlere dini hükümler koymuşlardır. [506] Günümüzde ise İslam dünyası, ulusal ölçüde parasal alanda, uluslararası ölçüde ise siyaset alanında, hayatın zorunlu gerekleri içinde ekonomik faktörün kıymet ve değerini keşfetmektedir. Öyleki ekonomi, ülkenin uluslararası düzeydeki konumunu belirlemede diplomatik ilişkilere etki eder hale gelmiştir.[507]

---

[505] Cevziyye, M., (1991). **İlamu'l-Muvekki'în an Rabbi'l-AleMin**, thk. Muhammed Abdusselam İbrahim, Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye, Beyrut, b:1, c:III, s:11.

[506] Bkz. Tarîkî, A. A., (2009). **el-İktisadu'l-İslami Üsüs ve Mebadi ve Ehdaf, Muessesetu'l-Cerisi**, Riyad, b:11, s:22.

[507] Bkz. Bin Nebî, M., **Te'emmülat**, s:53.

Askeri ögeler; Allah Teâla, bütün topluluklar içinde hak ile batıl arasında sürüp giden bir çatışma var etmiştir. Tarih ispat etmiştir ki, Müslümanlar, üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmeleri halinde, sayılarının azlığına rağmen, sahip oldukları iman gücü[508] sayesinde düşmanlarına karşı zafer ve üstünlük onların olmuştur. et-Tahrir ve't-Tenvir kitabı yazarı şöyle der: "Hak ile batıl arasındaki çekişme çok eskidir. Bu durum insanlık sisteminin üzerine bina edildiği yasalardan birisidir."[509] Allah Teâla hakka; delil ve kanıtlarının netliği ve yönteminin düzgünlüğü nedeniyle yardım etmez veya batılı; yanlışlığı ve kötü sonları nedeniyle yenilgiye uğratmaz. Aksine Allah hakkı batılla imtihan eder ve ardından da her iki tarafın ortaya koyduğu fedakârlık, gayret ve çabaya göre kesin sonuç ortaya çıkar.[510]

İslam sistemi; insanın hayır ve hasenat yoluyla gelişmesini, insanın yanlış yola düşmesinin ve uçuruma yuvarlanmasının önüne geçilmesini ve toplumun kendi içindeki dayanışmasını sağlaması için çalışır. Bunlar, Müslümanların savaşlarda düşmanlarına karşı galip gelmeleri üzerine bina edilen sonuçlardır. Buna göre, hangi beşeri amaç ve gaye, bundan daha yüce olabilir ki? İslam dininde savaş bu amaçlar için teşri edilmiştir. Geçmişte ve günümüzde milletlerin tanıdığı ve bildiği hangi savaş, tüm insanlığa sağladığı genel yarar ve toplumları ve fertleri gelişmeye ve kalkınmaya yönlendirmesi gibi amaç ve gayelere denk olabilir. Bu dinde, maddiyatçı batı medeniyetinin gölgesinde gerçekleşen gelişme ve kalkınmada olduğu gibi, ilk cahiliye dönemi yanlışlarına, yozlaşmalarına, inkârlarına, çirkinliklerine, ahlaksızlıklarına, savaşlarına ve kan dökmelerine geri dönüş yoktur. İslam dininin savaşı mubah kılmasının amaç ve gayesini öğrendiğimizde, onun Allah yolunda onun rızası için olduğunu görülecektir. Allah yolunda savaş demek, toplumda iyilik, güzellik, barış, huzur ve adaleti sağlamak demektir. Allah yolu, kişiyi ona ulaştıracak araçlar demektir. Allah'a da ancak, iyilik, güzellik, hayır, hasenat, sevgi ile ulaşılabilir. Ona, günah ve düşmanlıkta değil, iyilik ve takva yolunda yardımlaşarak ulaşılabilir.[511]

---

[508] Bkz. Nedevî, A., (1998). **Mes'uliyyetu'l-Ummeti'l-İslamiyye emame'l-Umem ve'l-Alem**, el-Mucemmeu'l-İslami'l-İlmi, Hindistan, b:1, s:12-14.

[509] İbn Âşûr, M., (1984). **ed-Daru't-Tunisiyye**, Tunus, c:XII, s:192.

[510] Bkz. Gazzâlî, M., (2005). **Min Mealimi'l-Hak fi Kifahina'l-İslami'l-Hadis**, Nahdatu Mısır, b:4, s:27.

[511] Bkz. Sibâî, M., (1985). **es-Siretu'n-Nebeviyye,** Durus ve İber, el-Mektebu'l-İslami, b:3, s:109-110.

Siyasi ögeler: Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ve ondan sonra gelen raşit halifeler; İslam devletini Allah'ın koyduğu kurallara göre, onları uygulayarak yönetmiş ve hükümlerini ona göre vermiştir. İslamın ilk dönemlerinde devlet, İslam risaletinin ve Müslümanların iyi ve güzel yüzünü oluşturmaktaydı. Ancak daha sonraki dönemlerde Arap millyetçiliğinden kaynaklı dönüşümler yaşandı. Ardından idare ve hüküm veraset sistemine dönüştü. Devleti idare etme kabiliyetine sahip yeterlikli yöneticiyi seçme yöntemi olarak istişare terk edildi. Böylece yönetim ve idare, İslam bağlarının çözüldüğa ilk yer oldu. Devlet ve devlet ricali de genellikle bütün çağlarda ve bütün İslam beldelerinde temelde İslamın kabul etmediği nedenlerden ötürü, İslamın kötü yüzünü temsil eder hale geldi.[512]

5.1 Rönesansın Ekonomik Ögeleri ve Bunların Ümmetin Rönesansındaki Rölü

İslam ekonomisi, dini metinlerde yer alan ve pratik hayatla uyumlu olan ve iktisadi faaliyetleri yöneten bir dizi değer ve prensiplerden oluşmaktadır. Bu sistem, eksik ve gediği olmayan ilahi bir sistemdir. Bu nedenle diğer sistemler gibi olmayıp onlardan ayrılır.

İslam dini, helal kazancı teşvik etmiş ve onu bir ibadet türü olarak kabul etmiştir. Tenbelliği, boş oturmayı, başkalarının sırtandan geçinmeyi yasaklamıştır. Bununla beraber, faiz gibi İslami ekonomik yapıyı sarsacak tüm işleri ve onlara yaklaşmayı yasaklamış ve haramlığına vurgu yapmıştır.

5.1.1 Mal ve Kazanmaya Teşvikin Ümmetin Rönesansındaki Rölü

İslam dini mal elde etmek için çalışmaya, rızık peşinde koşmaya teşvik etmektedir. Çünkü mal elde etmek ve kazanmak bir insanlık gerekliliği, fert ve toplum hayatında insani bir ihtiyaçtır. Bu, insanların ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılamanın en önemli yollarından birisi olup hayatın onsuz devamı mümkün değildir: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَلَا تُؤْتُوا السُّفَـهَاءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللهُ لَكُمْ قِيَاماً وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْرُوفاً)[513] "Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermezlere

[512] Bkz. Gazzâlî, M., (2005). **Sirru Te'ahhuru'l-Arap ve'l-MüsliMin**, Nahdatu Mısır, b:7, s:12-13.
[513] Nisâ, 4/5.

vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.” el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: Bu ayet bizlere insan hayatında malın önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle günümüzde dünyanın gelişmişlik standardı olarak ekonomik gelişmişliği ve kişi başı milli hasılayı baz aldığı görülmektedir. Bunda bir tür aşırılık olsa da ayet bizlere onun insan hayatındaki büyük önemini ortaya koymuştur. Bu nedenle Müslüman ülkeler, kişi başına düşen milli hâsıla miktarını yükseltme konusunda çaba sarfetmesi ve özen göstermeleri gerekir. Ayrıca her ferdin malını doğru yere harcaması adına yargı, eğitim, kurum ve kuruluşların takip edilmesi ve farkındalık yaratılması gerekir.[514] İslam dini dünya malına bir kudsiyet atfederek iyi niyet ve ihlasın eşlik etmesine göre bazen onu kazanmayı ibadet, bazen de Allah yolunda cihat kabul etmiştir.[515] Mal, dünya hayatı için büyük bir önem ve konuma sahiptir. Eskiler, mal Müslümanın silahıdır demişlerdir.[516]

Allah Teâla evreni, rızkını kazanması ve yeryüzünü imar etmesi için insanın hizmetine sunmuştur. el-Esas yazarı, (هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِۦ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ)[517] “O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi, onun üzerinde yürüyün ve Allah'ın rızkından yiyin. Dönüş ancak onadır.” ayetinin tefsiri ile ilgili şöyle der: (هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولاً) “Yeryüzünü yumuşak, kolay, işlenebilir yapan ve insanın hizmetinize sunan ve ondan istifade etmesi ve orada rahat etmesi için yaratan Allahtır. (فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا) Haydi, rızık kazanmak ve ibret almak için onun üzerinde, dağlarında yollarında yürüyün. Bu da onun insanın hizmetine sunuluşunun göstergelerinden birisidir. (وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِۦ) Haydi Allah’ın ona koyduğu rızıklardan yiğin. Bu da onun insanın hizmetine sununlduğunun diğer bir göstergesidir. Çünkü insanın rızık adına her türlü ihtiyaç ve gereksinimi ona konulmuştur. (وَإِلَيْهِ النُّشُورُ) Kıyamet günü dönüş ancak onadır.”[518]

Allah Teâla, evrendeki hayatın devamını ve farklı unsurların olgunlaşmasını insana hizmet etmesine bağlamıştır. Örneğin su, bütün hayat ona bağlıdır. Hayvan ve kuşların

---

[514] **el-Esasu fi’t-Tefsir**, c:II, s:998-999.

[515] Bkz. Kardâvî, Y., (1995). **Devru’l-Kıyam ve’l-Ahlak fi’l-İktisadi’l-İslami**, Mektebetu Vehbe, Kahire, b:1, s:137.

[516] Bkz. Nesefî, A., (1998). **Medâriku’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vil**, thk. Yusuf Ali Bedivi, Daru’lKalimi’t-Tayyip, Beyrut, b:1, c:I, s:331.

[517] Mülk, 67/15.

[518] Bkz. **el-Esasu fi’t-Tefsir**, c:X, s:6031.

hayatı bitkilere bağlıdır. Ardından insan hayatı da hayvan, bitki ve kuşlara bağlıdır.[519] Malın insan hayatındaki önemi; ona gıda, ilaç, konak, binek vb gibi şeyleri sağlama aracı olmasından kaynaklanmaktadır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرٰىٓ) (وَاَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيهَا وَلَا تَضْحٰى)[520] "Şüphesiz senin için orada aç kalmak, çıplak kalmak yoktur." "Orada ne susuzluk çekersin, ne de güneş altında kalırsın." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: (اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوعَ فِيهَا) Şüphesiz senin için orada yani cennette aç kalmak yoktur. (وَلَا تَعْرٰىٓ) Elbisesiz ve çıplak kalmak da yoktur. Çünkü orası ebedi kalmak için hazırlanmıştır. (وَاَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيهَا) İçecek bulunması nedeniyle orada susuzluk da çekmezsin. (وَلَا تَضْحٰى) Orada güneş sıcağına da maruz kalmazsın çünkü orada güneş de yok. Orada bulunanlar sürekli gölgededirler. Ayette açlık ve çıplaklık yönüyle bir karşılaştırma yapılmıştır. Çünkü açlık batini yönen çıplaklık ise zahiri yönden züldür. Ayrıca susuzluk ve hararet yönünden karşılaştırmıştır. Çünkü susuzluk batını, sıcaklık da zahiri yönden bir hararet ve sıcaklıktır. Bütün bu bahsi geçenler, insanın yiyecek, içecek, elbise ve konaklayacak yere ihtiyacı olduğunu göstermektedir ki bu bahsi geçenlerin tamamı Hz Âdem ve eşi Havva için zahmetsiz hazırlanmıştı ancak isyanları nedeniyle ordan çıkarılmışlardır. Ardından bahsi geçenleri sıkıntı ve zorluk çekmeden elde edemez hale geldimişlerdir. Onların çektikleri bu zahmet ve zorluklar emre muhalefetin bir sonucu idi. İşte bu insan şu anda yeryüzünde bulunmaktadır. Allah kendisine burada vahiy gönderdiği zaman o vahyi sıkıntıya maruz kalsın diye değil aksine mutlu ve huzurlu olsun ve daru's-sadet olan cennete tekrar dönsün diye göndermiştir. Dünyada çektiği zahmet ve sıkıntılar, vahye yüz çevirmesi ile artmakta ve ardından da ahirette gideceği yer cehennem olacaktır.[521]

Müslümanın helal rızık peşinde koşması ve haram maldan kaçınması gerekir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِيۚ وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوٰى) (وَاِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً ثُمَّ اهْتَدٰى)[522] "Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz ve helal olanlarından yiyin. Bu konuda aşırı da gitmeyin, yoksa üzerinize gazabım iner. Gazabım da kimin üzerine inerse o muhakkak helak olmuş

[519] Bkz. Şavk, M. A., (2001). **el-İtticahat el-Hadise fi Tahtiti'l-Menahici'd-Dirasiyye fi davi't-Tevcihati'l-İslamiyye**, Daru'l-Fikri'l-Arabi, s:230.

[520] Tâhâ 20/118-119.

[521] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:3408.

[522] Tâhâ 20/81-82.

demektir." "Şüphe yok ki ben, tövbe edip inanan ve salih ameller işleyen, sonra da doğru yol üzere devam eden kimse için son derece affediciyim." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: (كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ) Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz ve helal olanlarından yiyin. Bu yönüyle Allah, helal rızkın yenmesini mubah kılmıştır. Bu da eksiksiz tam bir nimettir. Ayrıca (وَلَا تَطْغَوْا) "Bu konuda aşırı da gitmeyin." diyerek bu konuda aşırıya gitmekten sakındırmıştır. Yani rızık konusunda fazla aşırıya gitmeyin yoksa Allah'ın koyduğu sınırları aşar ve onun nimetlerini inkâr edersiniz. Ardından da onun yolundan sapar ve birbirinize zulmederesiniz. Bu nedenle de (فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِيْ) üzerinize gazabım iner yani size gazap ederim. (وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي) Gazabım yani cezam da kimin üzerine inerse (فَقَدْ هَوٰى) o muhakkak helak olmuş veya bir daha ayağa kalkamayacak şekilde düşmüş demektir. Ardından, bu düşüş sonrası tövbe yollanı göstermiş ve (وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ) Şüphe yok ki ben, tövbe edenleri affederim buyurmuşutur. Yani küfür, şirk, masiyet ve nifak gibi içinde bulunduğu günahlardan tövbe edip geri dönerse ben affederim buyurmuştur. (وَاٰمَنَ) İman ederse yani aklıyla tasdik ederse, (وَعَمِلَ صَالِحاً) azalarıyla salih ameller işlerse, (ثُمَّ اهْتَدٰى) sonra da doğru yol üzere devam ederse yani hidayet üzere sabit kalırsa (ben onları affederim.) Başka bir ifadeyle, Allah'la buluşaşağı ana kadar Allah'ın yolu ve yöntemi üzerine olur ve devam ederse onu affederim. Bu da göstermektedir ki kâmil ve eksiksiz bir hidayet; iman, salih amel ve tövbenin bir sonucudur.[523] Ömer b Abdülaziz'in birgün;"Nohut ve mercimek yedim ve karnım şişti" dediği rivayet edilmiştir. Orada bulunanlardan bazıları kendisine; "Ey müminlerin emiri Allah kitabında (كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ) "Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz ve helal olanlarından yiyin" buyuruyor deyince o da; sen anlamı farklı bir yere çektin, orada Allah iyi yemekten değil, helal kazançtan bahsetmektedir der.[524]

Toplumsal hayatın aksamaması adına Allah, insanların rızıklarını birbirinden farklı türlerde ve seviyelerde yaratmıştır. Bu yönüyle insanlar birbirine gereksinim duyarlar. İnsanların hepsinin zengin olması mümkün degildir. Aynı zamanda kişi ne kadar yetenekli ve becerikli olursa olsun tek başına çalışamaz. Bu nedenle kendisine yardımcı olacak insanlara ihtiyacı vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً سُخْرِياًّ وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا

[523] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:3378.
[524] Suyûtî, C., **ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsiri'l-Mesur**, Daru'l-Fikir, Beyrut, c:I, s:406.

يَجْمَعُونَ)[525] "Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: (نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ) Dünya hayatında onların geçimlerini yani dünyadaki rızıklarını aralarında biz paylaştırdık. (وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ) Onların kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Yani bazılarını zengin, güçlü ve efendi kıldık, bazılarını ise bunun dışında kıldık. Bazılarını zeki ve akıllı yarattık, bazılarını ise böyle yaratmadık. Ardından Allan Teâla bunun hikmetini şu şekilde izah etmiştir. (لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً سُخْرِياً) Birbirlerine iş gördürmeleri yani işlerinde çalıştırmaları için böyle yaptık. Yani bunun diyerine ihtiyacı ve diğerinin de bir başkasına olan ihtiyacı nedeniyle böyle yararttık. Eğer insanlar herşeyde eşit olsalardı işler ve iş yerleri çalışamaz hale gelirdi. Ekonomik hayatta ise, yaratılıştan gelen bu farklılık nedeniyle farklılıkların bulunması doğal bir hadisedir. Bu nendenle bazıları çalışkan, bazıları tenbeldir. Bazıları ticaretle uğraşırken diğerleri ondan hiçbir şey anlamaz bir haldedir. Eğer insanlara eşit seviyede mal dağıtılsa ve bir sene serbest çalışsalar, ardından aralarındaki farklılığın geri döndüğüne şahit olunacaktır. Eğer insanların eşit olması sağlansa işler ve düzen bozulacaktır. Tenbel bir kişiye vermek üzere çalışkandan alsak, tenbelin tenbelliği artacak çalışkan da çalışmayı bırakacaktır. Ayrıca Allah'ın sünnetullah denen kanunları bu farklılık üzerine kuruludur. Ancak onun şeriatı, sermaye sadece belli kişilerin elinde kalmayacak şekilde aradaki bu farklılıkları düzenler. İslam ekonomi sistemi, toplumdaki herkesin durumu iyi olacak tarzda düzenlenmiştir. İslam'da sosyal ilişkiler zalimane değildir, bütün bunları ve diğer ilişkileri şeriat düzenlemiştir. Ardından Allah Teâla, (وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ) "Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır." buyurmuştur. Yani Allan'ın dini, Ahiret yurdu kazancı açısından onların topladıkları dünya malından daha hayırlıdır. Bütün bu bahsi geçenler, Müsülüman olmayanların refah içinde yaşamaları nedeniyle Müslümanın gözünü hak ve hakikattan ayırmaması adına yönlerdirilmesi içindir. Bu, Müslüman toplum refah ve zenginlik içinde olmasın anlamına gelmez. Aksine, böyle bir zenginlik Müslüman olmayan toplumlarda ve

[525] Zuhruf43/32.

müsülüman toplumların içindeki bazı kimselerde bulunduğu zaman Müslümanın gözü o mal için hak ve hakikatten sapmaması içindir.[526]

Müslümana düşen, Allah'ın kendisina taksim ettiği helal ve temiz rızka ve helal kazançtaki berekete rıza göstermesi ve ne kadar kolay ve bol olursa olsun haramdan kaçınması ve sakınması gerekir. el-Esas yazarı (قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللهَ يَا أُوْلِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)[527] (Ey Muhammed!) De ki: "Pis ile temiz bir olmaz. Pisin çokluğu hoşuna gitse bile." Ey akıl sahipleri Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz" bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: (قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ) Allah Teâla gizleyip açığa vurdukları her şeyi bildiğini ifade ettikten sonra pis ile temizin bir olmayacağını bildirmiştir. Aksine bunları birbirinden ayıran pisi yani kâfiri cezalandırır ve iyiyi güzeli yani Müslümanı mükâfatlandırır. Helal ve haram ile salih ve salih olmayan ameller ve iyi ile kötü insanlar Allah katında eşit değildir. (وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ) İnsan olsun, mal olsun ya da iş olsun pisin çokluğu hoşuna gitse bile (Allah katında bunlar eşit değildir) (فَاتَّقُوا اللهَ يَا أُوْلِي الْأَلْبَابِ) Ey akıl sahipleri az bile olsa helal ve güzel malı, çok bile olsa kötü ve haram mala tercih etme konusunda Allah'a karşı gelmekten sakının, (لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) böye yaparsanın kurtuluşa erersiniz. Bu da kurtuluş ve saadetin Allah'ın sevdiklerini tercih etmeye bağlı oduğuna delalet etmektedir.[528] Mal kazanma ve helal ile haramı birbirinden ayırma konusunuda el-Esas yazarı (وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا اِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقاً مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ)[529] "Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere vermeyin." ayetinin tefsiri ile ilgili şöyle der: (وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ) Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. Yani birbirinizin mallarını hırsızlık ve gasb vb gibi, Allan'ın helal kılmadığı yollarla yemeyin. (وَتُدْلُوا بِهَا اِلَى الْحُكَّامِ) "Onları hâkimlere vermeyin." Bunun iki tefsiri bulunmaktadır. 1-Bu mallar hakkındaki kararları hâkimlere verdirmeyin. Birisinin alacağı vardır ama kanıtı yoktur, karşı taraf bunu inkâr eder ve sonunda hâkime giderler. Hâkim de durumu bile bile, şahsın haksız, zalim ve haram yiyici olduğunu bile bile onun lehine hüküm verir. 2-Bunların bir kısmını rüşvet olarak kötü hâkimlere vermeyin. (لِتَأْكُلُوا فَرِيقاً مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ) İnsanların mallarını yargı

[526] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IX, s:5133-5134.
[527] Mâide 5/100.
[528] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:III, s:1514.
[529] Bakara 2/188.

yoluyla, (بِالْاِثْمِ) bile bile günaha girerek yemeyin. Bu, yalan şahitlik veya yalan yere yemin etmek yoluyla veya lehine hüküm verilen tarafın haksız olduğunu (وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) bile bile anlaşma yoluyla gerçekleşebilir. Yani hakikatı ve işin gerçek yönünü bildiğiniz halde günaha girmeyin ve hataya düşmeyin.[530]

Helal olmayan kazanç yollarından birisi de kumar ve içti ticaretidir. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurur: (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَاِثْمُهُمَا اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا)[531] Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: "Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ) Sana içki ve kumar hakkında ve onun hükmü hakkında sorarlar. Hamr (الْخَمْرِ) : Aklın işlevini ortadan kaldırdığı için bu şekilde adlandırılmıştır. Meysir (وَالْمَيْسِرِ): Kumar anlamındadır. Kumarın haram kılınmasının hikmetleri; insanlar arasında kin ne nefrete neden olması, Allah'ı anmaktan uzaklaştırması, kişinin sinir sistemini yerle bir etmesi, mal ve mülkünü alıp götürmesi, mülkiyeti makul olmayacak şekilde aktarması ve genel anlamda üretimi düşürme şeklinde sıralanabilir. (قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ) De ki: Onlarda büyük günah vardır. Yani bu eylemler; sebep oldukları düşmanlık, kötü söz, yalan ve küfür yüzünden büyük günahları içerirler. İçkinin aklı alması ve dengeyi kaybettirmesi ve içilmesi sonunda birçok yanlış ve hataya düşülmesine neden olması ve içkili olunan zamanlarda dünya ve ukba adına birçok iş ve ibadetin yapılmasına mani olacak vakti alıp götürmesinden dolayı onda büyük günah vardır. (وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ) Onda bir kısım faydalar vardır. İçkide olan fayda; onun ekilip biçilmesi ve ticaretinin yapılması yönüyle ekonomik açıdandır. Kumarın faydası ise; fakirlerin herhangi bir zahmete katlanmadan mala mülke kavuşması, bu alanda birçok işletmenin kurulması ve ardından birçok kişinin bundan yararlanmasıdır. (وَاِثْمُهُمَا اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا) Ama bunların kar ve zararı karşılaştırıldığında günah ve zararları yararlarından büyüktür.[532]

Kur'an-ı Kerim, insan hayatının en yüce eylemlerinden birisi olması nedeniyle emeğe ayrı bir yer vermekte ve neredeyse ona kudsiyet atfetmektedir. Zira bu eyleme insan türünün en önemli unsuru olan peygemberler de dâhil olmak üzere hepsi

---

[530] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:432-434.
[531] Bakara 2/ 219.
[532] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:507-508, c:III, s:1510.

katılmaktadır.[533] Çalışma, insanın konumunu alçaltan değil, yücelten bir eylemdir. Eğer insan kendini ve sorumlu olduğu insanları haramdan koruma niyetine sahip olursa bu eylem ibadet hükmüne geçer. el-Esas yazarı faydalar bölümünde şöyle der: Çalışma ve insanın kendi emeğiyle mal ve mülk kazanması en yüce makamlarla bile ölçülmez.[534] İslam dini, tenbellik ve çalışmamaktan kaynaklı fakirliği bir ayıp olarak görür. Bu tür bir fakirlik, kesinlikle ayet ve hadislerde hayırla zikredilen fakirlik değildir.[535] Müslümanın çalışmayı terketmesi, toplumsal bir suç sayılır. Zira böyle bir eylem sonunda yolsuzluk, fesat ve birçok zarar toplum içinde yayılmaya başlar. Bu nedenle din bunu nehyetmiş ve insanın hayatını ve saygınlığını koruyacak herhangi bir iş yapmasını tavsiye etmiştir.[536]

İnsanın rızkını kazanma yolunda gayret göstermesi hakkında Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (إِنْ كَانَ يَسْعَى عَلَى وَلَدِهِ صِغَارًا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ , وَإِنْ كَانَ خَرَجَ يَسْعَى عَلَى أَبَوَيْنِ شَيْخَيْنِ كَبِيرَيْنِ فَفِي سَبِيلِ اللَّهِ , وَإِنْ كَانَ خَرَجَ يَسْعَى عَلَى نَفْسِهِ لِيَعِفَّهَا فَفِي سَبِيلِ اللَّهِ , وَإِنْ كَانَ خَرَجَ يَسْعَى عَلَى أَهْلِهِ فَفِي سَبِيلِ اللَّهِ) "Eğer bu kimse çocuklarının geçimi için çalışırsa, Allah yolundadır. Eğer yaşlı ana babasının ihtiyaçlarını gidermek için çalışırsa, onun yaptıkları yine Allah yolunda hizmettir. Eğer kendi izzet ve erdemi için çalışırsa, onun yaptıkları yine Allah yolundadır. Eğer ailesinin geçimi için çalışırsa, Allah yolundadır." Bu yolla Hakem'den sadece İsmail b Müslim rivayet etmiştir. Ondan da Hammam yoluyla Muhammed İbn Kesir de tek rivayet ederdir. Ka'b b Ucra yoluyla da sadece bu sened bulunmaktadır.[537] Muhammed b el-Münkeder[538]; "Allah yolunda takvaya en güzel yardımca zenginliktir" demiştir.[539]

İslam dini, Müslümanları rızık kazanma yolunda çalışmaya ve bu yolda gayret göstermeye çağırmakta ve tenbellikten ve işsizlikten sakındırmaktadır. Allah Teâla,

---

[533] Bkz. Halil, M., **fi'l-Fikri'l-İktisadi'l-Arabi'l-İslami**, Daru'r-Reşid, Bağdat, s:117.

[534] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VI, s:3255.

[535] Bkz. Gazzâlî, M., (2005). **el-İslam ve'l-Menahicu'l-İştirakiyye**, Nahdatu Mısır, b:4, s:60.

[536] Bkz. Gazzâlî, M., (2005). **el-İslam ve'l-Evdau'l-İktisadiyye**, thk. Muhammed Halid el-Akid, Nahdatu Mısır, b:3, s:47.

[537] Taberânî, S., (1985). **er-Ravzu'd-Dani** (el-Mücemü's-Sagir), thk. Muhammed Şekur Mahmud el-Hac Emrir, el-Mektebu'l-İslami, Dar Ammar-Beyrut, Amman, b:1, c:II, s:148, no: 940.

[538] İbnü'l-Hudeyr b. Abdüluzza b. Âmir b. el-Haris, Peygamber efendimizden ve sahabe-i kiramdan rivayetleri vardır, ö. 130. Bkz. **Siyeru Alamu'n-Nubelâ**, c:V, s:353-368.

[539] Zehebî, Ş., (1985). **Siyeru Alamu'n-Nubelâ**, thk. Şuayb Arnavut'un gözetiMinde bir gurup araştırmacı, Muessesetu'r-Risale, b:3, c:V, s:355.

rızkı verenin kendisi olduğunun üzerinde durmakta ve alınması gereken gerekli önlem ve tedbirler alındıktan sonra rızkı kendisinin verdiğini teyit etmekte ve bu konuda şöyle buyumaktadır: (اِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقاً فَابْتَغُوا عِنْدَ اللهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ)[540] "Siz Allah'ı bırakarak ancak putlara tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz. Allah'ı bırakarak taptıklarınızın size hiçbir rızık vermeye güçleri yetmez. Öyle ise rızkı Allah'ın katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: (اِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقاً) Allah'ı bırakarak taptıklarınız, size hiçbir rızık vermeye güçleri yetmez. (فَابْتَغُوا عِنْدَ اللهِ الرِّزْقَ) Öyle ise rızkı Allah'ın katında arayın. Çünkü tek başına rızık veren sadece odur. Onun dışında hiç kimse rızık veremez. Bu nedenle rızkı ondan isteyin. (وَاعْبُدُوهُ) Sadece ona kulluk edin. (وَاشْكُرُوا لَهُ) Size verdiği nimetler karşılığında sadece ona şükredin. (اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ) Kıyamet günü ona döndürülecek ve işlediğiniz her amelin karşılığını size verecektir.[541]

Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), rızkını kazanma adına çalışmanın fazileti hakkında şöyle buyurmuştur: (مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ، خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ، وَإِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ)[542] "Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir yiyecek yememiştir. Allah'ın peygamberi Davut (a.s.) da elinin emeğinden yerdi." Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), çalışmayı terk etme ve insanlara el açmayı yerme adına da şöyle buyurmuştur: (مَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَسْأَلُ النَّاسَ، حَتَّى يَأْتِيَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَيْسَ فِي وَجْهِهِ مُزْعَةُ لَحْمٍ)[543] "İnsanlardan dilenip duran kişi, sonunda kıyamet gününde (Allah"ın huzuruna) yüzünde bir parça bile et kalmamış vaziyette gelir."

İslam dini, Müslümanları harcamada itidalli ve orta yollu olmaya çağırmakta ve cimrilik ve israfa karşı uyarmaktadır. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurur: (وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً)[544] Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın. el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: Allah Teâla, cimriliği kınıyarak ve israfı yasaklayarak insanın hayatında iktisatlı olmasını emretmiştir. (وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلى عُنُقِكَ) Hiç kimseye birşey vermeyen eli sıkı

---

[540] Ankebût Sûresi 29/17.
[541] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VIII, s:4191.
[542] Buhari, ktp **Bey'** bab Kesbu'r-Racül ve ameli yedihi, c:III, s:57, no: 2072.
[543] Sahih Müslim, ktp **Zekat**, bab Keraheti mes-eleti'n-Nas, c:II, s:720, no: 1040.
[544] İsrâ 17/29.

biri olma. (وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ) Güç ve kuvvetinin üzerinde harcayıp kazancının ötesinde infakta bulunup israfçı olma. (فَتَقْعُدَ مَلُوماً) Cimri olursan kınanırsın. (مَحْسُوراً) İsraf edersen de çaresiz kalırsın. Mahsur (المحسور) : Yorgun argın ve çaresiz kalmak anlamındadır. Yani ne zaman gücünün üstünde harcama yaparsan harcayacak birşey bulamadan oturur kala kalırsın. Böylece yolculuk yapmaktan aciz hale gelen zayıf kişiye benzer. Bu durumda kınanma ve hasaret israf eden kişiye aittir. Müsrif kişi Allah katında ve insanlar nazarında kınanır. Fakir şöyle der: Allan falan kişiye verdi ancak o bana vermedi. Zengin de; Maişetini idare etmesini beceremiyor der. Müsrif kişi, kendi nazarında da iyi değildir zira mala ihtiyacı olsa ve bulamasa pişman olur. Ayette yer alan eli sıkı olma ve büsbütün eli açık olma meselesi cimriliği ve israfa varacak şekilde vermeyi engellemeye yöneliktir. Ayet, israf ve eli sıkı olma arasında iktisadı emretmektedir.[545] İbn Cevzi[546] şöyle der: Aklı başında olan bir insan, aklıyla dünyadaki işlerini yoluna koyup idare eder. Fakir ise; insanlar nazarında onu alçaltacak duruma düşürmekten kurtaracak malı kazanmak için çalışır, kanaatkâr olur ve ardından insanlar arsında şerefiyle aziz olarak yaşar. Eğer zengin ise; fakirliğe maruz kalmamak ve insanlara el açmamak için harcamalarını ona göre ayarlar."[547]

Malı mülkü olmayan bir millet, fakir, ihtiyaç ve gereksinimlerini başkalarından karşılamaya çalışan, aç ve açıkta olan, istikrar ve düzeni olmayan, toprakları ölü, yerleşim yerleri harabe, emniyet içinde olmayan ve her türlü gereksiniminde onlara duyduğu ihtiyaçtan dolayı başka milletlerin onu idare edip yönlendirdiği bir millettir. Böyle bir milletin çocukları arasnda cahillik ve bilgisizlik yaygın olup hastalıklar onları öltürür. Böyle bir millet, Allah'ın, evreni insanın hizmetine sunma muradını yani yeryüzünün imar edilmesini gerçekleştirmekten aciz olmasından ötürü zevalini bekleyen bir millettir.[548]

el-Esas yazarının ifadelerinden; malın önemi, İslam dininin helal mal kazanmaya teşviki ve tenbelliği ve çalışmamayı kınadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca haram malın her türlüsünü yasakladığı ve bunun toplum üzerindeki zararlı etkilerini ortaya koyduğu

---

[545] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VI, s:3061.

[546] Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. Ali el-Kureşi ö. 597. Bkz. **Siyeru Alamu'n-Nubelâ**, c:XXI, s:365-379.

[547] Cevzî, C., (2004). **Saydu'l-Hatır**, Hasan el-Mesahi Suveydan, Daru'l-Kalem, Dimaşk, b:1, s:498.

[548] Kâdirî, A. A., (1990). **el-İslam ve Daruratu'l-Haya**, Daru'l-Muctema, Cidde, b:2, s:134.

görülmektedir. Öyle ki mal, çağımızda en önemli eksendir. Çünkü emniyet, sanayi, üretim ile fakirlik, hastalık ve işsizlikle savaş gibi, her alanda rönesansın gerçekleştirilmesi, malın varlığına bağlıdır. Hayatınmızda malın, merkez noktayı temsil ettiğine en güzel örnek şu verilebilir. İnsanların mala gösterdikleri önemi azaltma adına bir bilgilendirme ve farkındalık çalışması yapılmak istense bu işlerin ve programların yürütülmesi adına bile mal ve finansa ihtiyaç vardır.[549]

5.1.2 İslami Ekonomik Sistem ve Ümmetin Rönesansındaki Rölü

İslami ekonomik sistem, insan ürünü olan diğer ekonomik sistemlerden farklılık ayrıcalık gösterir. Zira İslam ekonomisi, İslam akidesine dayanır ve İslam'ın uygulanmasını istediği ahlak ve etik değerler ile bağlantılıdır. Finansal ve ekonomik iş ve işlemler ile bunların kuralları Allah'ın emirleri üzerine kuruludur. Bu nedenle Müslümanlara düşen ona inanmak ve onu tasdik etmektir. Ticari ve ekonomik muamele ve işlemlerin İslami kurallardan ve emirlerden ayrılması mümkün değildir. Müslüman bir fert, başkaları ile olan ilişkilerinde ilahi kontrolün varlığını her daim hisseder. Ayrıca ekonomik etik davranışlar adına çok sayıda ahlaki kurallar vardır. Bunlardan birisi, sevap ve ceza prensibidir. İslam dini, fert ve toplumu çok sayıda suç ve cezadan korumak üzere ihtayati ve yasaklayıcı kural ve tedbirler getirmiştir. Bunlar Müslümanı, Allah'ın koyduğu bu kurallara uymaya ve yasakladığı şeylerden de uzak durmaya teşvik etmektedir. Bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (مَنْ جَٓاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَآ وَمَنْ جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّـَٔاتِ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ)[550] "Kim bir iyilik getirirse ona bundan daha hayırlısı vardır. Kim de bir kötülük getirirse, bilsin ki, kötülük işleyenler ancak yapmakta olduklarının cezasına çarptırılırlar." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: (مَنْ جَٓاءَ بِالْحَسَنَةِ) Kim ahiret gününde bir iyilikle gelirse (فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَآ) Allah ona, kulun işlediği bu iyiliğe karşılık daha iyisini ve daha hayırlısını verir. Zira Allah bunu kat kat artırır. (وَمَنْ جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّـَٔاتِ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) Kim de bir kötülük getirirse, bilsin ki, kötülük işleyenler ancak yapmakta olduklarının cezasına çarptırılırlar. Allah'ın kerem ve cömertliğinin bir göstergesi de kötülüklere yapılan kadar, iyiliklere de on kat karşılık vermesidir.[551] el-

[549] Bkz. Bekkâr, A., (2011). **e-Sahvatu'l-İslamiyye Sahva Min ecli's-Sahva**, Daru's-Selam, b:1, s:167.
[550] Kasas 28/84.
[551] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:4114.

Esas yazarı; (فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَراً يَرَهُ) (وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ)[552] "Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir." Bu ayetinin tefsiri ile ilgili şöyle der: (فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ) Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun karşılığını yani mükâfatını görecektir. (وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَراً يَرَهُ) Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse onun karşılığını yani cezasını görecektir. Zerre sözcüğü, küçüklüğü ifade etme adına kullanılabilecek en yerinde bir kelimedir. Yunus suresinde ve diyerlerinde, Allah Teâla'nın (وَما يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلا فِي السَّماءِ وَلا أَصْغَرَ مِنْ ذلِكَ وَلا أَكْبَرَ) "Ne yerde, ne de gökte, zerre ağırlığınca, (hatta) bu zerreden daha küçük veya daha büyük olsun, hiçbir şey Rabbinden uzak (ve gizli) olmaz" diyerek zerreden / atomdan daha küçük cisimleri zirkrettiğini gördük. Buradaki ayetin amacı, zerrenin yani atomun en küçük cisim olduğu gerçeğini sarsmak değildir. Aksine burada, hayır ve şer adına işlenen amel ne kadar küçük olursa olsun insanın bunun karşılığını alacağını ifade etmek içindir. Burada zerre gibi başka bir örnek vermek mümkün değildir, zira evrende bir bütün olarak zerreden / atomdan daha küçük bir cisim bulunmamaktadır."[553] "Ceza ve mükâfat konusundaki bu rabbani, sabit ve değişmez prensip, Allah'ın mutlak adaletinin bir göstergesidir. Zira O, hiç kimseye zulmetmez. Karşılık, işlenilen amellere göre verilir. Verilen karşılık, amelin cinsinden verilir, istediğini yap zira yaptığının karşılığını bulursun."[554]

Diğer bir prensip de helal ve haram prensibidir. İslam dininin koyduğu kurallar, kulların şerefini ve saygınlığını korumaya yönelik olup uygulanması halinde onlara saygın bir hayat sunar. Ayrıca böyle bir uygulama kulların faydasına olup İslam düşmanlarının iddia ettiği gibi kulların zararına bir durum söz konusu değildir. Allah, kulların zararına olan hiç bir şeyi helal ve kulların yararına olan hiç bir şeyi de haram kılmamıştır. Allah Teâla, helal ve haram hükümleri içeren kuralları ile kullarının kulluğunu imtihana tabi tutmaktadır. Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: (وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللهِ الْكَذِبَ اِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ)[555] Dilleriniz yalana alışageldiğinden dolayı, Allah'a karşı yalan uydurmak için, "Şu helâldir", "Şu haramdır" demeyin. Şüphesiz, Allah'a karşı yalan

[552] Zilzâl 99/7-8.
[553] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:XI, s:6634.
[554] Halidî, S. A., (1987). **Tasvibat fi fehmi bazı'l-Âyat**, Daru'l-Kalem, Dimaşk, b:1, s:150.
[555] Nahl 16/116-117.

uyduranlar, kurtuluşa eremezler. (Dünyada elde ettikleri) az bir yararlanmadır. Hâlbuki (ahirette) onlara acıklı bir azap vardır.” el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: “Allah, müşriklerin kendilerine göre helal ve haram sayma yöntemini ve cahiliye döneminde edindikleri şeriata göre Bahîre, Sâibe, Vasîle ve Hâm gibi onlara isim vermelerini yasaklamış ve (وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللهِ الْكَذِبَ) “Dilleriniz yalana alışageldiğinden dolayı, Allah'a karşı yalan uydurmak için, "Şu helâldir", "Şu haramdır" demeyin.”buyurmuştur. Bu konu içine, dinde yeri ve dayanağı olmayan her bidat girmektedir. Veya Allah’ın haram kıldığı şeyin helal kılınması ya da helal kıldığının haram sayılması girmektedir. Adından da (اِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ) “Şüphesiz, Allah'a karşı yalan uyduranlar, ne dünyada ne de ahirette kurtuluşa eremezler.” Diyerek tehdit etmiştir. Dünyadaki cezaları (مَتَاعٌ قَلِيلٌ) az bir yararlanmadır. Yani, Allah’a karşı uydurdukları yalanları nedeniyle elde ettikleri fayda çok azdır. Ahirette ki karşılıkları ise (وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ) onlara acıklı bir azap vardır. Delilsiz, heva ve hevese göre bir şeyin helal ve haram sayılması küfürdür. Bu ümmete helal ve haram olan şeyleri ve zaruret halinde mubah olan şeyleri Allah bildirmiştir ki bu da ümmetin rahatı içindir. Çünkü Allah bu ümmet için zorluk değil kolaylık istemektedir.” [556] Allah’ın kitabında belirttiği helal ve haram konusu, beşeri ekonomilerin aksine, İslam ekonomisinin üzerine bina edildiği temel konulardan birisidir.[557] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (تِلْكَ حُدُودُ اللهِ وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ وَمَنْ يَعْصِ اللهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَاراً خَالِداً فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ) [558] İşte bu (hükümler) Allah'ın koyduğu sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetlere sokar. İşte bu büyük başarıdır. (13) Kim de Allah'a ve Peygamberine isyan eder ve onun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu ebedi kalacağı cehennem ateşine sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır. (14) el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: (تِلْكَ حُدُودُ اللهِ) İşte Allah'ın, vefat eden kişeye yakınlıklarına, ihtiyaçlarına ve yokluğunda onları kaybetmelerine göre mirasçılar için koyduğu bu farzlar ve miktarlar, Allah’ın koyduğu sınırlardır. Çünkü şer’i kanunlar, mükellefler için konan sınırlar gibi olup onların aşılması caiz değildir. Burada bu sınırlar, aşılmaması için zikredilmiştir. (وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ) Bu sınırlar konusunda kim Allah'a ve Peygamberine

[556] Bkz. **el-Esasu fi’t-Tefsir**, c:VI, s:4003.
[557] Bkz. Eşveh, Z. S., **el-İktisadu’l-Vadi ve’l-İktisadi’l-İslam**, Nazra Tarihiyye Mukarana, s:355.
[558] Nisâ 4/13-14.

itaat ederse, yani onları ne eksiltir ne de artırırsa ya da ameli ve fiili olarak miras ve diğer konularda sınırı aşmazsa, (يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَاۚ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ وَمَنْ يَعْصِ اللهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ *) Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetlere sokar. İşte bu büyük başarıdır. Kim de Allah'a ve Peygamberine isyan eder ve onun koyduğu sınırları aşarsa, (يُدْخِلْهُ نَاراً خَالِداً فِيهَاۖ وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ) Allah onu ebedi kalacağı cehennem ateşine sokar. Bu, Allah'ın koyduğu sınırları aşması, onları inkâr etmesi, helali haram, haramı da helal sayması nedeniyledir. Bu makamda böyle bir tehdit ne kadar sert bir tehdittir. Bunun hikmeti bu çağda daha iyi anlaşılmaktadır, zira ataları Müslüman veya adı Müslüman bir nesilden öyle sasler yükselmektedir ki miras konusunda Allah'ın emirlerinin yok sayılmasını talep etmektedirler."[559]

Diğer bir prensip de ferdi mülkiyet hakkdır. İslam dini, ferdi mülkiyet hakkını kabul etmiş, onun korunması adına hırsızlık gibi eylemlerin önüne geçecek kanunlar koymuş ve İslam ekonomisinin inşası adına onu temel prensip yapmıştır. Bu konuda Allah Teâla şöyle buyurur: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)[560] "Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: Allah Teâla bu ayeti kerimede, kulların birbirlerinin malların batıl yollarla yemesini yasaklamıştır. Yani, yağme, soygun, hırsızlık, gasb, aldattma, faiz, kumar gibi şer'i ve yasal olmayan kazanç yollarıyla insanların birbirlerinin mallarını yemelerini yasaklamıştır. Zira insanların niyetleri Allah'a gizli kalmaz ve O herşeyi bilir. Ardından Allah Teâla ilişkilerdeki helal yolu açıklamıştır. Bu yol, Allah'ın helal kıldığı konularda, karşılıklı memnuniyet esasına dayalı ticari mubadeledir.[561]

Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗۚ)[562] Rüştüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın. el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ) Yetimin malına ancak en güzel şekilde ve en güzel yolla yaklaşın. Bu yol da onun korunması ve artırılması için değerlendirilmesidir. (حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗۚ) Yetim rüştüne erişinceye kadar

[559] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:1012-1013.
[560] Nisâ 4/29.
[561] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:1045.
[562] İsrâ 17/34.

yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın.[563] Ferdi mülkiyet hakkı İslam'da mukaddes bir haktır.[564]

Diğer bir prensip de Zekât prensibidir. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurur: (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ)[565] "Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: "İleride göreceğimiz üzere, tercih edilen görüşe göre, bu ayette geçen kenz kelimesinin anlamı, zekât eda edilmesi gereken mallardır. (وَلَا يُنْفِقُونَهَا) Biriktirdikleri bu malları (فِي سَبِيلِ اللهِ) Allah yolunda, yani oun emrettiği işlerde harcamayanları (فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ) Elem dolu bir azapla müjdele. Hangi azap ateşten daha şiddetlidir ki?"[566] Sermayesine sahip çıkmak iseteyen sermaye sahibi bir insan, onu çalıştırmak zorundadır. Böylece zekât, sermaye üzerinden değil, elde edilen kâr üzerinden verilir. Bu nedenle zekât sistemi, sermeyenin doğal olarak sürekli ve zorunlu olarak hareketli olmasını sağlar. Buradan, ayetin anlamı anlaşılmaktadır. Allah yolunda infak ve harcama söz konusu ise bu durumda mal biriktirme olmaz ki bunların en az miktarı zekâttır. Zekât, sekiz gruba verilir. Bunlar; 1.Fakirler, 2.MİskinIer, 3.Zekât toplamakla görevlendirilen memurlar, 4.Müellefe-i kulûb adı verilen kalpleri İslam'a ısındırılmak istenen kimseler, 5. Borçlular, 6. Esaretten kurtulacaklar, 7. Yolda kalmış olanlardır, 8. Allah yolunda cihad edenler.[567]

İslam dini, yoksulluk risklerini azaltacak tüm kentsel imar ilke ve prensiplerini gerekli kılan ekonomik bir sistem ve program ortaya koymuştur. Bu sistemin ilkeleri arasında şunlar sayılabilir.

1-Zekât: Zekât ile malın belli kişilerin elinde toplanmasının ve diğer insanların ondan mahrum olmasının önüne geçilir.[568] Vakıf, bağış ve sadaka anlayışı da bu manadadır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۖ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللهَ بِهِ عَلِيمٌ)[569]

---

[563] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VI, s:3062.
[564] Bkz. Mevdûdî, E-Â, (1983). **Nizamu'l-Hayati fi'l-İslam**, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, s:52.
[565] Tevbe 9/34.
[566] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2277.
[567] Bkz. Havvâ, S., **el-İslam**, s:119-128.
[568] Bkz. Vecdi, M. F., (1991). **el-İslam Dînu'l-Hidaye ve'l-İslah**, thk. Muhammed Zuhri en-Neccar, Daru'l-Cil, Beyrut, b:1, s:224.
[569] Âl-i İmrân 3/92.

Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: "Ayet, gerçek iyiliği elde etmenin yolunun gıda ya da başka birşey olsun sevdiği şeyleri infak edip harcamadan geçtiğini açıklamaktadır. Ardından ayet, yapılan her harcamayı Allah'ın bildiği ve ona göre sahibini mükâfatlandıracağını haber vermiştir. Rabbanilik ve kâmil bir ubudiyet, insanın iyilik yapmasıyla tahakkuk eder. Bu da ancak insanın sevdiği şeylerden infak edip harcamasıyla gerçekleşir."[570] el-Esas yazarı; (وَأَن تَصَدَّقُواْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ) "Şu da var ki, tasadduk etmeniz, eğer bilirseniz sizin için daha hayırlıdır." ayetinin tefsiri ile alakalı şöyle der: (وَأَن تَصَدَّقُواْ خَيْرٌ لَّكُمْ) Borçlu olanlardan zor durumda kalanlara, sermeyinizi ya da ondan bir kısmını tasadduk etmeniz ahiret gününde sizin için hayırlıdır. (إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ) Buradaki bilme eyleminin anlamı nazari anlamından daha geniş bir anlama sahiptir. Kelimenin buradaki anlamı; Amel ile taçlanan ilimdir. Buna göre mana şöye olur: Bunun Allah katında daha hayırlı olduğunu bilir ve onu yaparsanız, tasadduk etmeniz sizin için hayırlıdır."[571] Hadisi şerifte de sadakanın fazileti hakkında Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (إذا مات الإنسانُ انقطعَ عنه عملهُ إلا من ثلاثةٍ: إلا مِن صدقةٍ جاريةٍ, أو من علمٍ يُنتفع به, أو ولدٍ صالحٍ يدعو لَه)[572] "İnsanoğlu ebediyete irtihal ettiği zaman şu üç kişinin defteri hariç amel defteri kapanır. Ardında sadakayı cariye, bırakan kişi, istifade edilen ilim, kendisine dua eden hayırlı evlat."

2-İslam'da miras ilkesi: İslam dini miras ilmine ayrı bir önem vermiş ve konunun önem, ehemmiyet ve büyük risklerine karşılık ona bazı hassas kıstas ve kurallar koymuştur. Zira miras konusunda insanların uğradıkları mağruriyetler nesiller boyu devam edebilmektedir. Bu nedenle cinayetler içlenmekte ve akrabalık ilişkileri kesilmektedir. Allah Teâla bu konuda şöyle buyurmaktadır: (وَأُوْلُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ اِلَّا اَنْ تَفْعَلُوا اِلَى اَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفاً كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُوراً)[573] Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitabına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka. Bu (hüküm) Kitap'ta yazılıdır." el-Esas yazarı bu ayetin

[570] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:821.
[571] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:649.
[572] Müslim, S., ktp **el-Vasiyye**, bab Ma yelhaki'l-insan mine's-sevap ba'de vefatihi, c:III, s:125, no: 1631.
[573] Ahzâb 33/6.

tefsiri hakkında şöyle der: (وَاُوْلُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللهِ) Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitabına göre, (miras konusunda) birbirleri için Allah'ın hükmü konusunda yani levhil mahfuzda ya da farz kıldığı konularda (مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ) (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler. Yani mirasda akrabalık bağı mühacirlik ve ensarlık bağından daha evladır. Bu ifadenin anlamı şudur: Akrabalar birbirlerine mirasçı olma konusunda yabancılardan daha evladırlar. Ya da akrabalık nedeniyle yakınlık miras alma konusunda dine sahip çıkma ve hicretten kaynaklı ensarlık ve muhacirlik gibi dini sebeplenden daha evladır. (اِلَّا اَنْ تَفْعَلُوا اِلٰى اَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفاً كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُوراً) "Ancak dostlarınıza miras konusunda bir iyilik yapmanız başkadır. Bu (hüküm) levhi mahfuzda yazılıdır."[574] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ نَصِيباً مَفْرُوضاً)[575] "Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir." el-Esas yazarı bu ayetin genel anlamı hakkında şöyle der: Müşrik Araplar, cahiliye döneminde malı ailenin büyüklerinin hakkı olarak görür ve kadınların da mirastan pay alma hakkı olmazdı. Bu günümüzde bazı dünya ülkelerinin kullandığı sisteme benzemektedir. Zira onlar, ailenin büyük oğluna miras edinme hakkı tanımaktadırlar. Allah Teâla bu ayetlerde; önce birinci ayette elde ediş hakkı bakınmından miras konusunda kadın erkek eşitliğini açıklamış, ardından da elde edişin erkeklik dişilik ya da eş, çocuk olma durumuna göre, kişilerin vefat eden kişiye yakınlığına göre değiştiğini açıklamıştır." [576] İslam'da miras meselesi; insanı çalışmaya, farklı rızık kapılarını zorlamaya itmesiyle kendini gösterir. O yeryüzünü imar eder, toplum onunla gelişir, ümmet ilerler, insan işine kalp rahatlığı ile gider çünkü say ve gayretinin kendisinden sonra zürriyetine kalacağını bilir. İnsan mal ve mülkünün kendisinden sonra başkalarına kalacağını bilse ne çalışmaya ne de mal biriktirmeye önem vermezdi. Rahatını bozmaz ve kazandığını meşru olmayan yollarda

[574] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VIII, s:4389.
[575] Nisâ 4/7.
[576] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:1002.

harcardı. Bunun bir sonucu olarak da insanlar arasında nefretler ve düşmanlıklar oluşurdu.[577]

3-Faizin haram kılınması: Allah, ihtayaç sahibi insanlara karşı fırsatçılığa neden olmasından dolayı faizi haram kılmıştır. İslam ekonomisinin genel karakteristik özelliği şunlardır: İslam sistemi faize değil zekâta dayalı kuralları belli bir sistemdir.[578] Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurur: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ) (فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهٖۚ وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ اَمْوَالِكُمْۚ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ)[579] Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın. (278) Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Rasûlüyle savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur. (279) el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰوا) Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve (اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ) eğer gerçekten kâmil manada iman etmiş kimselerseniz ki kemain delili emeredileni yapmaktır. Eğer öyleyse faizden geriye kalanı bırakın ve onu istemeyin. Eğer faiz, o haram kılınmadan öncesine aitse onun terkedilmesi gerekir. Bu açıdan faizin anlamı iyice anlaşılması ve bir daha ona dönülmemesi gerekir. (فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا) Eğer faizden geri kalanı terkedip bırakmazsanız, (فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهٖۚ) Allah ve Rasûlüyle savaşa girdiğinizi bilin ifadesi, Allah'a karşı açılan büyük bir savaş anlamı ifade etmektedir. (وَاِنْ تُبْتُمْ) Eğer faiz almaktan tövbe edecek olursanız (فَلَكُمْ رُؤُسُ اَمْوَالِكُمْۚ لَا تَظْلِمُونَ) Anaparalarınız sizindir. Böylece borçlulardan fazla para isteyerek zulmetmemiş olursunuz. (وَلَا تُظْلَمُونَ) Alacağınız anaparanızdan eksilmediği için siz de zulme uğramamış olursunuz."[580]

Faizin hayatın farklı alanlarında olumsuz etkileri vardır. Faiz, malın tamamının tefecilerin ya da eğer devlet faiz alıyorsa sadece devletin elinde toplanmasına neden olur. Öyleki gün gelir her şey onların mülkü haline gelir. Bu da insanların tefecilerin

---

[577] Bkz. Cündi, M., **el-Mirasu fi'ş-Şeriati'l-İslamiyye**, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, s:55. Mustafa, M. M., (1947). **Sa'fan**, Muhammed Muhammed, el-Mirasu fi'ş-Şeriati'l-İslamiyye, Daru'l-Fikri'l-Arabi, b:3, s:7-8.

[578] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:632.

[579] Bakara 2/178-179.

[580] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:648.

elinde karşılıksız çalışan işçiler haline gelmesine neden olur. Faiz, tefeciler arasında sınıflar oluşmasına neden olur. Üretim durur, onlara mal, oturdukları yerde, çalışmadan ayaklarına gelmeye başlar.[581] Bir hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: (لَعَنَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آكِلَ الرِّبَا، وَمُؤْكِلَهُ، وَكَاتِبَهُ، وَشَاهِدَيْهِ، وَقَالَ: هُمْ سَوَاءٌ)[582] Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), faizi yiyene, yedirene, yazana ve buna şahitlik edene lanet etmiştir. Ve onlar (günahta) eşittir buyurmuştur. "İslamın emrettiği en önemli konu adalet ve dayanışmadır. En önemli haram kıldığı konu ise zulüm ve aldatmadır. Zulmün kendini gösterdiği en önemli konu faiz ve tekelciliktir."[583]

el-Esas yazarının yukarıda geçen sözlerinden; İslam ekonomi sisteminin, toplum fertlerinin maddi açıdan belli bir düzeye çıkarak sabit ve saygın bir hayat sürebilecekleri finansal işlemleri düzenlemek için gayret sarfettiği anlaşılmaktadır. Bunu da insan ve doğa kaynaklarını kullanmak ve kâr ile serveti adaletli bir şekilde dağıtmak suretiyle yapmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken ferdin müreffeh bir dünya hayatı yaşaması ve ahirette de Allah'ın rızasını kazanmasını hedeflemektedir.

5.2 Rönesansın Askeri Ögeleri

İslam dini askeri alanla, ümmetin sabitkadem kalması ve yükselmesi konusunda ona hizmet edecek konularla, tüm düşmanlarına ya da ona düşmanlık etmek isteyenlere karşı koyacağı meselelerle nefis müdafaası açısından ilgilenmiştir.

İslam dini, bu konuda üzerine düşeni yapma adına askeri alana büyük bir önem vermiştir. Bu nedenle çok sayıda şer'i nas güç hazırlamayı ve silah üretmeyi emir ve teşvik eder tarzda gelmiştir. Bununla beraber şeriat, tüm yenilikçi araçlara önem verilmesini ve bunların geliştirilmesini kendi omuzlarına almıştır. Çünkü her dönemin kendine göre yol ve yöntemi vardır. İslam dini, nasların anlamlarına takılıp sabit kalmamış aksine atıcılık, binicilik vb gibi konularda onu modern araçlarla geliştirmiştir.

---

[581] Bkz. Havvâ, S., **el-İslam**, s:412.
[582] Müslim, S., ktp **el-Müsafat**, bab Luine ekili'r-Riba, c:III, s:1219, no: 1598.
[583] Kardâvî, Y., **el-İslam ellezi nedu ileyh**, s:72.

5.2.1 İslam'da Cihadır Amacı ve Rönesansa Etkisi

İslam dini, insanlar arasındaki çatışmaları ve kavgaları çözmek için gelmiş ve bu nedenle din içinde yaşadıkları gerçekliğe uygun prensipler ve çözümler üretmiştir ki bunlar bazen askeri çözümler olmuştur. Buna mukabil İslam dini; fıtrat dinidir, adalet ve eşitlik dinidir. İslam dini; bu dinin düşmanlarının resmetmeye çalıştıkları gibi şiddet ve terör dini değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ)[584] Dinde zorlama yoktur." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ) "Hak din üzerine zorlama yoktur ki o din İslam dinidir. Allah'ın dinine girmeye din tarafından bir zorlama yoktur."[585] Müsteşrikler ve diğer bazı din düşmanları tarafından İslam dininin zorla yani kılıç zoruyla yayıldığı yönünde şüphe oluşturulmaya çalışmışlardır. Tarih, bunun tam tersi şeklinde cerayan etmiştir. Öyleki yirmi yedi veya yirmi sekize ulaşan Hz Peygamberin girdiği tüm gazvelerde ya da altmışa ulaşan tüm seriyelerde savaş tarihinin şahit olduğu en az kan akıtılmıştır. Bu savaşlarda her iki tarafın verdiği toplam vefat sayısı 8/9'u geçmemektedir. Bu savaşlar; akan kanı durdurmaya, insanların canlarını korumaya, insanlık yararına yüce amaçları tahakkuk ettirmeye yöneliktir. Girilen tüm savaşlar bir etik değerler ve şefkatli öğretiler savaşıdır. Bu savaşlar, savaş ve harpten daha çok bir eğitim sürecine benzemekteydi.[586] Çatışma ve savaş eskiden beri vardır. İbn Haldun bu konuda şöyle der: "Savaş, insanlık için doğal bir hadisedir. Hiçbir millet ve nesil ondan kurtulamamıştır."[587] Ancak, Müslümanların savaşları ile diğerlerinin savaşları arasında dağlar kadar fark vardır. Allah Teâla Müslümanlara kendi yolunda savaşmayı birçok hikmete ve çok sayıda fayda ve yarara binaen farz kılmıştır. Bu faydalardan bazıları şunlardır:

1-İnsanları sadece Allah'ın saltanatına boyun eydirmek, onun tevhit ve kulluğu altında bir araya getirmek: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ)[588] Baskı ve şiddet kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse şüphesiz ki Allah onların

[584] Bakara 2/256.

[585] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:600.

[586] Bkz. Nedevî, E-H., (1986). **el-İslam Eseruhu fi'l-Hadara ve Fadluhu ala'l-İnsaniyye**, Daru's-Sahva, b:1, s:48-49.

[587] İşbîlî, V., (1988). **Divan el-Mubteda ve'l-Haber fi Tarihi'l-Arap ve'l-Berber ve men Adarahum Min zevi'ş-Şe'eni'l-Ekber**, thk. Halil Şehade, Daru'l-Fikir, Beyrut, b:2, c:I, s:334.

[588] Enfâl 8/39.

yaptıklarını hakkıyla görendir. el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَقَاتِلُوهُمْ) Onlarla yani kafirlerle savaşın. (حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ) Hiçbir müslüman dininden dolayı sıkıntı ve baskıya maruz kalmayıncaya kadar (onlarla savaşın). Böyle bir durum da, yetki ve saltanat bütün dünyada tamamen Müslümanların eline geçmeden mümkün olmaz. Bu nedenle Müslümanların bu işi hayata geçirmek için çalışmaları gerekir. (وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ) Din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Yani, son verilmesi ile ya da sahiplerinin İslam'a girmesi ile batıl dinler ortadan kalkıncaya ve sadece İslam dini kalıncaya kadar (onlarla savaşın.) (فَاِنِ انْتَهَوْا) Eğer küfürden vazgeçer ve Müslüman olurlarsa (فَاِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ) Allah onların yaptıklarını hakkıyla görendir. Müslüman olmaları nedeniyle ihlas ve samimi olmaları halinde onları mükâfatlandırır. Ayetin bulunduğu bağlam incelendiğinde burada geçen fitne kelimesiyle Müslümanların maruz kaldıkları işkence ve zulümler ile mal ve finans ayırarak insanların Allah'ın dininden uzaklaştırılmaları kastedilmiştir. Ancak bir Müslümanın dininden dolayı uğradığı maduriyetler sadece bunlarala sınırlı değildir. Aksine bilgisizlik ve cehalet ortalığı kapladığı, devlet, saltanat ve yetki sahibi olduğu zaman, işte bu durumda da batılın süslü nakışları karşısında Müslüman Allah'ın dininde imtihan olur. Bu nedenle cihadın nihai hedefi yeryüzünde hiçbir fitnenin kalmaması ve bu dünyada söz sahibi mercinin İslam olmasıdır.[589] Allah yolunda yapılan cihadın amaç ve hedefi bu olduğu günlerde sahabe-i kiram ve onlardan sonra gelen müsülünan neslin gerçekleştirdiği fetihlerin motivasyonu bu idi. Öyleki sahabe Rabia b Amir, Kadiseye savaşında Fars komutana şöyle demiştir: "Allah bizi; insanları, kulların kulluğundan Allah'ın kulluğuna ve dünyanın darlığından ahiretin genişliğine ve dinlerin haksızlık ve zulmünden İslamın adaletine çıkarmamız için gönderdi."[590]

2-Saldırganların Müslümanlara yönelik saldırılarını engellemek: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (اَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْماً نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِاِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَؤُكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ اَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشَوْهُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ)[591] Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya kalkışan ve üstelik size tecavüzü ilk defa kendileri başlatan bir kavimle savaşmaz mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa Allah, -eğer siz gerçek mü'minler iseniz-

[589] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2164.

[590] İbn Kesîr, İ., (1988). **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, thk. Ali Şiri, Dar İhyau't-Turasi'l-Arabi, b:1, c:VII, s:46-47.

[591] Tevbe 9/13.

kendisinden korkmanıza daha lâyıktır." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: Ardından savaşa teşvik ederek (اَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْماً نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ) Yeminlerini bozan bir kavimle savaşmaz mısınız? (وَهَمُّوا بِاِخْرَاجِ الرَّسُولِ) Peygamberi yurdundan yani Mekke'den çıkarmaya kalkışan (bir kavimle savaşmaz mısınız?) Ayet onlara, Allah Rasûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) ve kendilerine yaptıklarını hatırlatmakta ve onlarla savaşmakta ve onları öldürmekte nasıl tereddüt edersiniz demektedir. (وَهُمْ بَدَؤُكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ) Size tecavüzü ilk defa kendileri başlatmışlardır. Bu nedenle ilk başlatan daha zalim ve haksızdır. Durum böyleyken sizi savaşmaktan alıkoyan şey nedir diye sormaktadır. Ayrıca ayette savaşmanın terkedilmesi kınanmış ve savaş teşvik edilmiştir. Aynı zamanda ayet, yemin ve anltlaşmaların bozulması, peygamberin yurdundan çıkarılması ve sebepsiz yere savaşa girişilmesi gibi savaş nedenlerinden de bahsetmiştir. (اَتَخْشَوْنَهُمْ) Yoksa onlardan korkuyor musunuz diyerek onlardan korkulması kınanmıştır. (فَاللهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشَوْهُ) Oysa Allah, -eğer siz gerçek mü'minler iseniz- kendisinden korkmanıza daha lâyıktır, bu nedenle düşmanlarla savaşın. (اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ) Zira kâmil imana sahip Müslüman Allah'tan başkasından korkmaz ve onun dışında hiç kimseye aldırış etmez.[592] "İslam dininini meşru saydığı savaşın bazı amaçları vardır. Bunlar; erkek ve kadın Müslümanların uğradıkları haksızlığa engel olma, ibadetlerini hakkıyla yapmalarının önündeki engelleri kaldırma, hürriyetlerine kavuşturma ve her türlü düşmanlıktan onları muhafaza etme şeklinde sayılabilir."[593] İmam Gazzali şöyle der: Mütecaviz düşmanların düşmanlıklarını engelleme ve onlarla savaşma masraflarını gözlerinde büyüten ve onu çok gören milletler kendi kabrini kazar ve çocuklarını bitmek tükenmek bilmeyen bir zillet içine atar. Müslümanlar, korku duvarlarını yıktıkları ve tenbelliği öldürdükleri gün dünyanın efendisi haline geldiler. Onları yutmak isteyenler; müslümanlar yeryüzünde ebedi kalacakları hissine kapıldıkları, barış içinde yaşamayı sevdikleri, kan ve hedefe ulaşmanın faturasını ödemekten nefret ettikleri gün ümide kapıldılar. Bu öyle bir faturadır ki hak ve hukukun korunması ve şan ve şerefin muhafaza edilmesi adına onun mutlaka ödenmesi gerekir. Harbin önüne geçmek ve barış ve huzur içinde yaşamak için bu faturanın kesinlikle ödenmesi gerekir.[594]

---

[592] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2228.

[593] Hüseyin, A. H. M., (1998). **el-Akidatu'l-Askeriyyetu'l-İslamiyye**, dirase ve menhec ve mukarana, Mektebetu Vehbe, Kahire, b:1, s:63.

[594] Bkz. Gazzâlî, M., (2005). **Cur'ât cedide Min'l-Hakki'l-Mur**, Nahdatu Mısır, Kahire, b:1, c:II, s:73.

3- Fitnenin Müslümanlardan uzaklaştırılması: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَآ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا)[595] Size ne oluyor da, Allah yolunda ve "Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zâlim olan şu memleketten çıkar, katından bize bir dost ver, bize katından bir yardımcı ver" diye yalvarıp duran zayıf ve zavallı erkekler, kadınlar ve çocukların uğrunda savaşa çıkmıyorsunuz? el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ) Size ne oluyor da, Allah yolunda savaşmıyorsunuz? Yani gerekçeleri ortaya çıktığı halde Allah yolunda savaşmanıza engel olan şeyler nelerdir? Ayetteki bu soru ve istifham tarzı; savaşmaları halinde işi ağırdan almalarına ve savaşmamaları halinde ise bu durumun kabul edilemeyeceği yönünde bir uyarıdır. Ardından da (وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ) zayıf ve zavallı erkekler, kadınlar ve çocukların uğrunda (savaşa çıkmıyorsunuz) demiştir. (وَالْمُسْتَضْعَفِينَ) Bu kelimedeki vav harfinin atıf harfi olduğu kabul edilirse anlam şu şekilde olur: Bu zayıf ve zavallı insanları kurtarma adına ne oluyor da size Allah yolunda savaşmıyorsununz? Eğer bu harf istinaf harfi olarak kabul edilirse bu durumda anlam şöyle olur: Zayıf insanları zayıflıklarından kurtarmak için ne oluyor da size Allah yolunda savaşmıyorsununz? Çünkü Allah yolu her haber için genel anlam ifade eder. Müslümanların, kâfir insanların ellerinden kurtarılması en büyük hayır ve güzelliklerden birisidir. Her çağın kendine göre zayıfları vardır. Çağımızda bu zayıfların sayısı ne kadar da çok, bu yolda mücadelemiz ne kadar da azdır. Ayetin nazil olduğu andaki zayıflar, Mekke'de iman edip Müslüman olan ve müşriklerin hicret etmelerine engel olduğu kişilerdir. Bunlar Mekke müşrikleri arasında kalarak onların zulmüne maruz kalmış müslümanlardır. Öyleki zulüm, anne babalarını zorlamak adını çocuklara kadar uzanmıştır. Günümüzde ise Müslüman çocuklar inançları nedeniyle okullarda zorluklara maruz kalmışlardır. Bunun dışında daha binlerce araçlarla sıkıntıya maruz kalmaktadırlar. Müslümanlar ne zaman akıllarını başlarına alacak ve modern dünyanın araçlarını kullanarak bu kâfir sistemleri düşürmek için mücadele edecekler? Ardından Allah (cc) o zayıfların durumunu şu şekilde tasvir etmiştir: (الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَآ) "Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zâlim olan şu memleketten çıkar" Ayet nazil olduğu andeki halkı zalim memleket Mekke'dir. Buradaki tasvir buna benzer bütün durumlar için geçerlidir. (وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ

[595] Nisâ 4/75.

(لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيراً) Katından, bizi düşmanlarımızdan kurtaracak ve bizim işlerimizi idare edecek, bize bir dost ver, bize katından bir yardımcı ver. Onlar bu şekilde dua dua yalvarırken (وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ) "ne oluyor da size o zayıfları kurtarmak için Allah yolunda savaşmıyorsununz?" Bu hitap o gün Hz. Peygambere ve sahabe-i kirama yapılmıştır. Onların konumu göz önünde bulundurulduğunda, günümüzde cihadı terkeden ve her tarafta zillete maruz kalan neslimiz hakkında ne diyebiliriz ki? Zayıfları kurtarma adına tekrar cihada var mıyız?[596]

4-Düşmanların korkutulması ve gözdağı verilmesi: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾)[597] Onlarla savaşın ki, Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin, onları rezil etsin, onlara karşı size yardım etsin, mü'min topluluğun gönüllerini ferahlatsın ve onların kalplerindeki öfkeyi gidersin. Allah dilediğinin tövbesini kabul eder. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: "Allah (cc) savaşın terkedilmemesi yönünde uyardıktan sonra savaş emrini tekrar etmiş ve onlarla savaşın buyurmuştur: (قَاتِلُوهُمْ) Ardından da kalplerini sabit kılmak ve niyetlerini düzeltmeleri için zafer vadetmiştir. (يُعَذِّبْهُمُ اللهُ بِأَيْدِيكُمْ) Allah onlara öldürmek suretiyle sizin ellerinizle azap etsin, (وَيُخْزِهِمْ) esir almak suretiyle onları rezil etsin ve (وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ) onlara karşı size yardım etsin yani sizi muzaffer etsin. (وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ) Böylece onların başına gelen eziyetlerle mü'min topluluğun gönüllerini ferahlatsın ve (وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ) onlardan gördükleriniden dolayı kalplerindeki öfkeyi gidersin. Bahsi geçen bütün bu vaatler yerine gelmiş ve Kur'an'ın icazına ek olara bunlar bir mucize olarak kendini göstermiştir. (وَيَتُوبُ اللهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ) Allah dilediğinin tövbesini kabul eder. Bu ayet bazı müşriklerin tövbe edip İslama gireceklerine dair haberdir. (وَاللهُ عَلِيمٌ) Allah hakkıyla bilendir. Zira o ne olduğunu ve ne olacağını en iyi bilendir. (حَكِيمٌ) O, tövbelerin kabulü konusunda hüküm ve hikmet sahibidir."[598] Bu ayetin tefsiri hakkında es-Sa'lebi tefsiri yazarı şöyle der: (قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللهُ) Onlarla savaşın ki, Allah onlara (sizin ellerinizle) azap etsin, yani onları sizin ellerinizle öldürsün (بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ) onları esir almak suretiyle rezil etsin, zor durumda bıraksın, (وَيَنْصُرْكُمْ) yani sizi öne çıkarsın ve galip kılsın. (عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ)

---

[596] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:1128-1129.
[597] Tevbe 9/14-15.
[598] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2228.

Müminlerin kalplerini, onlardan gördükleri zarar nedeniyle oluşan şeylerden arıtsın."[599]

5-Münafıkların gerçek yüzünü ortaya çıkarma: Bunun nedeni, münafıkların İslam toplumu üzerinde oluşturdukları tehlikedir. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurur: (وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَاِذَآ اُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَاَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ فَاِذَا عَزَمَ الْاَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللهَ لَكَانَ) (يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَاَوْلٰى لَهُمْ خَيْراً لَهُمْ)[600] İnananlar, "Keşke bir sûre indirilse!" derler. Fakat hükmü apaçık bir sûre indirilip de onda savaştan söz edilince; kalplerinde hastalık olanların, ölüm baygınlığına girmiş kimsenin bakışı gibi sana baktıklarını görürsün. O da onlara pek yakındır. İtaat ve güzel bir söz onlar için daha hayırlıdır. İş ciddileşince Allah'a verdikleri söze bağlı kalsalardı, elbette kendileri için daha iyi olurdu." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: Ardından Allah Teâla bizlere, savaşa hevesli olan ancak kendilerine farz kılındığında ondan korkan bir topluluğu anlatmaktadır. (وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ) İnananlar, "Keşke cihattan bahseden bir sûre indirilse derler. (فَاِذَآ اُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ)Fakat, mütaşebih olmayan, hükmü apaçık olan ve açıkça savaşın vucubiyetine işaret eden bir sûre indirildiğinde, başka bir ifadeyle cihadın vucubiyeti delil ile isbat edildiğinde onda (وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ) savaştan söz edildiğinde yani savaş emredildiğinde (رَاَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ) kalplerinde hastalık yani nifak olanların (يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ) düşmanla karşılaşmaktan korkudan ve korkaklıktan dolayı, ölüm baygınlığına girmiş kimsenin bakışı gibi sana baktıklarını görürsün. Başka bir ifadeyle, ölüm esnasında gözlerin baygınlaşması nedeniyle gözlerin korkudan dışarı fırlar. Allah (cc) onları teşvik etme adına onlara şöyle seslenir: (فَاَوْلٰى لَهُمْ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ) O da onlara pek yakındır. İtaat ve güzel bir söz onlar için daha hayırlıdır. (فَاِذَا عَزَمَ الْاَمْرُ) İş ciddileşip savaş vakti geldiğinde, (فَلَوْ صَدَقُوا اللهَ) Allah'a verdikleri söze, imana, itaat ve ihlasa bağlı kalsalardı, (لَكَانَ) Elbette bu sadakat kendileri için cihattan nefret etmelerinden ve onu terketmelerinden (خَيْراً لَهُمْ) daha iyi olurdu." [601] Münafıklar, müslümanların içlerinde bulunen dâhili düşmanlarıdır. Bunların oluşturdukları tehlike ve riskler bazen harici düşmanın oluşturduğundan daha tehlikelidir. Onları ortaya çıkaracak en önemli araç cihattır. Çünkü cihatta insanın

---

[599] Sa'lebî, A., (2002). **el-Keşf ve'l-Beyan an Tefsiri'l-Kur'ân**, thk. El-İmam ebu Muhammed b. Âşûr, kontrol Nazır es-Sâdi, Dar İhyau't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, b:1, c:V, s:16-17.

[600] Muhammed 47/20-21 .

[601] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IX, s:5313, 5314.

akidesinden sonra sahip olduğu en değerli şey olan canının gitme riski vardır. Münafık, münüfıklık yaparken aslen canını korumak ve nefsinin arzuladığı lezzetlere ulaşmak için münafık olmuştur. Bu nedenle cihada çağrıldığında ve canını kaybetme riskiyle karşı karşıya kaldığında münafıklığı ortaya çıkar.[602]

6-Allah'ın mümin kullarını ayırt etmesi: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (اِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهٗ ۗ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ ۚ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَآءَ ۗ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ ۙ وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِيْنَ ۗ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ جَاهَدُوْا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصّٰبِرِيْنَ)[603] Eğer siz bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez. Bir de Allah, iman edenleri arındırmak ve küfre sapanları mahvetmek için böyle yapar. Yoksa siz; Allah, içinizden cihad edenleri (sınayıp) ayırt etmeden ve yine sabredenleri (sınayıp) ayırt etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (اِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهٗ) Eğer siz bir yara aldıysanız, eziyet ve ölüme maruz kaldıysanız, şüphesiz düşmanlarınız da buna yakın benzeri bir yaralar almıştır. Veya Eğer siz Uhud'da bir yara aldıysanız bilin ki o topluluk da daha önce Bedir'de benzeri yaralar almıştı. Ancak bu durum onların kalplerini zayıflatmadı ve sizle savaşmaktan alıkoymadı. Bu nedenle sizler zayıflık göstermeme konusunda onlardan daha evlasınız. Ayet, Uhud ve savaş dolayısıyla inmiş olsada ifade ettiği anlam Uhud'dan veya sadece savaştan bahsetmekten daha geniştir. (وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ ۚ) İyi ve güzel akıbet sonunda müminler için olsa da iyi veya kötü günleri insanlar arasında yer değiştirir. Bu dünyada bulunan nimet ve sıkıntılar bazı hikmetlerine binaen insanlar arasında dönüp durur. Bizler bu hikmetlerden bazılırını kavrar bazılarını kavrayamayız. Bu hikmetlerden bazıları şunlardır: (وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَآءَ ۗ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ ۙ وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِيْنَ) "Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar." Allah Teâla burada dörk hikmet zikretmiştir. Öncesinde de bunlar dışında başka hikmetlerin olduğunu ifade etmek için vav harfini zikretmiştir. Bu hikmetler; 1- (وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا) Her türlü

[602] Bkz. Alyânî, A., (1985). **Ehemmiyyetu'l-Cihad fi neşri'd-Da'veti'l-İslamiyye**, ve'r-Raddu ala't-Tavaifi'd-Dalle fihi, Dar Taybe, b:1, s:181.

[603] Âl-i İmrân 3/140/142.

şartlarda iman üzere sabit kalan gerçek müminleri ortaya çıkarmak için bu günler insanlar arasında döndürülür. 2- (وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ) Bu ifade iki anlam içerir: a) Allah yolunda savaştığınızda Allah bazılarınıza şehadet nasip eder. b) Sizlerden bu işe layık olanları kıyamet gününde bazı topluluklara şahit yapar. Eğer günler bu şekilde insanlar arasında dönüp durmasaydı her halukârda istikamet üzere sabit kalan fazilet sahibi insanların fazileti ortaya çıkmazdı. Ayet günleri döndürüp durmasındaki bu iki hikmeti zikrettikten sonra ve diğer iki hikmeti zikretmeden önce (وَاللهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ) Allah zulmedenleri sevmez buyurmuştur. Yani Allah, iman üzere sabitkadem ve mücahit olmayan, ruhunu Allah yolunda seve seve vermeyen ve bahsi geçen o insanlar gibi olmayanları sevmez. Ayetin sonunda zalimlerden bahsederek, bu şekilde mümin ve mücahit olmayan insanların zalim olduğunu hissettirmiştir. Burada kendine zulmeden zalim statüsü içine; küfür, nifak, cihada gitmeme, Allah'ın emirlerine uymama zulumleri girmektedir. Ardından da günlerin döndürülmesindeki üçüncü ve dördüncü hikmeti zikretmiştir. (وَلِيُمَحِّصَ اللهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ) Bir de Allah, iman edenleri arındırmak ve küfre sapanları mahvetmek için böyle yapar. Allah bu günleri müminler için, onları seçmek, şahit tutmak ve arındırmak için döndürmüştür. Bu günler kâfirleri mahvetmek ve eserlerini silip ortadan kaldırmak içindir.

Bizler bugün hicri on beşince asırda görüyoruz ki günler İslam ve müslümanlar aleyhine dönmektedir. Bugün kim İman üzere sabit kalır, ruhunu İslam için feda eder ve başına gelenlere rağmen iman ve İslam safında kalırsa, böylece nefsini arındırır, derecesini yükseltir ve kâfirleri mahvetmek ve onların güç ve kuvvetlerini kırmak için çalışır.[604]

7-Müslümanların topraklarından fitne ve fesadı defetmek: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلٰكِنَّ اللهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ)[605] Eğer Allah'ın insanların bir kısmıyla diğerlerini savması olmasaydı, yeryüzü bozulurdu. Ancak Allah, bütün âlemlere karşı lütuf sahibidir." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ) Eğer Allah, insanların bir kısmıyla diğerlerini savmasaydı, kâfirleri müslümanlarla defetmeseydi, kâfirlere karşı müminlere yardım etmeseydi ve böylece onların bozgunculuğunu engellemeseydi,

[604] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:885-886.
[605] Bakara 2/251.

bozguncular dünyaya galip gelir ve yeryüzü bozulur, iyi ve suçsuz insanlar öldürülür, ülkeler harap olur ve kullar işkenceye maruz kalırdı. (وَلٰكِنَّ اللهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ) Ancak Allah, bütün âlemlere karşı lütuf ve rahmet sahibidir. Onların bazıları ile bazılarını defederek dünyanın bozulmasını engeller. O her türlü işinde hikmet ve hüküm sahibidir. Onun lutuf ve ihsanı herkesi ve herşeyi toptan kapsar."[606] Keşşaf yazarı ayetin anlamı ile alakalı şöyle der: "Eğer Allah insanların bazıları ile bazılarını savmasaydı, onların fitne fesatlarını defetmeseydi yeryüzünde bozguncular galip gelir ve yeryüzünü imar eden faydalar kaybolurdu."[607]

el-Esas yazarının ifadelerinden; Allah yolunda savaşın Müslümanlar ve diğer insanlar için asil ve yüce hedeflerinin, büyük faydalarının, seçkin yararlarının olduğu anlaşılmaktadır. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) devletin inşası ve İslam rukünlerinin sağlamlaştırılması adına Allah yolunda savaşı ana ve temel sütunlardan birisi kılmıştır.[608]

5.2.2 Güç ve Kuvvet Hazırlama, İhtiyatlı Olma ve Bunun Rönesansa Etkisi

İslam dini, müslümanları dörtbir taraftan saran tehlikelere karşı her türlü güç ve kuvvet hazırlamaya teşvik etmektedir. Orduların hazırlanması ve savaşa hazır hale getirilmesi, devletlerin her zaman ihtiyaç ve gereksinim duydukları bir zarurettir. Ordusunu gerekli techizatla donatmayan devletlerin zafer elde etmesi veya hezimetten kurtulması mümkün değildir. el-Esas yazarı; (وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللهِ وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْۚ لَا تَعْلَمُونَهُمْۚ اَللهُ يَعْلَمُهُمْۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ)[609] "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez." bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَاَعِدُّوا لَهُمْ) Onlara yani kâfirlere karşı (kuvvet) hazırlayın. (مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ) Gücünüz yettiği kadar kuvvet (hazırlayın). Bu ifadenin içine top atom bombası gibi

---

[606] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:579.

[607] Zemahşerî, C., (1987). **Daru'l-Kitabi'l-Arabi**, Beyrut, b:3, c:I, s:296.

[608] Bkz. Salâbî, A. M., (2009). **es-Siretu'n-Nebeviyye Arz Vekai ve tahlil Ahdas Durus ve İber**, Dar İbn Kesir, Dimaşk, b:2, c:I, s:502.

[609] Enfâl 8/60.

her türlü silah girmektedir. (وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ) Savaş atları hazırlayın. Bu ifade ile at gibi savaş için binilen tüm araçlar kasdedilmektedir. Bu nedenle bu cümle içine savaş gemisi, uçak, tank vb gibi her türlü araç girmektedir. (تُرْهِبُونَ بِهِ) Yaptığınız bu hazırlıklarla (عَدُوَّ اللهِ وَعَدُوَّكُمْ) Allahın düşmanlarını ve sizin düşmanlarınızı yani kâfirleri korkutursunuz. Günümüzde buna barış adına güç hazırlama adı verilir ki burada barış Müslümanlar için bir barıştır. (وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْۚ) Ayrıca bunlar dışındaki düşmanları da korkutursunuz. Onlar da münafıklar ya da müslümanlarla anlaşma yapmış ve anlaşmalarını bozmayı düşünen taraflardır. (لَا تَعْلَمُونَهُمْۚ) Sizin bizzat bilmediğiniz kişiler ya da taraflardır bunlar, ancak (اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ) Allah onları çok iyi bilir. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. (وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ) Size zulmedilmez. Yani yaptıklarınızın mükâfatı tam olarak eksiksiz bir şekilde verilir. Ayet düşmanlara karşı hazırlık yapmayı emretmekle başlamış ve Allah yolunda infak etmeyi emretmekle son vermiştir. Çünkü bu konuda hazırlık yapmak infak etmeyi gerektirir.[610] Askeri alanda hazırlık yapmanın önem ve ehemmiyeti şu maddelerde özetlenebilir:

1. Ordunun savaş yeterliliginin yükseltilmesi.

2. Ordunun, sürekli her an savaşa ve savunmaya hazır tutulması.

3. Hazırlık, askerlere askerlik ruhunun ve savaşma iradesinin aşılanmasını ve yerleşmesini sağlar. Bununla beraber askere, kendine ve silahına güvenmesini sağlar.

4. İyi bir hazırlık, savaş esnasında insan ile araç gereç ve techizat kaybını azaltır.

5. Ordunun iyi hazırlanması, savaşın hazırlıklı ve eğitimli kadro tarafından kolayca kazanılmasını sağlar.[611]

Savaş hazırlığı konusu içine; savaş meydanlarında düşmana karşı koyabilmesi için savaşçının fiziksel gücüne önem vermesi de girmektedir. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle

---

[610] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2190.

[611] Bkz. Remlâvî, T. C., (2012). **Ahkamu't-Tedribati'l-Askeriyye fi'l-Fıkhi'l-İslami**, danışman: Ziyad İbrahim Mikdad, Master Tezi, İlahiyat ve Hukuk Fakültesi, Gazza İslam Üniversitesi, s:11.

buyurur: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ)[612] "Ey iman edenler! Kâfirlerden (öncelikle) yakınınızda olanlarla savaşın ve sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki Allah kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ) Ey iman edenler! Kâfirlerden öncelikle size yakın olanlarla savaşın. Yani, en yakın olanlardan başlayın savaşmaya. Tüm kafirlerele savaşmak farzdır, ancak en yakından başlayarak savaşmak farzlar üstü bir farzdır. Bununla beraber müslümanların, ülkelerini işgal eden ve ülkelerinde bulunan kâfirlerle savaşmaları daha zaruridir. Bu nedenle cihad konusunda yönlendirme ve rehberlik çok önemlidir. (وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً) Sizin tutum ve davranışlarınızda bir sertlik bulsunlar. Bu yönlendirme, özellikle çağımızda gerçekten çok önemlidir. Zira bazıları, insanlık veya kamuoyunu göz önünde bulundunma adı altında savaşta olması gereken sertlik konusunda bizleri kandırmaya çalışmaktadırlar. (وَاعْلَمُوا اَنَّ اللهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ) Bilin ki Allah, zafer ve yardım konusunda kendisine karşı gelmekten sakınan takva sahipleri ile beraberdir. Bu makamda yapılan bu yönlendirme, Müslümanları sertlik durumunda mütecaviz kâfirlerden ya da kamuoyundan korkmaktan kurtarmaya yöneliktir."[613]

Savaş hazırlığı içinde savaşçının eğitimi ve askeri diliplini de yer almaktadır. Allah Teâlâ ayeti kerimede şöyle buyurur: (اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفاً كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ)[614] "Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ) Allah, başkası yolunda ve şeriatı haricinde savaşanları değil, kendi yolunda, yani kendi dini uğruna ve kendi şeriatı dâhilinde çarpışanları sever. (صَفاً) Saf bağlayarak, (كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ) Duvarları birbirine kenetlenmiş, kuvvetli bir şekilde birbirine yapışık ve bağlı bir bina gibi (çarpışanları sever.) Burada; savaşa tek bir vücut gibi ter bir görüş ile yani birlik ve beraberlik içinde girmeleri gerektiği ve herkesin savaşta alması gereken pozisyonunu alması gerektiği ve bununla beraber saflarında herhengi bir eksik ve gediğin olmaması gerektiği ifade edilmektedir. Durumları, sadeca saf tutma açısından değil, birbirlerine sahip çıkmaları, yardımlaşmaları, destek olmaları, pozisyonlarını korumaları ve

[612] Tevbe 9/123.
[613] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2378.
[614] Saff 61/4.

aralarında hiçbir boşluk bırakmamaları yönüyle binaya benzetilmiştir. Gerek savunma ve gerekse saldırı yapmak için hedefe ulaşma adına ortak bir plan çerçevesnde tek bir komuta altında, silah türleri, savaşçılar ve tüm savaş ekip ve ekipmanlarının bir araya gelmesi Allah'ın sevdiği bir tutum ve davranıştır.[615]

Savaş hazırlığı konusu içinde farklı alanlarda askeri birliklerin hazırlanması gerekmekte ve bununla beraber ihtiyat ve tedbire dikkat edilmesi gerekmektedir. Allah Teâlâ ayeti kerimede şöyle buyurur: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَمِيعاً)[616] "Ey iman edenler! (Düşmana karşı) tedbirinizi alıp, küçük birlikler halinde yahut topluca savaşa gidin." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ) Ey iman edenler! Düşmana karşı sürekli tedbirli olun ve düşmanlara karşı uyanık olarak alınması gereken tedbirleri alın. (فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَمِيعاً) (الثبات): Kelime topluluk anlamındadır. Cemian kelimesi burada hal konumunda olup toplu halde / topluca, beraberce manasında kullanılmıştır. Buradaki ikinci konu ise seferberlik konusudur. (النَفْرُ) : Kelime düşmana karşı çıkma anlamındadır. Bu durumda ayetin anlamı; düşmana karşı gizli, dağınık, küçük birlikler halinde yahut topluca hep beraber savaşa gidin manasındadır. Bu, durum ve şartlara göre dağınık halde veya toplu / seferberlik halinde bir savaş emridir. Bu durumda bu ayet içine, dağınık halde yapılan çete savaşları yöntemi de girmektedir."[617]

Savaş hazırlığı konusu içine işlerin gizlilik içinde yürütülmesi ve ordunun sırlarının ifşa edilmemesi de girer. Bu nedenle ordunun askeri sırlarının korunması ve ifşa edilerek askerin zarar görmesinin önüne geçilmesi gerekir. Allah Teâlâ ayeti kerimede şöyle buyurur: (وَاِذَا جَاءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهٖ)[618] "Kendilerine güvenlik (barış) veya korku (savaş) ile ilgili bir haber geldiğinde onu yayarlar." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: Allah Teâla burada savaş konusunda başka önemli bir meseleye daha değinmiştir. Bu konu; yalan haberlerin yayılması ve psikolojik harp ile ilgili bir konudur. Ayet bu konudan bahsetmiş ve konuyu tedavi etmiştir. Allah (cc), bu ümmettin psikolojik harp ve yalan haberler karşısında savunma sisteminin sağlam olmasını istemektedir. (وَاِذَا جَاءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهٖ) (الإذاعة): Kelime, bir şeyi

[615] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:X, s:5878-5879.
[616] Nisâ 4/71.
[617] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:1125-1126.
[618] Nisâ 4/83.

ifşa etme ve yayma anlamlarındadır. (الْأَمْنِ): Kelime; barış ve güven anlamındadır. (الْخَوْفِ): Tehlike veya eksiklik veya yenilgi analamlarırndadır. Burada ayet; Müslümanların birlikleri ve orduları hakkında kendilerine haber ulaştığında bunları yayan ve duyuran insanlar olduğunu ve bunun neticesinde de İslam toplumunun zarar gördüğünü haber vermektedir.[619] el-Esas yazarı (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَخُونُوا اللهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُٓوا اَمَانَاتِكُمْ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ)[620] "Ey iman edenler! Allah'a ve Peygamber'e hainlik etmeyin. Bile bile kendi (aranızdaki) emanetlerinize de hainlik etmeyin." Bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَخُونُوا اللهَ وَالرَّسُولَ) Ey iman edenler! İtaati terk edip isyan ederek Allah'a ve Peygamber'e hainlik etmeyin. (وَتَخُونُٓوا اَمَانَاتِكُمْ) Müminlerin sırlarını, kâfir ve münafıklara ifşa etmek suretiyle emanetlerinize hainlik etmeyin. Zira bu durum hıyanettir. Bu nedenle bu suçu işlemeyin. Bu konu savaş hususunda çok önemli bir konudur. Bilindiği üzere düşman söylenen her kelimeden istifade etmeye çalışır, bu nedenle Müslümanlar; Müslümanların ve ülkelerinin bütün sırlarını bir emanet olarak görmeleri ve onlara sahip çıkmaları gerekir. Onları yaymamaları ve başka yerlere akarmamaları gerekir. (وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) Yani bu sırların ifşa edilmesinin acı sonuçlarnı bile bile yaymayın. Veya hıyanet ettiğinizi bile bile bu sırları yaymayın. Zira bu durrumda hıyanet bir hata sonucu değil kasıtlı gerçekleşmiş sayılır. Sizler güzelin ve çirkinin ne demek olduğunu biliyorsunuz. Allah'a, Rasulüne ve emanete hıyanet etmenin çirkin bir davranış olduğunu da biliyorsunuz bu nedenle bu yanlışa düşmeyin[621]

Savaş hazırlığı konusu içine, savaşa teşvik etme, Müslümanların himmetini artırma ve askerler safında savaşa katılma meselesi de girmektedir. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurur: (يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ)[622] "Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: "Allah peygemberine, Müslümanları savaşa teşvik etmesini emretmiştir. Bu, genel anlamda savaşa hazır olma konusunda komutanlığın bir gereğidir."[623]

---

[619] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:1134.
[620] Enfâl 8/27.
[621] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2151.
[622] Enfâl 8/65.
[623] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2198.

Savaş hazırlığı konusu, Müslümanların maddi ve manevi yönlerini kapsayan bir konudur. Bu açıdan maddi yani fiziksel hazırlık içine, düşmanla karşılaşma adına hazırlanması gereken tüm teçhizatlar girer. el-Esas yazarı; (وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِۚ وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِۚ اِنَّ اللهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ)[624] "Beraberlerinde kitabı ve mizanı (ölçüyü) indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler. Kendisinde müthiş bir güç ve insanlar için birçok faydalar bulunan demiri yarattık (ki insanlar ondan yararlansınlar). Allah da kendisine ve Resüllerine gayba inanarak yardım edecekleri bilsin. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir." bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: Ayetten, Allah'ın demiri, onlara yardım etmek amacıyla mümin kullarının eline silah vermek için yarattığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle bugün Müslüman ülkelerde çok az silah fabrikalarının bulunması şaşılacak bir durum değil midir? Buna karşılık Müslüman olmayan ülkeler dünyayı defalarca yerle bir edecek türlü silahlara sahiptiriler."[625]

İşin manevi boyutuna gelince; ümmeti Muhammedin kendisini çevreleyen tehlike ve problemleri aşabilme gücü, fertlerinin yüksek manevi motivasyonuna bağlıdır. Manevi boyut, ümmetin zafere erişebilmesi adına en önemli faktörlerden birisi sayılır.[626]

Müslümanın aşağıda belilrtelen faktörler aracılığıyla manevi açıdan hazırlanması gerektiğine işaret eden ve buna teşvik eden çok sayıda Kur'an ayeti bulunmaktadır.

1-Allah'a güven ve ona tevekkül: Riayet edilmesi gereken sebeplere riayet etmenin ardından işlerin Allah'a emanet edilmesi anlamına gelir. Zira Allah kuluna düşmanları karşısında yardım etmezse onun sahip olduğu silah, teçhizat ve gücü hiçbir şey ifade etmez. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur: (اِنْ يَنْصُرْكُمُ اللهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْۚ وَاِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِۗ وَعَلَى اللهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ)[627] "Allah size yardım ederse, sizi yenecek yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakırsa, ondan sonra size kim yardım edebilir? Mü'minler, ancak Allah'a tevekkül etsinler." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (اِنْ يَنْصُرْكُمُ اللهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْۚ) Allah size yardım ederse, dünya birleşse sizi hiç kimse sizi yenemez. (وَاِنْ يَخْذُلْكُمْ) Eğer sizi yardımsız bırakırsa (فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِۗ)

[624] Hadîd 57/25.
[625] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:X, s:5757.
[626] Bkz. Hattâb, M. Ş., **el-İslam ve'n-Nasr**, s:14.
[627] Âl-i İmrân 3/160.

) size kim yardım edebilir? Yani sizden yardımını çekerse size kim yardım edebilir? (وَعَلَى اللهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ) Mü'minler, sadece Allah'a tevekkül etsinler. Zira ondan başka yardım edecek bir güç yoktur. Onların imanı bunu gerektirir."[628] Allah'a tevekkül etmenin meyvesi, tevekkül eden kişinin elde ettiği güç ve kuvvettir. Bu güç manevi bir güç olup, onun önünde silah, mal, mülk ve insan adına ne kadar maddi ve fiziki güç varsa hepsi zayıflar ve değerini kaybeder.[629]

2- Savaş alanında düşmanla karşılaşma anında sebat etme: Savaş meydanında sebat etme, zafer elde etmede çok önemli bir fakördür. Zira Allah (cc) aşağıdaki ayette Müslümanların sebat etmelerini emretmiş ve şöyle buyurmuştur: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيراً لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)[630] Ey iman edenler! (Savaş için) bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çok anın ki kurtuluşa erersiniz." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا) Ey iman edenler! Düşmanla karşılaştığınızda sebat edin, dağılmayın. Burada karşılaşma savaş anlamında kullanılmıştır. (وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيراً) Savaş meydanında Allah'ı açıktan çok anın ve düşmanlarınıza karşı ondan yardım dileyin. (لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) Böylece kurtuluşa erersiniz. Yani, zafer elde ederek muradınıza nail olursunuz. Burada, kulların Allah'ı zikretme konusunda gevşekliğe düşmemesi konusunda uyarıda bulunmaktadır. En meşgul olduğu zamanlarda ve sıkıntılı olduğu anlarda bile Müslümanın zikir ve Allah'ı anma konusunda gevşeklik ve tenbellik göstermemesi gerekir [631] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ)[632]"Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sağlam bastır ve şu kâfir kavme karşı bize yardım et." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا) Ey Rabbimiz! Düşmanla karşılaşdığımızda ayaklarımızı sağlam bastır ve kalplerinimizi takviye et, bizi savaş meydanından firar edip kaçmaktan muhafaza eyle ve düşmanımızın kalbine korku sal. (وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ) Düşmanlara karşı bize yardım et ve onları yerle bir et. Ayet, Müslümanların savaş meydanında Allah'a karşı nasıl bir durum sergilemesi

[628] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II2/921.
[629] Bkz. Kardâvî, Y., (1996). **et-Tevekkül**, Daru'l-Furkan, Amman, b:1, s:96.
[630] Enfâl 8/45.
[631] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2187.
[632] Bakara 2/250.

gerektiğini öğretmektedir. Zafer ve sebat adına dua dua yalvarma ve acizliğini ifade etmesi gerektiğini salık vermektedir."[633]

3-Düşmanla karşılaşma anında sabır: Bu özellik, savaşın zorluğu ve içerdiği tehlikeler nedeniyle savaşçının sahip olması gereken önemli özelliklerinden birisidir. Zira kişi korku, yaralanma, esir düşme gibi birçok durumla karşı karşıya kalabilir. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)[634] "Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa erersiniz." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: "Ayetin manası şu şekildedir: Dine ve külfetlerine sabredin. Sabır konusuda cihatta Allah düşmanlarını geçin. Yani, savaşın zorluklarına karşı onlardan daha çok sabredin. Onlardan daha az sabırlı olmayın. (وَرَابِطُوا) Düşmanla savaşma adına hazırlıklı ve uyanık olun, ayrıca şeytanla savaşma adına da mescitlerde uyanık ve hazırlıklı olun. Allah'ın emrettiği ve yasakladığı meselelerde ondan korkun ve takva üzere olun. Böyle olursanız (لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) cennete mirasçı olur, kurtuluşa erer ve Allah'ın rızasını kazanırsınız. Felah: Başa gelen kötü bir olayın ardından kişinin sevdiği kişi ile ebedi beraber olmasıdır. Kişinin, ümide kapılarak hayırlı amel işlemekten geri durmaması için ayette (لَعَلَّكُمْ) umulur ki ifadesi kullanılmıştır."[635]

4-Askerlerin manevi yönden hazırlanması: Askerin manevi yönden hazırlanması ve savunma sisteminin takviye edilmesi zafer elde etme adına en önemli faktörlerden biri sayılır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (اِنَّ اللهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْداً عَلَيْهِ حَقاً فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ وَالْقُرْاٰنِ وَمَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهِ مِنَ اللهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ)[636] "Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürler. Allah bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kesin olarak va'detmiştir. Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? O halde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (اِنَّ اللهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ

[633] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:587.
[634] Âl-i İmrân 3/200.
[635] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:967.
[636] Tevbe 9/111.

الْجَنَّةَ) "Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Allah (cc) kendi yolunda canlarını ve mallarını vermeleri karşılığında cenneti vermiştir. (يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ) Artık, onlar Allah yolunda savaşırlar. Bu, teslimiyetin hâsıl olması gereken yerin izahıdır. Bahsi geçen bu yer savaş meydanıdır. (فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ) Onlar bazen düşmanı öldürürler ve bazen de düşman onları öldürür. (وَعْداً عَلَيْهِ حَقاً) Kendilerine vededilen bu şeyler sabit, değişmez ve kesin şeylerdir.(فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ وَالْقُرْاٰنِ) Allah'ın mücahitlere vadettiği bu vaad Tevrat, İncil ve Kur'an'da kesin olarak va'dedilmiş değişmez sabit bir vaattir. Ayrıca bu ayet, bütün milletlerin savaşla emrolunduklarına ve vaadde bulunulduklarına delildir. (وَمَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهِ مِنَ اللهِ) Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? Allah'tan başka sözünü yerine getiren, ahdine vefalı olan başka kimse yoktur. Çünkü sözünde durmama çok çirkin bir davranış olup şeref ve onur sahibi bir insan böyle bir davranışı sergilemezse ekramül-ekremin olan Allah nasıldır? Bu cihad için nasıl bir teşvik ve tergiptir? O zaman hani nerde biat edenler? (فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ) O halde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin, zira sizler baki şeyler karşılığında fani şeyleri satmaktasınız. (وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ) İşte asıl büyük başarı budur. Zira hangi kâr ve kazanç cennetten daha değerlidir? Fakat bu satışa kimler taliptir?"[637]

Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), savaşlarda maneviyatları hazır hale getirirdi. Onları, sevap kazanmaya ve Allah'ın rızasına ulaşmaya teşvik ederdi. Hz. Enes (r.a), Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) Uhud günü şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: (قُومُوا إِلَى جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ)، قَالَ: - يَقُولُ عُمَيْرُ بْنُ الْحُمَامِ الْأَنْصَارِيُّ: - يَا رَسُولَ اللهِ، جَنَّةٌ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ؟ قَالَ: (نَعَمْ)، قَالَ: بَخٍ بَخٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (مَا يَحْمِلُكَ عَلَى قَوْلِكَ بَخٍ بَخٍ؟) قَالَ: لَا وَاللهِ يَا رَسُولَ اللهِ، إِلَّا رَجَاءَةَ أَنْ أَكُونَ مِنْ أَهْلِهَا، قَالَ: (فَإِنَّكَ مِنْ أَهْلِهَا)، فَأَخْرَجَ تَمَرَاتٍ مِنْ قَرَنِهِ، فَجَعَلَ يَأْكُلُ مِنْهُنَّ، ثُمَّ قَالَ: لَئِنْ أَنَا حَيِيتُ حَتَّى آكُلَ تَمَرَاتِي هَذِهِ إِنَّهَا لَحَيَاةٌ طَوِيلَةٌ، قَالَ: فَرَمَى بِمَا كَانَ مَعَهُ مِنَ التَّمْرِ، ثُمَّ قَاتَلَهُمْ حَتَّى قُتِلَ"[638] Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Genişliği yer ve gökler büyüklüğünde olan cennet için haydi kalkın hazırlanın buyurmuştur. Umeyr b Hümâam; Genişliği yer ve gökler büyüklüğünde mi ya Rasulallah diye sormuş, Allah Rasûlü de (sallallahu aleyhi ve sellem) evet diye cevap vermiştir. O da bakın bakın (Ne iyi, ne âlâ!) demiş, Hz Peygamber de (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisine bunu demene sebep nedir diye

---

[637] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2349-2350.

[638] Müslim, S., ktp **el-İmara**, bab Subuti'm-cenne lişşihid, c:III, s:1509, no: 1901.

sormuş, o da Ya Rasulallah o cennet ehlinin arasında olmak istediğim için öyle dedim, demiştir. Allah Rasûlü de (sallallahu aleyhi ve sellem) muhakkak ki sen onlardansın buyurmuştur. Sonra Umeyr, torbasından bir kaç hurma çıkartıp onları yemeye başlamış, ardından da ne oluyor bana bu hurmaları yiyorum? Muhakkak ki bu uzun bir hayattır diyerek elindeki hurmaları fırlatmış ve ileri atılarak şehit oluncaya kadar savaşmıştır.

İmam Gazzali şöyle der: Vahyin yönlendirmesine ve pratik hayatın gerçekliklerine uygun olarak ve hakkın muhafazası adına Hz peygamber ashabını savaş teknikleri konusunda eğitmiş ve onlarla birlikte talimlere ve savaşlara katılmıştır. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), bu yolda atılan adımları hakka yaklaşma adına en büyük amellerden ve en mukaddes ibadetlerden saymıştır. Bu yolla küfrün belini kırmayı amaçlamış ve onların verdikleri eziyetleri müslümanlardan uzak tutmaya çalışmıştır.[639]

5-Dua ve zikre devam etme: Düşmanlara karşı zafer kazanmak için dua etme, Allah'ı zikretme ve zaferi sadece ondan talep etme, zafer ve muzafferiyet adına en büyük sebeplerden birisidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (اِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ)[640] "Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, cevap vermişti." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (اِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ) (الاستغاثة): Yardım istemek, başa gelen bir sıkıntıdan kurtulmayı talep etmek anlamındadır. Savaştan başka çare olmadığını gördüklerinde, zayıflıklarını ve düşmanlarının gücünü bildikleri için Allah'an yardım istemişlerdir. Bu, herhâlukarda müslümanın Allah'a karşı takınması gereken tavır ve edeptir. Ancak ayetin bağlamı, onların son derece zayıf bir durumda oldukları anda zaferin geldiğini ifade etmektedir. Hayır, savaştadır, zira savaşı meşru kılan Allah'tır ve malubiyete sebep olacak şartlara düşmedikleri sürece Allah onları rezil etmeyecektir. (فَاسْتَجَابَ لَكُمْ) yani siz yardım istediniz Allah da size cevap verdi.[641]

el-Esas yazarı Enfal suresinin faydalarından bahsettiği yerde şöyle der: "Bu ayetlerden, üzerimize düşenin savaşmak oluduğunu ve zaferin Allah katından

---

[639] Bkz. Gazzâlî, M., (2007). **Fıkhu's-Sire**, Daru'l-Kale, Dimaşk, tahric Muhammed Nasıruddin el-Albani, b:1, s 218.

[640] Enfâl 8/9.

[641] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2130.

olduğunu anlıyoruz. Gene savaşmanın gereklerinden birinin dua olduğunu ve Allah'ın o duaya icabet ettiğini görüyoruz. Fakat ne acıdır ki savaşı terk edenlerin ve kendilerine farz olduğu halde cihadı ihmal edenlerin sayısı hiç de az değildir. Onlar sadece dua ile yetinmektedirler. Ne kadar da cahiller, keşke cehalet dışında başka bir görüntüyle ortaya çıksalardı."[642]

Yukarıda geçenlerden; el-Esas yazarının, hakkı tutup kaldırma, batılı yerle bir etme, Allah'ın adını yüceltme, ırz, namus ve vatanı savunma, davanın yayılması ve müslümanların İslam beldelerinde muhafazası adına kuvvet hazırlamaya çok önem verdiği ve dikkatli ve ihtiyatlı olunması gerektiğine vurgu yaptığı görülmektedir.[643]

5.3 Rönesansın Siyasi Ögeleri ve Bunların Rönesans Üzerindeki Etkisi

İslam sistemi, kendisini diğer siyasi sistemlerden ayıracak birçok prensip, esas ve değer üzerine bina edilmiştir. Aynı zamanda İslami siyaset sistemi, onda bir gedik açıp zarar vermek isteyen düşmanlarının birçok iftirasına maruz kalmıştır.

İslami siyaset sistemi kendi ayakları üzerinde durmasını sağlayan ve başkasını da islah edip düzelten birçok ayrıcalık, meziyet ve ögeler üzerine bina edilmiştir.

5.3.1 İslam'da Adalet Prensibi ve Bunun Rönesans Üzerindeki Etkisi

Adalet, yeryüzünün üzerinde durduğu terazidir. Adalet, eşitliğin sağlanması adına düzen ve yasaların üzerine bina edildiği esas temeldir. Adalet, devletin kurulması, sürekliliğinin sağlanması ve gelişmesi adına ana sutundur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ)[644] Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor. el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: "Allah Teâla, kitabının her şeyi açıklayan bir açıklayısı, yol gösterici bir hidayet ve rahmet kaynağı ve müslümanlara bir

[642] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:IV, s:2131.

[643] Bkz. Hattâb, M. Ş., (1983). **el-Askeriyyetu'l-Arabiyyeti'l-İslamiyye**, Mecelletu'l-Umme, Şeriat Mahkemeleri ve Dini İşleri Başkanlığı, Katar, Sayı: Safar, s:58.

[644] Nahl 16/90.

müjdeleyici olduğunu anlattıktan sonra onun her şeyde (اِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ) adaleti emretteğini ifade etmiştir. Hakkın edasında, görevlerin yerine getirilmesinide, siyaset, ekonomi ve sosyal ilişkileride hakları ve sorumlulukları belirlemiştir. Onun emrettikleri dışında bir adaletin olması mümkün değildir. İnsanlığın hayatında, Allah'ın kitabı ve Rasulünün sünneti uygulanmadığı sürece adalet tahakkuk etmeyecektir. (وَالْإِحْسَانِ) Allah, iyilik yapmayı emreder. Bu mana adalet kavramı üzerine ekstra söylenmiş bir ifadedir. Adalet her şeyde güzeldir ancak ihsan bir şeyin en güzel şekilde yapılmasıdar. (وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبٰى) Allah yakınlara yardım etmeyi emreder ki bu da adaletten bir parça ve ihsandan bir türdür. Ancak bu dinde haddi zatında yapılması kasdedilen bir eylemdir. (وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ) hayâsızlığı, ifrat derecesindeki çirkinliği (yasaklar) (وَالْمُنْكَرِ) fenalığı yani sağlıklı akılların ve istikemet üzere olan fıtratların çirkin gördüğü şeyleri (yasaklar) (وَالْبَغْيِ) azgınlığı yani insanları düşmanlığı yasaklar. Bu düşmanlık gerek haksızca mallarını yeme cinsenden maddi düşmanlık ya da onlar üzerinde büyüklük taslama gibi manevi türden olsun hepsini yasaklar. (يَعِظُكُمْ) O size hayır hasenat yapmayı emretmektedir ve şer ve kötülük yapmayı da yasaklamaktadır. (لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ) Belki Allah'ın öğütlerinden ders alırsınız."[645]

Adalet, İslam toplumunun inşasında ve İslam hükmünün icrasında temel dayanaktır. Zulmun yaygınlaştığı toplumlarda İslamdan bahsetmek mümkün değildir. Böyle toplumlarda adalette bilinmez. Bu nedenle İslam dini, bu kaidenin yerleşmesine ve desteklenmesine önem vermiştir. Bundan dolayı da Kur'anda bolca bu konu üzerinde durmuştur. Hadisi şerifler de insanların şer'i emirler önünde eşit olduğu konusuna yoğunlaşmıştır."[646]

Allah Teâlanın peygamberleri gönderme ve onlara kitapları indirme nedeni adaleti tahakkuk ettirmek içindir. Allah (cc) bu konuda şöyle buyurmaktadır: (لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ)[647] "Andolsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde kitabı ve mizanı (ölçüyü) indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler." el-Esas yazarı bu ayetin manası ile alakalı şöyle der: "Burada geçen elçi kelimesi ile insanlardan gönderilen elçiler yani peygamberleridir.

---

[645] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VI, s:2988.

[646] Salâbî, A. M., (2009). **Fıkhu'n-Nasr ve't-Temkin fi'l-Kur'âni'l-Kerim**, envauhu, şurutuhu, ve esbabuhu, Merahiluhu ve ehdafuhu, Daru'l-marife, Beyrut, b:5, s:466.

[647] Hadîd 57/25.

Mizan kelimesi ile ise eşyaların ölçüldüğü ölçü kasdedilmiştir. Kitap da tasavvurda, düşüncede, şeair ve emirlerde adaleti ikame etmek için indirimiştir. Mizan/tarazi, ölçülebilen eşyalarda adaleti sağlamak içindir."[648] İbn Kayyım ayetin analamı ile alakalı şöyle der: "Allah (cc) peygamberlerini ve kitaplarını, insanlar adaleti sağlasınlar diye göndermiştir. O adalet, yerlerin ve göklerin üzerine kurulu olduğu adalettir. Adaletin göstergeleri ve emareleri ne tarafta görünmeye başlamış ve yüzünü hangi yönde göstermişse Allah'ın dini ve şeriatı o taraftadır."[649]

Allah (cc) yöneticiler, adaletin gerekliliği ve halkla ilişkilerde hakka uyulması hakkında şöyle buyurmaktadır: (يَا دَاوُۥدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ اِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ)[650] Ona dedik ki: "Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: "Ardından Allah Teâla Hz Davud'a hitap etmiştir. Bu hitap milletin işlerini idare ile yetkilendirilen herkese hitap etmektedir. (يَا دَاوُۥدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْاَرْضِ) "Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık" Bu durum da tövbeden sonra durumunun aynı kaldığına ve değişmedigine delildir. (فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى) İnsanlar arasında verdiğin hükümlerde hak ile hüküm ver ve nefis arzusuna uyma. (فَيُضِلَّكَ) Yoksa nefis heva ve hevesin seni (عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ) Allah'ın yolundan, yani dininden ve şeriatından saptırır. (اِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ) Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır."[651]

İnsanlar arasında Allah'ın (cc) hükmüyle hükmetme, nefsin arzularına göre veya haksız yere zulmederek olmaması gerekir. Bu konuda Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: (اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا ۙ وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهٖ ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمِيعاً بَصِيراً)[652] "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında

---

[648] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:X, s:5755.

[649] Cevziyye, M., (2005). **Bedaiu'l-Fevaid**, thk. Ali b. Muhammed eş-Umran, danışman: Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd, Dar Alemu'l-Fevaid, Mekke-i Mükerreme, b:1, c:III, s:1089.

[650] Sâd 38/26.

[651] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VIII, s:4774-4775.

[652] Nisâ 4/58.

hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir." el-Esas yazarı bu ayetin anlamı ile alakalı şöyle der: "Allah Teâla burada insanlar arasında adaletle hükmedilmesini emretmektedir. Adalet ancak Allah'ın hükmünün ikame edilmesiyle mümkündür. Bunun dışındaki bir adalet tasavvuru cehalet, yoldan sapma ve zulumdür. Ardından Allah (cc) emanetlerin sahiplerine verilmesini, insanlar arasında adaletle hüküm verilmesini ve daha başka kapsayıcı konuları emretmiştir. Son olarak Allah Teâla ayeti ve konuyu; söylediklerimiz işittiğini ve eylemlerimizi de gördüğünü hatırlatarak sonlandırmıştır."[653]

Elinde yargı yetkisi bulunan veya devlet görevinde çalışan kişilerin, her hak sahibine hakkını verebilmesi için elinden gelen en büyük gücü göstermesi gerekir. Adalet bütün insanlar için olması gerekir, hatta öyleki dava, konuya şahit olan kişi veya yetkili şahıs veya hâkimin kendisi ya da anne babası veya akrabası aleyhine bile olsa adalet üzere karar verilmesi gerekir. Bu konuda Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَۚ اِنْ يَكُنْ غَنِياً اَوْ فَقِيراً فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰى اَنْ تَعْدِلُواۚ وَاِنْ تَلْوُۥا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيراً)[654] Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırsanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." el-Esas yazarı bu ayetin anlamı ile alakalı şöyle der: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ) Ey iman edenler! Zalimlerden olmamak için, adaleti ikame etmek için çalışın. (شُهَدَاءَ لِلّٰهِ) Şahitliklerinizi Allah rızasını kazanmak için yapın. (وَلَوْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ) Şahitliğiniz kendi aleyhinize bile olsa onu (Allah rızasını kazanmak için yapın) (اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَۚ) veya şahitlikleriniz anne babanız ya da akrabalarınız aleyhine bile olsa onu hakkıyla (Allah rızasını kazanmak için yapın) (اِنْ يَكُنْ غَنِياً اَوْ فَقِيراً فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا) Şahit olunan kişinin zengin olması onun memnuniyetini kazanma adına sizi şahit olmaktan alıkoymasın. Veya şahit olunan kişinin fakir olması ona acıdığınız için sizi şahit olmaktan alıkoymasın. Çünkü zengin olsun fakir olsun

[653] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:1087.
[654] Nisâ 4/135.

herkesi koruyup, gözetmek ve rahmeti ile muamele etmek Allah'a aittir. Sizin göreviniz ise şahitliyi hakkıyla yerine getirmektir. (فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُواۚ) Nefsi arzularınız, milliyetçiliğiniz ya da kişilere karşı duyduğunuz sevgi ve nefretiniz sizi hak ve hakıkattan uzaklaştırıp batıl ve haksızlığa ya da adaletten ayırıp zulme götürmesin. (وَاِنْ تَلْـوٗٓا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيراً) (اَللَيُ): Çarpıtmak, sapıtmak (الإعراض): Çekinmek, terk etmek ve engel olmak anlamındadır. Bu durumda ayet aşadıdaki anlama gelir: Hak yere şahitlik etmekten yüz çevirirseniz ya da şahadeti ve hükmü çarpıtırsanız ya da elinizdeki imkânlarla şahitlik yapılmasını engellerseniz, Allah yaptıklarını görmektedir ve ona göre de sizi cezalandıracaktır."[655]

İslam dini, hâkimlerin insanların diline ya da rengine ya da millyetlerine ya da sosyal statülerine bakmaksızın toplum içinde adaleti ikame etmelerini emretmiştir. Bu nedenle hak, hak sahibine dönmesi ve haksızlığa maruz kalanın dost ya da düşman olmasına veya zengin ya da fakir olmasına bakılmaksızın herhangi bir ayrıcalık gözetmeden adaletle muamele edilmesi gerekir. Bu konuda Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَٓاءَ بِالْقِسْطِۖ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُواۜ اِعْدِلُواۗ هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰىۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ)[656] "Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." el-Esas yazarı bu ayetin anlamı ile alakalı şöyle der: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلّٰهِ) Ey iman edenler! Hakkı başkası için değil, Allah için titizlikle ayakta tutup ikame edin. (شُهَدَٓاءَ بِالْقِسْطِۖ) Haksızlık ve zulum ile değil, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. (وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوا) Bir topluma olan kininiz sizi onlara karşı adaletsizlik yapmaya itmesin. (اِعْدِلُواۗ هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى) Adil olun. Zira adaletli olma takvaya, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah Teâla burada öncelikle bir topluma duydukları kin yüzünden adaleti terk etmelerini yasaklamış sonra da tekrar teyit ve tekrar açısından açıkça adaleti emretmiştir. Ardından da başka bir cümleye geçerek (هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى) Bu takvalı olmaya daha yakındır buyurmuştur. Eğer adaletin varlığı mutlak manada bu derece güçlü ve önemli ise bunun Allah'ın dostları olan müslümanlar için uygulanması ne derece önemli olduğu hesap edilsin.

---

[655] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:1197.

[656] Mâide 5/8.

(وَاتَّقُوا اللهَ) Allah'ın emrettiği ve yasakladığı konularda Allah'tan korkun ve takvalı olun. (اِنَّ اللهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ) Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. Bu ifade, hem haber verme hem de uyarma mahiyetinde bir cümledir."[657]

Adaletin ikame edilmesi toplumun güven ve istikrarının sağlanmasıdır. Bununla beraber devletin kısas hükümlerini uygulamada gevşeklik göstermesi, suçlunun elinden tutması anlamına gelir ki bu da toplumda fesat ve bozgunculuğun yayılmasına neden olur. Bu konuda Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰى اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَا اُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ)[658] "Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır." el-Esas yazarı bu Bu iki ayetin genel anlamı hakkında şöyle der: "Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: Ey iman edenler! Kısas konusunda adaletli olmanız emredilmiştir. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Bu kısasın -öldürmeye karşı öldürme- emredilmesinde büyük hikmetler vardır. Bunda canın ve hayatın korunması vardır. Zira birisini öldürmek isteyen kişi, işin ardından kendisinin de öldürüleceğini bilirse o işten vazgeçer. Bu canlar ve nefisler için hayatta kalma ve hayatın devamı anlamına gelir. Kasıtlı insan öldürmelerde kısas, maktülün ailesi tarafından affedilmesi ve diyetin kabul edilmesi halinde ancak ortadan kalkabilir. Affedilmesi halinde katil diyeti ödeme konusunda gevşek davranmaması gerekir. Aynı zamanda maktülün ailesinin de kan davası gütmesi helal değildir"[659]

Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) adaleti ikame etmiş ve hak ve adaletin uygulanması konusunda örnek bir hayat sergilemiştir. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatı boyunca adaleti uygulamış, ona davet etmiş ve insanlar arasında

[657] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:III, s:1324-1325.
[658] Bakara 2/178-179.
[659] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:I, s:396.

adalet kavramını yaymış ve yerleştirmiştir. Böylece onlar da adaleti talep etme konusunda herhangi bir beis görmemişlerdir.[660]

Allah Teâlâ şöyle buyurur: (اِنَّا اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا اَرٰيكَ اللّٰهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيماً)[661] (Ey Muhammed!) Biz sana Kitab'ı (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin. Sakın hainlerin savunucusu olma. el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (اِنَّا اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ) Bu kitap Allah tarafından gerçekten hak olarak indirilmişir. Kitabın haber verdiği hadiseler ve emirleri hak ve gerçektir. (لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا اَرٰيكَ اللّٰهُ) İnsanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ve vahyettikleleri ile hüküm veresin diye bu kitap indirilmiştir. (وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيماً) Sakın hainlerden dolayı düşman ve hasım olma. Hainlerin savunucusu olma. Her masiyet ve günah hıyanettir. Her günahkâr ve âsi masiyetinde haindir. Asi ve günahkârlar ile ilgili Müslümanlarla tartışma."[662]

Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) insanlarla olan ilişkilerinde adaletine çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bu örneklerdin birisi de Zülhuveysıra et-Temimi'nin (ra) Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) Huneyn'de ganimetleri dağıtırken adaletli davranmadığını iddia etmesi ve Hz Ömerin onu öldürmek istemesinin önüne geçmesidir.[663] Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ)[664] Eğer hükmedecek olursan aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever." el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ) Eğer hükmedecek olursan aralarında adaletle hükmet. (اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ) Çünkü Allah, âdil olanları sever."[665]

Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) vefatından sonra Raşit halifeler dönemi de İslam toplumunda adaletin ikamesi adına örnek bir dönem olmuştur. Hz Ebu Bekir (r.a), devlette adaleti ikame etmek, eşitliği sağlamak, her türlü zulmü ortadan kaldırmak ve onunla savaşmak için çalışmıştır. Hz Ebu Bekir'in (r.a), adaleti, kalpleri

---

[660] Bkz. Kâsimî, Z., **Nizamu'l-Hükm fi'ş-Şariati ve't-Tarihi'l-İslami**, Daru'n-Nefais, c:I, s:96.
[661] Nisâ 4/105.
[662] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:1178.
[663] Bkz. Hümeyri, A., (1955). **es-Siretu'n-Nebeviyye**, İbn Hişam, thk. Mustafa es-Sakka ve İbrahim el-Ebyari. eş-Şelebi, A., **Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halebi ve oğulları**, Mısır, b:2, c:II, s:496.
[664] Mâide 5/42.
[665] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:III, s:1393.

esir alalacak ve akılları şaşkına çevirecek derecede örnek bir adaletti. Onun nazarında adalet, İslam dinine pratik bir davetti. Bu nedenle adalet, insanların kalplerini imana açmaktadır. Ebu Bekir (r.a), İslam fetihleri esnasında ordu komutanlarına, şefkat, adalet, iyilik ve güzellikle muamele etmelerini ve insanları ve mamur alanları koruyup muhafaza etmelerini emretmiştir. Böylece İslam nuru dörtbir tarafa yayılmıştır. Hz Ebu Bekir'in (r.a), adaleti kalpleri fethetmiş ve insanlar İslam'a girmek ve sancağı altında toplanmak için koşuşturmuştur.[666]

Ömer b Hattap da (ra) aynı şekilde çalışanlarla her mevsim bir araya gelir ve onlara kim bir haksızlığa uğramışsa gelsin derdi. Bir defasında aralarından birisi kalkarak kendisini döven Amr b. As'ı şikâyet etmiştir. Hz. Ömer (ra) ona kırbaç cezası uygulamak istemiş ancak Amr b. As şikâyet eden adama, her kırbaç karşılığında iki dinar olmak üzere ikiyüz dinar ödeyerek anlaşmıştır.[667]

Osman b Affan valilerine aşağıdaki mektubu göndermiştir: "Allah Teâla yöneticilerin, tahsildar memuru değil raiyyetin işlerini takip eden çobanlar olmasını emretmiştir. Aslen bu ümmetin önde gidenleri tahsildar olarak değil çoban olarak dünyaya gelmiştir.[668]

Ali b. Ebi Talib'in (ra) adaleti hakkında da bir örnek şudur: "Hz. Ali'ye İsfahan'dan mallar gelir ve onu yedi paya ayırır. Gelen mallar arasında bir somun ekmek vardır onu da yedi parçaya böler. Bu payların dağıtılacağı insanları çağırır ve onların hangisine önce verileceğini tespit etmek için aralarında kura çeker.[669]

"Adaleti emreden Kur'an metinleri ve Hz. Peygemberin hadisler ile raşid halifeler ve valilerin, adaleti tahakkuk ettirme adına gösterdikleri çaba incelendiğinde bu devletin adalet devleti olduğuna hükmedilir. Buna ek olarak bu devletin adaleti zulümle

---

[666] Bkz. Salâbî, A. M., **el-Adaletu Mine'l-manzuri'l-İslami**, Daru'l-Marife, Beyrut, s:314. Salâbi, A. M., (2009). **ebû Bekir es-Sıddık Şehsiyyetuhu ve Asruh**, Dar İbnü Kesir, Dimaşk, b:2, s:341.

[667] Bkz. Bagdadi, M., (İbn Sa'd ile tanınan), (1990). **et-Tabakatu'l-Kübra**, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye, Beyrut, b:1, c:III, s:223.

[668] Taberî, M., **Tarihu't-Taberî**, Daru't-Turas, Beyrut, b:2, 1387, c:IV, s:244.

[669] Cezerî, A., İbnü'l-Esîr, İ., (1997). **el-Kamil fi't-Tarih**, thk. Ömer Abdüsselam Tedmuri, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, Lübnan, b:1, c:II, s:749.

kirlenmemiş bir adalettir. Çünkü onun ölçüleri hakîm olan Allah tarafından indirilmiştir.”[670]

el-Esas tefsiri yazarı adaletten bahsettiği yerde, Müslümanların rönesans ögelerinden birisi olarak bu konuyu ihmal etmemiştir. Zira adalet, kalplere rahat ve huzur veren, kullar arasınada emniyet ve güveni yayan, fertleri arasında ilişkileri güçlendiren, aynı zamanda yöneticilerle halk arasındaki güveni güçlendiren İslam dininin uluslararası değerlerinden birisidir. Adaletin gölgesinde, rahat ve huzur artar ve servet gelişir, toplumda gerginlik ve gerilim olmaz. Ayrıca ülkedeki sistem bir düzen içinde işler çünkü çalışanlar güven içinde işlerine gider ve üretime katkı sağlarlar.[671]

5.3.2 İslam’da Şura Prensibi ve Bunun Rönesans Üzerindeki Etkisi

İslam dini, şura prensibini Müslümanların en önemli özelliklerinden ve İslam toplumunda adaletin temini adına araçlandan birisi haline getirmiştir. Allah Teâlâ peygemberine (sallallahu aleyhi ve sellem) ve sonra da Müslümanlara hitaben şöyle buyurur: (وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِّ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِّ إِنَّ الله يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ)[672] “İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.” el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِّ) Savaş, barış vb gibi hakkında sana ayet inmeyen onları ilgilendiren her türlü konuda; onları memnun etmek, maneviyatlarını yükseltmek, onlara değer verdiğini göstermek, onları eğitmek, aklî melekelerini geliştirmek ve enerjilerini ortaya çıkarmak için onlarla istişare et. (فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِّ) istişare sonrası bir şeye de karar verdiysen artık o konuda Allah'a tevekkül et. (إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ) Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever. Yani, işlerini Allah’a emanet edenleri, işlerinde ona güvenenleri, sebeplere riayet edenleri, Allah’ın hakkına saygı gösterenleri ve işi tamamlama adına koşturanları ve Allah’tan başkasına itimat etmeyenleri sever.[673]

---

[670] Eşkar, Ö. S., (1994). **nahva Sakafetin İslamiyye Asila**, Daru’n-Nefais, Amman, b:4, s:334.
[671] Bkz. Abdulfettah, İ., (2001). **el-Kıyamu’s-Siyasiyye fi’l-İslam**, ed-Daru’s-Sakafiyye, b:1, s:79.
[672] Âl-i İmrân 3/159.
[673] **el-Esasu fi’t-Tefsir**, c:II, s:916.

El-Ahkâm es-Sultaniye kitabı yazarı istişarenin fazileti ve önemi ile alakalı şöyle der: "Zor ve sıkıntılı konularda görüş sahibi insanlara, problemle karşılaştığında azimli ve kararlı insanlara müracaat et ki hataya düşmekten kurtul. Böyle yaparsan zafer ve başarıya daha yakın olursun.[674]

İstişarenin islam dininde ayrı bir yeri ve konumu vardır. Hikmet sahibi insanlar onu devletin temeli ve yönetimin kuralı olarak görmüşlerdir.[675]

İslam dini, ferdin toplum içindeki saygınlığını ve konumunu kendine hissettiren istişare prensibini teşvik etmektedir. İstişarenin uygulanması topluma bereket, rahmet ve şefkat olarak geri dönecektir. Ömer b Abdülaziz (ra) şöyle demiştir: "İstişare ve münazara iki rahmet kapısıdır, bereket anahtarıdır, bunlarla ne görüş kaybolur ne de azimet ve kararlılık yok olur.[676] el-Esas yazarı faydalar kısmında şöyle der: "İstişare kurulunu işletmeyen ya da onu uzmanlarıyla yapmayan ya da çoğunluğun kararına göre karar alamayan bin idareci ancak ülkeyi yıkıma götürür."[677] Siyasi baskı ve tiranlık sonu felaket olan bir hastalıktır. İstişare ve şura bu hastalıktan kurtulamazsa bir anlamı yoktur.[678]

Allah Teâlâ şöyle buyurur: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَطِيعُوا اللهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْوِيلاً)[679] Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir. el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَطِيعُوا اللهَ) Ey iman edenler! Allah'a yani kitabına itaat edin. (وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ) Peygamber'e itaat edin Hayatta iken şahsına vefatinden sonra da sünnetine itaat edin. (وَاُولِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ) Sizden olan Müslüman ulu'l-emre de itaat edin.

---

[674] Mâverdî, A., (2006). **el-Ahkamu's-Sultaniyye**, Daru'l-Hadis, Kahire, thk. Ahmed Cad, s:80.

[675] Bkz. Tartûşî, M., **Siracu'l-Muluk**, Mısır, s:78.

[676] Asbahî, M., el-Gırnati, Ş., **Bedaiu's-Silek fi Tabai'l-Melik**, thk. Ali Sami en-Neşşar, Enformasyon Bakanlığı, Irak, b:1, c:I, s:305.

[677] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:920.

[678] Gazzâlî, M., (2005). **el-Fesadu's-Siyasi fi'l-Muctemati'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye (Ezmetu'ş-Şûrâ)**, Nahdatu Mısır, s:52.

[679] Nisâ 4/59.

Müslüman olmayan idareciler ise Müslümanın üzerinde idare hakkı ve itaat hakkı yoktur. Ulu'l-emr, müslüman idarecilerdir. Ayetin iniş sebebinden bu anlaşılır. Ömer b Abdülaziz (ra) şöyle demiştir: "Halk olamadan İslam olmaz, idareci olmadan da halk olmaz, idareci de itaatsiz olmaz. Halkını ilim irfan ve bilgi ile yöneten bir idareci ve lider hem kendisi hem de halkı için hayat ve yaşam sunar. Halkını ilim irfan ve bilgi ile yönetmayen bir idareci ve lider ise hem kendisi hem de halkını helaka sürükler.[680] Eğer idareciler böyle değillerse ülkelerinin yönetiminde bilgi sahibi âlim insanlara müracaat etmeleri gerekir. Bu durumda ilim insanı âlimler onların fevkinde olur ancak, yöneticilerin adaletli olmaları halinde âlimlerin onlara itaat etmesi gerekir. (فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ) ulu'l-emr ile dini bir konuda veya aranızda görüş ayrılığına düştüğünüzde (فَرُدُّوهُ إِلَى اللهِ وَالرَّسُولِ) onu Allah ve Resûlüne arz edin. Yani o konuda Kur'an'a ve sünnete müracaat edin. (إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ) Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız. Zira iman itaatı gerektirir. İtaat de anlaşmazlık durumunda Kur'an ve sünnete müracaat etmeyi gerektirir. (ذَٰلِكَ خَيْرٌ) Kur'an ve sünnete müracaat etme peşinen hayırlıdır. (وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا) Kur'an ve sünnete müracaat etme, neticeleri itibari ile ilerisi için güzeldir. [681] ibn Havvaz Mindad[682] şöyle der: "İdarecilerin, bilgi sahibi olmadıkları ve problem yaşadıkları dünya işleri ile alakalı konularda veya askerlikle ilegili meselelerde ya da ülkenin yararına olan bakanlık ve kurumların işleri ile ilgili konularda bilgi sahibi ve konunun uzmanı âlim insanlarla istişare etmeleri gerekir.[683] Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (مَنْ أَرَادَ أَمْرًا فَشَاوَرَ فِيهِ، وَقَضَى لِلَّهِ، هُدِيَ لِأَرْشَدِ الْأُمُورِ)[684] kim bir konuda istişare yaparsa işin en doğrusuna ulaşır. İstişare, halk için ülfet ve dostluk, akıl için aydınlık ve doğruyu bulmaya vesiledir. İstişare yapan herkes doğru yolu bulur.[685]

---

[680] Tahric Dâremî, A., (2000). **Sünen ed-Dâremî**, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Darani, Daru'l-Mugni, Riyad, b:1, c:I, s:315, no: 257.

[681] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:II, s:1102.

[682] Muhammed b. Ahmed b. Abdullah, İhtilaflar, fıkıh usulü ve Ahkami'l-Kur'an alanında büyük bir eser kaleme almıştır bkz. **Tarihu'l-İslam ve Vefiyyatu'l-Meşahir ve'l-Alam**, c:XXVII, s:217.

[683] Kannevcî, M. S. H., (1992). **Fethu'l-Beyan fi Makasidi'l-Kur'ân**, thk. Abdullah b. İbrahim el-Ansari, el-Mektebetu'l-Asriyye, Sayda, Beyrut, c:II, s:364.

[684] Beyhakî, A., (2003). **Şuabu'l-İman**, thk. Abdulali Abdulhamid Hamid, danışman: Muhtar Ahmed en-Nedevi, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, ed-Daru's-Selefiyye, Bumbay, b:1, c:X, s:39, no: 7132.

[685] İbnü'l-Arabî, M., (2003). **Ahkâmu'l-Kur'ân, thk. Muhammed Abdulkadir Ata**, Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye, Beyrut, b:3, c:IV, s:91.

el-Esas yazarı faydalar kısmında şöyle der: “Ulu'l-emr konusu münasebetiyle deriz ki; Bize göre ulu'l-emr, yetkisi, Müslümanların istişaresi sonrası şura yoluyla oluşmuş halifenin kendisidir. Bu insanların vazifesi Kur’an ve sünnetin hükümlerini ikame etmektir. Müslümanların diğer idarecilerinin onun uygun göreceği yöntemle tayin edilme meselesi ona aittir. İsterse şura yoluyla seçer, isterse tayin eder. Bu durumda Müslümanlara düşen onlara ve çalışanlarına itaat etmektir.[686]

Şura ve istişarenin aşağıda belirtilen fayda ve yararları vardır.

1. Doğru karara ve istişareden hedeflenen işin en doğrusuna ulaşmak.

2. Nefsin yönlenedirmelerinden ve şahsi faktörlerin etkisinden kurtulmak.

3. Baskı ve tiranlıktan kurtulmak. Çünkü istişare onun panzehiridir.

4. Alçak gönüllülüğü öğretir ve onu kazanma adına insanı eğitir.

5. İstişareye katılan her hak sahibine hakkının verilmesi sağlar. Zira başkalarının haklarını elde etmeleri, onların haklarını almasına bağlıdır. Bu nedenle de onların görüşlerinin alınması onlar ve diğer hak sahipleri için haklarının ifa edilmesi anlamına gelir.

6. Hürriyet ve girişim hakkının sağlanması gerekir çünkü bu, istişarenin şartlarından birisidir.

7. Görüşüne başvurulan kişilerin ve başvuranların düşünme ve tefekkür etme kabiliyetlerini geliştirir.

8. İstişare kurulunun meşruiyeti nedeniyle, görüşüne başvurulan kişilerde pratik ve teyit kabiliyetini geliştirir.

[686] **el-Esasu fi’t-Tefsir**, c:II, s:1104.

9. Danışanlar ve danışmanlar arasında ülfet, dostluk, birlik, beraberlik, memnuniyet, huzur, teslimiyet gelişir.

10. Karar yetkisi elinde olan kişi, görüşünde ısrar etmenin kötü sonuçlarına tahammül eder.

11. İstişarenin içerdiği hayır ve güzellikler nedeniyle toplumun huzur ve mutluluğunu sağlar.

12. İstişare, toplum için iyilik, güzellik, sevap ve ecir kapısını açar.[687]

İstişare prensibi, Kur'an'ı Kerim'in zikrettiği daha önceki milletlerde de bulunmaktaydı. Bunlardan birisi de adamlarıyla istişare yapıp Hz Süleyman'a (as) cevap verdiğinde onların görüşlerini aldığında Allah'ın övdüğü Sebe kraliçesidir. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur: (قَالَتْ يَا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اَفْتُونِي فِي اَمْرِيَّ مَا كُنْتُ قَاطِعَةً اَمْراً حَتّٰى تَشْهَدُونِ)[688] "Ey ileri gelenler! Durumum hakkında bana görüş bildirin. Sizler yanımda bulunmadıkça hiçbir işe kesin olarak karar vermem." el-Esas yazarı bu ayetin manası hakkında şöyle der: (قَالَتْ يَا اَيُّهَا الْمَلَؤُا) (الملأ): Kavmin ileri gelenleri ve söz sahipleri. Ey ileri gelenler! (اَفْتُونِي فِي اَمْرِيَّ) başıma gelen bu iş hakkında bana görüş bildirin, bir yol gösterin dedi. (مَا كُنْتُ قَاطِعَةً اَمْراً) hiçbir işe kesin olarak karar ve hüküm vermem, (حَتّٰى تَشْهَدُونِ) Sizler yanımda bulunmadıkça ya da bana yol göstermedikçe ya da doğru olduğu konusunda bana şahitlik etmediğiniz sürece (hiçbir işe kesin olarak karar ve hüküm vermem) Yani ben hiçbir iş hakkında sizle istişare etmeden karar vermem anlamındadır. Bu da onun, kendisine mektup geldikten sonra halkının ileri gelenlerini topladığını göstermektedir. Ayrıca bu durum ülkenin köklü bir ülke olduğuna işaret etmektedir. Çünkü ülkenin bir şura meclisi bulunmaktadır. Belkıs'ın sözünden onun, bu şura meclisinde alınan kararlara riayet ettiği anlaşılmaktadır.

---

[687] Bkz. Damiriyye, O. C., (2007). **en-Nizamu's-Siyasi ve'd-Düsturi fi'l-İslam Dirase Mukarene**, Şarika Üniversitesi, İlahiyat ve İslami Çalışmalar Fakültesi, b:1, s:220, 221. Risuni, A., (2007). **eş-Şura fi Maraketi'l-Bina**, Daru'r-Razi, Amman, Uluslararası İslam Düşüncesi Enstitüsü, Amman, b:1, s:37-49. Habbâş, M. F. M., **en-Nizamu's-Siyasi fi Davi'l-Kur'âni'l-Kerim Dirase Kur'âniyye Mavzuiyye**, (2011). danışman Abdulkerim Hamdi Halil ed-Dehşan, Master Tezi, İslamiyye Üniversitesi, Usulu'd-Din Fakültesi-Gazza, s:95-98.

[688] Neml 27/32.

Bununla beraber Belkıs'ın işlerinde akıllı hareket ettiğine delalet etmektedir."[689] Ebu Hayyan Endelüsi bu ayetle alakalı şöyle demektedir: "Eğer benim tutum ve davranışım normal hadiselerde böyleyse bu büyük olayda sizinle nasıl istişare etmem."[690] Alusi de şöyle demektedir: "Ayet, önemli konularda istişare etmenin ve farklı görüşlenden yardım almanın güzelliğine işaret etmektedir.[691] "Allah (cc) istişareyi peygamberine gerekli kılmışsa onun dışındakilerin bu emre uyması daha evladır. İslam dininin kararları, Sebe kreliçesinin kararından daha aşağı olamaz. Zira onun işleri istişare ile kayıt altına alınmıştı. Bu uygulama diğer milletlerde de bulunmaktaydı. İslam dini bu uygulamayı, Allah'ın emri, Rasulünün sünneti, raşit halifelerin uygulamaları ve ümmetin icması ile sabit bir kural haline getirmiştir. Bazı fakihler / İslam hukukçuları, kral ve idarecileri memnun etme adına onun hükmünü vacip yerine mendup seviyesine çekmişlerdir.[692]

İstişare prensibi Hz Musa'nın (as) Firavunla geçen kıssasında da bulunmaktadır. Allah Teâla Firavun'un siyasi tiranlığını aşağıdaki ayette haber vermektedir: (قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهٗٓ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيْمٌ ۙ يُّرِيْدُ اَنْ يُّخْرِجَكُمْ مِّنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهٖ فَمَاذَا تَأْمُرُوْنَ)[693] Firavun, çevresindeki ileri gelenlere, "Şüphesiz bu bilgin bir sihirbazdır" dedi. Sizi, yaptığı sihirle, yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne dersiniz?" el-Esas yazarı bu ayetin tefsiri hakkında şöyle der: (قَالَ) Firavun (لِلْمَلَإِ حَوْلَهٗٓ) çevresindeki ileri gelenlere ve ülkenin saygın insanlarına (اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيْمٌ) Şüphesiz bu bilgin, hünerli bir sihirbazdır" dedi. Firavun hadiseyi bir mucize gibi değil bir sihir gibi sundu. Sonra da onları, Hz Musa'ya karşı tahrik etti ve ona inanmamalırını salıkladı. (يُرِيْدُ اَنْ يُّخْرِجَكُمْ مِّنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهٖ فَمَاذَا تَأْمُرُوْنَ) Sizi, yaptığı sihirle, yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne dersiniz diyerek insanların ona meyletmesini, ona sahip çıkmasını ve ona tabi olmalarının önüne geçmek istemiştir. Size gelip gelerek ülkinizi elinizden almak istiyor, söyleyin bana,

[689] **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:4011.
[690] İbn Hayyân, E., **el-Bahru'l-Muhit fi't-Tefsir**, thk. Sudki Muhammed Cemil, Daru'l-Fikir, Beyrut, b: 1420, c:VIII, s:236.
[691] Âlûsî, Ş. M., (2014). **Ruhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Sebi'l-Mesani**, thk. Ali Abdülbari Atiyya, Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye, Beyrut, b:1, c:X, s:192.
[692] Rızâ, M. R., (2003). **el-Vahyu'l-Muhammedi**, Muessesetu İzzuddin, Beyrut, b:3, s:290.
[693] Şuarâ 26/34-35.

ne yapayım ona? Onu öldüreyim mi yoksa hapse mi atayım demiştir. Zira bu tiranların yöntemidir. Onlar, halkların isteklerini yerine getirdiklerini söylerler.[694]

İstişare kurumu Hz Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) vefatından sonra da uygulanmaya devam etmiştir. Raşit halifeler ve İslam tarihinin en parlak döneminde görev alan valiler bu prensiple amel etmişlerdir. Onlardan hiçbiri kendi görüşünü dikte etmemiştir aksine istişere, Kur'an ve sünnette hükmü bulunmayan yeni ortaya çıkan hadiselerde onların deydeni olmuştur. Öyleki istişare, farklı alanlarda devletin ve karar alıcıların uyguladığı bir felsefe haline gelmiştir.[695]

Yukarıda geçenlerden, el-Esas yazarının istişare prensibine ne kadar önem verdiği görülmektedir. Yazar İstişarenin İslam dinindeki yüce konumunu açıklamıştır. Onun, ümmetin rönesansını gerçekleştirecek ögelerden birisi olduğunu izah etmiştir. "Şura ki bugün ona demokrasi adı verilmetedir; milletlerin ilerlemesinin, rönesansının, toplumun düzelmesinin, yargı ve yönetim sisteminin ıslanının, kabiliyetlerin ortaya çıkarılmasının, yetenekli insanlardan istifade edilmesinin önündeki tek yol ve yöntemdir. İslam dininde istişarenin, müslümanların bilisel, kültürel, askeri, sosyal ve medeni alanda ortaya koydukları başarılarda aktif bir rolü vardır. [696]

[694] Bkz. **el-Esasu fi't-Tefsir**, c:VII, s:3915.

[695] Arcûn, M., **el-Mev'sua fi Semaheti'l-İslam**, ed-Daru's-Suudiyye, c:I, s:542. Amâra, M., (1985). **el-İslam ve Hukuku'l-İnsan**, Ulusal Kültür, Sanat ve Edebiyat Konseyi, Kuveyt, danışman: Ahmed Meşari el-Udvani, sayı: Mayıs, s:40-41.

[696] Zühaylî, M., (2009). **Mevsuatu Kadaya İslamiyye Muasira**, Daru'l-Mektebi, Dimaşk, b:1, c:II, s:473.

6. SONUÇLAR

El-Esas Tefsirinde ele alınan rönesans ögeleri üzerinde durulduktan sonra, ümmetin kakınmasının ancak onlarla olabileceği çok sayıda temel ögenin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bahse konu bu rönesans, ancak bu ögeler yoluyla gerçekleşebilir. Bunlar, bir binanın üzerine yükseldiği temeller gibidir. Çalışmanın ulaştığı sonuçlar aşağıda verilen maddeler halinde özetlenebilir:

1. Çoğu araştırmacı nazarında Rönesans kavramları birbiri içine girmiş durumdadır. (Bu kavramlardan bazıları şunlardır: Rönesans, medeniyet ve kalkınma) Ancak bu kavramların hepsi de ümmetin mevcut durumunun daha iyi yönde değişmesi manasında aynı anlamı ifade etmektedir.

2. Müfessir, Kur'an-ı Kerim'i rönesansın önemli ögelerinden birisi saymıştır. Kur'an-ı Kerim'in selefin pratik hayatında olduğu gibi Müslümanların hayatındaki önemine işaret etmiş ve onun Müslümanlar tarafından eğitimlerinde ve pratik hayatlarında bir metot olarak alınması gerektiği ve sadece tilaveti ile yetinilmemesi üzerinde durmuştur.

3. Müfessir sağlam akideyi, rönesansın önemli ögelerinden birisi olarak ele almıştır. Bu nedenle şüphe ve şaibelerden uzak sağlam bir akide olmaksızın ümmetin rönesansının gerçekleşmesi mümkün değildir.

4. Müfessir iyiliği emretme ve kötülükten men etmeyi, rönesansın temel ögelerinden birisi olarak ele almıştır. Bu nedenle ümmet bunu hayatına geçirmeden rönesansını gerçekleştirmesi mümkün değildir. Bu öge, ümmeti bozulma ve kaybolmadan koruyan ve muhafaza eden bir koruyucudur.

5. Müfessir, Müslüman ferdin toplum içindeki ıslahından başlamak üzere rönesansın sosyal ögelerine de dikkat çekmiştir. Ardından entelektüel ve ahlaki açıdan korunma ve bunların ümmetin rönesansındaki rolü üzerinde durmuştur. Daha sonra ailenin dini temeller üzerine kurulması konusunu işlemiştir. Aynı zamanda yazar insan türünün korunması ve Müslümanların nüfusunun artırılması konusuna

eğilmiştir. Son olarak yazar, Müslümanlar arasında sosyal bağların kuvvetlendirilmesi konusunu ele almıştır.

6. Müfessir, ekonominin Rönesans üzerindeki rolüne dikkat çekmiştir. İslam dininin, ekonomik güce verdiği önemi ve Müslümanların ekonomik gücü elde etme adına çalışmaları gerektiğini açıklamıştır. Bununla beraber İslam ekonomisinin ayrıcalıklarını izah etmiştir.

7. Müfessir, helal kazanç ve mal kazanmanın ümmetin ronesansındarki rolüne vurgu yapmış ve faizin, ümmet üzerindeki etkisi ve oluşturduğu risklere dikkat çekmiştir.

8. Müfessir, askeri güç hazırlamanın önemine ve amaçlarına dikkat çekmiştir. Bununla beraber islam dininin bu konudaki bakış açısının diğer inanışlar ve akımlardan ayrılan yönlerini açıklamıştır. Yazar bununla beraber, Müslümanların manevi hazırlığının ve inanç açısından eğitimine vurgu yapmıştır.

9. Müfessir siyasi Rönesansa ve toplumun rönesansının gerçekleşmesi adına onun önemine işaret etmiştir. Yazar aynı zamanda adalet ve istişare prensiplerine vurgu yapmış ve bunların İslam dininde siyasi rönesansın en önemli ögeleri arasında bulunduğunu belirtmiştir.

Yukarıda bahsedilen maddeler, bu önemli tefsirin incelenmesinin ardından bu çalışmanın ulaştığı en önemli sonuçlardır. Mevladan niyazım, bu mütevazı çalışmanın ahiret gününde hasanat defterimde yer alması ve onunla hata ve günahlarımı affetmesidir.

KAYNAKLAR

Abâza, N., el-Malih, M. R., (1999). İtmamu'l-Alam (Hayrüddin Zirkilî'nin, el-A'lâm kitabının zeyli), *Dar Sadır*, Beyrut, b:1.

Abbas, F. H., (1987). el-Kasasu'l-Kur'âni İhauhu ve Nefehatuh, *Daru'l-Furkan*, Amman, b:1.

Abbas, F. H., (2016). et-Tefsir ve'l-Mufessirun Esasiyyatuh ve itticahatuh ve Menahicuh fi'l-Asri'l-Hadis, *Daru'n-Nefais*, Ürdün, b:1.

Abdo, M., (1993). el-Amalu'l-Kâmile, thk. Muhammed Amara, Daru'ş-Şuruk, Beyrut-Kahire, b:1.

Abdulbâki, M. F., el-Mücemü'l-Müfehres li'Alfazi'l-Kur'âni'l-Kerim, *Daru'l-Hadis*, Kahire.

Abdulfettah, İ., (2001). el-Kıyamu's-Siyasiyye fi'l-İslam, *ed-Daru's-Sakafiyye*, b 1.

Abdülvehhab, A., en-Nübüvve ve'l-Enbiya fi'l-Yahudiyye ve'l-Mesihiyye ve'l-İslam, *Mektebetu Vehbe*, Kahire.

Âceri, M., (2003). Ahlaku Ehli'l-Kur'ân, thk. Muhammed Amr Abdullatif, *Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye*, Beyrut, Lübnan, b:3.

Afgânî, C., Abdo, M., (2012). el-Urvatu'l-Vuska, *Muessesetu'l-Hindavi*.

Ahmed, İ. H., (1989). Muhammed fi't-Tevrati ve'l-İncil ve'l-Kur'ân, *Daru'l-Menar*, Kahire, b:1.

Akîl, A., (2008). Min E'lâmi'd-Da've ve'l-Hareketi'l-İslamiyye, *Daru'l-Beşir*, Mısır, b:8.

Akkâd, A. M., (2005). Hakaiku'l-İslam ve Ebatilu Husumih, *Nahdatu Mısır*, b:4.

Akkâd, A. M., (2006). el-İslam ve'l-Hadaretu'l-İnsaniyye, *Nahdatu Mısır*, b:2.

ÂL Carullah, A., Behcetu'n-Nazirin fima yuslihu'd-Dünya ve'd-Dîn.

Alavne, A., (2005). Zeyl'l-Alam kamus teracim lieşheri'r-Rical ve'n-Nisa Mine'l-Arap ve'l-Mustaribin ve'l-Musteşrikin, *Daru'l-Menara*, Cidde, b:1.

Âlula, H., (2017). Şeyh Abdulkerim er-Rifâî, *Şam Âlimler Derneği*, Makale bağlantısı: https//:islamsyria.com/site/show_cvs/130.

Âlûsî, Ş. M., (1995). Ruhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Sebi'l-Mesani, thk. Ali Abdülbari Atiyya, *Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye*, Beyrut, b:1.

Alyânî, A., (1985). Ehemmiyyetu'l-Cihad fi Neşri'd-Daveti'l-İslamiyye, ve'r-Raddu ala't-Tavaifi'd-Dalle fihi, *Dar Taybe*, b:1.

Amâra, M., (1985). el-İslam ve Hukuku'l-İnsan, Ulusal Kültür, *Sanat ve Edebiyat Konseyi*, Kuveyt, danışman: Ahmed Meşari el-Udvani.

Amâra, M., (2006). el-İslah bi'l-İslam, *Nahdatu Mısır*, b:1.

Ansârî, F., (2014). Hezihi Risalati'l-Kur'ân Femen Yetelekkaha, *Daru's-Selam*, Kahire, b:3.

Arbâvî, Ö., (1982). el-İtisamu bi'l-İslam, *tüm basım hakları yazara aittir*, b:1.

Arcûn, M. S., el-Mev'sua fi Semaheti'l-İslam, *ed-Daru's-Suudiyye*.

Arslan, E. Ş., Limaza Teahhara'l-Müslimun ve Limaza Tekaddama Gayruhum, kntl: Hasan Temim, *Dar Mektebetu'l-Hayâ*, Beyrut, b:2.

Asbahî, E., el-Gırnati, Ş., Bedaiu's-Silek fi Tabai'l-Melik, thk. Ali Sami en-Neşşar, *Enformasyon Bakanlığı*, Irak, b:1.

Asbehânî, A., (1986). Delailu'n-Nübüvve, thk. Muhammed Revas Kaleci – Abdülber Hasan, *Daru'n-Nefais*, Beyrut, b:2.

Askalânî, A., (1959). Fethu'l-Bâri Şerh Sahihi'l-Buhârî, thk. Muhibbuddin el-Hatib ve Muhammed Fuad Abdulbaki, *Daru'l-Marife*, Beyrut.

Atkî, A., (2009). Müsned el-Bezzâr, thk. Mahfuz Abdurrahman Zinullah, Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikem, *Medine-i Münevvere*, b:1.

Avde, A., et-Teş'riu'l-Cinaî'l-İslami Mukaranen bi'l-Kanuni'l-Vadi, *Daru'l-Kitabi'l-Arabi*, Beyrut.

Avde, S. F. A., Silsiletu Resâilu'l-Guraba.

Azzam, A., (2011). er-Risaletu'l-Halide, *Mektebetu'ş-Şuruk ed-Devliyye*, Kahire, b:1.

Azzam, A., el-Akide ve Eseruha fi Binai'l-Cîl, Merkez Azzam, *Bişavir*, b:1.

B. Nebî. M., (2002). Te'emmülat, Daru'l-Fikri'l-Muasir, Beyrut- *Daru'l-Fikir*, Dimaşk, b:2.

Bâ Abdullah, M., Bâ Kerim, M., (1994). Vasatiyyetu Ehli's-Sünne beyne'l-Firak, *Daru'r-Raye*, b :1.

Bağdadi, M., (İbn Sa'd ile tanınan), (1990). et-Tabakatu'l-Kübra, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, *Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye*, Beyrut, b:1.

Bâkıllânî, M., İcazu'l-Kur'ân, thk. Seyyid Ahmed es-Sakr, *Daru'l-Mearif*, Mısır, b:3.

Bargus, T., (2006). el-Usretu'l-Müslime ala Tariki'n-Nahdati'l-Hadariyye, Evlilik hayatına girmek üzere olan herkese bir tavsiye, *Merkezu'r-Raye littenmiyeti'l-Fikriyye*, Dimaşk, b:1.

Bekkâr, A., (2000). Asruna ve'l-Ayş fi Zamanihi's-Sab, Daru'l-Kalem, Dimaşk, *Daru'ş-Şamiyye*, Beyrut, b:1.

Bekkâr, A., (2011). e-Sahvatu'l-İslamiyye Sahva min ecli's-Sahva, *Daru's-Selam*, b:1.

Bekkâr, A., (2013). Hayatu Muctema, b:1.

Berîkân, İ. M., (2003). el-Medhal li-Diraseti'l-Akideti'l-İslamiyye ala Mezhebi Ehli's-Sünne ve 'l-Cemaa, *Dar İbn Kayyım*, Riyad, *Dar İbn Affan*, Kahire, b:1.

Beyhakî, A., (2003). Şuabu'l-İman, thk. Abdulali Abdulhamid Hamid, danışman: Muhtar Ahmed en-Nedevi, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, *ed-Daru's-Selefiyye*, Bumbay, b:1.

Bûtî, M. S. R., (1991). Fıkhu's-Sireti'n-Nebeviyye, Daru'l-Fikri'l-Muasir, Beyrut, *Daru'l-Fikir*, Dimaşk, b:10.

Bûtî, M. S. R., (1995). Heze Validî, *Daru'l-Fikir*, Dimaşk-Beyrut, b:2.

Ced'ân, F., (1988). Üsüsü't-Tekaddum inde Mufekkiri'l-İslam fi'l-Alemi'l-Arabi'l-Hadis, *Daru'ş-Şuruk*, Amman, b:3.

Cerbû, A., (2003). Eseru'l-İman fi Tahsini'l-Ummeti'l-İslamiyye Dıdda'l-Efkari'l-Heddame, *el-Câmietu'l-İslamiyye*, Medine-i Münevvere, b:1.

Cerecâvî, A. A., (2003). Hikmetu't-Teşri ve Felsefetih, thk. Halid el-Attar, *Daru'l-Fikir*, Beyrut, b:2.

Cevzî, C. A., (2004). Saydu'l-Hatır, danışman: Hasan el-Mesahi Suveydan, *Daru'l-Kalem*, Dimaşk, b:1.

Cevziyye, M., (1991). İlamu'l-Muvekki'în an Rabbi'l-Âlemin, thk. Muhammed Abdusselam İbrahim, *Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye*, Beyrut, b:1.

Cevziyye, M., (1997). el-Cevabu'l-Kâfi limen Seal ani'd-Devai'ş-Şafi, *Daru'l-Marife*, Fas, b:1.

Cevziyye, M., (2005). Bedaiu'l-Fevaid, thk. Ali b. Muhammed eş-Umran, danışman: Bekir b. Abdullah ebû Zeyd, *Dar Alemu'l-Fevaid*, Mekke-i Mükerreme, b:1.

Cevziyye, M., (2012). Miftahu Daru's-Seade ve Menşur Vilayeti'l-İlm ve'l-İrade, thk. Abdurrahman b. Kaid, *Dar Alemu'l-Fevaid*, Mekke-i Mükerreme, b:1.

Cevziyye, M., İgaseti'l-Lehfan min Masyayidi'ş-Şeytan, thk. Muhammed Hamid el-Fıkı, *Mektebetu'l-Mearif*, Riyad.

Cevziyye, M., Medaricu's-Sâlikîn beyne Menâzil İyyâke Na'budu ve İyyâke Nes'teîn, *Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye*, Beyrut.

Cezâirî, C., (1978). Akidetu'l-Mu'min, Mektebetu'l-Külliyati'l-Ezheriyye, b:2.

Cezerî, A., (1997). İzzuddin İbnü'l-Esîr, el-Kamil fi't-Tarih, thk. Ömer Abdüsselam Tedmuri, *Daru'l-Kitabi'l-Arabi*, Beyrut, Lübnan, b:1.

Cündi, E., (1974). Ahadis ile'ş-Şebab ani'l-Akide ve'n-Nefsi ve'l-Haya fi Davi'l-İslam, *İslami İşler Yüksek Kurulu tarafından yayınlanan bir çalışma*, Kahire, sayı: 165.

Cündi, E., (1974). Ahtau'l-Menheci'l-Garbi'l-Vafid fi'l-Akaid ve't-Tarih ve'l-Hadara ve'l-Lügati ve'l-Edeb ve'l-İctima, *Daru'l-Kitabi'l-Arabi*, Beyrut, b:1.

Cündi, E., (1981). Kadâyâ'l-Asr ve Müşkilati'l-Fikr tahta Davi'l-İslam, *Muessesetu'r-Risale*, Beyrut, b:1.

Cündi, E., (1982). el-İslam ve'd-Deavatu'l-Heddâme, Daru'l-Kitabi'l-Lübnani, Beyrut, b:1.

Cündi, E., (1986). Ma Yahtelifu fihi'l-İslam ani'l-Garbi'l-Marksi, *Vakıflar ve İslami İşler Bakanlığı*, Fas, sayı: 52, 5.

Cündi, E., (1994). Mevakif Tarihiyye Hasime min Hadarati't-Tevhid, *Daru's-Sahva*, Kahire, b:1.

Cündi, E., Ahtau'l-Felsefeti'l-Madiyye, *Daru'l-İ'tisam*, Kahire.

Cündi, E., Âlemiyyetu'l-İslam, *Daru'l-Mearif*, Kahire.

Cündi, E., Ehdafu't-Tağrib fi'l-Alemi'l-İslami, *İslami Davet Yüksek Heyeti*, Ezher.

Cündi, E., el-Hadara fi Mefhumi'l-İslam, *Daru'l-Ansar*, Kahire.

Cündi, E., Menhecu'l-İslam fi Binai'l-Akide ve'ş-Şahsiyye, *Daru'l-İtisam*, Kahire.

Cündi, M., el-Mirasu fi'ş-Şeriati'l-İslamiyye, *Daru'l-Fikri'l-Arabi*, Kahire.

Damiriyye, O. C., (2007). en-Nizamu's-Siyasi ve'd-Düsturi fi'l-İslam Dirase Mukarene, Şarika Üniversitesi, *İlahiyat ve İslami Çalışmalar Fakültesi*, b:1.

Damiriyye, O., C., (1999). Medhal Lidiraseti'l-Akideti'l-İslamiyye, *Mektebetu's-Sevadi*, Cidde, b:3.

Dâremî, A., (2000). Sünen ed-Dâremî, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Darani, *Daru'l-Mugni*, Riyad, b:1.

Derrâz, M. A., en-Nebeu'l-Azim, *Daru'l-Kalem*, Kuveyt.

Dihlevî, İ., Nedevî, A., (2003). Risaletu't-Tevhid, *Dar Vahyu'l-Kalem*, Dimaşk, b:1.

Diyorlent, W. W., (1988). Kıssatu'l-Hadara, trc: Zeki Necip Mahmud, *Daru'l-cil*, Beyrut, Arap Eğitim, Kültür ve Bilim Organizasyonu, Tunus.

Ebû Muhammed, İ., (2007). el-Mukevvinu'l-Marifi ve Devruhu fi Tevcihi'l-Hadarat, *tüm basım hakları yazara aittir*, b:1.

Ebû Şehba, M. M., (1987). el-Medhal Lidiraseti'l-Kur'âni'l-Kerim, *Daru'l-Liva*, Riyad, b:3.

Ebû Zehre, M., el-Mucizeti'l-Kübra el-Kur'ân, Nuzuluhu, Kitabetuhu, Cem'uhu-İcazuhu, Cedeluhu, Ulumuhu, Tefsiruhu, Hükmü'l-Ginau bihi, *Daru'l-Fikri'l-Arabi*.

Ebû Zühre, M., Tanzimu'l-İslam lilmuctema, *Daru'l-Fikri'l-Arabi*, Kahire.

Ekip çalışması, (1998). Dairetu'l-Mearifi'l-İslamiyye, *Şarika Entelekütel Yaratıcılık Merkezi*, b:1.

Ekip çalışması, danışman: Alevi b. Abdulkadir Sakkâf, el-Mevsuati'l-Akdiyye, *www.dorar.net*.

Ekip çalışması, Hidâyeâu'l-Kur'âniyye Dirase Ta'siliyye, *Ummu'l-Kura Üniversitesi*, Mekke.

Elbânî, M. N., (1988). Sahihu'l-Cami's-Sagir ve Ziyadetuh, *el-Mektebu'l-İslami*, Beyrut, Dimaşk, b:3.

Eserî, A. A., Envau'ş-Şirk, *Dar İbn Huzeyme*, Riyad.

Eşkar, Ö. S., (1994). Nahva Sakafetin İslamiyye Asila, Daru'n-Nefais, Amman, b:4.

Eşveh, Z. S., el-İktisadu'l-Vadi ve'l-İktisadi'l-İslam, Karşılaştırmalı tarihi bir bakış

Ferâhîdî, H., (2003). el-Ayn, thk. Abdulhamid Hindavi, *Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye*, Beyrut, b:1.

Ferruh, Ö., (1951). el-Usre fi'ş-Şeri'l-İslami, el-Mektebtu'l-İlmiyye, Beyrut, *el-Mektebtu'l-Asriyye*, Sayda, b:1.

Fîrûzâbâdî, M., (2008). el-Kamusu'l-Muhit, thk. Enes Muhammed eş-Şami ve Zekeriye Cabir Ahmed, *Daru'l-Hadis*, Kahire, b:1.

Gazzâlî, M(2005). Keyfe Neteâmelu mea'l-Kur'ân, *Dar Nahdatu Mısır*, b:7.

Gazzâlî, M., (2001). Heze Dînunâ, *Daru'ş-Şuruk, Kahire*, b:5.

Gazzâlî, M., (2003). Turasuna'l-Fikri fi Mizan'ş-Şeri ve'l-Akl, *Daru'ş-Şuruk, Kahire*, b:5.

Gazzâlî, M., (2005). Ceddid Hayatek, *Nahdatu Mısır*, b:9.

Gazzâlî, M., (2005). Cur'ât Cedide Min'l-Hakki'l-Mur, *Nahdatu Mısır*, Kahire, b:1.

Gazzâlî, M., (2005). Difau'l-Akide ve'ş-Şeria zıt Metaini'l-Musteşrikin, *Nahdatu Mısır*, b:7.

Gazzâlî, M., (2005). el-Fesadu's-Siyasi fi'l-Muctemati'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye (Ezmetu'ş-Şûrâ), *Nahdatu Mısır*.

Gazzâlî, M., (2005). el-İslam ve'l-Evdau'l-İktisadiyye, thk. Muhammed Halid el-Akid, *Nahdatu Mısır*, b:3.

Gazzâlî, M., (2005). el-İslam ve'l-İstibdadi's-Siyasi, thk. Muhammed Halid el-Akid, *Nahdatu Mısır*, b:6.

Gazzâlî, M., (2005). el-İslam ve'l-Menahicu'l-İştirakiyye, *Nahdatu Mısır*, b:4.

Gazzâlî, M., (2005). el-İslam ve't-Takatu'l-Muattala, *Nahdatu Mısır*, b:2.

Gazzâlî, M., (2005). Huluku'l-Müslim, *Nahdatu Mısır*, b:10.

Gazzâlî, M., (2005). Keyfe Nefhemu'l-İslam, *Nahdatu Mısır*, b:3.

Gazzâlî, M., (2005). Kifah Dîn, *Nahdatu Mısır*, b:5.

Gazzâlî, M., (2005). Min Mealimi'l-Hak fi Kifahina'l-İslami'l-Hadis, *Nahdatu Mısır*, b:4.

Gazzâlî, M., (2005). Müşkilat fi Tariki'l-Hayati'l-İslamiyye, *Nahdatu Mısır*, Kahire, b:7.

Gazzâlî, M., (2005). Nazarat fi'l-Kur'ân, *Nahdatu Mısır*, b:6.

Gazzâlî, M., (2005). Sirru Te'ahhuru'l-Arap ve'l-Müslimin, *Nahdatu Mısır*, b:7.

Gazzâlî, M., (2005). Te'emmülat fi'd-Dîn ve'l-Hayâ, *Nahdatu Mısır*, b:4.

Gazzâlî, M., (2007). Fıkhu's-Sire, *Daru'l-Kale*, Dimaşk, hadis tahrici: Muhammed Nasıruddin el-Albani, b:1.

Gazzâlî, M., Düstür el-Vihdetu's-Sakafiyye beyne'l-Müslimin, *Daru'ş-Şuruk*, Kahire – Beyrut.

Gazzâlî, M., el-Mehaviru'l-Hamse li'l-Kur'âni'l-Kerim, *Daru'ş-Şuruk*, Kahire.

Gazzâlî, M., Hasadu'l-Gurur, *Daru'ş-Şuruk*, Kahire.

Gazzâlî, M., İhyau Ulumi'd-Din, *Daru'l-Marife*, Beyrut.

Gazzâlî, M., Kadaya'l-Mer'etu beyne't-Takâlidi'r-Râkide ve'l-Vafide, *Daru'ş-Şuruk.*

Gazzâlî, M., Rekaizu'l-İman beyne'l-Akli ve'l-Kalp, *Daru'ş-Şuruk*, Kahire.

Habbâş, M. F. M., (2011). en-Nizamu's-Siyasi fi Davi'l-Kur'âni'l-Kerim Dirase Kur'âniyye Mavzuiyye, danışman: Abdulkerim Hamdi Halil ed-Dehşan, Master Tezi, *İslamiyye Üniversitesi*, Usulu'd-Din Fakültesi-Gazza.

Habenneke, A. H., (1996). el-Veciz fi'l-Akideti'l-İslamiyye, *Muessesetu'r-Reyyan*, Beyrut, b:2.

Hakîl, S., (1996). el-Emr bi'l-Maruf ve'n-Nehy ani'l-Münker fi Davi'l-Kitap ve's-Sünne, b:4.

Halebi, N. M. A., (1993). Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerim, *Sabah Matbaası*, Dimaşk, b:.

Halidî, S. A., (1987). Tasvibat fi Fehmi ba'dı'l-Âyat, *Daru'l-Kalem, Dimaşk*, b:1.

Halidi, S. A., (2003). Mefâtîh li't-Teamul mea'l-Kur'ân, *Daru'l-Kalem*, Dimaşk, b:3.

Halidî, S., (1988). el-Kasasu'l-Kur'âni Arz Vekai' ve tahlil Ehdas, *Daru'l-Kalem*, Dimaşk, b:1.

Halil, M., fi'l-Fikri'l-İktisadi'l-Arabi'l-İslami, *Daru'r-Reşid*, Bağdat.

Hamed, M., (2012). Sûu'l-Huluk, Mezahiruhu – Esbabuhu – ilacuhu, *Dar İbn Huzeyme*, Riyad, b:3.

Hamide, T. M. M., (2007). et-Tenasub fi Sureti'l-Bakara, danışman: Hatim Celal et-Temimi, Master Tezi, ed-Dirasatu'l-İslamiyye el-Muasıra, *Kudüs Üniversitesi*.

Hamiri, M., (1999). Hadaiku'l-Envar ve Metaliu'l-Esrar fi Sireti'n-Nebiyyi'l-Muhtar, Cidde, thk. Muhammed Gassan Nasuh Azkul, b:1.

Hanbeli, A. (2005). Recep, Zeylu Tabakati'l-Hanâbile, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn, *Mektebetu el-Ubeykan*, Riyad, b:1.

Hanbelî, A., (2001). Camiu'l-Ulum ve'l-Hikem, thk. Şuayb Arnavut ve İbrahim Bacis, *Muessesetu'r-Risale*, Beyrut, b:7.

Hasan, A.H., (2005). Min Makalati'ş-Şayh el- Gazzâlî, *Nahdatu Mısır*, b:4.

Hatip, A., (1975). el-Kasasu'l-Kur'âni fi Mantukihi ve Mefhumih, *Daru'l-Marife*, Beyrut, b:2.

Hatip, A., (1976). en-Nebiy Muhammed, *Daru'l-Fikri'l-Arabi*, Dimaşk, b:2.

Hattâb, M. Ş., (1983). el-Askeriyyetu'l-Arabiyyeti'l-İslamiyye, Mecelletu'l-Umme, *Şeriat Mahkemeleri ve Dini İşleri Başkanlığı*, Katar.

Hattâb, M. Ş., *el-İslam ve'n-Nasr*.

Havvâ, S., *Kavaninu'l-Beyti'l-Müslim.*

Havvâ, S., (1987). Hezihi Tecrübeti ve Hezihi Şehadeti, *Mektebetu Vehbe*, Mısır, b:1.

Havvâ, S., (1992). el-Esasu fi's-Sünne ve Fıkhiha – el-Akaidu'l-İslamiyye, *Daru's-Selam*, b:2.

Havvâ, S., (1999). *Daru's-Selam*, Kahire, b:6.

Havvâ, S., (2001). el-İslam, *Daru's-Selam, Kahire*, b:4.

Havvâ, S., (2004). el-Esasu fi't-Tefsir, *Daru's-Selam*, Kahire, b:6.

Havvâ, S., er-Resul (sav), *Daru's-Selam*, Kahire.

Hayrullah, M.A., Risaletu't-Tevhid, *Daru'l-Kitabi'l-Arabi.*

Herrâs, M. H., (2004). Akidetu't-Tevhid fi'l-Kur'âni ve –'s-Sünne, *Daru'ş-Şaria,* Kahire, b:1.

Hümeyri, A., (1955). es-Siretu'n-Nebeviyye – İbn Hişam, thk. Mustafa es-Sakka ve İbrahim el-Ebyari – Abdulhafiz eş-Şelebi, *Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halebi ve oğulları*, Mısır, b:2.

Hüseyin, A. H. M., (1998). el-Akidatu'l-Askeriyyetu'l-İslamiyye, Dirase ve Menhec ve Mukarana, *Mektebetu Vehbe*, Kahire, b:1.

Hüseyin, M. M., (1977). Husununa Muheddede min Dahiliha, *Muessesetu'r-Risale,* Beyrut, b:4, s:17.

İbn Âşûr, M. F., (2003). Ruhu'l-Hadarati'l-İslamiyye, *Nahdatu Mısır*, b:1.

İbn Âşûr, M. T., et-Tahrir ve't-Tenvir, *ed-Daru't-Tunisiyye*, Tunus,.

İbn Bâz, A. A., Mecmuu Fetava İbn Bâz.

İbn ebi Şeybe, ebû Bekir, (1989). el-Kitabu'l-Musannaf fi'l-Ahadis ve'l-Âsar, thk. Kemal Yusuf el-Hût, *Mektebetu'r-Rüşd*, Riyad, b:1.

İbn Hanbel, Müsned el-İmam Ahmed b. Hanbel, thk. Şuayb Arnavut ve dğr, *Muessesetu'r-Risale,* b:1.

İbn Hayyân, E., (2000). ebu Hayyân Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf, el-Bahru'l-Muhit fi't-Tefsir, thk. Sudki Muhammed Cemil, *Daru'l-Fikir*, Beyrut.

İbn Kesîr, İ., (1988). el-Bidaye ve'n-Nihaye, thk. Ali Şiri, *Dar İhyau't-Turasi'l-Arabi,* b:1.

İbn Kudâme, A., (1997). el-Mugnî, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Abdulfettah Muhammed el-Hulu, *Dar Alemu'l-Kütüp, Riyad*, b:3.

İbn Manzûr, M., Lisanu'l-Arap, *Dar Sadır*, Beyrut, b:1.

İbn Nebî, M., (2011). es-Sirâu'l-Fikri fi'l-Biladi'l-Musta'mara, danışman: Malik b. Nebî meclisi, *Daru'l-Fikir*, Dimaşk, b:10.

İbn Nebî, M., Şurutu'n-Nahda, trc: Abdussabur Şahin, yayınlayan; Malik b. Nebî meclisi, *Daru'l-Fikir*, Dimaşk.

İbn Teymiyye, A. A., el-Hisbetu fi'l-İslam ev Vazifetu'l-Hükümeti'l-İslamiyye, *Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye*, Beyrut.

İbn Teymiyye, A., (1995). Mecmuu'l-Fetava, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasim, *Mucemmeu'l-Melik Fahd*, Medine-i Münevvere.

İbnü'l-Arabî, K. M., (2003). Ahkâmu'l-Kur'ân, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, *Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye*, Beyrut, b:3.

İbrahim, M. İ., el-Kur'ân ve İcazuhu'l-İlmi, *Daru'l-Fikri'l-Arabi-Daru's-Sakafeti'l-Arabiyye*.

İsfahânî, R., (1412). el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'ân, *Dau'l-Kalem-ed-Daru'ş-Şamiyye*, Dimaşk-Beyrut, b:1.

İsferâyînî, Y., (1998). Mustehrac ebû Avâne, thk. Eymen b. Arif ed-Dimaşki, *Daru'l-Marife*, Beyrut, b:1.

İşbîlî, V. H., (1988). Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed, İbn ebû Zeyd, Divanü'l-Mubteda ve'l-Haber fi Tarihi'l-Arap ve'l-Berber ve men Âsarahum min Zevi'ş-Şe'eni'l-Ekber, thk. Halil Şehade, *Daru'l-Fikir*, Beyrut, b:2.

Kadi İyâz, Y., (2004). ebû'l-Fazl, eş-Şifa bita'rifi Hukuki'l-Mustafa, thk. Amir el-Cezzar, *Daru'l-Hadis*, Kahire.

Kâdirî, A. A., (1990). el-İslam ve Daruratu'l-Hayâ, *Daru'l-Muctema*, Cidde, b:2.

Kannevcî, M. S., (1992). Fethu'l-Beyan fi Makasidi'l-Kur'ân, thk. Abdullah b. İbrahim el-Ansari, *el-Mektebetu'l-Asriyye*, Sayda, Beyrut.

Kardâvî, Y., (1979). el-İman ve'l-Haya, *Muessesetu'r-Risale*, Beyrut, b:4.

Kardâvî, Y., (1991). Kıymetu'l-İnsan ve Gayetu Vucudihi fi Dav-il-Kur'ân ve's-Sünne, Sünnet ve Siyer Araştırma Merkezi Dergisi, *Katar Üniversitesi*, sayı:5.

Kardâvî, Y., (1993). Beyyinatu'l-Hil el-İslami ve Şübühatu'l-İlmaniyyin ve'l-Mugteribin, *Mektebetu Vehbe*, Kahire, b:2.

Kardâvî, Y., (1995). Devru'l-Kıyam ve'l-Ahlak fi'l-İktisadi'l-İslami, *Mektebetu Vehbe*, Kahire, b:1.

Kardâvî, Y., (1996). et-Tevekkül, *Daru'l-Furkan*, Amman, b:1.

Kardâvî, Y., (2000). Keyfe Neteâmelu mea'l-Kur'âni'l-Azim, *Daru'ş-Şuruk*, Kahire, b:3.

Kardâvî, Y., (2012). Melamihu'l-Muctemau'l-Müslim ellezi Nenşuduhu, *Mektebetu Vehbe*, Kahire, b:5.

Kardâvî, Y., el-İslam ellezi Nâdû ileyhi, s:72.

Kardâvî, Y., el-İslam Hadaretu'l-Gad.

Kardâvî, Y., el-Usre Kema Yüriduha'l-İslam.

Karl, T., (1930). el-Ebtal, trc: Muhammed es-Sibâî, *el-Matbatu'l-Mısriyye*, Ezher, b:3.

Kasas, A., (1995). Üsüsü'n-Nahdati'r-Raşide, *Daru'l-Umme*, Beyrut, b:1.

Kâsimî, M. C., (1998). Mehasinu't-Te'vil, thk. Muhammed Basil Uyunu's-Sûd, *Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye*, Beyrut, b:1.

Kâsimî, Z., Nizamu'l-Hükm fi'ş-Şeriati ve't-Tarihi'l-İslami, *Daru'n-Nefais*.

Kattân, M., (2000). Mebahis fi Ulumi'l-Kur'ân, *Mektebetu'l-Mearif*, b:3.

Kazvînî, M., (2009). Sünen İbn Mâce, thk. Şayb Arnavut – Adil Murşid – Muhammed Kamil Karabelli, Abdullatif Hirzullah, *Dar er-Risaletu'l-Alemiyye*, b:1.

Kurtubî, M., (1964). el-Câmiu li'Ahkâmi'l-Kur'ân, thk. Ahmed el-Berduni ve İbrahim Atfiş, *Daru'l-Kütüp el-Mısriyye*, Kahire, b:2.

Kurtubî, Y., Behcetu'l-Mecalis ve Ünsü'l-Mecalis, thk. Muhammed Mursi el-Havali, *Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye*, Beyrut.

Kutub, M., (1988). el-İnsan Beyne'l-Maddiyye ve'l-İslam, *Daru'ş-Şuruk*, Kahire-Beyrut, b:9.

Kutub, M., (1993). Dirasat Kur'âniyye, *Daru'ş-Şuruk*, Kahire, b:7.

Kutub, S., Hasaisu't-Tasavvuri'l-İslami ve Mukavvimatuh, *Daru'ş-Şuruk*, Kahire.

Kutub, S., (1979). Mealim fi't-Tarik, *Daru'ş-Şuruk*, Beyrut- Kahire, b:6.

Kutub, S., (1992). fi Zilali'l-Kur'ân, *Daru'ş-Şuruk Matbaası*, Beyrut, Kahire, b:17.

Lâhim, H. A., (2004). Mefâtihu Tedebbürü'l-Kur'ân, tüm basım hakları yazara aittir, *es-Sefir Matbaası*, Riyad, b:1.

Lûkâ, N., (1958). Muhammed er-Risale ve'r-Resûl, *Daru'l-Kitabi'l-Arabi*, Kahire, b:2.

Makdisî, K., (2002). Hanbeli, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, Ravzatu'n-Nazır ve Cennetu'l-Menazir fi Usuli'l-Fıkıh ala Mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel, *Muessesetu'r-Reyyan*, b:2.

Mat'anî, A. İ., (1992). Hasaisu't-Tabiri'l-Kur'ânî ve Simatuhu'l-Balagiyye, *Mektebetu Vehbe*, b:1.

Mâverdî, H. A., (2006). el-Ahkamu's-Sultaniyye, *Daru'l-Hadis*, Kahire, thk. Ahmed Cad.

Mefhumu't-Tedebbür Tahrir br Ta'sil, (2009).*Tedebbür Eğitim ve Öğretim Danışmanlığı Merkezi*, Riyad.

Mehecce Dergisi, (2013). Eyyu Nahdatin li'l-Umme min gayri kıyamıha'l-İnsaniyye!?, Makale bağlantısı: *http://almahajjafes.net*, sayı: 410.

Merâgî, A. M., (1946). Tefsiru'l- Merâgî, *Mustafa el-Bâbi'l-Halebi Matbaası*, Mısır, b:1.

Mevdûdî, Â., (1983). Nizamu'l-Hayati fi'l-İslam, *Muessesetu'r-Risale*, Beyrut.

Mevlâ, M. A. C. vd., (1946). Kısasu'l-Kur'ân, *Daru'l-Cil*, Beyrut.

Meydânî, A. H., (1980). Kavaidu't-Tedebbüri'l-Emsel likitabi'llah, *Daru'l-Kalem*, Dimaşk-Beyrut, b:1.

Mısri, C., Dürretü'l-Yakin fi Esbabi'n-Nasr ve't-Temkin, *Daru'l-Beyan*.

Mukaffa, A., el-Edebu's-Sagir ve'l-Edebu'l-Kebir, *Dar Sadır*, Beyrut.

Munziri, A. Z., (1997). el-Hadis fi't-Targibi ve't-Terhib, thk. İbrahim Şemsuddin, *Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye*, Beyrut, b:1.

Mustafa, M. M., Sa'fan, M. M., (1947). el-Mirasu fi'ş-Şeriati'l-İslamiyye, *Daru'l-Fikri'l-Arabi*, b:3, s:7-8.

Mü'cemü'l-Vasit, (2004). Mucemmeu'l-Lugati'l-Arabiyye, *Mektebetu'ş-Şuruk ed-Devliyye*, Kahire, b:4.

Mübarek, M., (1968). Nizamu'l-İslami'l-Akide ve'l-İbade, *Daru'l-Fikir*, b:1.

Müftî, M. A. A., (1998). Mefâhim Siyasiyye Şer'iyye, Daru'l-Beşir, *Muessesetu'r-Risale*, b:1.

Mühelhel, C. M., (2014). Siyahe Fikriyye fi Kitabati'n-Nuhabi'd-Daviyye, *es-Semahe Şirketi*, Kuveyt, b:1.

Müslim, M. Z., (2007). Fethi Muhammed, İsra, Amman, b:1.

Müslim, M. Z., (2007). Fethi Muhammed, es-Sakafetu'l-İslamiyye Tarifuha *Masadiruha Mecalatuha Tehaddiyatuha*, İsra, Amman, b:1.

Nebze fi'l-Akideti'l-İslamiyye, (2010). *Muessesetu Muhammed Salih Useymîn el-Hayriyye*, Suudi Arabistan,.

Neccâr, Z., (2013). Min Âyati'l-İcazi'l-İnbai ve't-Tarihi fi'l-Kur'âni'l-Kerim, *Daru'l-Marife*, Beyrut, b:1.

Nedevî, A. H., (1987). el-Müslimun Ticahe'l-Hadareti'l-Garbiyye, *Daru'l-Muctema*, Cidde, b:1.

Nedevî, H. A. H., el-Medhal ile'd-Dirasati'l-Kur'âniyye Mebadi-u Tedebbüri'l-Kur'ân ve'l-İntifa bihi Adva ala Vucuhi'l-İcaz ve'l-Ulumi'l-Kur'âniyye, Dimaşk-Beyrut, b:2.

Nedevî, H. A., (1998). Mes'uliyyetu'l-Ummeti'l-İslamiyye Emame'l-Umem ve'l-Âlem, *el-Mucemmeu'l-İslami'l-İlmi*, Hindistan, b:1.

Nedevî, H., (1986). el-İslam Eseruhu fi'l-Hadara ve Fadluhu ala'l-İnsaniyye, *Daru's-Sahva*, b:1.

Nedevî, H., (1986). Meze Hasire'l-Âlem binhıtatı'l-Müslimin, *Daru'l-İman*, el-Mansura.

Nesefî, A., (1998). Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil, thk. Yusuf Ali Bedivi, *Daru'lKalimi't-Tayyip*, Beyrut, b:1.

Nevfel, A., (1984). el-Kur'ân ve'l-İlmi'l-Hadis, *Daru'l-Kitabi'l-Arabi*, Beyrut, b:1.

Nima, A., (1983). Akidetuna fi'l-Halik ve'n-Nübüvve ve'l-Ahire, *Muessesetu İzziddin*, Beyrut, b:2.

Nîsâbûrî, H. M., (1990). el-Mustedrek ala's-Sahiheyn, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, *Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye*, Beyrut, b:1.

Osman, A., (1992). Mealimu's-Sakafeti'l-İslamiyye, *Muessesetu'r-Risale*, Beyrut, b:16.

Ömer, N., el-Vasatiyyetü fi Dav'il-Kur'âni'l-Kerim, *Suudi Arabistan Vakıflar Bakanlığı'nın İnternet Sitesi*.

Râfiî, M. S., (1973). İcazu'l-Kur'ân ve'l-Belagatu'n-Nebeviyye, *Daru'l-Kitabi'l-Arabi*, Beyrut, b:9.

Râzî, A. K., (1979). Mü'cem Mekayisu'l-Lüga, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, *Daru'l-Fikir*.

Râzî, M. H., (2000). Mefâtîhu'l-Gayp, *Dar İhyau't-Turasi'l-Arabi*, Beyrut, b:3.

Recep, M., (2006). el-İcaz't-Terbevi fi'l-Kur'âni'l-Kerim, *Cedara lilkitabi'l-İlmi ve Alemu'l-Kütüp el-Hadis*, b:1.

Remlâvî, T. C., (2012). Ahkamu't-Tedribati'l-Askeriyye fi'l-Fıkhi'l-İslami, danışman: Ziyad İbrahim Mikdad, Master Tezi, İlahiyat ve Hukuk Fakültesi, *Gazza İslam Üniversitesi*.

Reşvânî, S. A., (2009). Menhecu't-Tefsiri'l-Mavduii li'l-Kur'âni'l-Kerim Dirase Nakdiyye, *Daru'l-Multeka*, Halep, b:1.

Rızâ, M. R., (1983). el-Vahyu'l-Muhammedi, *Muessesetu İzzuddin*, Beyrut, b:3.

Rızâ, M. R., (1990). Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakim (Tefsiru'l-Menar), *el-Heyetu'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitap*.

Risûni, A., (2007). eş-Şura fi Maraketi'l-Bina, Daru'r-Razi, Amman, *Uluslararası İslam Düşüncesi Enstitüsü*, Amman, b:1.

Rûmî, F. A., (2003). Dirasat fi Ulumi'l-Kur'âni'l-Kerim, *tüm basım hakları yazara aittir*, b:12.

Sa'dî, A. N., (1999). el-Kavaidu'l-Hisan fi Tefsiri'l-Kur'ân, *Mektebetu'r-Rüşd*, Riyad, b:1.

Sa'dî, A., (1983). el-Af'âl, *Alemu'l-Kütüp*, Beyrut, b:1.

Sa'di, T. H., (2005). Mukarenetu'l-Edyan, *Daru'l-Ulumi'l-Arabiyye*, Beyrut, b:1.

Sa'lebî, A., (2002). el-Keşf ve'l-Beyan an Tefsiri'l-Kur'ân, thk. El-İmam ebu Muhammed b. Âşûr, kontrol: Nazır es-Sâdi, *Dar İhyau't-Turasi'l-Arabi*, Beyrut, b:1.

Sâbık, S., el-Akaidu'l-İslamiyye, *Daru'l-Kitabi'l-arabi*, Beyrut.

Sagîr, S., Nahva Muctamain Âmin, *Dar İbnü'l-Esir*.

Sahih-i Buhârî, (2001). thk. Muhammed Zuheyr en-Nasır, *Dar Tavku'n-Neca*, b:1.

Sahih-i İbn Hibbân, (1988). thk. Şuayb Arnavut, *Muessesetu'r-Risale*, Beyrut, b:1.

Sahih-i Müslim, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, *Dar İhyau't-Tırasi'l-Arabi*, Beyrut.

Sakr, A., (2003). Mevsuatu'l-Usre Tahte Riayeti'l-İslam, Merahil Tekvini'l-Usre, *Mektebetu Vehbe*, Kahire, b:2.

Salâbi, A. M., (2009). Ebû Bekir es-Sıddık Şahsiyyetuhu ve Asruh, *Dar İbnü Kesir*, Dimaşk, b:2.

Salâbî, A. M., (2009). es-Siretu'n-Nebeviyye Arz Vekai ve tahlil Ahdas Durus ve İber, *Dar İbn Kesir*, Dimaşk, b:2.

Salâbî, A. M., (2009). Fıkhu'n-Nasr ve't-Temkin fi'l-Kur'âni'l-Kerim, Envauhu, Şurutuhu, ve Esbabuhu, Merahiluhu ve Ehdafuhu, *Daru'l-Marife*, Beyrut, b:5.

Salâbî, A. M., el-AdaletuN mine'l-Manzuri'l-İslami, *Daru'l-Marife*, Beyrut.

Sallâbî, A. M., el-İman bi'l-llahi celle celaluhu.

San'ânî, M., Şevkânî, M., (2003). Tathiru'l-İtikad an Edrani'l-İlhad, thk. Abdulmuhsin b. Hamed el-Abbad el-Bedr, Sefir Matbaası, Riyad, b:1.

Savvâf, M. M., el-Muhattatatu'l-İstimariyye li-Mukefeheti'l-İslam, *Daru'l-İtisam*, Kahire.

Sebt, H. O., (2016). el-Hulasa fi Tedebbüri'l-Kur'âni'l-Kerim, *Daru'l-Hadara*, b:1.

Sebt, H. O., (2016). el-Kavaidu ve'l-Usul ve Tatbikat Tedebbür, Daru'l-Hadara, b:1.

Sefârînî, Ş. M., (1982). Levamiu'l-Envari'l-Behiyye ve Sevatiu'l-Esrari'l-Eseriyye lişerhi'd-Dürreti'l-Mudia fi Akdi'l-Fırkatı'l-Mardiyye, *Muessesetu'l-Hafikayn*, Dimaşk, b:2.

Sehâvî, Ş. M., ed-Davu'l-Lami li-ehli'l-Karni't-Tasi, *Daru'l-Cil*, Beyrut.

Senîdî, S., (2002). Tedebbürü'l-Kur'ân, *Beyan dergisi*, b:2.

Sibâî, M., (1985). es-Siretu'n-Nebeviyye, Durus ve İber, el-Mektebu'l-İslami, b:3.

Sibâî, M., (1985). Fıkhu's-Sire Durus ve İber, *el-Mektebu'l-İslami*, Beyrut-Dimaşk, b:8.

Sibâî, M., (1998). Min Revai Hadaratuna, *Daru'l-Virak-Daru's-Selam*, Kahire, b:1.

Sicistânî, S., (2009). Sünen ebû Dâvûd, thk. Şayb Arnavut ve Muhammed Kamil Karabelli, *Dar er-Risaletu'l-Alemiyye*, b:1.

Sultan, C., (2003). ez-Zakireu't-Tarihiyye li'l-Ümme, *Ummu'l-Kura*, Mısır, b:3.

Sultan, C., (2010). Mina's-Sahvati ile'l-Yakaza İstiraticiyyetu'l-İdrak lilhirak, *Muessesetu Ummu'l-Kura*, b:4.

Suyûtî, C., (1988). Mu'terek'l-Akran fi İcazi'l-Kur'ân, Daru'l-Kütüpü'l-İlmiyye, Beyrut, b:1.

Suyûtî, C., (2008). el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân, thk. Şuayb Arnavut, Muessesetu'r-Risale, b:1.

Suyûtî, C., ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsiri'l-Mesur, *Daru'l-Fikir*, Beyrut.

Şâtibî, İ., (1997). el-Muvafekat, thk. Meşhur Hasan Âl Selman, Dar İbn Affan, Mısır, b:1.

Şavk, M. A., (2001). el-İtticahat el-Hadise fi Tahtiti'l-Menahici'd-Dirasiyye fi davi't-Tevcihati'l-İslamiyye, *Daru'l-Fikri'l-Arabi*.

Şehrî, A., Avamilu'n-Nasr ve't-Temkin fi Davati'l-Murselin.

Şek'a, M., (1991). İslam bila Mezâhip, *ed-Daru'l-Mısriyye el-Lübnaniyye Matbaası*, Mısır, b:8.

Şerif, M., (2011). Uzema Mensiyyun fi't-Tarihi'l-Hadis, Kahire, b:1.

Şerkâvî, A., Nazariyyetu'l-Vihdeti'l-Mavzuiyye li'l-Kur'âni'l-Kerim min Hilal Kitap el-Esas fi't-Tefsir, Said Havvâ.

Şevkî, A., (1988). Divanü'ş-Şevkiyyat, *Dar el-Avde,* Beyrut, b:1.

Şinkîtî, M. E., Advau'l-Beyan fi İdahi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân, *Dar Alemu'l-Fevaid,* Mekke-i Mükerreme.

Taberânî, ebû'l-Kâsım, (1985). el-Lahmî Şâmî, Süleyman b. Ahmed b. Eyüp b. Mutayr, er-Ravzu'd-Dani (el-Mücemü's-Sagir), thk. Muhammed Şekur Mahmud el-Hac Emrir, el-Mektebu'l-İslami, *Dar Ammar*-Beyrut, Amman, b:1.

Taberî, M., (1967). Tarihu't-Taberî, *Daru't-Turas*, Beyrut, b 2..

Taberî, M., (2000). Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'ân, thk. Ahmed Muhammed Şakir, *Muessesetu'r-Risale,* b:1.

Tantâvî, A., (1989). Tarif Am bi-Din'l-İslam, *Daru'l-Menare,* Cidde, b:1.

Tantâvî, A., (1990). fi Sebili'l-İslah, Daru'l-Menara, Cidde, b:3.

Tantâvî, A., Fusulu İctimaiyye, Derleyen: Mücahid Memun Diraniyye, *Daru'l-Menara*, Cidde.

Tarîkî, A. A., (2009). el-İktisadu'l-İslami Üsüs ve Mebadi ve Ehdef, Muessesetu'l-Cerisi, Riyad, b:11.

Tartûşî, M., ebû Bekir Muhammed b. Muhammed b. el-Velid el-Fehri, Siracu'l-Muluk, Mısır.

Tebrîzî, M., (1985). Mişkâtu'l-Mesâbih, thk. Nasıruddin el-Elbânî, el-mektebu'l-İslami, Beyrut, b:3.

Tüveycirî, M., Mevsuati Fıkhi'l-Kulup, *Beytu'l-Afkari'd-Devliyye*.

Ûfî, H. A., (2012). İcazu'l-Kur'âni'l-Kerim inde İbn kayyim, Kürsi'l-Kur'âni'l-Kerim ve ulumuh, Kral Suud Üniversitesi, b:1.

Useymîn, M., (2005). Şerh Riyazu's-Sâlihin, *Daru'l-Vatan*, Riyad.

Vecdi, M. F., (1991). el-İslam Dînu'l-Hidaye ve'l-İslah, thk. Muhammed Zuhri en-Neccar, *Daru'l-Cil*, Beyrut, b:1.

Velevi Etyûbî, M. A. A. M., (2005). el-Bahru'l-Muhit es-Seccac fi şerhi sahih el-İmam Müslim b. el-Haccac, *Dar İbnü'l-Cevzi*, b:1.

Yusrî, M., (2008). Metnu Dürreti'l-Beyan fi Usuli'l-İman, *Daru'l-Yusr*, Kahire, b:4.

Yusuf, M. H. R., (2002). Tetimmetu'l-Alam, Zirkilî, Dar İbn Hazm, Beyrut, b:2.

Zarzûr, A. M., (1981). Ulumu'l-Kur'ân Medhal ile Tefsiri'l-Kur'ân ve Beyani İcazuhi, *el-Mektebu'l-İslami*, Beyrut-Dimaşk, b:1.

Zehebî, M. H., et-Tefsir ve'l-Mufessirun, *Mektebtu Vehbe*, Kahire.

Zehebî, Ş. M., (1993). Tarihu'l-İslam ve Vefiyyatu'l-Meşahir ve'l-Alam, thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmuri, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, b:2.

Zehebî, Ş., (1985). Siyeru Alamu'n-Nubelâ, thk. Şuayb Arnavut'un gözetiminde bir gurup araştırmacı, *Muessesetu'r-Risale*, b:3.

Zehrânî, N. M., Allah ehlu's-Sena ve'l-Mecd.

Zemahşerî, C., (1987). ebû'l-Kâsım Mahmud b. Amr b. Ahmed, *Daru'l-Kitabi'l-Arabi*, Beyrut, b:3.

Zerkeşî, B. M., (1957). el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân, thk. Muhammed ebû'l-Fazl İbrahim, Dar İhyau'l-Kütüp el-Arabiyye, İsa el-Babi el-Halebi ve ortakları, b:1.

Zeydan, A., (1976). Usulu'd-Da'va, *tüm basım hakları yazara aittir*, b:3.

Zeydan, A., (1998). el-Mustefad min Kasasi'l-Kur'ân li'd-Daveti ve'd-Dua, *Muessesetu'r-Risale*, Beyrut, b:1.

Zirkilî, H., (2002). el-A'lâm, *Daru'l-İlm li'l-melayin*, b:15.

Zuyût, A. A., Rabâba, Muhammed Mecali, Menhecu'l-Kur'âni'l-Kerim fi't-Tahsini'l-Fikri, *Ürdün Üniversitesi*, İlahiyat Fakültesi, Usulu'd-Din bölümü.

Zühaylî, M., (2009). Mevsuatu Kadaya İslamiyye Muasira, Daru'l-Mektebi, Dimaşk, b:1.

Zürkânî, M. A., (1996). Menahilu'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'ân, *Daru'ş-Şuruk*, Kahire, b:1.